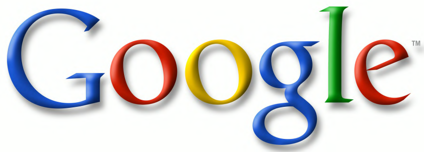

JACOBUS KOELMAN.

JACOBUS KOELMAN.

1632—1695.

JACOBUS KOELMAN

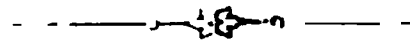

Eene Kerkhistorische Studie

DOOR

Dr. A. F. KRULL

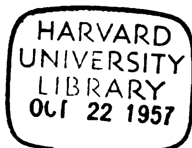
Predikant te Alkmaar.

SNEEK

J. CAMPEN

1901.

GEDRUKT BIJ DE SWART EN ZOON
TE 's-GRAVENHAGE.

Aan mijne Ouders

en

mijne Echtgenoote

opgedragen.

Aan het einde van dezen mijnen arbeid gekomen, is het mij eene behoefte een woord van dank te brengen aan onderscheidene betrekkingen en personen.

In de eerste plaats dan een woord van kinderlijke dankbaarheid aan U, geliefde Ouders, die zooveel voor mij geweest zijt en nog zijt in ieder opzicht. Volgdet gij beiden altijd met veel belangstelling den gang mijner studie, voor U, geliefde Vader, zal het een uur van bijzondere blijdschap zijn, waarin gij dezen eersteling van uwen zoon ter hand neemt. Hebt gij bij zoovele jonge predikanten lust en liefde voor de studie trachten te wekken, ik weet, dat het U eene oorzaak van vreugde is, dat uw zoon de studie niet geheel vaarwel heeft gezegd.

Wordt een werk als dit gewoonlijk aan de Ouders alleen opgedragen, hoe zou het anders kunnen, hartelijk geliefde Vrouw, of ik moest ook uwen naam aan de keerzijde van dit blad vermelden. Zoo iemand, dan verdient gij een woord van hartelijken dank bij deze gelegenheid. Hoeveel uren en vacantie-dagen, waarop gij rechtmatig beslag hadt kunnen leggen, hebt ge blijmoedig en vriendelijk aan de studie van uwen man afgestaan. Dat deze arbeid nu voltooid is, zal U om meer dan éène reden welkom zijn.

Heeft de God mijns levens, hooggeachte Leermeesters, mij veel gegeven in hen, aan wie ik dit geschrift opdraag, gaarne spreek ik het in deze bladzijden uit, dat ik Hem altijd dankbaar zal blijven U tot leermeesters te hebben gehad. Beter dan menig

ander leerling kan ik misschien weten, wat gij voor uwe leerlingen zijt, aangezien men dit gemeenlijk in de praktijk des levens eerst recht leert verstaan. Zeker, aan U dank ik voor een groot deel de verworven kennis, maar wat meer is, door uw onderwijs en door den omgang met U, wies steeds in mij de liefde voor het ambt mijner keuze. Wat wist gij ons hart te ontvlammen voor de dingen van het Koninkrijk Gods, hooggeleerde VAN DIJK; met welk eene piëteit en helderheid gaaft gij uwe colleges, Prof. WILDEBOER; en hoe werd onze aandacht geboeid door uwe van zooveel studie getuigende colleges, hooggeleerde VAN RHIJN. Tot mijnen spijt kon ik slechts enkele uwer lessen bijwonen, Prof. MEYBOOM, maar waarvoor ik U ten zeerste dank, is de groote bereidwilligheid, waarmede gij den jeugdigen predikant, die zich voor het doctoraal prepareerde, tegemoet kwaamt.

U, hooggel. KRUYF en REITSMA, dank ik voor de welwillendheid van U ondervonden en voor de zeer leerzame uren in uwe collegekamer doorgebracht. Terwijl ik in het bijzonder Prof. REITSMA mijn dank betuig voor de raadgevingen mij gegeven bij de samenstelling van dit proefschrift.

Liet ik het hierbij, ik zou mij aan groote ondankbaarheid schuldig maken tegenover de velen, die mij op allerlei wijze behulpzaam zijn geweest bij de vervaardiging dezer monographie. Allen te noemen is onmogelijk, maar aanspraak op mijn oprechten dank hebben de HH.: Prof. Dr. J. J. VAN TOORENENBERGEN, Dr. G. J. VOS Az., Dr. PH. J. HOEDEMAKER, Prof. Dr. F. L. RUTGERS te Amsterdam, Prof. Dr. S. D. v. VEEN te Utrecht, Ds. J. P. VAN MELLE, toen predikant te Sluis, nu te Kralingen, en Dr. JOH. C. BREEN, adjunct-Archivaris te Amsterdam, terwijl ik de vriendelijke wenken en raadgevingen van de HH. Ds. A. J. P. OORT, emer. predikant te Alkmaar, Ds. L. C. SCHULLER TOT PEURSUM te Amsterdam, Ds. J. C. VERHOEFF en Dr. A. W. BRONSVELD te Utrecht, Dr. A. S. E. TALMA te Groningen en Prof.

WIELENGA te Kampen in dankbare herinnering zal houden. Noemde ik reeds vele namen, het zou schuldig verzuim zijn, indien ik vergat welke diensten eene vriendelijke hand mij bewees bij het overschrijven der notulen van den Kerkeraad te Sluis, welwillend door den tegenwoordigen Kerkeraad dier gemeente in bruikleen afgestaan; maar ook, indien ik geen melding maakte van de vele diensten mij bewezen door het personeel der Universiteits-bibliotheken te Leiden, Utrecht, Groningen en Amsterdam en door dat der Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en van het Stedelijk Archief te Utrecht. En eindelijk, dat de heer C. W. BRUINVIS, gemeente-archivaris te Alkmaar, mij op allerlei wijze vriendelijk tegemoet kwam, verwondert zeker niemand die dezen kundigen en welwillenden man kent.

Eer ik eindig, moet ik nog een opzettelijk woord richten tot twee reeds genoemde geleerden. De eerste is mijn hooggeschatte promotor, Prof. C. H. VAN RHIJN. De welwillendheid, welke gij mij steeds hebt betoond en de belangstelling, al behoorde mijn onderwerp niet tot uw eigenlijk studievak, waarmede gij uw oog over dezen mijn arbeid hebt laten gaan, zullen bij mij steeds in dankbare herinnering blijven. Wees nog voor vele promovendi, wat gij voor mij geweest zijt.

En de tweede naam, welken ik nog wil noemen, is die van Dr. A. S. E. TALMA. Wat uwe studeerkamer voor mij geweest is, hoop ik nooit te vergeten, en wat ik gedurende mijn studententijd en ook later nog in den intiemeren kring van uwe huiskamer heb genoten, zal steeds met dankbaarheid herdacht worden.

En voorts aan vrienden en kennissen, aan oudere en jonge ambtgenooten een broedergroet. Make God ons allen getrouw in den ons toevertrouwden werkkring.

Vaartwel!

INHOUD.

INLEIDING.

Wie zal de zegeningen der Hervorming opnoemen? Zij zijn vele en velerlei. En toch noemt men eigenlijk alles, wanneer men zegt: de Hervorming stelde het Woord Gods weer op den voorgrond als norm voor geloof en leven. Niet meer bukken voor menschelijk gezag, niet langer de conscientie gebonden aan de feilbare uitspraken van Rome's oppersten bisschop, maar God voortaan weer *voor* alles, *in* alles, *boven* alles.

Wat ging daar een adem des levens over de landen en volken, die deelden in den zegen dier Hervorming. Het was alsof geheel de menschheid opleefde. Neen, de volmaaktheid werd in geenen deele gezien, maar toch, de talenten van den menschelijken geest kwamen tot vollere ontplooiïng dan weleer. Het nieuwe beginsel vormde nieuwe karakters, en drukte een stempel op alle ding, als: architectuur, muziek, dichtkunst en zang.

Het meest was de invloed der Hervorming natuurlijk merkbaar op religieus terrein. Het was als eene opstanding uit het graf van vormendienst en koud ritualisme. Men kwam weer tot de vrijheid der kinderen Gods. De bron, die zoovele honderde jaren gesloten was geweest, werd weer ontsloten toen Luther de Heilige Schrift vertaalde, en verkwikte de volkeren en de zielen, die uit haar dronken. Niets is dan ook beter voor eigen geloofsleven, dan van tijd tot tijd een bad te nemen in den stroom van het godsdienstig leven dier eerste jaren.

Maar helaas! het groen van dien lentetijd bleef niet lang zijn frissche tinten behouden. Wie rekening houdt met het Protestantsch beginsel van vrijheid van onderzoek, zal er zich niet te zeer over verwonderen, dat er weldra sprake was van verschillende Kerken: als de Luthersche en Gereformeerde, maar hij is daarom nog niet voorbereid op iets, dat pijnlijker aandoet, n. l. dat èn in de Luthersche èn in de Gereformeerde Kerk zeer spoedig eene stagnatie valt op te merken in het geestelijk leven.

Werd Israël na de ballingschap het volk des boeks; trad in de plaats van het profetisch woord de omheining en omtuining der wet, — èn in de Luthersche èn in de Gereformeerde Kerk maakte de periode van frisch geestelijk leven spoedig plaats voor een tijdperk van dor dogmatisme en doode lettertheologie. Bij alle verschil tusschen die twee Kerken in inrichting en eeredienst en leer, hebben zij dit met elkander gemeen, dat ze beide spoedig te eenzijdig het kleinood der reine zuivere leer (het hartebloed der Kerk) op den voorgrond plaatsten, en dat niet, dan ten koste van de beoefening van het Christendom in de praktijk.

Hebben we in de Gereformeerde Kerk te wijzen op de Arminiaansche twisten en de splitsing in Remonstranten en Contra-Remonstranten, in de Luthersche trekken de anti-Nominististische, Osiandrische, Adiaphoristische, Majoristische, Synergistische onze aandacht. Trachtte men in de Luthersche Kerk de twistende godgeleerden te verzoenen door de «Formula Concordiae» (1577), in de Gereformeerde Kerk behaalde de kerkelijke rechtzinnigheid de overwinning op de Synode te Dordrecht (1618—1619). Maar — en hoe kon het anders — in beide Kerken ging het pogen, om de leer zoo nauwkeurig mogelijk te bepalen en binnen enge kerkelijke grenzen te sluiten, ten koste van hartelijke vroomheid en geestelijk leven. Men riep eene dialectische scholastiek te voorschijn, die, hoe vernuftig ook en vindingrijk, de openbaring van

het Christelijk leven in den weg stond, en orthodoxie in orthodoxisme deed ontaarden. Het geloofsleven kwijnde veelal. De religie was voor velen meer zaak des verstands, dan des harten. Er moest reactie komen.

En deze bleef ook niet uit. Noch hier, noch daar. Traden in de Luthersche Kerk mannen op als ARND († 1621) en SPENER († 1705), in de Gereformeerde Kerk hier te lande brak de reactie zich baan in een verschijnsel, gewoonlijk Piëtisme genaamd.

Bij dit laatst genoemde verschijnsel en bij de toestanden hier te lande moeten wij nog een oogenblik stil staan, ten einde het juiste licht te laten vallen op de denkbeelden en werkzaamheid van hem, dien ik tot onderwerp dezer studie koos.

Eigenlijk zeiden wij te weinig, toen we alleen op het Piëtisme de aandacht vestigden als reactie tegen de schoolsche orthodoxie. Die reactie deed zich hier te lande ook gelden op het terrein van wijsgeerig denken en theologisch onderzoek. Brak CARTESIUS een lans voor eene nieuwe denkmethode tegenover de oude scholastieke denkwijze, — COCCEJUS wilde van de dogmatiek terugkeeren tot de H. S. en werd de grondlegger van eene meer bijbelsche richting. Maar toch — hoezeer het Cartesianisme en de Coccejanen de aandacht trekken — ons is het nu te doen om het eerstgenoemde verschijnsel: het Piëtisme in Nederland.

Zeker er was vreugde onder de rechtzinnigen hier te lande. Het kleinood der zuivere leer was gered, hoe heftig de aanval ook geweest was. Men kon zich, bij alle verschil, dat mocht rijzen, van nu voortaan beroepen op de uitspraken van de roemruchte Synode van Dordrecht (1618—1619). Classen en Synoden hielden de wacht en waren vooral den eersten tijd wakker op haar post. Geen wonder dan ook, dat menige beschuldiging van onrechtzinnigheid en heterodoxie uitging in die dagen.

En toch, het ging velen, wien het niet alleen om rechtzinnigheid als zoodanig te doen was, niet naar den zin. Het was alsof de twisten uit de scholen der rabbijnen naar hier waren overgebracht. Het kerkelijke leersysteem was voor velen het een en het al. De liefde, die de leden ééner Kerk behoort sâam te binden, werd niet of weinig gevonden. Zij was veelal zoek geraakt, om plaats te maken voor een geest van driftige onverdraagzaamheid en booze verdachtmaking.

En was dat nog maar alles geweest, maar daar bleef het niet bij. Behalve, dat vele zachte gemoederen geprikkeld werden, en de samenleving steeds onaangenamer werd, viel er een toenemend zeden-bederf en snel verval van practische vroomheid waar te nemen. Het toenemen in heiligheid des levens werd niet openbaar. De zedelijke kracht, dat kenmerk van alle waarachtig Calvinisme, werd hoe langer hoe zwakker bevonden. Er werd niet genoeg gestaan naar innerlijke volmaking. Christus was niet meer het leven der belijders. «Droevig inderdaad stond het aanschijn van den zedelijken staat der Hervormde Kerk in Nederland. Men knaagde aan de schaal, zonder op de kern belust te zijn. De leerwijze was het eenige, waarover men zich bekommerde, terwijl de leer zelve onaangeroerd bleef, en alzoo geen kracht kon hebben op het hart tot godzaligheid, tot zedelijkheid, tot plichtsbetrachting en deugd.»[1])

Maar dit mocht zoo niet blijven. En het werd ook anders, toen een krachtig en vruchtbaar streven ontwaakte bij sommige godvruchtige leeraars om tot eene reformatie des levens te komen. Zij wenschten weder «exercitium pietatis» en practische vroomheid te zien. Van de waarheid der belijdenis waren zij ten zeerste overtuigd, maar zij wilden dit alles aan het hart geheiligd hebben. Ach, dat de Geest des Heeren eens losbrak

---

[1]) YPEY EN DERMOUT: Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk. dl. III. blz. 25-26.

over die dorre beenderen, «want het gedrag van vele godsdienstleeraars was zoo los en zoo godsdienstloos, dat zij tot eenen schrikkelijken aanstoot waren voor de overheden en voor het volk».[1]) En die levenwekkende geest is gekomen en heeft zijn zegenrijken invloed doen gelden.

Het waren de Nederlandsche Piëtisten, die zich geroepen achtten tot het heerlijk werk van de reformatie van het kerkelijk en geestelijk leven. Het mag waar zijn, dat het Duitsche Piëtisme (SPENER) meer de aandacht getrokken heeft, — eer dan dat was deze geestesrichting op te merken in Engeland en Nederland.

Waar de wieg stond van het Piëtisme?

Dr. PROOST [2]) meent, dat wat de Engelsche Puriteinen gewild hebben slechts de consequente toepassing was van het Calvinistisch beginsel, en dat uit het Nederlandsche Calvinisme, aangewakkerd door de Puriteinsche beweging in Engeland, het Piëtisme in ons land ontstond omstreeks het midden der 17de eeuw. Wij meenen te mogen spreken van puriteinsche Piëtisten in Engeland. Immers het was dien mannen om twee dingen te doen; primo, om van den Episcopalen Kerkvorm te komen tot eene Presbyteriale kerkinrichting, in dit opzicht dus de kerkhervorming voort te zetten, maar secundo, was hun streven gericht op vernieuwing des gemoeds bij de leden der Kerk. Zij accentueerden allen [3]) «dass das Christenthum *thätiges Leben* sein müsse» en drongen aan op wedergeboorte des harten. In de Engelsche Staatskerk was misschien de macht van den Paus wel gefnuikt, maar zij had eene tweede reformatie noodig [4]) «in welcher *alles* nach Gottes Wort reformirt, also auch das Leben der einzelnen Kirchenglieder nach Gottes Wort umgestaltet und erneuert wird. Das

---

[1]) Idem dl. III. blz. 27.
[2]) P. Jz. PROOST: Jodocus van Lodenstein blz. 8
[3]) HEPPE. Geschichte des Piëtismus und der mystiek. blz. 61.
[4]) Idem blz. 83.

Christenthum ist aber wesentlich Leben, und darum ist auch eine Reform des Lebens nöthig». Welnu wie dat dubbele doel tracht te bereiken en het telkens uitspreekt, dat het Christendom geen leer maar leven is, moet, naar ons voorkomt onder de Piëtisten gerekend worden. 't Is waar, in zekeren zin ligt dit alles opgesloten in het Gereformeerde beginsel, al wat SPENER in Duitschland, LODENSTEIN in Nederland, WHITAKER, PERKINS, HOWE. OWEN e. a. in Engeland bedoelden, en is, zooals Dr. VOS zegt, wat gewoonlijk Piëtisme genoemd wordt [1]) «eigenlijk het wezen der Christelijke-religie», maar, staan SPENER, LODENSTEIN en hunne geestverwanten in de historie als Piëtisten geboekt, dan gelooven wij, dat wij den genoemden mannen dien naam niet mogen onthouden, omdat zij allen met nadruk verklaren: «het Christendom is leven», en op persoonlijken omgang met God door Christus komt het aan.

Welnu van den overkant van het kanaal drong die Geest door tot ons Vaderland. Niet alleen ontvingen mannen als W. TEELLINCK hunne geestelijke vorming in den kring dier personen, maar nog meer invloed ging er uit van de tallooze boeken der puriteinsche Piëtisten, die hier te lande vertaald en gelezen werden. Er ging een adem des levens door de Kerk. Het ethisch element van het Christendom werd weer gereleveerd. De praktijk der godzaligheid werd met kracht op den voorgrond geplaatst. In veler leven werd eene ascetische reinheid van zeden gevonden. En viel het zaad van het Piëtisme over het algemeen in goede aarde bij de Voetianen, later schoot het ook wortel in de harten der Coccejanen.

Nu rijst echter de vraag of een man als KOELMAN onder de Nederlandsche Piëtisten gerangschikt mag worden. Velen meenen het te moeten betwijfelen. [2]) Maar èn in ons vaderland

---

[1]) Dr. Vos. Geschiedenis der Vaderlandsche kerk dl. II blz. 48.
[2]) o. a. PROOST, blz. 9.

in het begin der 18de eeuw, èn in Duitschland dacht men er anders over. Dr. HEPPE althans rangschikt hem onder de Piëtisten en schrijft o. a. [1]) «Im Anfange des achtzehnten Jahrhunderts war es in den Niederlanden üblich geworden, sechs Prediger des Landes als diejenigen zu erzeichnen, durch deren Bemühungen die Uebung der wahren Gottseligkeit in demselben heimisch geworden sei, nämlich W. TEELLINCK die beiden BRAKEL, LODENSTEIN, JOH MARTINUS und JACOBUS KOELMAN zu Sluis in Flandern.»

En ik geloof, dat men dit terecht meende.

Het Piëtisme bedoelde, zegt HEPPE: [2]) voortzetting van de reformatie en wel, 1°. door alle roomsche zuurdeeg te verwijderen en 2°. door de zedelijke godsdienstige gebreken uit het volksleven weg te nemen. Welnu als dat zoo is, dan mag KOELMAN met recht onder de Piëtisten gerekend worden. Het groote doel zijns levens was reformatie van het godsdienstig-zedelijk leven en uitroeiing van alle roomsche overblijfselen. Feestdagen vieren — 't riekt naar Rome! Formulier-gebeden gebruiken — ze doen denken aan het Breviarium. Maar hierover later. Doch er is meer.

HEPPE spreekt op blz 10 van bovengenoemd werk over de middelen, die het Piëtisme aanwendde om te komen tot de hervorming van het kerkelijke leven. En dan noemt hij ascese, catechisaties en conventikelen. Welnu, was het KOELMAN niet, die gevast wilde hebben voor gewichtige verkiezingen; accentueerde hij juist niet altijd de huis- en andere catechisaties. En wat de conventikelen betreft — het vervolg van dit boek zal ons leeren dat KOELMAN daarvan de warmste voorstander was.

Alles samenvattende, meenen wij te mogen zeggen. Toen in het midden der 17de eeuw de heerlijke stroom van het

---

[1]) HEPPE, idem blz. 105.
[2]) HEPPE, idem blz. 9.

geestelijk leven, gewekt door de Reformatie dreigde te verzanden en onder te gaan in dorre letter-theologie, is daar eene heilzame actie uitgegaan van eene nogal breede rij van mannen, die, hoezeer ook van harte instemmende met de belijdenis der Kerk, toch het ethisch element niet wilden verwaarloosd zien, maar allen aanhielden op reinheid des levens en praktische vroomheid. Onder die mannen meenen wij, dat ook JACOBUS KOELMAN eene plaats gegund mag worden, daar hij altijd bezig was zijne hoorders en lezers op te wekken tot persoonlijke bekeering, accentueerende de subjectieve zijde van het geloofsleven.

EERSTE HOOFDSTUK.

Koelman's leven.

Indien iemands beteekenis en invloed van zijn geslachtsboom of geslachtsrekening afhing, dan zou het treurig gesteld zijn met den man, wiens leven wij wenschen te beschrijven. Al onze pogingen toch, om de namen van KOELMAN's ouders of mogelijke andere familieleden op het spoor te komen, zijn ten eenenmale mislukt. Het éénige, waarvan wij zekerheid hebben kunnen krijgen, is, dat JACOBUS KOELMAN in 1632 te Utrecht geboren is. Wij lezen nl. in het »Album Academiae Ultrajectinae», dat in het jaar 1650 aldaar JACOBUS COELMANS [1]) Ultrajectinus was ingeschreven, en vonden later ook in een der geschriften [2]) van zijn vriend JOD. VAN LODENSTEIN vermeld, dat hij in de stad Utrecht opgevoed, en in die Kerk en Academie van jongs af onderwezen was.

Een ding stond dus vast, dat hij te Utrecht geboren was, maar — nu rees de vraag wanneer? Wel vonden we bij enkele historieschrijvers als zijn geboortejaar aangegeven het jaar 1632, maar weer anderen noemden 1630. Wat was nu het juiste? Dit wees ons het onderschrift uit, dat we vonden onder twee verschillende portretten van hem, — het luidt nl. «1679 aetate 47». Het eerstgenoemde, 1632, was dus het ware. Hoe gaarne wij dit ook nog bevestigd gezien hadden door de gegevens uit het doopregister der stad Utrecht, het mocht ons niet gelukken daarin dienaan-

---

1) Zie over de schrijfwijze van den naam de Bijlagen.

2) »Twee samenspraken over 't geval van D. JAC. KOELMAN« bldz. 24.

gaande iets te vinden, waardoor ons tevens de hoop werd afgesneden de namen zijner ouders te weten te komen, daar hij in geen zijner talrijke werken over éénig familielid spreekt [1])

Hoe gaarne wij iets meer hadden geweten van zijne eerste levensjaren, van den huiselijken kring, waarin hij opgroeide, van de opvoeding, die hij genoot, -- één ding zegt reeds veel, nl. dat de jeugdige KOELMAN, ingeschreven onder het rectoraat van HOORNBEEK, [2]) zijne wijsgeerige en godgeleerde studiën aanving en voltooide aan die academie met de bekende geleerden: VOETIUS, ESSENIUS en HOORNBEEK. Hier zou en hier heeft de jonge man voor zijn leven een stempel ontvangen. Kon het anders? En mocht VOETIUS hem een zijner beste leerlingen noemen, — de leerling kon geen woorden genoeg vinden om den lof te bezingen van dien grooten protestantschen Scolasticus. Was hij later in moeilijkheden dan reisde hij naar Utrecht [3]), moest hij de kerkleer verdedigen dan citeerde hij VOETIUS, wilde hij aan zijn betoog kracht bijzetten, dan verwees hij zijne lezers naar dien leeraar. Zijn schrijven doet dikwijls denken aan het bekende «jurare in verba magistri».

Dat de jeugdige student aan de Academie zich den tijd ten nutte heeft gemaakt, blijkt op velerlei manier. Hij studeerde èn philosophie èn theologie. Wel deed men dat in die dagen meer, maar niet altijd werd de titel «philosophiae doctor» behaald. Dit was bij KOELMAN anders. Na 5 jaar beëindigde hij zijne wijsgeerige studie. Hij vermeldt die voltooiing niet alleen in de voorrede van een zijner vertaalde werken [4]), maar ook in het « Album promotorum » te Utrecht vonden we dit: « Rectore ISBRANDO DE DIEMERBROEK,

[1]) KOELMAN maakt alleen melding van zijne vrouw.

[2]) Album Academiae Ultrajectinae.

[3]) Historisch Verhael der Proceduuren tegen J. KOELMAN door THEOPHILUS PARRESIUS blz. 521.

[4]) „Ettelijke Gronden etc. van Mr. HUGO BINNING.

« medicinae et anatomis professore JACOBUS COELMAN Ultra-
« jectinus praemissa disputatione de « Materys a facultate
« philosophia praescriptis » in conclavi nostro philosophiae
« Doctor en artium magister renunciatus est per clarissimum
« D. DANIELEM BERCHRINGER, die 25 May 1655 ».

Had de wijsgeer zich gevormd, de theologische studie had daaronder ook niet geleden; immers hij vermeldt in de voorrede van hetzelfde werk [1]), dat hij in het begin van het jaar 1656, een klein jaar dus na zijne promotie, op het punt stond om « candidaat in de theologie te worden ». Wanneer hij het werd, kunnen wij niet met zekerheid zeggen, daar wij niets hebben kunnen vinden van eenig verder examen, maar dat het niet lang daarna geweest is, staat vast, aangezien hij predikant is geworden in het volgende jaar 1657. [2])

Maar dit is nog niet alles. Hij is in die zes jaar niet alleen doctor in de wijsbegeerte geworden en candidaat in de godgeleerdheid, maar heeft ook nog tijd kunnen vinden voor anderen arbeid. De geleerde was ook een vroom man geworden. De oudere student had een vriendelijk woord van waarschuwing voor zijne jongere academie-burgers. Wat had hij onder al die studie door nog gedaan? Het werkje van Mr. LOVE: « Strijd tusschen Vleesch en Geest », uit het Engelsch vertaald [3]) en het van eene toespraak aan de « Nazireërs Gods », zooals hij de studenten in de theologie noemde, voorzien. Het is hem in die aanspraak om twee dingen te doen, zooals hij zelf zegt. Vooreerst wil hij, zelf door de ervaring geleerd, hen waarschuwen tegen allerlei klippen en verzandingen, waaraan jonge menschen aan de Academie zich plegen te stooten, en daarna wil hij hun op vriendelijke wijze den weg toonen om geschikte werktuigen Gods te worden, om Gode zielen toe te brengen en den

[1]) Zie: boven.
[2]) Zie: „Verhael der Proceduuren", blz. 296.
[3]) Ettelijke Gronden. Voorrede.

welstand van Christus'Kerk en Koninkrijk te zoeken. Welk een heilige ernst dus, naast zooveel studie en vlijt. Gezegend begin van een leven vol moeite en ballingschap.

Dat een zoo talentvol man niet te lang op een beroep zou behoeven te wachten, laat zich denken. Het verwondert ons dan ook niet, dat de Regeering de hand op dezen jeugdigen godgeleerde legde, en hij weldra ambassade-predikant werd bij de heeren Residenten in Denemarken en te Brussel. Wel wordt ons eenige malen verzekerd, dat de kracht, die van KOELMAN uitging, niet zoozeer school in zijn redenaarstalent, als wel in zijne innige overtuiging en ware vroomheid, maar toch, ofschoon dan niet welsprekend, was een man van zijne ontwikkeling op zijne plaats in die omgeving en dien werkkring. Zelf vond hij het ook eene eer in die betrekking tot de Overheid gestaan te hebben, en in Sluis, als behoorende tot de Generaliteitslanden nog te staan, althans als wij letten op hetgeen hij in een brief van 29 Mei 1674 aan de Hoog Mogenden schrijft [1]), «ik heb altijdt de eere gehadt, van het predik Ampt, al van het jaar 1657 af, bediendt te hebben met eenige bijsondere betrekkingh op uwe Hoogh Mog. soo in Denemarken bij Haar Excellentien de Heeren Ambassadeurs VAN BEUNINGEN, VAN AMERONGEN en VAN VIERSEN, als tot Brussel bij den Heer Resident SASBURGH, en nu alhier tot Sluys».

Maar toch, na 5 jaar in die kringen gearbeid te hebben, vinden wij KOELMAN onder degenen, die op beroep te Sluis in Vlaanderen preeken. De notulen van den Kerkeraad vermelden, dat JACOBUS KOELMAN driemaal optrad in die Gemeente, sprekende over Hoogl. 5:8, Neh. 2:1—4, en op een biddag over Joël 2:12—14 «en wel tot groot genoegen der Gemeente».[2]) Waaruit blijkt, dat geheel onwaar is, wat

[1]) Blz. 296. Hist. Verhael der Proceduuren tegen KOELMAN, door TH. PARRESIUS.
[2]) Not. van den Kerkeraad op Juni 1662.

ERICUS WALTEN [1]) van hem zegt, dat hij op ongepaste manier zich heeft trachten in te dringen in de Gemeente van Sluis, kuiperij en omkooping te baat nemende. En het wekt, dit lezende, onze verwondering dan ook niet, dat de jeugdige predikant niet alleen met Ds. VAN HALEN van Klein-Ammers en Ds. ROOSBEKE van West-Souburg op het drietal geplaatst werd, maar den 22 Juni ook « met groote meerderheid beroepen werd ». [2]) Spoedig daarop (13 Aug.) volgde de bevestiging door den oudsten van zijn twee collega's Ds. MONTANUS.

Wat zou de toekomst baren? De nieuwe leeraar was eerder eene militante dan conciliante natuur. Zou hij, die de academische jeugd reeds opriep tot een heilig leven, die haar den weg wenschte te wijzen om den welstand voor Christus' Kerk te zoeken en te bevorderen,— zou hij het aanzien dat allerlei rechten der Kerk geusurpeerd werden, dat allerlei zonden in de Gemeente ongestoord voortwoekerden, en dat het geestelijk leven door allerlei oorzaak belemmerd en tegengehouden werd in zijne ontwikkeling? Dwaas, die het meent. Neen, integendeel, de toekomst die hij tegemoet ging, zou zich kenmerken door actie en strijd.

Drie zaken trekken terstond de aandacht, indien men de Notulen van den Kerkeraad, de acta van de Classis van Walcheren en de Resolutiën van Edel- en Hoog-Mogenden leest. En wel — zijn strijd voor de rechten der Kerk tegen een Overheid, die steeds meer zich schuldig maakte aan usurpatie dier rechten, — zijn ijveren voor de handhaving der tucht over het leven der Gemeenteleden, en het heilig houden van Doop en Avondmaal, — en eindelijk zijn bekende strijd tegen het gebruik van Formulieren en het onderhouden van de Feestdagen. Vele bijzonderheden kunnen uit die jaren nog genoemd worden, maar om deze zaken gaat het toch eigenlijk.

---

[1]) Portrait van JAC. KOELMAN, d. ERICUS WALTEN. 1689, blz. 3.

[2]) Notulen van den Kerkeraad.

KOELMAN als handhaver van de rechten der Kerk dus.

Het is hier de plaats niet, om uitvoerig te spreken over KOELMAN'S meening in zake de verhouding van Overheid en Kerk — maar één ding is zeker, dat hij het niet eens was met de hooge Overheid dier dagen, die slechts één doel scheen na te streven, n.l. om de Kerk tot haar gewillige dienaresse te maken. Vraagt men of KOELMAN het misschien liever omgekeerd wilde, de Staat overheerscht door de Kerk, — neen, antwoorden wij dan beslist met een beroep op een zijner werken [1]). Hierin toch zegt hij met nadruk, dat de kerkelijke en politieke machten niet ondergeschikt aan elkander zijn, maar volkomen gecoördineerd. Beide in haar soort zijn zij de hoogste, maar dan mag de Overheid ook nooit eene kerkelijke macht hebben, en de Kerk ook nooit heerschappij voeren over den Staat. Drieërlei macht schrijft hij in dat werk aan de Overheid toe *omtrent* zaken van religie, en wel: macht om de Kerk te beschermen, macht om op politieke wijze orde te stellen, en eindelijk eene bedwingende macht in zake overtredingen van de beide tafelen der Wet. Maar men vergete niet, dat dit eene zuiver politieke macht *omtrent* geestelijke dingen is en nooit zooals sommigen het genoemd hebben: eene objectief kerkelijke en geestelijke macht. Men zou dan evengoed de macht van een stovenzetster in de Kerk eene geestelijke macht kunnen noemen, omdat zij in de Kerk hare diensten praesteert.

Dat een man van deze overtuiging weldra in strijd gewikkeld zou worden, vooral als men rekening houdt met het dikwijls tiranniek optreden der Overheid in kerkelijke aangelegenheden, is niet meer dan natuurlijk. Welnu de «causa belli» was daar.

Wat was het geval? Sluis, dat territoir tot de Generaliteitslanden behoorde, stond kerkelijk onder de Classis van Walcheren. En in die Classis, evenals in geheel Zeeland, was

---

[1]) „Wederlegging van een Boekje van J. C. VAN BLEYSWIJK", Amst. 1689.

nog altijd, ook na de Synode van Dordrecht 1618—19, de kerkorde van de Synode, gehouden te Middelburg 1591, van kracht. Nu bepaalde die kerkorde voor groote en kleine steden in zake het beroepen van predikanten het volgende: «De Kerkeraad met de diakenen zullen hunne Overheid aanspreken, en van hen begeeren, dat het hun believe eenige uit hun collegie (wezende lidmaten der Kerk) te committeeren, ten einde zij bijeenkomen en gezamenlijk delibereeren». Zoo geschiedde het dan ook in Sluis. In een «Collegium Qualificatum» kwam de Magistraat, vertegenwoordigd door twee leden om dan met den Kerkeraad een predikant te beroepen. Maar dit kwam den Raad van Staten niet genoeg voor. Men wilde op het beroepingswerk meer invloed uitoefenen, en het was daarom, dat de Kerkeraad van Sluis, door middel van de Classis, spoedig na KOELMANS beroep een brief van den volgenden inhoud ontving: «dat wanneer in de Vlaamsche Kerken eenigh Predikant oft schoolmeester zoude gestelt moeten worden, zulks eerst aan haar Ed.-mog. moest bekent gemaakt worden, en dat men niet zou voorttreden tot bevestiging van eenigh leeraar, voor dat men van Haar Ed.-mog. Approbatie hadt verkregen».[1]) Zou men dat dulden? Neen, vooral niet met zulk een scriba als men nu had in den persoon van JAC. KOELMAN. Dat was eene inbreuk op de rechten der Kerken, die niet te pas kwam. Geen wonder dus, dat weldra een krachtig advies door den Kerkeraad van Sluis naar de Classis werd gezonden, waarvan KOELMAN denkelijk niet enkel scribent maar ook auteur was. Zijn stempel draagt het; immers «de Kerkeraadt te Sluys oordeelt en verklaart, dat dit niet alleen een ongehoorde nieuwigheidt zoude weesen, maar dat het ook ten eenenmale is ongerijmt, onnodig en ongegrondt nademaal dat volgens oude gewoonte alhier in onze Beroepingen present zijn in Collegio Qualificato

---

[1]) **Notulen van den kerkeraad 31 Augustus 1662.**

de HH. Gedeputeerden van onze Achtbaare Overheden (gestelt zijnde door de macht van onze Souverijnen de Hooghe-Moghende Heeren Staaten-Generaal en diens volgens haar eenigszins representeerende), welke zelfs mede haar stemmen hebben tot de Beroepinghen; en aldus is 't geduurigh ordentelijk voortgegaan; zodat genoechzaam blijken kan, dat geen approbatie van elders te haalen is. Behalven dat het eene zaak zoude zijn van quaaden gevolgh, dienend tot groot prejudicie, ja tot wegchneeming van de macht en vrijheid voor deze Kerken, welke als zijnde wel gesteld en welgereguleerde Kerken van goede Kerkenraaden verzien; geheel van eene andere natuur zijn dan die van Meijerij van den Bosch ofte dergelijke, welke van wegens hare gebrekelijkheden en menighvuldighe onvolmaaktheden, misschien zulken reglement zouden moghen en moeten onderworpen zijn. Derhalven heeft de Eerw. Kerkeraaden goet gevonden de E. Classis van Walcheren aan te zoeken, dat ze gelieven haar de behulpighe handt te bieden, opdat de E. E. Raaden van Staaten van deze, onzen oordeels zo nieuwe, zo onnodighe en ongegronden, ja de kerkelijke vrijheden zo ten hoogsten nadeelighe zaake moghen gelieven te desisteeren, en de voornoemde Kerken bij haar voorrighe recht en gebruyk te laaten.»[1]) Dat was mannentaal en vond ook gereeden ingang bij de Classis. Zij heeft dan ook gedaan wat zij kon, toen zij zich richtte tot de Zeeuwsche Gedeputeerden in den Raad van Staten met het verzoek om deze Resolutie ter verwerping voor te dragen. Helaas, de Heeren, die op zich namen in faveur van de Kerken die zaak tot een gewenscht einde te brengen, hebben hun doel niet kunnen bereiken. Het einde der zaak was, dat men te Sluis een brief ontving, waarin stond «dat voorgemelte Resolutie van den Raadt zo wierdt geinterpreteerd, dat ze niet voorhadden eenighe verandering te maaken, ofte de

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 3 September 1662.

Vlaamsche Kerken van heur vrijheden en macht te berooven, maar alleen dat de oude kostuymen en gewoontenen zouden gehouden worden, en dat zij door Haar Ontfanghere van de beroepinghen, als zij te doen staan, mochten geadverteert werden ».[1]) Dit leek heel onschuldig, maar ondertusschen bleef de acte van tractement van KOELMAN weg, omdat men eerst nog om approbatie gevraagd wilde zijn, ofschoon hij reeds bevestigd was. Wel besloot de Kerkeraad, dat Ds. BARDENIS, toen praeses, dit gravamen op de naaste Classis zou inbrengen, hetgeen ook geschiedde, maar het slot was, dat de Classis, die den heer VAN BORSSEL VAN DER HOOGHEN geschreven had, ten antwoord kreeg, [2]) dat « de Raadt verstaat, ingevolghe van de oude gewoonte, en van haar Resolutie copyelijk hier nevensgaande, dat in het Requeste tot het verzoek van tractement gepremitteert worde het verzoek van Approbatie, waarop alsdan gelijk voor dezen zou geresolveert worden: « fiat approbatie », en de acte van Tractement, hetwelk dan overeen zoude komen met het gebruyk bij de Heeren gecommitteerde Raaden van Zeelandt gewoon, *uitgezondert alleen dat het Requeste aldaar geaddresseert geen verzoek van approbatie behelze* », alsof het juist om dit laatste niet ging. Maar — wat zou men verder doen tegen al deze dingen? Het einde was, dat men om approbatie vroeg op het beroep van Ds. KOELMAN, waarop het tractement volgde.

Was het zoo gesteld met de verhouding tusschen de Hooge Overheden en de Kerken in Vlaanderen, een tweede strijd zou weldra gestreden moeten worden tegen de aanmatigingen der politieke heeren. Het geschil liep nu tusschen de plaatselijke Overheid en den Kerkeraad van Sluis. In het jaar 1664 besloot nl. de Magistraat van Sluis, ten einde

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 16 November 1662.
[2]) Notulen van den Kerkeraad, 1 Februari 1663.

ook meer invloed te krijgen op de keuze van Ouderlingen en Diakenen, zich in het vervolg door drie afgevaardigden te doen vertegenwoordigen bij de verkiezing van leden voor den Kerkeraad Hij beriep zich tot dien einde op een besluit, genomen op de Synode van Tholen van het jaar 1638, waarin bepaald zou zijn, dat in plaats van *twee*, *drie* van Overheidswege gedeputeerd konden worden bij eventueele benoeming van Kerkeraadsleden. [1])

Maar hierin vergiste men zich op het Stadhuis. Immers, artikel drie van het 6[de] Hoofdstuk bepaalde, dat er in het vervolg 3 Magistraatspersonen tegenwoordig konden zijn bij de beroeping van een predikant, maar volstrekt niet bij de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen. Hierop gewezen zijnde, meenden de heeren toch hiermede te kunnen doorgaan.

Nu richtte de verongelijkte Kerkeraad zich tot de Classis met de bede, dat zij de zaak zou ter hand nemen en de Kerk bij hare privilegiën (rechten) beschermen. Dit geschiedde. De Classis handhaafde den Kerkeraad en wees de Overheid op hare dwaling in dezen. Zoo dreef dus deze wolk voorbij.

Of de lucht niet meer betrekken zou? Daarvan spreken ons de notulen dier jaren. Het liep zelfs zoover, dat men de persoonlijke vrijheid van KOELMAN aanrandde. Het volgende zal ons dit leeren, en tevens doen zien, tot welk eene schade van het geestelijk leven der Gemeente die politieke inmenging in kerkelijke zaken leidde.

Een der ambtsbroeders van KOELMAN Ds. BARDENIS werd naar Vollenhoven beroepen, maar mocht naar de gewoonte dier dagen Sluis niet verlaten, voordat zijn plaats weer vervuld was. Gewoonlijk leverde dit geen bezwaar op, daar het beroepingswerk meestal wel vlotte, — nu zou het anders worden. Toen namelijk eene Commissie uit den Kerkeraad

---

[1]) **Notulen van den Kerkeraad, Maart en December 1664.**

zich tot den Magistraat begaf met het verzoek om gedeputeerden te zenden voor het Collegium Qualificatum, werd dit geweigerd. En waarom? De burgemeester PARENT achtte zich beleedigd door eene toespraak door Ds. BARDENIS gehouden in eene vergadering van het C. Q. op 5 December 1664. Hem was daarin verweten, dat hij de oorzaak van vele kerkelijke troebelen was. Dit onrecht moest eerst hersteld. Satisfactie was een vereischte. [1])

Wat te doen! Er werd besloten, KOELMAN met een ouderling L. DE KONING te deputeeren naar het Stadhuis en den Magistraat te verzoeken om eene Commissie tot accomodatie van de gepretendeerde injurie te zenden, opdat er een einde aan de zaak gemaakt zou worden. Maar, wie meende dat dit zoo gemakkelijk zou gaan, vergiste zich. KOELMAN deed 2 Februari 1865 verslag van deze zijne zending in den Kerkeraad en deelde mede, dat de Overheid er alleen op zou ingaan, indien de Kerkeraad met voorslagen kwam. [2])

Het einde was, dat de Kerkeraad besloot zich tot de Classis te wenden met deze zaak. Ook tot haar werd KOELMAN gezonden. Maar langs dezen weg was de oplossing ook nog niet gevonden. KOELMAN kwam terug en deelde mede, dat in de Classis eerst een brief van Vollenhoven was voorgelezen met verzoek, BARDENIS demissie te geven, en dat de vergadering in zake Sluis besloten had een brief aan den Magistraat te zenden en daarna zoo noodig gecommitteerden tot bijlegging der zaak. Maar, voordat de Deputaten kwamen, richtte KOELMAN zijne schreden nogmaals naar den burgemeester PARENT ten einde tot overeenstemming te komen, helaas weer met hetzelfde resultaat, althans wij hooren hem in de vergadering des Kerkeraads van 26 Februari mededeelen, dat PARENT opnieuw geweigerd had bij te leggen. [3])

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad. 29 Januari 1665.
[2]) Notulen van den Kerkeraad. 2 Februari 1665.
[3]) Notulen van den Kerkeraad. 26 Februari 1665.

Er werd nu in den Kerkeraad besloten aan de Classis handopening tot beroep te vragen en tevens hare hulp in te roepen en door haar die van de Staten-Generaal, om eens vooral uit deze moeilijkheden te komen.

Het antwoord was gunstig. [1]) De Classis gaf handopening tot beroep, ook buiten den Magistraat om, maar op ééne conditie, dat men nog 2 of 3 weken zou wachten, opdat de Classis haar Gedeputeerden eerst nog naar Sluis zou kunnen zenden, ten tijde en wijle, dat de gecommitteerden van den Raad van Staten aldaar zouden zijn bij de verpachting. Misschien kon men door hen nog tot eene goede oplossing komen.

Onderwijl vertrok Ds. BARDENIS 22 Maart naar Vollenhoven, zonder echter traktement ontvangen te hebben. Voorloopig was dit geen aangenaam afscheid, misschien kwam het nog terecht. In de Kerkeraadsvergadering van 30 Maart toch kon KOELMAN de broeders verblijden met de tijding, dat de Gedeputeerden van de Classis den vorigen dag waren aangekomen.[2]) Nu zou er dus spoedig eene vergadering worden gehouden waarin zouden verschijnen Gedeputeerden van Classis en Raad van Staten, de Magistraat van Sluis en de afgevaardigden van den Kerkeraad. Men besloot KOELMAN en MONTANUS, predikanten, en L. DE KONING, ouderling, te committeeren. De samenkomst had plaats Dinsdag 31 Maart ten stadhuize. Namens den Kerkeraad voerde KOELMAN het woord. Hij betuigde, dat het den Kerkeraad zeer leed was «dat er zooveel moejelijkheden gereezen waren uit eenighe woorden, die gepretendeert worden van Ds. BARDENIS gezeght te zijn. Ds. BARDENIS heeft echter meermaal heijlighlijk betuight, dat hij de woorden niet gezeght had, en dat hij zulks wel wiste. Doch evenwel, dewijle twe Heeren Gedeputeerde des

---

[1]) **Acta van de Classis van Walcheren 19 Febr. 1665.**

[2]) **Notulen van den Kerkeraad 30 Maart 1665.**

Magistraats getuighen, dat die woorden gezeght zijn, indien zij dan immer gezeght waren, het zoude Ds. BARDENIS leed zijn en ook zoude de Kerkeraadt wenschen, dat ze niet mochten gezeght zijn». [1])

Nu was het dan zeker wel goed Dat zou men denken, maar Burgemeester PARENT vond de woorden niet smakelijk genoeg. Eerst eene nieuwe redactie vond genade in zijne oogen en wel deze: «dat Ds. BARDENIS niet bewust was, dat hij die woorden gezeght hadt, maar had hij ze gezeght, gelijk de HH. Gecommitteerde zeggen, 't zou hem en den Kerkeraadt leedt zijn, nademaal zoo groote onruste en quellinghen daaruit voort gekomen zijn voor de Kerk en Kerkeraad». [2])

Hierop is door de Ed. Gecommitteerden van den Raad van Staten de wederzijdsche verzoening besloten en hebben de Gedeputeerden der Classis den Magistraat finaallijk afgevraagd, of alle moeilijkheden, als het weigeren van traktement aan Ds. BARDENIS en vele andere een einde zouden nemen. Hierop is toestemmend geantwoord en beloofd, dat men den arbeid van het Collegium Qualificatum zou faciliteeren. De notulen laten op die betuiging droefgeestig volgen «doch heeft men met droefheid het contrary daarvan welbevonden».

Dat dit waar was, blijkt uit het volgende. Het scheen, dat de Overheid achter het werk spoed wilde zetten, althans den 16 April verscheen de griffier CAAN in den Kerkeraad met het verzoek van den Magistraat om nu toch tot het beroepingswerk over te gaan, maar op deze conditie, dat men Ds WITZIUS van Wormer zou voorbijgaan en het een zou zijn uit het getal van hen, die bij de geheele Gemeente gehoord zijn [3]). Waarom Ds. WITZIUS gepasseerd moest worden, vermeldt men niet, maar vrij zeker, omdat hij door KOELMAN

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 2 April 1665.

[2]) Idem.

[3]) Notulen van den Kerkeraad 16 April 1665.

was aanbevolen en men liever geen tweeden KOELMAN binnenhaalde. Hoe dit zij, het antwoord van den Kerkeraad luidde, dat men te allen tijde genegen was, tot een beroep te komen.

Dit antwoord beviel evenwel niet, zoodat drie dagen later griffier CAAN weer binnen stond en zeide, dat de Overheid geen contentement nam met het vorige antwoord. Er werd toen goed gevonden deze twee dingen te antwoorden: « 1°. dat men geen reden kon vinden om WITZIUS te passeeren. 2°. dat men eerst de finale resolutie van H° M° in zake het beroepingswerk wilde afwachten ». [1])

Dat dit in het geheel niet in goede aarde viel, laat zich begrijpen. Het duurde dan ook al niet lang, of er kwam een schrijven van Ds. POTTEN van Middelburg, scriba van de Classis, waarin de leeraars van Sluis ter vergadering opgeroepen werden, en dat wegens klachten van burgemeester SLUIJMER, uit naam des Magistraats ingebracht, overmits de Kerkeraad niet tot het beroep voortging. Nauwelijks verliepen echter eenige dagen, of daar verscheen CAAN weer in den Kerkeraad met het verzoek van heeren Overheden, om nu een brief aan Ds. WITZIUS mêe te geven, daar een schip gereed lag te vertrekken, en hem daarin te verzoeken binnen den tijd van 2 of 3 weken zijne gaven te laten hooren hier of te Middelburg [2]).

Maar in dezelfde vergadering deed KOELMAN verslag van zijne bevinding op de Classis en deelde tot groote droefheid der vergadering mede, dat aldaar besloten was, « 1°. de finale resolutie van H° M° af te wachten, en 2°. dat Ds. WITZIUS verzocht zou worden binnen een van de kerken, hoorende onder de 4 Classes zijne gaven te laten hooren.» En dat hij, zoo hij dit niet wilde doen, geacht zou worden niet in aanmerking te willen komen. Maar, hoe kon de Classis

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 19 April 1665.

[2]) Notulen van den Kerkeraad 10 Mei 1665.

nu daarin den Magistaat ter wille zijn? Welke kans was er nu! Het was dan ook besloten, toen de predikanten van Sluis buiten stonden. Vele leeraars in de Classis hadden dat besluit zeer afgekeurd en het hunne ervan gezegd. Maar men zou zich submitteeren, ofschoon het eene «onrechtvaerdighe, kerkverdrukkende, vrijheidt prejudiceerende resolutie was». En, om nu toch nog alle krachten bij te zetten ten einde WITZIUS te krijgen, besloot men KOELMAN met een credentie-brief naar Wormer te zenden.

Maar wat gebeurde! Iets ongehoords. Op den morgen van 13 Mei, terwijl KOELMAN gereed stond te vertrekken, kwam een stadsbode met een interdict om te gaan. Hij moest thuis blijven [1]). Wie hoorde ooit te voren van zulk eene aanranding van iemands persoonlijke vrijheid! Dit liep te ver. Maar — wat te doen om uit deze moeilijkheden te komen. Men achtte het beter zich tot de H° M° te begeven en dit besluit op de eerst komende Classis ordinaria mede te deelen om tevens hare hulp in te roepen. Zoover is het evenwel niet gekomen. Op de Classis keurde men algemeen dien maatregel af, en berispte burgemeester PARENT openlijk over die daad, hem ernstig waarschuwende voor de toekomst zich te wachten voor zulke «rigoreuse en vreemde proceduren tegen den Kerkeraadt» [2]). Dit bedaarde de gemoederen, ook die te Sluis en andermaal werd KOELMAN afgevaardigd om naar Wormer te gaan ten einde de gemeentebelangen te bepleiten bij Ds. WITZIUS. Nu reisde hij af. Helaas, het doel werd niet bereikt. WITZIUS had reeds drie brieven ontvangen, één van de Overheid en twee uit de Gemeente, waarin hem alles werd tegengemaakt. Hij verzocht dan ook aan KOELMAN, de zaak verder te laten rusten.

Ziehier nu de schade der Kerk berokkend door het optreden

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 14 Mei 1665.
[2]) Notulen van den Kerkeraad 31 Mei 1665.

der Overheid in zuiver kerkelijke zaken. De harten verbitterd en verwijderd en de Gemeente «zo een weerdig man onthouden».

Nog veel meer zou geciteerd kunnen worden uit de historie dier dagen om te bewijzen, dat de verhouding tusschen Magistraat en Kerk te Sluis veel te wenschen overliet. Maar aangezien Koelman daarin niet of slechts ten deele betrokken was, mag dat hier niet vermeld worden. Eene zaak was er evenwel nog, ten aanzien waarvan hij zijne stem verhief, en die tevens zoo goed den stand der partijen teekent.

In het laatst van Juli 1664 werden de drie predikanten van Sluis bezocht door twee afgevaardigden der Waalsche Synode.[1]) Zij kwamen, als gedelegeerden dier kerkelijke vergadering, met het verzoek of er te Sluis, met contentement van den Kerkeraad, ook eene aparte Fransche kerk zou kunnen worden opgericht. De Fransch-Duitsche predikant Bardenis zou dan geheel ten dienste staan van de Hollandsche Kerk, terwijl een vierde beroepen kon worden om de belangen der Waalsche Gemeente te behartigen. De zaak werd door de predikanten in nadere overweging genomen en spoedig daarop in den Kerkeraad gebracht. Men besloot daar, dat een der predikanten de pro's en contra's op schrift zou brengen, om daarna te zien wat te doen.

Eerst deed Bardenis dit, en wel in dien geest, dat het nuttig en stichtelijk zou zijn een aparte Fransche kerk hier op te richten. Doch voorgedragen en verdedigd vond het geen instemming.[2]) Daarna werd het Koelman opgedragen en met welk een ander gevolg. Niet alleen vond hij het «ongeraaden en ondienstigh», maar zijn zienswijze vond ook algemeenen bijval. We laten enkele zijner argumenten hier volgen, omdat ze hem doen kennen. Hij vond het niet gewenscht:

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 24 Juli 1664.

[2]) Notulen van den Kerkeraad 21 Aug. 1664.

«1e. omdat alle nieuwigheden en verordeningen gevaarlijk zijn en derhalve zonder dringenden nood niet te aanvaarden.

2e. omdat het apparent en te vreezen zoude zijn, dat die afgezonderde gemeente tot een pruil-kerk mocht gemaakt worden, tot smart van Opzieners en Leeraars.

3e. omdat alhier apparentelijk genoegzame en bekwame stof van Ouderlingen en Diakenen tot zoo een Fransche kerk en derzelve verstandige regeering zou ontbreken.

4e. omdat het zeer te beduchten zou zijn, dat veel oneenigheden tusschen diakenen van de Duitsche en Fransche gemeente zouden oprijzen.

En eindelijk 5e omdat vele zeer ijverige en verziende leeraars het ten sterkste afraden!» — We zien het dus, hij wilde tot elken prijs scheuring en partijstrijd in den boezem der Gemeente voorkomen. Geen nieuwigheden dan wanneer de nood drong. [1])

Was de zaak hiermede afgeloopen? Helaas niet. Ingrijpen in kerkelijke zaken deed de Overheid hier wel niet, maar zij liet niet na in dezen tegen te werken. Toen KOELMAN het volgende jaar Februari ter Classis kwam hoorde hij onder andere stukken ook een brief van den Magistraat van Sluis voorlezen, die, mede onderteekend door den heer Commandeur van het garnizoen, het verzoek behelsde tot de oprichting eener «gesepareerde» Fransche kerk. De heilbegeerige Overheid toch achtte het wenschelijk, dat er op Vasten- en Feestdagen ook tweemaal gepreekt zou worden in de Fransche kerk. [2]) Ja, men liet het hierbij niet. Het duurde niet lang of er werd door Gedeputeerden der Waalsche Synode ook een verzoekschrift van denzelfden inhoud tot de Hoogmogende Heeren gericht, «aangezet en gaande gemaakt van die partij alhier, die de Kerk trachtte

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 28 Augustus 1664.

[2]) Notulen van den Kerkeraad 8 Februari 1665.

te onderdrukken en te verscheuren.» [1]) Wij gaan op deze zaak niet verder in; alleen zij dit nog gememoreerd, dat de Kerkeraad genoodzaakt werd, een schrijven aan de Classis te richten om hulp en bijstand te verleenen in dezen, en een aan de Algemeene Staten om het ongewenschte en onnutte dezer zaak uiteen te zetten. [2]) Ja, het kwam zelfs nog zoover, dat KOELMAN afgevaardigd werd naar den Haag, om de H.H. Hoog Mogenden er op te wijzen, dat vier invloedrijke leden van den Magistraat, geheel de Kerkeraad en bijna geheel de Gemeente er tegen waren, en dat de Fransche Gemeente zich niet uitbreidde, zooals zij hadden willen doen gelooven, maar dat het ledental merkbaar slonk. [3]) Hoe het afliep lezen we niet, alleen een ding is zeker, dat ook deze zaak ons geen gunstigen dunk doet opvatten van de verhouding tusschen Overheid en Kerk.

Zoo leerden wij dus KOELMAN kennen als een krachtig voorvechter van de rechten der Kerk. Geen usurpatie dier rechten van Overheidswege mocht worden geduld. En indien het besprokene nog niet voldoende wordt geacht om dit te bevestigen, men wachte dan tot de bespreking van den laatsten strijd door hem te Sluis gestreden. Telkens hooren wij hem dan protesteeren tegen de aanmatiging der Overheid, om in zuiver kerkelijke zaken een vonnis te vellen.

Was de verhouding tusschen Overheid en Kerkeraad te Sluis de ware al niet, het werd er werkelijk niet beter op, toen KOELMAN als censor optrad en zich als zoodanig liet gelden.

Waar een beginsel is, breekt dat zich baan. Wij zien dit in KOELMAN en accentueeren dit. Het Woord Gods was hem

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 12 Februari 1665.
[2]) Notulen van den Kerkeraad 8 Maart 1665.
[3]) Notulen van den Kerkeraad 22 Maart 1665.

norm voor geloof en leven, richtsnoer in alles. Niet volgens dat Woord was de krenking van de rechten der Kerk door de Overheid dier dagen, «het beklimmen van Christus' troon», zooals hij het uitdrukte. Hij moest zich dus daartegen verzetten. Maar evenmin mocht volgens hetzelfde Woord de handhaving en toepassing der censuur in de Gemeente des Heeren verwaarloosd worden. Niet hij wilde die handhaving, maar de Heer der Gemeente eischte ze. Hij kon dus niet anders, als hij tegen die verwaarloozing te velde trok. Wij leggen den nadruk op het beginsel, waardoor KOELMAN in beide omstandigheden gedreven werd. Telkens kunnen wij op die eenheid in zijn leven wijzen. Alleen, wie bedenkt, dat, wat de Heilige Schrift leert, voor hem normatief was, kan zijn leven, en in dat leven zijne daden begrijpen.

Moest de censuur toegepast worden? Ach, welke toestanden! KOELMAN had beide lief, Vaderland en Kerk, maar hoeveel oorzaak tot droefheid was er dan voor hem. Maar (dit zag hij heel goed in), zou zijne liefde de ware zijn, dan behoorde zij de hand te durven leggen op de wondeplekken in het nationale en kerkelijke leven. Liever het lancet gehanteerd, dan een «verrot lichaam». En, hoe kon men nu het voortwoekeren dier krankheid tegengaan? Immers, door te doen wat de Heer der Gemeente gebood, door de tucht te handhaven over het leven der gemeenteleden, door het heilig houden van het Sacrament, en door het inroepen van de politieke macht voor zoover dit ging en noodig was.

Gods toorn ontbrandde telkens tegen het «gewenschte Neêrland», maar was het een wonder, wanneer men lette op de «hooggaande zonden», die gevonden werden in kerk en politie, in militie en huizen en personen? Hoe kon het anders! Maar daarom moest de liefde het dan ook aandurven, om vrijmoedig die ongerechtigheden te straffen, in wien dan ook, zonder onderscheid.

Welnu de man daarvoor was gevonden in den persoon

van JACOBUS KOELMAN. Was hij dan een «homo rigidus»? Integendeel, streng jegens zich zelf, wilde hij gaarne zooveel mogelijk dragen in anderen, maar, eischte de welstand van Kerk en Vaderland het, dan was hij de man, die van tuchtigen wist. En nu is het natuurlijk, dat de besluiten, die in die dagen genomen werden, Kerkeraadsbesluiten waren, maar toch hij was de motor, de ziel dier vergadering.

Hoeveel wonden vielen te heelen, hoeveel zonden te bestrijden in Vaderland en Kerk, vooral in de Gemeente te Sluis. Wie de Notulen van den Kerkeraad dier Gemeente leest, kan zich voorstellen hoe dit alles een man als KOELMAN tegen de borst stuitte en pijn deed Uiterlijke rechtzinnigheid, maar ten eenenmale gebrek aan vernieuwing des gemoeds en heiligmaking. 's Morgens onder de preek, 's avonds in de danszaal. In plaats van den rustdag door te brengen in den huiselijken kring om de geestelijke spijze te «herkauwen», liep men «zingend en krijtend» langs kaaien en wegen. En was dit nog maar alles. Maar er gebeurde nog zooveel meer. Hoe werd er gespeeld met lot en kaart en dobbelspel, hoe was de stad als bedekt met kroegen, wat brachten die lombardhuizen eene ellende en smart in de huizen, en wat werd men door de Overheid lichtvaardig tot een eed gevergd. En zoo zouden wij dit zonden-register kunnen uitbreiden, maar wij willen liever letten op de middelen, die beraamd en in toepassing gebracht werden, om hierin verandering te brengen.

Kort na KOELMAN's komst werd de hand aan den ploeg geslagen. Was hij een tegenstander van het dartele dansen in het algemeen. hoeveel te meer van het nachtelijk dansen in allerlei kroegen. Dit mocht de Kerkeraad niet langer aanzien; een besluit werd genomen, en allen, die aan die «ongevoegelijke nachtdanserijen» hadden deelgenomen, gecensureerd. [1])

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 18 October 1663.

Maar er waren nog andere gewoonten, die evenzeer schadelijk en schandelijk waren en bestreden moesten worden. Zoo was het de gewoonte van vele leden der Kerk jaarlijks een bezoek te brengen aan de kermis te Brugge. En hoe het daar toeging, was bekend. Mocht dat zoo oogluikend toegestaan worden! Neen, KOELMAN drong er op aan, dat ze allen er over aangesproken zouden worden, hetgeen ook geschiedde. [1])

Is het gemakkelijker algemeene zonden te straffen, dan private onder het oog te zien, ook voor dit laatste deinsde de ijverige predikant van Sluis niet terug. Dit blijkt uit het volgende: Het H. Avondmaal stond in Sluis gevierd te worden. Ook nu werd de censura morum gehouden. Ter sprake kwam de commies BRIENEN, die zich weder schuldig gemaakt had aan dronkenschap. Zou het hem aangezegd worden, of moest men den Magistraat naar de oogen zien? Schande wie het dacht Stond een Magistraatspersoon, als lid der Kerk ook niet onder kerkelijk opzicht? Ongetwijfeld, en wij vinden den 3 Januari 1665 onzen KOELMAN met den ouderling LE CROIX op weg naar het huis van den heer BRIENEN[2]). Waardig en kalm onderhield hij het lid van den Magistraat over zijn voortdurend drinken, en zegde hem, dat van de tafel des Heeren geweerd moeten worden dronkaards, dus ook hij. Maar ziet — ofschoon KOELMAN dit alles «in alle beleeftheit en bescheidenheit gezegd had, daar barst de man in een vreeselijk vloeken uit, werpt zich op den predikant en slaat hem vinnigh en vijandig op de borst.» Gelukkig dat de ouderling tusschenbeide kwam en KOELMAN bevrijdde, waarop BRIENEN voortvoer hem «te schelden en te vloeken als een Simeï».

Hoe groot de ontsteltenis was in den Kerkeraad, toen dit

[1]) Notulen van den Kerkeraad 1663.
[2]) Notulen van den Kerkeraad.

werd medegedeeld, laat zich denken. Men besloot eene commissie naar het stadhuis te zenden om «politieke correctie en promte reparatie te eischen». [1]) Maar het eenig antwoord, dat Ds. MONTANUS ontving, was, dat men den heer BRIENEN hierover zou spreken. Dat men daarmede wel wat lang wachtte, blijkt uit de notulen van 1 Maart, waarin geklaagd wordt, dat er nog geen satisfactie gegeven was aan den Kerkeraad in zake BRIENEN.

Dat men in de raadsaal liever aan anderen het oor leende dan aan leden van den Kerkeraad bleek later opnieuw. Wat gebeurde. Den 29 Jan 1665 stond de griffier CAAN opnieuw in den Kerkeraad binnen. [2]) Genoemde heer had zich weer van eene opdracht in naam der Overheid te kwijten en wel hare droefheid te vertolken over het feit, dat Ds. KOELMAN woensdag 24 Januari in zijne preek zoo hevig was uitgevaren tegen de lombarden. Dit kon de Magistraat niet dulden, daar de heer PHILIPPUS VAN DER MAST, door hen aangesteld, zich daarover zeer beleedigd gevoelde, en nog te minder, daar hij, naar genomen besluit, slechts tweeëntwintig ten honderd mocht nemen en nam.

De Kerkeraad acte nemende van deze terechtwijzing, beantwoordde haar door den H. H. ter hand te stellen een door KOELMAN opgesteld concept van kerkelijke Synodale resolutiën tegen lombarden, de betuiging daaraan toevoegende, dat hij het in dezen geheel met KOELMAN eens was, die dagelijks de ellende, uit het beleenen der goederen voortvloeiende, ziende, gemeend had op bijbelsche gronden dit te moeten bestrijden. [3]) Maar helaas, hoe bondig dit betoog ook, mocht zijn, het werd denkelijk voor kennisgeving aangenomen. Dat men er althans niet door overtuigd werd, bleek hieruit, dat KOELMAN bijna

[1]) Notulen van den Kerkeraad 8 Januari 1665.
[2]) Notulen van den Kerkeraad 29 Januari 1665.
[3]) Idem.

twee jaar later opnieuw dezelfde vermaning kreeg, nu versterkt door de clausule, dat men tot andere maatregelen zou overgaan, indien hij doorging met den lombardier te «schavotteeren». Het doellooze van verder schriftelijk debatteeren over dit onderwerp inziende, antwoordde de Kerkeraad hierop niet. De notulen vermelden alleen, dat KOELMAN er zeer bedroefd over was, dat een lombardier eerder een geopend oor vond bij den Magistraat dan hij, die zoozeer zijn volk lief had. [1])

Mocht men naar hem niet willen luisteren in de Raadzaal, dit ontsloeg KOELMAN niet van zijn plicht om te blijven getuigen tegen allerlei «grouwelijcke dingen», Ieder jaar op bepaalden datum verscheen dan ook als een getrouwe getuige in het midden der Overheid eene Commissie uit den Kerkeraad om haar te verzoeken, dat ze toch toe wilde zien, dat er geen «aanstootelijke onordelijkheden ter jaarmarkt werden toegelaten». Vooral door het lied van vuile zangers drong zooveel gif van ongerechtigheid en zonde in de ziel der jeugd, en het was daarom zeker, dat KOELMAN in Mei 1665 over het weren van zangers van de jaarmarkt een apart request indiende. [2])

Waartoe meer genoemd? Het is genoeg om ons den leeraar van Sluis te doen kennen als een trouwen herder zijner kudde Soms doet hij ons denken aan een profeet des O. V., die aldoor arbeidde aan de opstanding zijns volks, met eene onverzettelijkheid, die hard scheen, maar het waarachtig goed meende en voortkwam uit een hart, dat zijn volk teeder liefhad. Als Jeremia schijnt hij soms uit metaal gegoten, terwijl er toch door geheel zijn spreken en handelen eene ader voor teerheid en meewarigheid loopt. Mocht zijne Overheid naar hem niet luisteren, in hem een rustverstoorder

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 4 Nov. 1666.
[2]) Notulen van den Kerkeraad Mei 1665.

zien, hij liet niet na, telkens als zij haar hooge roeping verzaakte, te kloppen aan haar conscientie, opdat ze mocht komen tot een pijnlijk maar vruchtbaar zelfverwijt.

Leerden wij dus KOELMAN kennen als een strijder voor de heiligheid van het Avondmaal door de handhaving en toepassing der censuur, niet minder deed hij dit ten opzichte van de heiligheid des Doops. Wat de Kerkeraad van Sluis te dezen opzichte deed op instigatie van KOELMAN vereischt eene kleine historische toelichting.

Er zijn in de Gemeente des Heeren op aarde telkens tijden geweest, waarin de Heer in bijzondere mate zijn Heiligen Geest uitstortte en daardoor leven bracht in de doodsbeenderen. Zulk een tijd van heerlijke opwaking en frisch geestelijk leven heeft de Gemeente van Sluis gekend in de jaren 1671 en 1672. [1]) Echter niet enkel Sluis, want zelfs eerder in 1670 werd iets van die geestesstrooming bespeurd in geheel de Classis van Walcheren. [2]) Althans wij lezen in de notulen dier Classis, dat er een algemeene begeerte ontwaakte in de onderscheidene Gemeenten, om enkele abuijsen, ingeslopen in kerkelijk en persoonlijk leven, weg te nemen en te reformeeren. Ja, met heilige geestdrift werd eenpariglijk besloten, te censureeren en van het Avondmaal te houden allen, die den Sabbath schonden, met kaart of teerling speelden, en den publieken godsdienst verzuimden.

Maar helaas, een goed begin waarborgt niet altijd een goed einde. Nauwelijks toch heeft de Classis dit voornemen kenbaar gemaakt of daar verheffen de Staten van Zeeland hunne stem om te verbieden, dat dit gerealiseerd wordt. [3]) En hoe te betreuren, men heeft in de Classis den

---

[1]) "Historisch verhael der Proceduuren tegen KOELMAN, door THEOPHILUS PARRESIUS". blz. 1.

[2]) Idem blz. 2.

[3]) Idem blz. 3.

zedelijken moed niet om toch door te gaan, zoodat het einde was eene reformatie alleen op papier.

Dit kon de van geestdrift blakende KOELMAN niet dulden. Hij bracht de zaak in het volgende jaar, 1672, op het oogenblik dat de vijand naderde, ter sprake in den Kerkeraad te Sluis, en las een brief voor, door hem opgesteld en gericht aan de Classis, waarin zij geprikkeld werd tot daden van reformatie. [1]) De korte inhoud van dit schrijven was als volgt: «Och, laat U niet ontmoedigen. De reformatie is zoo noodig en nuttig. Vrees de Overheid niet en denk niet te kwaad over haar. Zij wil de hervorming eigenlijk ook wel. Zij ziet wel in, dat de zonde van land, kerk en staat hoog geklommen is, en dat de oordeelen Gods deswege dreigen los te barsten over Nederland.» «Neen,» zoo eindigde hij, «wij schrijven U geen plichten vóor, maar willen U slechts ons gevoelen te kennen geven.» Het gevolg was, dat den 14 Sept. van dat jaar in de Classis verscheidene sessies aan de zaak gewijd werden, en dat er tot de onderhouding van de geconcipieerde-artikelen werd besloten. [2])

Hoe goed men dit te Sluis ook vond, men was daarmede niet ten volle voldaan. Althans er werd besloten om het werk der reformatie voort te zetten, en een particulier gravamen in te dienen, in zake den Heiligen Doop. De korte inhoud van dit gravamen was als volgt: [3])

1. Of men de kinderen van Papisten, niettegenstaande vele inconvenienten en onstichtelijkheden zou moeten doopen.

2. Of eenig gereformeerd Magistraat den Paapschen ouders mag verbieden, hunne kinderen te laten doopen in Paapsche plaatsen, en integendeel de predikanten gelasten en opleggen, dezelve in de Kerk te doopen, nevens de Gereformeerde ouders hunne kinderen.

[1]) Idem, blz. 3.
[2]) Idem, blz. 7.
[3]) Idem blz. 188—193.

3. Of niet dienstig was, den Doop der kinderen van domme onwetende Naam-Christenen een korten tijd uit te stellen, totdat die ouders eenige grond-kennis van de religie mogen hebben, om verstandelijk en ernstig de solemneele belofte te doen, nopende de opvoeding der kinderen in de ware religie.

4. Of niet diende order gesteld, en hoedanig, opdat niet allerlei getuigen, ook onwetende, goddelooze enz. omtrent den H. Doop mogen verschijnen? »[1])

Aangezien dit voorstel in de Classis met weinig geestdrift werd ontvangen, besloot de Kerkeraad te Sluis, daar de reformatie in de politie even noodig was als in de Kerk, zich ook met een request tot den Magistraat te wenden. [2]) De inhoud daarvan was eigenlijk niet anders dan een inroepen van de hulp der Overheid, teneinde gemeenschappelijk te strijden tegen de zonden, tegen welke de Kerk reeds lang den strijd had aangebonden; als: vloeken, lasteren, Sabbatschenden enz. Een nieuw element in dat geschrift was het verzoek om toch de orgels uit de Kerk te verwijderen, daar een orgel naar het Jodendom, Heidendom en Pausdom riekte. Spoedig werd dat request gevolgd door een ander van ongeveer denzelfden inhoud, opgesteld en ingezonden door 53 burgers. [3])

Helaas, noch met het eene, noch met het andere wilde het vlotten. De Classis vond de voorstellen van KOELMAN in zake den H. Doop uitnemend; de Overheid was onder den indruk van de politieke omstandigheden en voelde wel iets voor die voorstellen, maar bij geen van beiden kwam het tot daden. Althans wij lezen, dat het gravamen in zake den H. Doop tot vier maal [4]) toe door den Kerkeraad te Sluis bij de

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 5 September 1672.
[2]) TH PARRESIUS, blz. 12.
[3]) Notulen van den Kerkeraad 13 November 1672.
[4]) TH. PARRESIUS, blz. 189.

Classis is ingediend; zelfs in den jare 1674, toen KOELMAN gewikkeld was in zijn laatsten strijd, die eindigen zou met zijne deportatie, trad hij nogmaals op met hetzelfde gravamen. Ook toen gevoelde de Classis weinig lust en roeping tot deze zaak in te gaan, zoodat KOELMAN kon heen gaan in de overtuiging, dat hij deed wat hij kon, terwijl de Classis door haar daden het woord van Felix herhaalde: als ik gelegener tijd bekomen zal hebben, voor ditmaal ga heen. [1])

Ofschoon van geheel anderen aard dient hier, daar het juist viel in dien tijd van strijd en verwikkeling, melding gemaakt te worden van KOELMAN'S optreden tijdens de pest te Sluis. [2])

Was zijn hart met innerlijke ontferming bewogen, als hij lette op de tallooze wonden in het kranke lichaam der Kerk, niet minder toonde hij een priesterlijk hart te hebben waar het gold der lijdende menschheid de helpende hand te bieden. In het jaar 1666, omtrent het midden van Augustus, brak een vreeselijke pest te Sluis uit. Na niet langen tijd werden door de Overheid maatregelen genomen, ten einde de ziekte met doelmatige middelen te bestrijden, zoo mogelijk het voortwoekeren te beletten. Tot die maatregelen behoorde, 1° het ontwerpen van enkele pestwetten, naar welke ieder burger zich zou hebben te gedragen gedurende den pesttijd; 2° het benoemen van eene Kamer van Gezondheid.

Ook de Kerk en hare dienaren trachtten zooveel mogelijk verlichting en troost aan te brengen. Getrouw werden de zieken bezocht, toegesproken, zoo noodig verpleegd, inzonderheid door onzen KOELMAN en zijne vrouw ANNA HUSS. Beiden stond blijkbaar voor den geest het woord des Heeren: « Ik ben krank geweest en gij hebt mij bezocht. »

---

[1]) Later ontving de Kerkeraad te Sluis antwoord op het gravamen in zake den H. Doop.

[2]) Notulen, Augustus 1666.

Het duurde evenwel niet lang of er rees een geschil tusschen Kerk en Magistraat De laatste verbood nl., dat huisgenooten en helpers van lijders ter kerk zouden komen, terwijl de predikanten van meening waren, dat juist de zoodanigen den troost van het Evangelie en de kracht van het gemeenschappelijk gebed noodig hadden [1].

Eindelijk werd besloten eene commissie uit den Kerkeraad naar het Stadhuis te zenden, teneinde de heeren te wijzen op Art. 20 der pestwetten, hetwelk een flauwe hoop liet doorschemeren, dat in de Kerk een aparte plaats zou worden aangewezen aan de bedoelde personen. [2]) Helaas, de Overheid ging niet tot haar verzoek in, maar verwees de deputatie naar de Gezondheids-commissie, die het ook niet wilde inwilligen, daar men te zeer het gevaar voor besmetting vreesde.

Wat bleef, na deze weigering, den leeraren anders over, dan hunne bezoeken te verdubbelen, opdat zij de kranken te meer in hunne huizen zouden kunnen troosten. Dat dit zijne gevaren medebracht, bleek spoedig. Wij lezen ten minste, dat de ziekentrooster stierf, terwijl de daarop benoemde weldra ernstig ziek werd. Maar, zou dit KOELMAN of zijne geliefde vrouw afschrikken? Neen, zij verdubbelden hun ijver. Zij waren nu hier, dan daar. Men zag ze dagelijks. Er was maar een roep over hun arbeid.

Echter meende de Magistraat tusschenbeide te moeten komen. Hunne bedoeling mocht goed zijn, de ijver in beiden te prijzen, maar nam dit het gevaar weg, dat zij de besmetting brachten van huis tot huis?

Den 28sten September kreeg KOELMAN dan ook een bode van het Stadhuis ten zijnent, die een brief overhandigde met het volgende interdict: «gij noch uwe vrouw mogen

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 5 Augustus 1666.

[2]) Notulen van den Kerkeraad, 12 Augustus 1666.

het huis verlaten, terwijl er een witte latte aan uw venster geslachen zal worden». [1])

Hoe dit opgenomen werd, laat zich denken. In de Kerkeraadsvergadering van 30 September richtte hij het verzoek tot de broeders, dat men afgevaardigden naar de Overheid zou zenden, met het verzoek die lat weg te nemen en hen weer te laten arbeiden. Dit gebeurde en het resultaat was, dat de lat verwijderd werd en zij ter kerk mochten gaan, op conditie, dat ze op een aangewezen plaats zouden zitten, en dat den 7den October twee Gedeputeerden der Overheid hun beiden hartelijken dank kwamen brengen in naam van heel de burgerij van Sluis. Waarlijk het doet goed, die woorden van uitbundigen lof te hooren toebrengen aan een man, die zoo gaarne krankheden heelde in geestelijken en lichamelijken zin, en dat uit den mond van een Magistraat, die dezen burger en leeraar zoo vaak heeft miskend en beleedigd. Wij meenden dit alles niet te mogen overslaan, daar vooral dit optreden van KOELMAN ons hem doet kennen als een prediker, die wist dat ziel en lichaam Godes zijn.

Zoo zijn wij dan eindelijk gekomen aan den grootsten en laatsten strijd, waarvan wij boven met een enkel woord spraken. Een strijd, waaraan KOELMAN's naam voor altijd verbonden zal blijven en die voor hem eindigde in suspensie en deportatie. Wij bedoelen zijn strijd tegen de Formulieren en Feestdagen. Ja, de Formulieren en Feestdagen waren hem reeds lang een doorn in het oog geweest. O, wat bevorderde dat eindeloos lezen dier Formulieren en Formulier-gebeden een «sleur- en slenterdienst» en hoezeer was het in strijd met de ordinantiën Gods, dat men naast den Sabbat allerlei feestdagen vierde en onderhield, die

---

[1]) **Notulen van den Kerkeraad, 30 September 1666.**

inzettingen der menschen waren. Moest Gods toorn niet rusten op land en kerk, waar men zoo openlijk Zijne geboden met voeten trad en alle waarachtig bidden uit de borst onmogelijk maakte door het lezen dier gedrukte gebeden!

Hoe KOELMAN verder over deze materie dacht, bespreken wij later bij de behandeling van de zaken, waarin hij reformatie wenschte aan te brengen. Nu mogen we alleen bij de uitwendige zijde van dezen strijd stilstaan. Hoe werd KOELMAN in dezen strijd over Formulieren en Feestdagen gewikkeld en hoe verliep dezelve?

Wij spraken boven over den van ijver blakenden KOELMAN, en hoorden, hoe hij de man was, die allerlei gravamina indiende, reformatie-plannen aan de Overheid voorlegde en zijne medebroeders in den Kerkeraad aanspoorde tot getrouwheid in het hun toevertrouwde ambt. Maar wat hielp dit alles; indien het einde altijd «uitstel» was. Dit begreep ook onze leeraar, en niet van plan om alle vuur en geestdrift te laten dooven in zijn binnenste, begon hij zelfstandig op te treden. Hij besloot n.l. met de dingen te beginnen, waarvoor hij geen instemming en medewerking van Kerkeraad en Classis van noode had. En waarlijk, het waren geen nieuwe zaken, die hij aan de orde stelde. Immers, bijna 10 jaar lang had hij in de Gemeente van Sluis met woord en daad geijverd tegen het gebruik van Formulieren en Formulier-gebeden en het ongepast vereeren van de Feestdagen. Maar nu was de tijd gekomen, dat hiertegen krachtiger moest worden geijverd, daar er steeds meer leeraren kwamen, die het 4de gebod op losse schroeven zetten en den Sabbat voor eene menschelijke inzetting verklaarden, hetwelk tot geen prijs mocht toegelaten, wijl juist daarin een groot gevaar school. De Zondag minder geacht, de Feestdagen weldra met andere heilige dagen op den voorgrond gesteld, dat was eene brug, die geleidelijk terugvoerde naar Rome.

Zeker, zijn arbeid in dezen was niet geheel vruchteloos

geweest. Hij had met blijdschap opgemerkt, dat vele ouders hunne kinderen vrije gebeden lieten uitspreken, maar toch — het kwaad diende beter onder de oogen gezien.

Eindelijk brak hij het ijs door eene preek te houden naar aanleiding van Gal. 4 : 4—11 [1]) over het onderhouden van allerlei feestdagen. In krachtige bewoordingen schetste hij de Gemeente op 26 Dec. 1672 het schadelijke en onbijbelsche daarvan, aantoonende, dat zij als de Galatiërs tot de eerste beginselen terugkeerde, door het vereeren en vieren dier menschelijke inzettingen.

Maar dat was niet alles. Den 5 Jan. 1673 had KOELMAN de bediening van den H. Doop. [2]) Hij meende nu ook te moeten breken met de gewoonte om het Formulier te lezen, en dit te moeten vervangen door het houden van een frissche, vrije toespraak in den geest van het Formulier. Aldus geschiedde. Maar welk eene oppositie lokte dit uit! Men was een en al verbazing. En het gevolg was, dat de leeraar Zondag 8 Jan. in eene preek over 1 Chron. 21 : 24 deze zaak helder en klaar uiteenzette. Terstond na de preek werd eene Kerkeraads-vergadering belegd, waarin de zaak besproken werd. En het einde hiervan was,[3]) dat men oordeelde, «dat «het van hem (KOELMAN) niet ordentelijk was gedaan, dat «hij zonder zijn Collegen ofte den Kerkeraad eens te ver«wittigen van zijn voornemen, de Formulieren had verlaten, «en dit zijn doen openlijk voor de gantsche gemeinte had «beweert,» maar, dat men het wat de zaak betrof, volkomen met KOELMAN eens was. Wat die beschuldiging betrof, — zij was maar ten deele waar. Immers, KOELMAN had zijn' collega's gezegd, dat hij de zaak voor de Gemeente zou behandelen, en wat het eerste deel dier beschuldiging betrof, dat hij over de reformatie in dezen niet eerst den

---

[1]) Verhael van de Proced. blz. 24.
[2]) Idem blz. 25.
[3]) Idem blz. 25; Notulen van den Kerkeraad 29 Jan. 1673.

Kerkeraad in zijn geheel had geraadpleegd, hij meende dit niet te mogen doen.

Ik vraag toch zeide KOELMAN, wat kan men in deze materie tegenwoordig verwachten van Kerkeraad en Classis. Men vindt alles goed, maar doet niets. En bovendien ben ik van meening, dat, wat ik doe, in overeenstemming is met Gods wil en dat is mij genoeg, maar tevens beschouw ik een zoodanig overleg met collega's en kerkeraadsleden als een te rade gaan met vleesch en bloed. [1])

Het scheen, alsof de zaak hiermede afgeloopen was. Maar wie dat meende, werd zeer teleurgesteld. Dit bleek spoedig. Immers, zooals wij weten, was de verhouding tusschen de Overheid en den Kerkeraad te Sluis toch al niet te rooskleurig, en dit was er waarlijk in den laatsten tijd niet beter op geworden. Juist tegen KOELMAN had zich de haat van een deel van den Magistraat gekeerd.

Wat was gebeurd? Burgemeester SLUYMER, later KOELMANS bitterste vijand, had, door zijn dronkenschap, groote ergernis gegeven aan geheel de stad Sluis. [2]) Hij had zelfs op straat gevochten en was daarom door den Kerkeraad vermaand, terwijl men van hem eischte, dat hij der Gemeente satisfactie zou geven door in den vollen Kerkeraad schuld te belijden. Maar, dit was te veel gevergd. En, zooals zich laat begrijpen, die wortel der bitterheid bleef zitten, en openbaarde zich spoedig. Nauwelijks was het bekend, dat Ds. KOELMAN gebroken had met het lezen der Formulieren of Z.Edelachtbare greep die gelegenheid aan om dien aartsvijand aan te klagen van wetsovertreding. Of was de handeling van KOELMAN niet in strijd met art. 49 en 52 van de Kerkorde van 1591, onder welke ook Sluis stond. Het duurde dan ook niet lang, of er ging een brief van beschuldiging naar de Eerw.

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 4 Febr. 1673.

[2]) Verhael van de Proced. blz. 27.

Classis van Walcheren! [1]) Maar, hoe jammer, de heer SLUYMER had zich vergist, zoodat men hem in het eerstvolgende schrijven onder het oog moest brengen, dat deze zaak niet in de Classis behandeld kon worden voor en aleer zij in de lagere vergadering afgehandeld was. Z.Edelachtbare moest zich dus eerst tot den Kerkeraad wenden. [2])

Misschien had men de acte van beschuldiging met opzet dadelijk doorgezonden, omdat men de stemming van den Kerkeraad te Sluis wel kende. Hoe het zij, de Kerkeraad ontving 27 Jan. een schrijven van de Classis, waarin de zaak hem ter behandeling werd opgedragen, terwijl van de Overheid een paar dagen later een schrijven inkwam, hetzelfde verzoek behelzende. De zaak werd dan ook spoedig behandeld en den 4 Febr. daaropvolgende besloot men éénpariglijk, dat KOELMAN «in dit syn doen gedragen zou worden.»

De Classis, hiermede in kennis gesteld, besliste in haar vergadering van 11 Febr. KOELMAN te dagvaarden op 25 Febr. eerstkomende. [3]) Dit geschiedde Maar die dagvaarding gaf aanleiding tot een dubbel optreden. Zij bracht KOELMAN er namelijk toe om twee preeken, die hij over die materie gehouden had (Judas : 20, geh. 24 Juli 1672; 1 Chron 21 : 24, geh. 8 Jan. 1673), uitgewerkt en vermeerderd uit te geven, omdat hem bij den dag duidelijker werd, dat men niet wist waarom het ging en dat men zijn bedoelen niet begreep. De haat tegen hem toch ging zoover, dat er gemeene blauwboekjes tegen hem uitkwamen en dat vele predikanten zijn suspensie en deportatie eischten, zoodat hem niet anders overbleef dan Gemeente, ouderlingen en leeraren beter in te lichten.

Maar van de andere zijde bewoog zij vele oud-ouderlingen

---

[1]) Acta van de Classis van Walcheren 26 Jan. 1673.

[2]) Notulen van den Kerkeraad 29 Jan. 1673.

[3]) „Verhael van de Proced." blz. 31.

en diakenen om een zeer vleiend schrijven over KOELMAN aan de Classis te zenden, ten einde een onrechtmatig vonnis te voorkomen.

Eindelijk was de 23 Febr. aangebroken waarop KOELMAN in het midden der Cl.-vergadering verscheen. Gevraagd zijnde naar de redenen van zijn daad heeft hij op ernstige wijze, als voor Gods aangezicht, de motieven, die hem dreven blootgelegd, zoodat het, toen hij daarna buiten stond den heeren was aan te zien, dat zijn spreken indruk gemaakt had; terwijl zij nog meer van den ernst der zaak overtuigd werden, toen daarop de Remonstrantie van genoemde broeders gelezen werd. Hun besluit getuigde dan ook van voorzichtigheid. Men kwam overeen, dat er 4 heeren gedeputeerd zouden worden (Ds ANSELAAR, Ds. TILENUS, Ds. VAN DER WAAYEN en Ds. LACCHER) [1]) om met KOELMAN nader te spreken, ten einde hem tot de oude gewoonte terug te brengen, terwijl men KOELMAN zelf verzocht zijne redenen schriftelijk aan de Commissie ter hand te stellen, hetgeen hij een paar dagen later deed.

Voor dat het echter tot dit onderhoud kwam tusschen Gedeputeerden van de Classis en KOELMAN, had er eerst nog iets anders plaats. Het kwam der Classis n.l. ter oore, dat KOELMAN bij ABRAHAM VAN LAAREN, boekdrukker te Vlissingen, zijn bovengenoemde boekje uitgaf. Dit moest, meenden de H.H., tot elken prijs voorkomen worden. [2]) Men schreef daarom zoowel KOELMAN als den uitgever over die zaak. Maar beider antwoord luidde niet erg bevredigend. KOELMAN beweerde n.l. de uitgave noodig te achten en er niet meer over te kunnen beschikken, ofschoon hij echter gaarne beloven wilde niets meer aan zijn geschrift te zullen toevoegen. De drukker kwam met twee voorstellen voor den dag. Hij zou het drukken

---

[1]) Idem blz. 32.

[2]) Idem blz. 37.

staken, indien de Classis hem alle schade vergoedde, óf hij zou niet verder voortgaan met drukken en alle schade voor zijne rekening nemen, indien men bewijzen kon, dat de inhoud van het geschrift ook maar eenigszins in strijd was met Gods Woord. Hoe goed ook bedoeld, de Classis ging tot die voorstellen niet in, zoodat het gedrukt en verspreid werd. Nauwelijks was het echter in eenige exemplaren in Sluis verspreid, of de baljuw liet ze opkoopen en verbranden alsof het schotschriften waren.

Na dit incident kwam het tot bovengenoemde samenkomst. Er werd krachtig, maar in den geest der liefde gedebatteerd. En het einde der zaak was, dat de Gedeputeerden, die zoozeer bij KOELMAN aanhielden op conformeering, zijne argumenten zwaarwichtiger vonden dan zij eerst gemeend hadden [1]).

Nu moest de Classis uitspraak doen. Zij kwam tot dien einde 13 April 1673 bijéén. De Gedeputeerden zouden verslag uitbrengen en hunne bevinding mededeelen, toen op het laatste oogenblik nog een scherp schrijven van den Magistraat te Sluis inkwam. Men meende in dien kring n.l., daar het verslag, dat de Gedeputeerden der Classis uit zouden brengen, wel eens te gunstig zou kunnen uitvallen, dit op het laatste moment te moeten inleveren. [2])

En wat was de inhoud van dit schrijven? Eene veelvoudige beschuldiging. Men begon met te zeggen, dat KOELMAN het Heilig Avondmaal had bediend zonder het Formulier te lezen; dat hij verder niet alleen met het woord, maar nu ook met de daad tegen de Feestdagen geijverd had, daar hij den 2den Paaschdag niet met de zijnen ter Kerk geweest was, en ook geweigerd had op dien dag te preeken. Ja, dat mede onder zijn invloed dien morgen veel winkels open waren,

---

[1]) Notulen van den Kerkeraad 17 April 1673.

[2]) Idem 17 April 1673; „Verh. van de Proced.” bladz. 39.

en dat het dus ook voor zijne rekening lag, dat er dien dag in die winkels gestolen en geplunderd was door Paapsche soldaten. Voorts, dat ten gevolge van zijn niet Formulier-lezen slechts enkelen gecommuniceerd hadden, terwijl velen de Kerk hadden verlaten. En ten slotte, dat een heer, die zijn kind had willen laten doopen, maar op het lezen van het Formulier stond, genoodzaakt was geworden den doop te zoeken in de Fransche Kerk. Het waren geen geringe beschuldigingen. Gelukkig, dat behalve KOELMAN, ook Ds. MONTANUS en MALJARD VAN DEN BUSSCHE, ouderling en tevens Burgemeester van Sluis, ter vergadering aanwezig waren.

De beschuldigde liet niet lang op repliek wachten. Punt voor punt werd behandeld. Op punt 1 van de aanklacht zou KOELMAN zelf maar weinig antwoorden. Zeker, hij had dien dag niet gepreekt, maar er was in zijne beurt voorzien door één zijner collega's. En wat het openstellen en geplunderd worden dier winkels betrof, laat ik slechts een schrijven van al die winkeliers voorlezen, zeide KOELMAN, terwijl ik ook nog een brief over deze aangelegenheden bij mij heb, onderteekend door 102 gemeenteleden. Dat was dus wel afgehandeld. [1])

Maar nu punt twee. Zeker, het Formulier had hij niet gelezen, en in de plaats daarvan eene vrije toespraak gehouden, en wel tot groot genoegen der gemeenteleden, zoodat allen deelnamen aan het Heilig Avondmaal, behalve 5 of 6 mal-contenten, die zich verwijderd hadden, onder welke 2 of 3 leden van den Magistraat. En eindelijk, wat den doop van dat kind betrof, had hij den vader gezegd, dat het den volgenden dag bij zijn collega gedoopt kon worden op de gewone wijze, waarop de man in woede zich tot de Fransche Kerk gewend had. Dat alles werd bevestigd door Ds. MONTANUS en VAN DER BUSSCHE, terwijl de laatste er zelfs aan toevoegde, dat

---

[1]) „Verh. van de Proced.", bladz. 40.

die brief van den Magistraat geschreven was op een oogenblik, dat een groot gedeelte van den Raad afwezig was, daar men wel wist, dat het plan anders niet zou slagen.

Ten slotte zeide KOELMAN nog twee vragen te willen stellen: 1e. of de H.H. hem voor onrechtzinnig hielden, zoo ja, dan was hij ieder oogenblik bereid zich te laten tenteeren; 2e. of zij hem in dezen niet wilden verdragen, daar de zaak der Formulieren door hen voor middelmatig werd gehouden, zooals bleek uit een brief in hun naam geschreven door Ds. APOLLONIUS aan de groote Vergadering van leeraren te Londen gehouden? [1])

Daarop ging KOELMAN buiten staan, en namen de Gedeputeerden der Classis het woord. Waarlijk zijne argumenten waren krachtiger dan zij hadden vermoed; zij moesten dit erkennen en uitspreken. Zij hadden wel getracht hem te brengen tot conformatie, maar ze hadden de consequentie zijner redeneeringen niet kunnen ontkennen. Immers hij redeneerde aldus: mag men inkorten (en hoevelen doen dat niet), dan mag men ook wel uitbreiden; is het geoorloofd het voorgebed weg te laten, waarom dan ook niet het nagebed; wordt het Formulier bij de kerkelijke inzegening van het huwelijk van ongedoopte menschen op last der Synode veranderd, staat het dan ook niet vrij bij andere gelegenheden iets te varieeren? Ja, hij had zelfs aan TILENUS en VAN DER WAAIJEN, die een middelweg wenschten in te slaan, beloofd: «1e. buiten de vragen in het Formulier van den Doop uitgedrukt in substantie niets af te vragen; 2e. de Formulieren bij alle gelegenheid, in 't openbaar en 't bijzonder aan te prijzen *materialiter, vel quoad materiam*, wat de stof betreft; 3e dezelve te zullen houden en gebruiken als *directoria*, bestier-schriften; 4e. de Formulieren in 't catechiseeren der jeugd, te verklaren, te doen verstaan en van buiten te doen leeren in de school, zoodat zij, ja allen, die

1) „Verh. van de Proced.”, bladz. 45.

dit gehoord hadden, van meening waren, dat KOELMAN verdragen moest worden en de zaak der vervolging een einde moest nemen. [1])

Maar neen, zoo dachten niet allen er over. Eenigen verzetten zich hiertegen, en stelden voor, het gewicht der zaak accentueerende, nog een nader onderzoek in loco in te stellen, en, daar het toch eene synodale zaak was, den Coetus er mede in kennis te stellen. [2]) Dit gebeurde. Opnieuw verschenen op 25 April 1673 de gedeputeerden der Classis te Sluis, onder leiding van den praeses, Ds HEYLING. Het eerste wat zij beproefden, was, de Ouderlingen tot andere gedachten te brengen, hetgeen evenwel niet gelukte, daar dezen beter onderlegd waren dan zij zich hadden voorgesteld. Daarna werd voorgesteld, opdat men in betere verhouding tot den Magistraat zou komen, om de straf van burgemeester SLUYMER te verminderen, en te eischen, dat hij, in plaats van voor den vollen Kerkeraad, enkel voor de Heeren Gedeputeerden en Predikanten zou verschijnen. Dit werd echter met algemeene stemmen van de hand gewezen, daar men meende, dat op die wijze de rust te duur gekocht werd. Vervolgens gingen de Heeren Gedeputeerden een omgang langs de huizen doen, teneinde sommigen tot andere gedachten te brengen en den toestand der Gemeente eens op te nemen. [3]) Hierbij gingen ze evenwel partijdig te werk, en teekenden allerlei klachten van malcontenten op, die ze later in de Vergadering der Classis brachten. Ja, het ging zoover, dat enkele Gemeenteleden een stuk opstelden, waarin zij hun spijt uitdrukten over Ds. KOELMAN's handelwijze. Gelukkig kwam dit uit, en vereenigden zich 77 onbesproken mannen, die eene Contra-remonstrantie opstelden, daarin eerst de onwaarheid van het eerste request aantoonden, om er vervol-

[1]) "Verh. van de Proced.", bladz. 46.
[2]) Idem blz. 47; Notulen van den Kerkeraad, 25 April 1673.
[3]) Verh. van de Proced., blz 55.

gens nog op te wijzen, dat het grootste deel der scribenten onwetende, slecht-gerenommeerde malcontenten waren. [1])

En waarlijk het was wel noodig, dat deze brief geschreven werd. Want, toen de afgevaardigden ter Classis kwamen en verslag deden van hunne bevinding, bleek hunne partijdigheid. En dit zou te slechter gevolgen gehad hebben, daar juist in deze zitting geen Kerkeraadsleden van Sluis tegenwoordig waren. Gelukkig kwam KOELMAN later zelf ter Vergadering, schifte waarheid van onwaarheid, en wees op Ds. TILENUS als den eenigen onpartijdige.

Het bleef helaas niet bij vijandige brieven en partijdigheid, ook uit de schuilhoeken der duisternis werden vurige en giftige pijlen tegen KOELMAN gericht. Er verscheen toch in die dagen een laag blauwboekje tegen den Sluischen leeraar. «Satan had er de scribent van kunnen zijn.» Men proefde, dat persoonlijke geraakheid de pen des schrijvers bestuurd had. Allerlei valsche beschuldigingen en vuige lasteringen werden hem naar het hoofd geslingerd. Maar gelukkig, «hij heeft het ondervonden, dat die hem zou hebben willen vertreden, door Godts bestieringh hem profijt gedaan hebben; een vloek van zoo een Simëi of Bileam is in een zegen gekeert.» [2])

Daar de Classis de zaak voor de Prov. Synode of Coetus getrokken had, kwam deze den 20 Juli 1673 bijeen. De bescheiden en stukken, op de zaak betrekking hebbende, werden opgeëischt. Maar de Heeren gaven ze liever niet af. Er werd besloten mondeling verslag te doen aan de Synodale vergadering. Alles werd meegedeeld en aangehoord. En het einde was, dat het volgende besluit genomen werd: «De eerwaarde Conventus kon in deze zaak niet vruchtbaarlijk handelen, voor en aleer die bij de eerw. Classis van Walcheren

---

[1]) Idem, blz. 77.
[2]) Idem, blz 87.

was afgedaan.» Dit bericht werd gezonden aan den eerw. Kerkeraad van Sluis en aan de Edelachtb. Heeren van den Magistraat.

Zoo nam dus de Classis de zaak weer ter hand. Maar, voordat het tot eene eind-conclusie kwam, zou er nog heel wat gebeuren. In de eerste plaats ontving de Classis een brief van KOELMAN, gedateerd 1 Augustus. Die brief, door hem ter defensie geschreven, daar hij wist, dat de Magistraat een «leelijken brief» gericht had tot den Conventus, was langdradig en breedsprakig. [1]) Hij verdedigde zich daarin tegen allerlei laster en klap, wees er nog eens op, dat slechts 3 van de 10 Raadsleden tegen hem waren, maar dat zij gewoonlijk een paar zwakken wisten over te halen, herhaalde nog eens de vroeger door hem gedane beloften en eindigde met eene bede en een dreigement. Hij verzocht nl. andermaal, dat de Heeren hem dragen zouden, maar tevens, dat alle partijen gehoord mochten worden, daar hij anders de geheele «historiam facti» zou uitgeven.

Dit was nog niet alles. Spanden Collega's uit den omtrek en de Magistraat tegen KOELMAN samen door het schrijven van pamfletten en brieven, ook van den kant der Gemeente zou men hem lastig vallen Het was den 3 Aug. 1673. KOELMAN had de doopbeurt. Onder de twee doopvaders bevond zich ook een familie-lid der verbitterde Overheid, zekere WILHELM KUNE. Nauwelijks begon Ds. KOELMAN zijn vrije toespraak te houden en de ouders in den geest van het Formulier op het gewicht van den Doop te wijzen, of daar sloeg genoemde heer zijn psalmboek open, trachtte het gesprokene in het Formulier te vinden, en riep, als hij te vergeefs zocht: «Ds. ik en versta niet wat U zegt, ik versoek, dat Gij het Formulier leest,» [2]) en dat niet eens, maar tweemaal.

---

[1]) Idem, blz. 88—96.

[2]) Idem, blz. 97, Notulen van den Kerkeraad, 3 Aug. 1673.

De predikant houdt zich in en antwoordt kalm: «Zwijg, gij hebt hier niet te zeggen.» Dat die ongehoorde stoutigheid ontsteltenis veroorzaakte liet zich denken. Terstond na den dienst belegde men eene Kerkeraadsvergadering. KUNE werd gecensureerd en van het H. Avondmaal geweerd, totdat hij openlijk berouw zou hebben getoond, terwijl in dezelfde vergadering een brief werd geschreven aan de Classis, waarin de toedracht der zaak nauwkeurig en naar waarheid werd beschreven. Ja, de liefde tot den getrouwen en beminden leeraar dreef 52 manslidmaten er toe, om ook gelijktijdig een schrijven aan de Classis te richten, waarin het ongepaste van KUNE's handelwijze in warme bewoordingen werd uitéèngezet. [1])

Eindelijk was dan de 14 Sept. 1673 aangebroken, de dag waarop de Classis van Walcheren bijéénkwam en de beslissing in deze zou vallen. Dat de pro's en contra's ernstig gewogen werden, was niet meer dan natuurlijk; dat in menig hart, hoe lief men ook KOELMAN had, een tweestrijd gevonden werd, is te begrijpen, immers, op eigen hand af te wijken van synodale besluiten ging niet, maar evenmin kon men er toch eigenlijk toe komen om zulk een geliefden en geachten leeraar om een vergrijp van dien aard te suspendeeren. En zoo was dan het eind-besluit, dat men KOELMAN, lettende op de rust, stichting en vrede der Kerk te Sluis zou dragen, maar niet, dan nadat men hem had aangezegd, dat hij kwalijk gehandeld had, zonder alvorens den E. Kerkeraad van Sluis en de E. Classis daarover geadviseert te hebben, en ook niet, dan op conditie, dat zij zich zou houden aan de belofte, door hem zelf afgelegd in zijn schrijven van 1 Aug. 1673. [2]) Tevens oordeelde men, dat hij zich woordelijk zou moeten houden aan de «Interrogatoria», uitgedrukt in het Formulier van den Doop. [3])

[1]) Verh. van de Proced., blz. 102.
[2]) Idem, blz. 103. Acta van de Classis van Walcheren, 14 Sept. 1673.
[3]) Idem, blz. 104.

Kort nadat dit besluit genomen was (14 Sept.), verschenen drie Gedeputeerden der Classis, Ds. POTS, Ds. VAN DER WAAIJEN en Ds. VERSTEEG te Sluis, om èn Kerkeraad èn Magistraat met de decisie der Classis in kennis te stellen. [1]) Zooals te verwachten was, stuitte men op het Stadhuis op den meesten tegenstand. Maar gelukkig, na eenige discussie en nadere toelichting, besloot men met meerderheid van stemmen zich met de Classis te conformeeren. Daarna gaven de Heeren afgevaardigden nog gelegenheid aan ieder gemeentelid om bezwaren dienaangaande in te brengen, waarvan echter niemand gebruik maakte, zoodat zij konden heengaan in de vaste overtuiging, dat de beslissing der Classis algemeene instemming vond.

Op iets zij evenwel nog de aandacht gevestigd. En wel, — in den brief voor de Classis stond, dat KOELMAN zich letterlijk moest houden aan de vragen van het Formulier, terwijl zijne belofte in den brief van 1 Aug. luidde: «Ik zal in substantie hetzelfde vragen.» Hierbij kwam nog, dat de Heeren Gedeputeerden tevens eene doopsbediening van KOELMAN bijwoonden en alles zeer stichtelijk vonden, alhoewel KOELMAN de vragen niet ad litteram deed. Maar dit zij terloops medegedeeld.

Zoo was er dus eindelijk rust. Het had veel moeite gekost; de tijd hieraan besteed had zooveel beter gebruikt kunnen worden voor velerlei reformatorischen arbeid, zuchtte KOELMAN, en het was waar. Maar toch — als nu na al dien strijd de verhitte gemoederen weer tot kalmte gekomen, allerlei kloven voorgoed gedempt waren, was de prijs niet te duur geweest. Maar helaas! het zou niet lang duren, of het twistvuur zou weer hoog opvlammen, want in de donkerheid wandelde het monster van nijd, en in het geheim stookte men den haard van passie, zoodat eene nieuwe uitbarsting niet lang op zich zou laten wachten.

[1]) Idem 104—105; Notulen van den Kerkeraad, 17 Sept. 1673.

Drie maanden bleef het kalm in de Gemeente van Sluis. [1]) Het scheen, alsof de vuurkool gedoofd was, maar de naaste toekomst zou anders leeren. Had de Magistraat zijn doel niet kunnen bereiken bij de Classis, men zou het dan nu probeeren bij de H°. M°. Een goede gelegenheid bood zich ongezocht aan. In de maand October 1673 waren de Griffier en Baljuw der stad Sluis in den Haag om de verandering van den Magistraat bij te wonen, die plaats zou hebben onder leiding van drie Gedeputeerden voor de Algemeene Staten, POMPE, CROMAN en SIXMA. [2]) Naar aanleiding van den naam van KOELMAN, die voorkwam in de rekening van het afgeloopen jaar, kwam het gesprek toevallig op de bekende zaak. Of dit alles zoo onschuldig toegegaan is, laat zich zeker ernstig betwijfelen, — denkelijk hebben de twee afgevaardigden van Sluis de zaak ter sprake gebracht en de bemiddeling der gedelegeerden van H°. M° ingeroepen, — doch hoe dit zij, het feit was, dat de Heeren de zaak serieus, alsof het hun interest inboezemde, ter hand en ter harte hadden genomen. Ja, het kwam zelfs zoover, dat zij van de punten, die zij inbrachten bij de H°. M°. één artikel, het 6de, geheel aan KOELMAN wijdden. [3]) De zaak werd dus, zooals blijkt, behandeld alsof het eene zuivere politieke aangelegenheid gold. En om den geest, die hier aan het woord was, te kwalificeeren, vermelden wij slechts, dat de Heeren zeiden tot hunne smart gehoord te hebben, dat Ds. KOELMAN in de Gemeente Sluis «allerlei notabele nieuwigheden» begonnen was te practiseeren, dat de Gemeente zich hierover beklaagd had, en dat de Overheid er zich niet krachtig genoeg tegen verzet had, maar dat zij het niet noodig achten, dat de H°. M°. in dezen terstond zouden optreden, daar zij den

---

[1]) Verh. van de Proced , blz. 107.
[2]) Idem, blz. 108.
[3]) Idem, blz 110.

Magistraat zóó hadden verwacht, dat het gewenschte doel wel zou worden bereikt.

Er bestond dus een zeldzame harmonie tusschen den Magistraat te Sluis en de Heeren Gedeputeerden der H°. M°.; ook had de «vermaking der Overheid» in zeer neutralen (?) geest plaats gehad.

Ondertusschen wist men te Sluis van alle deze dingen niets. Men leefde in den waan, dat de partijen het hierbij zouden laten. Alleen de Magistraat uitgezonderd. Op het Stadhuis wist men niet enkel wat er gaande was, maar burgemeester SLUYMER zond zelfs een hatelijk schrijven om het werk van baljuw en griffier te faciliteeren. [1]) Deze brief schijnt evenwel opgehouden te zijn, totdat de Heeren Gedeputeerden de zaak van KOELMAN eerst zelf hadden aangebracht. Dit maken wij althans hieruit op, dat eerst te Sluis de resolutie van H°. M°. kwam, die handelde over de klachten der Heeren Gedeputeerden, gedateerd 20 Jan., terwijl eerst daarna de Magistraat antwoord ontving op het schrijven van 13 Januari door burgemeester SLUYMER.

Den 3den Februari 1674 werd KOELMAN voorlezing gedaan van de resolutie der H°. M°. door twee burgemeesters van Sluis. Hij hoorde het aan, doch antwoordde, dat hij zich, daar de zaak kerkelijk was en kerkelijk afgedaan was, daarnaar niet kon schikken. Verder waarschuwde hij de Heeren, dat zij door verderen tegenstand tegen hun leeraar zich geen oordeel over hunne ziel mochten halen. [2]) Echter zou de zaak weldra ernstiger worden. Er volgde toch op de voorlezing van die resolutie een brief, gedat 1 Februari van H°. M°., als antwoord op het schrijven van den Magistraat van 13 Januari. [3]) De inhoud daarvan was, dat de HH., gelet op allerlei klachten en beschuldigingen ingebracht tegen

[1]) Idem, blz. 109.
[2]) Idem, blz. 111.
[3]) Idem, blz. 112; Resol. v. Ho. Mo, 1 Febr. 1674.

Ds. KOELMAN, deze zaak gesteld hadden in handen der Classis met het verzoek, van haar weldra een «gecircumstantioneert en pertinent schriftelijk bericht» te ontvangen, om vervolgens naar bevind van zaken te handelen. Nauwelijks had KOELMAN dit schrijven ontvangen, of hij richtte zich tot de Classis, omdat zij in dezen beslist had en haar genomen besluit behoorde te handhaven, den raad er aan toevoegende, dat zij, naar zijn oordeel, het best deed, indien zij de drie Gedeputeerden der Classis, die in Sluis geweest waren, een uitvoerig verslag der zaak liet schrijven.

Zoo was dan de zaak andermaal in de handen der Classis gesteld. Geen benijdenswaardige taak voorwaar! Wat zou men doen? In de eerste plaats natuurlijk antwoorden op den brief der H°. M°. van 1 Februari, maar dan verder! Zij sloeg den meest rationeelen weg in, schreef KOELMAN en trachtte hem tot andere gevoelens te brengen. [1]) Maar, hoe werd die brief opgevat! KOELMAN was na de lezing daarvan zeer bedroefd. Was de Classis dan bevreesd voor de H°. M°.? Hoe diep zonk eene Kerk, die zoo weinig moed had voor hare rechten op te komen. Wie had zeggenschap op dit terrein, Koning Jezus of de Algem.-Staten? In zijn antwoord verzweeg de bedroefde man dit waarlijk niet, bedankte voor het vleiend schrijven der Classis over hem aan de H°. M°., en sprak als zijne meening uit, dat het voor alles beter was, dat de Classis enkele Gedeputeerden naar den Haag zond, ten einde de zaak beter uiteen te zetten en te verdedigen.

Ondertusschen had KOELMAN ook bericht gezonden aan den Kerkeraad, meldende welke resolutie door de Algem. Staten genomen was, tevens de voorbede der broederen inroepende. Dat dit niet hartelijk was, is zeker. De mannen,

---

[1]) Acta Classis van Walcheren, 15 Febr. 1674, Verh. van de Proced., blz. 116—118.

die het meest voor hem gedaan en geleden hadden, [1]) werden eigenlijk gepasseerd, en op de hulp der Classis alle hoop en verwachting gebouwd. Maar ook dit zag men gaarne in hem over het hoofd. In de eerstvolgende vergadering van den Kerkeraad werd besloten alle pogingen in het werk te stellen om den geliefden leeraar te behouden. Men zou tot dien einde vier commissies afvaardigen, een naar KOELMAN zelf, een naar den Magistraat, een derde naar de Classis en eindelijk een naar den Haag. [2])

Ook hier begon men dus bij den wortel der zaak, daar de zending naar KOELMAN geen ander doel kon beoogen dan hem van inzichten te doen veranderen, want wij lezen: «die verandert zijnde zou het wesen der saacke geheel verandert zijn». Zij wezen hem er dan ook op, «dat deze saacke van zulk eene importantie niet was, dat hij daarom deze lieve gemeinte zou willen verlaten, en dat zij, ingeval hij wilde persevereeren, geen deel wilden hebben in al de onheylen, die daaruyt voor hem en de gemeinte souden ontstaen». [3]) KOELMAN's antwoord luidde als vroeger, dat hij zich in zijne conscientie gebonden achtte, en niet aan de begeerte van den Kerkeraad kon voldoen, daar hij «den formulierdienst voor kwaad aanzag, strijdig met het woord en geschikt om slenderdienst te bevorderen.» En hoe men daar ook tegenover stelde, dat hij naar zijne conscientie niet mocht leven, als te subjectieven maatstaf, maar naar de kerkorde, en dat hem in den predikdienst toch nog genoeg vrijheid overbleef, — hij bleef «volstandig, oordeelende zelfs, dat God oordeelen zou over de Kerken om de slordigheid der leeraren.» [4])

---

[1]) Idem, blz. 121.

[2]) Notulen van den Kerkeraad, 18 Febr. 1674; Verh. van de Proced., blz. 121.

[3]) Idem.

[4]) Notulen van den Kerkeraad.

Dat de HH MONTANUS, MAANHOUDT en FERD DE BACQUERE, Gedeputeerden des Kerkeraads naar de Overheid te Sluis, tot geen betere resultaten kwamen, liet zich denken. Daar stookte men het vuur, en hoe zou men het dan zelf blusschen? Eerst vertolkten de broeders de gevoelens van den Kerkeraad bij monde van MONTANUS, terwijl daarna aan het verzoek, om schriftelijk hunne meening in te leveren, werd voldaan. Zeker, met belangstelling werd alles aangehoord, en daarna nog eens gelezen, maar dat men op het verzoek van het Kerkelijk collegie, om de zaak niet verder te vervolgen bij de Ho. Mo., niet inging, was te gissen. Spoedig ontving men dan ook in de consistorie een weigerend en scherp antwoord.[1]) Primo wezen de HH. er op, dat én Classis èn Kerkeraad in strijd met artikel 80 der kerkorde hadden gehandeld, toen zij besloten KOELMAN te verdragen; verder dat er van de rust en vrede in de Gemeente, waarvan men in het request gewaagde, al heel weinig te bespeuren viel, en eindelijk, dat het hunne plicht was de Ho. Mo. van dit alles op de hoogte te houden. Ja, er werd nog aan toegevoegd, dat zij de andere HH. predikanten ten zeerste aanrieden zich geheel aan de kerkorde en kerkelijke gebruiken te houden, tot tijd en wijle de Ho. Mo. daarover anders verordineerden. [2])

Hoe teleurstellend dit antwoord ook was, men liet den moed niet zakken. De derde missie, die naar de Classis, moest ook ten uitvoer gebracht worden. Gedeputeerden waren Ds. MONTANUS en de HH. SAMUEL MEERTENS en JACOB DE JONGE, ouderling en diaken. Men zou meer nog dan te voren wijzen op het groote gevaar, dat der Gemeente dreigde; er aan herinneren hoe de rechten der Kerk verkracht werden, om dan eindelijk er op aan te dringen, dat

[1]) Notulen van den Kerkeraad, 19 Februari 1674.
[2]) Notulen van den Kerkeraad, 22 Februari 1674.

men gemeenschappelijk afgevaardigden naar de H°. M°. zou zenden. Dit laatste geschiedde inderdaad, nadat de Gemeente van Sluis op zich genomen had alle kosten te dragen, terwijl de HH. predikanten VAN DER WAAYEN en VERSTEEG van de zijde der Classis werden aangewezen om met de broeders van Sluis te beproeven de H°. M°. zoover te brengen, dat zij KOELMAN zouden dragen.

Ofschoon de behartiging der belangen van den «geachten» leeraar nu in zoo goede handen was, verkeerde men te Sluis toch nog in vrees, dat de H°. M°. eene «schadelijke resolutie» zouden nemen, zoodat men besloot den Gedeputeerden een tweetal brieven na te zenden, ten einde daarvan gebruik te maken, indien het dienstig scheen. De eene was een schrijven van regeerende en gewezen Ouderlingen en Diakenen, terwijl de tweede de welsprekende tolk zou zijn van 69 onbesproken manslidmaten. [1])

Dat dit alles aan het waakzame oog der Overheid te Sluis niet ontging, ligt voor de hand. De heer SLUYMER maakte zich, toen hij van al die besluiten en missies hoorde, ten zeerste ongerust, dat het in den Haag wel eens anders kon afloopen dan hij wenschte, en liet daarom niet na zoo spoedig mogelijk een brief aan de H°. M°. te zenden met het verzoek, dat de HH. nu kortaf de Classis zouden noodzaken binnen 14 dagen een «omstandig schriftelijk bericht te zenden» in dezen, met bijvoeging van hare consideratien, en voorloopig KOELMAN te gelasten zich te reguleeren in den publieken eeredienst naar de Formulieren en verder op de Feestdagen te preeken op zijn beurt, de feeststof behandelende. [2])

Dit gelukte. De resolutie van 13 Februari, hierover handelende, bereikte spoedig de Classis, waarop zij in dien geest aan KOELMAN schreef. Doch ook nù vond de liefde der Gemeente

---

[1]) Verh. van de Proced., blz. 129.
[2]) Idem, blz. 134.

een middel om uit deze impasse te komen, door n.l. te bepalen, dat KOELMAN alleen de morgenbeurt zou vervullen, en Ds. MAANHOUDT, Fransch-Duitsch predikant, de doopsbediening zou op zich nemen.

Toch was SLUYMER nog niet gerust, zoodat hij besloot, ook al was het midden in den winter en al moest de reis naar Scheveningen in «Seysse-bom» gemaakt worden, zelf naar den Haag te gaan, ten einde zijn doel te bereiken en door zijne tegenwoordigheid den indruk der afgevaardigden te neutraliseeren. En helaas, hierin slaagde hij maar al te goed. Vooral had hij veel invloed op den Heer POMPE, zooals blijkt uit de eerstvolgende resolutie der Algemeene Staten.

Voordat wij tot den inhoud daarvan overgaan, moeten wij eerst de aandacht vestigen op twee brieven der Classis, geadresseerd aan den Kerkeraad te Sluis en aan KOELMAN. Gehoor gevende aan de resolutie van 13 Febr. schreef de Classis deze twee epistels.[1]) KOELMAN werd in één daarvan uitgenoodigd persoonlijk in haar midden te komen op 9 Maart a. s., ten einde de zaak nog eens te bespreken, in hoop op beter resultaat; (jammer, dat die reis niet kon doorgaan vanwege het ongunstige weer) terwijl in den brief aan den Kerkeraad er nog eens op aangedrongen werd om KOELMAN te bewegen tot conformiteit aan de bestaande kerkorde, ook al wist men in Middelburg heel goed, dat dit een ijdel pogen was. Of had hij in zijn brief van 20 Febr. aan de Classis niet nadrukkelijk, als in Gods tegenwoordigheid verklaard, niet anders te kunnen handelen, stellig verwachtende, dat niemand der HH. zijn doen en laten zou toeschrijven aan lagere drijfveeren als eerzucht, eigenzinnigheid of liefdeloosheid jegens de Gemeente. Zooals verwacht werd liep het dan ook

---

[1]) Acta Classis van Walcheren, 1 Maart 1674; Verh van de Proced., blz. 137—143.

af. KOELMAN vond in de argumenten, door den scriba van de Classis aangevoerd, smaak noch kracht, zooals hij het uitdrukte, en was voor conformatie in het geheel niet te vinden.

Ook werd in dien tijd verslag uitgebracht door de HH. Gedeputeerden naar de H°. M°. in den Kerkeraad.[1]) Wij willen dus eerst nog even luisteren naar hunne bevinding en ervaring, alvorens over te gaan tot de inzage van den inhoud der laatste resolutie van de Algemeene Staten. Dat zij de volle waarheid zeiden, toen zij beweerden alle moeite in het werk gesteld te hebben om dwaze meeningen en verkeerde voorstellingen te bestrijden en weg te nemen, gelooven wij gaarne. Ook hadden zij alle leden zooveel mogelijk persoonlijk bezocht, en vooral den raadpensionaris FAGEL bearbeid, maar tot hun leedwezen bevonden, dat de zaak door de Hoogmogenden zeer hoog werd opgenomen. Ja, zij hadden gemerkt, «dat de conjunctuure van tijden en voorvallende zaaken (van den nieuwen profheet ROTHE te Amsterdam, van den independentischen Herder te Rotterdam) alsmede de Coccejaansche en Cartesiaansche nieuwigheden omtrent de zaak van KOELMAN groot quaet deden, niettegenstaende zij klaarlijk hadden vertoont, hoe deze met de vorige in 't geheel geen gemeenschap hadden, alzoo Ds. KOELMAN juist een groot vijand van deze allen was.» [2]) Het einde van al deze voorleggingen (dingen) was geweest: «KOELMAN moet hem conformeeren of kan in deze huyshoudingh geen Predikant zijn » De eenige, die KOELMAN zeer genegen was, en persoonlijk hem geschreven had om tot conformatie te bewegen, was de beroemde Staatsman VAN BEUNINGEN, bij wien KOELMAN vroeger in Denemarken Predikant was geweest. [3]) Maar wat hij ook gedaan had, hoe dikwijls

[1]) Verh. van de Proced., blz. 145.

[2]) Notulen van den Kerkeraad, 31 Maart 1674; ook Verhael van de Proced., blz. 146.

[3]) Idem.

hij de HH. ook trachtte te overreden om de zaak aan den spijker te hangen, — het baatte niets. Maar zelfs dat ontnam den afgevaardigden den moed niet, hetgeen immers blijkt uit het feit, dat de Gedeputeerden der Classis den Prins van Oranje toen nog over die zaak hebben begroet en gesproken, in de hoop, dat hij de rechten der Kerk zou handhaven. Deze had echter ten antwoord gegeven, dat de H°. M°. ambtshalve verplicht waren de Kerk bij hare rechten te behouden, en ook voor de handhaving der Kerkorde zorg te dragen, en meer diergelijke woorden.

En zoo zijn wij dan eindelijk tot den inhoud der Resolutie gekomen. Dat zij na al de genomen moeite en nadat de zaak kerkelijk toch reeds behandeld was, zoo scherp zou zijn, had niemand verwacht. Aan het begin van deze resolutie vinden wij den brief der Classis aan KOELMAN afgedrukt. [1]) Hoe gunstig luidde dat schrijven en hoe had men in Middelburg alle moeite gedaan om den slag af te weren. Maar ook dat kon niet meer helpen De einduitspraak was ten slotte geen andere dan deze: Na veel moeite «en vele sukkelingen» zijn de Kerken hier te lande nu gekomen tot eenheid in Belijdenis en Kerkorde. De Hooge Overheid, die dat alles goedkeurde en approbeerde, acht zich daarom nu temeer geroepen om alle turbatie te voorkomen en alle nieuwigheden tegen te gaan. Immers, waar zou het einde zijn, [2]) indien ieder Predikant vrijelijk zou leeren, wat hem goeddacht, en voor orde en regel aanmerken, wat hem als zoodanig voorkwam. Neen, als ware voedsterheeren der Kerk was het hun plicht op al die zaken toe te zien, waarom zij dan ook de Classis van Walcheren ordonneerden en gelastten 1e om KOELMAN te brengen tot conformatie, «zonder verdere exceptien en subtersugien,» opdat de Formulieren weer ge-

[1]) Verh. van de Proced., blz. 146—156; Resolutien van de Alg. Staten, 13 Maart 1674.

[2]) Idem, blz. 151.

lezen, en de Feestdagen weer gevierd zouden worden; 2° te zorgen, dat genoemde leeraar niet wijders onderneme tegen voornoemde Formulieren en gestelde orders, om bij gebreke over te gaan tot suspensie en remotie. Mocht de Classis in deze hare roeping te kort schieten, dan zou de Overheid zelf die maatregelen nemen, die zij in dezen noodig oordeelde. Eindelijk was aan deze resolutie een brief toegevoegd, waarin met expressen last den Heeren van de Classis op het hart gebonden werd van tijd tot tijd den H°. M°. mede te deelen, wat in dezen gedaan was. [1])

Welken indruk dit besluit op KOELMAN maakte, is te denken. Was dat eene usurpatie van kerkelijke rechten? Zou niemand daartegen opkomen? En zeker, het is ook wel opmerkelijk, dat de Classis nooit tegen den inhoud dezer Resolutie van H°. M°. opkwam, ofschoon zij toch haar «besluit van verdragen» omverwierp. Ja, wanneer wij deze dingen lezen, weten wij haast niet, waarover wij het meest verbaasd moeten staan, òf over de gelatenheid, waarmede de Classis zich dit alles liet welgevallen, òf over de lichtgeloovigheid en de partijdigheid van Heeren H°. M°., die het «Audi et alteram partem» zoozeer verwaarloosden, en alles wat men op het Stadhuis te Sluis vertelde maar voor waarheid aannam. Zoo klaagde de schrijver van het «Verhael der Proceduren» toen hij dit alles te boek stelde. [2])

Wat zou KOELMAN doen? Twee of drie weken na dato besloot hij eerst tot de Classis te gaan, ten einde over al deze dingen te spreken met de broeders te Middelburg, om dan daarna Holland en Utrecht te bezoeken en het advies van leermeesters en vrienden in deze materie in te winnen. Deze reis naar Holland kon echter dadelijk ondernomen worden, daar de heeren der Classis hem nog niet konden ontvangen.

[1]) De brief was onderteekend: H. FAGEL. Idem, blz. 157.
[2]) Idem, bladz. 157.

Maar ach, hoe stelde die reis hem teleur! Hij kreeg geen uitsluitsel. «Hij bevondt, dat de beste en verstandigste Leeraars niet zoozeer zochten redenen te geven voor het gebruyk dier dingen, als wel exceptien te maken, om het niet t' eenemale quaadt te oordeelen». [1]) Men oordeelde, om kort te zijn, dat het hier over middelmatige dingen liep, en dat KOELMAN den regel: «Salus ecclesiae suprema lex esto» nooit uit het oog moest verliezen. Maar hoe goed ook bedoeld, hiervoor voelde KOELMAN te weinig. Hij meende, dat men nooit iets tegen zijn conscientie moest doen, al was het om in de Kerk te kunnen blijven en zielen te bekeeren. Gods wil moet gedaan worden, zeide onze leeraar, ook al kost het lijden en strijd, en wat den bloei der Kerk betreft, daarvoor zal de Heer zorgen.

Maar ziet, terwijl KOELMAN op reis was om de zaak met leermeesters en vrienden te bespreken, mengden zich de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland in de zaak. Dat was een nieuw element in den strijd. De Kerkeraad van Sluis ontving toch den 16 April 1674 een schrijven van de Ed. Mog. waarin stond, dat zij, verplicht zijnde om toe te zien of de Resolutien van H°. M°. werden nageleefd, bij dezen den eerwaarden Kerkeraad verzochten Gedeputeerden te willen zenden, ten einde met hen over deze zaak te handelen. [2]) De Kerkeraad beantwoordde dit met een brief, daar het reeds tegen het eind der week liep Dit beviel den Heeren evenwel niet, en het duurde niet lang of er kwam een tweede schrijven met het dringend verzoek om toch afgevaardigden te zenden. Dit geschiedde. De Kerkeraad deputeerde Ds. MONTANUS en den ouderling DE BACQUERE. De bespreking kon echter geen aanvang nemen, voor en aleer

---

[1]) Idem, blz. 163.

[2]) Resolutie van de Heeren Staten van Zeeland, 16 April 1674. Dit schrijven was onderteekend: JUSTUS DE HUYBERT; Notulen van den Kerkeraad 19 April Verh. van de Proced., blz. 164.

Ds. MONTANUS vele verontschuldigingen had aangeboden over het talmen der broeders te Sluis. Maar welk een geest van vooringenomenheid en partijdigheid zat ook hier voor. Men onderzocht niet enkel of KOELMAN de Resolutie van H^o. M^o, gedateerd 13 Maart 1674, nakwam, maar er werden allerlei vragen gesteld, die duidelijk verrieden, wie hier het vuur stookte. Zoo vroeg men o.a. of KOELMAN na de Resolutie, Ps. 38 «Mijn vijanden zijn bij dezen hooggerezen» [1]) had laten zingen, verder of hij het «Vader Ons» niet wilde bidden, en ook of hij op Paasch, preekende over een text uit Matt. 20 met geen woord gesproken had over de Verrijzenis des Heeren. Men kon dus proeven en smaken door wie deze heeren ingelicht waren. Nadat op al die vragen krachtig gerepliceerd was, keerden Heeren Gedeputeerden naar Sluis terug en vlocht Ds. MONTANUS al deze dingen in de acta des Kerkeraads. in.

Onderwijl was KOELMAN uit Holland teruggekeerd. Wel had hij zijn doel niet bereikt, maar hij meende toch iets gevonden te hebben, dat de zaak tot een goed einde kon brengen, zonder verloochening zijner beginselen. Mondeling en daarop schriftelijk lichtte hij dit de Gedeputeerden der Classis toe. Het kwam hierop neer. Na verklaard te hebben, dat hij een afkeer had van nieuwigheden en scheuringen, beloofde hij opnieuw, de Formulieren te willen gebruiken als directoria, de woorden derzelve veel te willen gebruiken, zelfs de methode en indeeling van dezelve te willen volgen [2])

Dit gaf verlichting. Men verheugde zich in de Classis ten zeerste, omdat men in dit alles toenadering zag, en hoop had, dat alles nu goed zou afloopen, en haastte zich dan ook deze verblijdende tijding aan de H^o. M^r. te zenden, die het weer stelden in de handen van Gedeputeerden tot

---

[1]) Verh. van de Proced., blz. 166; Notulen van den Kerkeraad, 3 Mei 1674.
[2]) Idem, blz. 168.

« vermaking » van den Magistraat van Vlaanderen. Spoedig volgde dan ook eene zeer kalme en bezadigde Resolutie van H°. M°., waarin de Heeren als hunne verwachting uitspraken, dat de Classis zou door gaan KOELMAN te bewerken, opdat de Resolutie van 13 Maart 1674 in allen deele « effect zou sorteeren ». [1])

Welk eene vreugde in Classis en Kerkeraad toen deze milde Resolutie van 29 Mei kwam.

Zoo was dan het doel bereikt, want het was immers duidelijk, dat de Heeren Hoogmogenden van verdere vervolging afzagen, wat trouwens in een brief van één van KOELMAN's vrienden nader werd verzekerd. En zulks bleek misschien nog het meest uit de onderhandelingen van KOELMAN met de Gedeputeerden POMPE, VIERSEN, HIJBERGEN en CALANT in die dagen te Sluis, gevoerd. Hij had althans door de kracht zijner redenen en argumentatie zulk een indruk op VIERSEN gemaakt, dat deze geheel door hem gewonnen was. [2])

Mocht VIERSEN hem willen dragen en de zaak laten rusten, geheel anders dachten de Heeren Ed.-Magistraten van Zeeland er over. Integendeel, zij begonnen het vuurtje opnieuw te stoken.

Wat daartoe aanleiding gaf? Op 28 Augustus van dat jaar kwam de Classis te Middelburg bijéén. [3]) Gedeputeerde van Sluis was o. a. Ds. KOELMAN, die, door één zijner Middelburgsche collega's uitgenoodigd, daar den volgenden dag, Woensdag, eene preekbeurt vervulde. Terzelfder tijd moesten er evenwel een paar kinderen gedoopt worden en een huwelijk kerkelijk worden ingezegend. Ook dit deed de Sluissche predikant, maar op zijne wijze, nl. zonder het voor-

[1]) Idem, blz. 170.
[2]) Idem, blz. 172; Notulen van den Kerkeraad, 5 Juli 1674.
[3]) Idem, blz. 187.

lezen van het Formulier, met vrije toespraak, terwijl hij wel de gebruikelijke vragen stelde. Hoe stichtelijk de Gemeente het ook mocht vinden, geheel anders dacht een hoorder, de pensionaris HUYBERT er over. Hij had zich geërgerd en ten zeerste verwonderd, naar hij zeide, over de onbeschaamdheid van KOELMAN, die, dringend verzocht door de H°. M°. om deze nieuwigheid te laten varen, dit niet naliet, maar zelfs propaganda trachtte te maken in andere gemeenten. En het ergste was, dat hij die vermetele daad onder het oog der Hooge Overheid beging. Dit zou een punt van aanklacht worden.

Maar er kwam meer bij. KOELMAN had n.l. in de Classis, toen gehouden, een nieuw gravamen ingediend in naam van den Kerkeraad van Sluis. [1]) Nog nooit immers had men te Sluis antwoord ontvangen op de gravamina van 15 Sept. 1672 en 5 Maart 1673, die handelden over den H. D. en de Feestdagen, zoodat men besloot deze gravamina opnieuw in te dienen bij monde van KOELMAN, maar niet, dan nadat hij die twee had omgewerkt tot één. — Dit had nu plaats gehad, maar, aangezien noch kerkelijke noch politieke Heeren veel lust tot reformatie hadden, was dat een doorn in 't oog der Ed. Mog.

Deze twee zaken werden dan ook aangegrepen en gemaakt tot eene acte van beschuldiging, terwijl kort daarna 21 Sept., eene Resolutie werd genomen, waarvan de korte inhoud de volgende was. [2]) KOELMAN was lang genoeg gedragen. Er behoorde nu een einde te komen aan alle clementie, daar hij niet enkel te Sluis bij het oude bleef, maar zelfs propaganda ging maken te Middelburg, onder het oog der Overheid. Weshalve dan ook werd besloten, primo, den verkoop te verbieden van KOELMAN's boekje,

---

[1]) Idem, blz. 189.

[2]) Idem, blz. 193—198; Notulen van den Kerkeraad, 27 Sept. 1674.

twee preeken bevattende over het Formulier-bidden, terwijl de exemplaren, die in omloop waren opgehaald zouden worden; secundo, dat Ds. KOELMAN op het territoir van de Ed.-Mogenden niet meer zou mogen preeken, noch deelnemen aan publieke of private samenkomsten; tertio, dat genoemde predikant geen sessie meer mocht nemen in eenige Classis van Zeeland Afschrift van dit alles werd gezonden aan alle Classes van Zeeland, aan de Kerkeraden van Sluis en Middelburg, en bovendien nog aan de Heeren H°. M°.

Hoe KOELMAN hiervan schrikte, kunnen wij ons voorstellen. De man, die in 't geheel geen vervolging meer duchtte, vermoedde zeker niet, dat er zulk een wortel van bitterheid school bij de Heeren Ed.-Mogenden, wier aangezichten hem alle onbekend waren. Nooit was hij met hen in aanraking geweest, en nu dit! Hij las de Resolutie en ontleedde ze. Ach, hoe pijnlijk deed zij hem aan. De krankheid zat toch overal. Niet alleen zooveel bitterheid en nijd bij den Magistraat van Sluis en de H°. M°, ook bij de Ed.-Mogenden. Zou men ook dit dulden, en zijne stem tegen deze rechtskrenking zijn als die eens roependen in de woestijn? Is het niet, vraagt hij, alsof de Ed.-Mogenden eene hoogere Kerkelijke rechtbank vormen dan de Classis; konden die Heeren nu ook al beschikken over den preekstoel; hing het al of niet deelnemen aan een Classicale Vergadering van der Ed.-Mogenden goedkeuring af? En dan, het was ook hier «venenum in cauda.» Immers aan het slot las hij, dat de Heeren hem, indien hij niet spoedig zich conformeerde aan de H°. M°. zouden voordragen voor suspensie en deportatie. [1])

Wat te doen! Het eerste wat hij noodig oordeelde en deed, was te schrijven aan een der leden van de Alg Staten om de toedracht der zaken mee te deelen, ten einde eene scherpe Resolutie te voorkomen. [2]) Maar eer zijn brief aankwam,

[1]) Idem, blz. 207.
[2]) Idem, blz. 208.

lag de Resolutie er al. Een der Gedeputeerden van Zeeland had de vergadering der Algemeene Staten gepresideerd en de zaak terstond aangegrepen om ze tot een voor hen gewenscht einde te brengen.

Welk eene Resolutie![1]) Groot verschil in toon en bedoeling tusschen deze en de laatste van 29 Mei. Dat zijne aartsvijanden ze ingegeven hadden, was duidelijk. Drie of vier weken[2]) werden hem gelaten om zich te reguleeren naar de Resolutie van 13 Maart ll. De Formulieren moesten gelezen, de Feestdagen gevierd worden, zoo hij dit niet wilde, — dan suspensie en deportatie, terwijl nu reeds den ontvanger bevel zou worden gegeven het traktement voorloopig in te houden.

Ds. KOELMAN ontving deze Resolutie op Zondag, juist op het oogenblik, dat hij den kansel zou beklimmen om dankzegging te houden voor het H. Avondmaal. Hij ving ongeveer aldus aan in die ure.[3]) «Geliefde, na alle apparentie sal ik nu maar weinig weken meer prediken tot U, de reden weet gij; 't is omdat ik twee menschelijke instellingen niet kan opvolgen, 't gebruik der Formulieren en de onderhouding der Feestdagen. — Ik bidde en verzoeke van alle, die mij ghenegen zijn, dat zij noch nu, noch hierna bittere gedachten tegen deselve (Overheidspersonen) denken, of iets quaadts aan haar wenschen, maar veeleer, gelijk ik weet, dat veel geschiedt is, dat ge ernstigh voor deselve den Heere bidden, ghelijk ik bidde, dat het haar niet toegerekent worde.»

Geen haat of wortel van bitterheid dus in dat hart, maar wel rouw over zulk eene rechtskrenking. En waarlijk het was niet alleen KOELMAN, die hierover in droefheid was; deze Resolutie wekte groote droefheid en deelneming bij vele leeraars en alle vromen, vooral te Sluis. Men begon nu

[1]) Idem, blz. 209.
[2]) Idem, blz. 213
[3]) Idem, blz. 217.

toch te gevoelen wat het was, indien de Overheid tegen alle kerkelijke besluiten in, haar wil doordreef.

Doch hetgeen tot «harten-wee» der Gemeente was, was oorzaak van vreugde voor den Magistraat van Sluis. Men schreef van het Stadhuis dan ook dadelijk twee brieven, gedateerd 11 en 23 October, aan de H". M°., daarin verklarende, dat nu met «pais en vrede» de oude bloeitijd zou terugkeeren.

Echter rezen twee vragen bij KOELMAN.[1]) De eerste was deze, wat hij doen zou om de suspensie te voorkomen, daar de H° M°. van alle kanten geperst en gedwongen, hunne bedreigingen wel ten uitvoer zouden brengen; en secundo rees de vraag of hij vrijwillig zijn preekdienst zou staken of geweld afwachten. Op de eerste vraag antwoordden Kerkeraad en Gemeente als vroeger:[2]) KOELMAN zou alleen in morgenbeurten preeken, op Feestdagen door een collega geholpen worden, terwijl bij de bediening van het H. Avondmaal een der ambtsbroeders het Formulier zou lezen, en hij het Avondmaal zou bedienen, om te eindigen met vrije toespraak. Dit voorstel werd door hem ingewilligd, daar hij op betere tijden bleef hopen. Terwijl in de Consistorie tevens werd goedgevonden, dat men met de Gedeputeerden uit de Classis dit voorstel «smakelijk zou trachten te maken» bij de Ed. M° door persoonlijk bezoek en bij de H". M". door middel van een brief. De Classis vond dit goed en richtte zich dan ook terstond met dit «temperament» tot de Algemeene Staten. Helaas, de toon, dien men aansloeg, was als gewoonlijk te flauw en te bedeesd. Men proefde ook in dit schrijven der Classis den angst en de vreeze der scribenten. Gelukkig volgde er een krachtig[3]) request van 84 lidmaten der Gemeente, dat met tranen en gebed aandrong op accepteering en toestemming.

---

1) Idem, blz. 221.
2) Idem blz. 221.
3) Idem, blz. 2 8—230.

En waarlijk, het zou in de Algemeene Staten zijn aangenomen, indien men (o lafheid!) de Gedeputeerden van Zeeland niet gevreesd had. Zoo zegevierde burgemeester SLUIJMER ook in deze lands-vergaderzaal. [1])

KOELMAN, begrijpende dat hij niet lang meer zou kunnen preeken, sprak in den laatsten tijd veel en langer dan gewoonlijk, over die onderwerpen, welke den meesten indruk moesten maken op het gemoed der hoorders. Onder anderen behandelde hij gedeelten uit den Filipp.-brief, handelende over den hemelschen wandel; sprak over den troost, daaruit voortvloeiende, over het «onbedenkelijke onuitsprekelijke en onvergelijkelijke goed», dat de Heer voor zijne kinderen heeft weggelegd. En daar de termijn, door de H°. M°. gesteld, over 8 dagen verstreken zou zijn, begon hij te denken over de beantwoording der tweede vraag, of hij al dan niet geweld zou afwachten. Na rijp overleg met vrienden en gemeenteleden besloot hij tot het laatste. Niet, en dit verzekerde hij in al zijne laatste preeken, daar hij geen politieken erkende in de Kerk met kerkelijke macht. niet, omdat hij de suspensie beschouwde als van eenige macht, daar ze niet was geëischt door Kerkelijke rechters, maar om allerlei andere redenen, o.a. omdat hij den schijn op zich zou laden de Regenten te tergen, verder, omdat vele vrienden het hem aanrieden, ook om allerlei turbatie in de Gemeente te voorkomen. [2])

Dit bleef niet zonder uitwerking. Nu KOELMAN den preekstoel niet meer besteeg, scheen bij velen plotseling een innig medelijden te ontwaken. Men zag duidelijk, dat, wat hij deed, gedaan werd uit «prang en praam» des gemoeds. Alle Gedeputeerden ter Classis en vele particulieren drongen er bij de Staten van Zeeland op aan, dat dit voorstel der

---

[1]) Idem, blz. 230.

[2]) Volledige opgave van redenen. Idem blz. 281—232.

Gemeente Sluis nu toch niet verworpen zou worden! [1]) Ja zelfs kwam een gedeelte van den Magistraat van Sluis er toe, ziende hoe partijdig een deel zijner ambtsbroeders zich jegens KOELMAN gedroegen en hoe het er hun alleen om te doen was om KOELMAN onschadelijk te maken, [2]) om een krachtig schrijven te richten aan H°. M°., waarin zij aandrongen op dragen en verdragen van gemelden leeraar. Zelfs voegde de presidentschepen MAILLARD VAN DEN BUSSCHE, die op dat moment ongesteld was, hersteld zijnde er nog een afzonderlijken, dringenden brief bij. Het éénig antwoord, dat men hierop ontving was, dat de Heeren het schrijven in handen van den heer POMPE c.s. gesteld hadden.

Nauwelijks was dit den heer SLUYMER ter oore gekomen, of hij zocht middelen om dat schrijven te neutraliseeren. Ziende, dat hij geen meerderheid kon krijgen pleno collegio, nam hij zijn toevlucht tot de volgende list. [3]) Hij riep n.l. eene vergadering bijéén op een uur, dat vele tegenstanders ter Kerk waren, en zeide, toen genoemde leden ter vergadering kwamen: «'t is geconcludeert ende geschreven, wij willen het U niet laten lesen». Hoe zeer deze houding ook tot eene «belaching» werd in geheel de stad en hoewel het ook naar den Haag werd geschreven, — van hooger hand is hierop niet gereflecteerd. [4])

Inmiddels naderde de dag waarop de decisie der H°. M°. zou vallen. Alle pogingen werden in het werk gesteld om suspensie en deportatie af te wenden. Ook door KOELMAN zelf. Hij ondernam nl. in deze dagen eene reis naar den Haag, daar hij gehoord had, dat Zijne Doorluchtige Hoogheid niet ongenegen was hem eens te spreken en te

---

[1]) Idem, blz. 233.
[2]) Idem, blz. 235—238.
[3]) Idem, blz. 239.
[4]) Idem, blz. 240.

hooren. [1]) Na eenige dagen tevergeefs gewacht te hebben, keerde hij teleurgesteld naar Sluis terug, daar hem geen toegang was verleend. Maar ziet, na twee of drie weken ontving hij bericht, dat Zijne Hoogheid hem gaarne ontvangen zou. Voor den Prins verschenen zijnde, gaf KOELMAN een kort en helder overzicht over den loop der proceduren en den stand van zaken, en sprak als zijne hope uit, dat Zijne Hoogheid het voor de rechten der Kerk zou willen opnemen tegen de usurpatie derzelve van Overheidswege. Na eenige discussie en nadere toelichting verliet KOELMAN de Vorstelijke woning met dank in het hart voor zoo vriendelijke audiëntie. [2])

Juist in dien tijd werd door de H°. M°. Heeren besloten de zaak van KOELMAN tot een einde te brengen en hiertoe het advies van Zijne Hoogheid in te winnen. Voordat dit evenwel gebeurde, meende de Kerkeraad van Sluis zich eerst nog eens met een smeekschrift tot de H°. M°. te moeten richten. En wie dien brief van den Sluisschen Kerkeraad van 24 Dec. 1674 leest, leert eigenlijk eerst de liefde der Gemeente tot haren leeraar JACOBUS KOELMAN kennen. O. a. lezen wij dit: «Niets verdriet ons te onderwinden, voor onsen soo getrouwen Dienaar, die vrij meer als dit door sijn onverdroten arbeydt in dese gemeinte van ons verdient heeft; bij aldien hij met tranen en gebeden te verkrijgen was geweest, zoo hadden wij hem al opnieuw uit Uw H°. M°. handen; want de uitgestorte tranen zijn vele, ende de klachten boven mate vermenigvuldigt voor de herstelling van desen soo nutten en lieven Leeraar» [3])

Maar helaas! de gunstige indruk, dien dit schrijven moest maken, werd weer bedorven door eene ondoordachte daad

[1]) Idem, blz. 240.
[2]) Idem, blz. 241.
[3]) Idem, blz. 241.

van KOELMAN zelf. Wat was het geval? Terwijl hij in den Haag vertoefde, kon hij niet nalaten gehoor te geven aan de vleiende uitnoodiging van enkele vromen om eenige malen bij hen een avond in hun private samenkomsten door te brengen, ten einde zijne meening over de punten in kwestie nader uiteen te zetten. Dit alles kwam den Predikanten ter oore, die zeer gekant waren tegen private samenkomsten, en vooral wanneer deze door Predikanten van buiten bezocht werden. [1]) En daar dat hier het geval was, want met Ds. KOELMAN waren er nog twee predikanten, een van Utrecht en een van Woerden tegenwoordig geweest, — werd besloten aan den Kerkeraad van Utrecht en Woerden een berispend schrijven te zenden, en wat KOELMAN betrof, hem niet aan te klagen bij zijn Kerkeraad maar bij den Raadpensionaris FAGEL. Dat dit groote afbreuk deed aan zijne zaak, is natuurlijk.

KOELMAN was ondertusschen te Sluis teruggekeerd en verbeidde den uitslag. Iederen dag kon de beslissing vallen. Maar zoolang zij er nog niet was, meenden Kerkeraad en Classis niet te mogen rusten. Althans den 1sten Februari 1675 werd er door beide collegies weer een schrijven tot de H°. M° gericht. [2]) De beslissing liet zoolang op zich wachten; men kon toch niet weten. Zat er in het schrijven der Classis pit noch merg, was het «zeer lam en kreupel»,[3] dat van den Kerkeraad was beweeglijk en in gloedvolle woorden gesteld.

Dat men in Sluis in spanning verkeerde, spreekt vanzelf. Ieder uur, naar men meende, kon de Resolutie komen, daar men wist, dat het advies van Zijne Doorluchtige Hoogheid gevraagd was. En toch, «tardeerde het merkelijk»,

---

[1]) Idem, blz. 243.
[2]) Notulen van den Kerkeraad, 1 Febr. 1675; Acta Classis van Walcheren, 20 Febr. 1675.
[3]) Idem, blz. 256.

terwijl de geheele maand Februari het advies van zijne Hoogheid niet werd ingebracht, en wel, omdat het gunstig was voor de Gemeente van Sluis, en de Heeren vreesden voor een hun ongewenschten uitslag.

Ook van dit talmen wilde de Kerkeraad gebruik maken ten bate van hun getrouwen en geliefden leeraar. Opnieuw werden twee commissies uit Kerkeraad en Classis naar den Haag gezonden, ten einde de Heeren H°. M°. op het laatste moment voor de zaak te winnen.[1]) In den Haag gekomen vond men de zaak desperaat.[2]) Bijna alle Heeren van de Algem. Staten en ook de Haagsche predikanten waren tegen KOELMAN. Behalve die samenkomsten had het preeken te Middelburg hem veel kwaad gedaan. Toch deden de Gedeputeerden nog wat zij konden. Alles wel overwogen kwam het advies van Zijne Hoogheid ook hun het best voor, dat men KOELMAN een proefjaar zou geven, terwijl de Classis gedurende dien tijd nog eens op conformatie zou aanhouden. Ook kregen de Afgevaardigden van Kerkeraad en Classis den 26sten Maart 1675 bij Z. Hoogheid audientie[3]) die, meenende, dat KOELMAN alweder preekte en dat het proefjaar al ingetreden was, hoorde dat Zijn advies ter generaliteit niet eens bekend was gemaakt. Nadat Z. Hoogheid geantwoord had «Ik zal maken, dat er rapport geschiede», stelde men nog een request in de handen van den Prins en vertrok.

Eindelijk was de groote dag der finale uitspraak gekomen. Den 1sten April van het jaar 1675[4]) verscheen de Resolutie der Hoog-Mog.-Heeren. De inhoud was, dat de Heeren geen

---

[1]) Alle onkosten kwamen voor rekening van de gemeente Sluis. Zie idem blz. 258. De Kerkeraad deputeerde: Ds. MONTANUS en de Heeren S. MARTENS en GIDEON NIMMEGHEER, de Classis de Heeren Pred. JOH. TILENUS en HENRICUS BERDENIS.

[2]) Idem, blz. 271.

[3]) Idem, blz. 272.

[4]) Idem, blz. 275.

reden hadden kunnen vinden om hunne opinie te veranderen, en dus opnieuw verwezen naar de Resolutiën van 13 Maart en 29 Mei 1674.

Zoo was dus alles bij het oude gebleven en had KOELMAN voor de derde maal eene aanmaning gekregen om toch zich te reguleeren naar de Kerkorde.

Hoe teleurstellend deze Resolutie voor de broeders te Sluis ook mocht zijn, — de heer SLUYMER c.s. was nog maar half tevreden. KOELMAN preekte nu wel niet meer, maar hoe hij nog werkzaam was, was den Burgemeester maar al te goed bekend. Er ging dus opnieuw eene aanklacht naar de Alg. Staten. In dat schrijven sprak de Magistraat zijn misnoegen uit, dat KOELMAN nog altijd doorging met den H. Doop en het H. Avondmaal te bedienen, daarin bijgestaan door Ds. MONTANUS, dat hij eveneens nog altijd zitting had in den Kerkeraad, steeds nog doorging met catechiseeren en negeeren van de Feestdagen.

Kort daarop, den 4den Mei, verscheen er een nieuwe Resolutie,[1]) waarin KOELMAN nadrukkelijk geboden werd zich van alle functiën van het Ministerium te onthouden.

KOELMAN dit lezende besloot zijn gewonen gang te gaan, en de huisoefeningen, die hij had buiten de uren van den publieken eeredienst, aan te houden. Maar de Magistraat, die deze Resolutie niet te duidelijk vond, en niet wist waaraan zij zich te houden had bij eventueele executie, vroeg om nadere elucidatie, in geval KOELMAN «continueerde in zijn huis of elders in Sluis te preeken».

Terwijl dit schrijven om meer licht naar den Haag ging, schreef KOELMAN aan de Classis van Walcheren, stelde aan die Eerwaarde Vergadering allerlei vragen, terwijl hij er op aandrong,[2]) dat zij hem toch zou mainteneeren (15 Mei).

---

[1]) Idem, blz. 278—281.
[2]) Idem, blz. 282—289.

Maar ach, hij vreesde het wel, er kwam een zeer laksch schrijven terug uit Middelburg, waarin zijn vragen ontweken werden en waaruit duidelijk bleek, dat de Classis het hoofd eerbiedig boog voor de lagere en hoogere Overheid.

Ondertusschen kwam de nadere elucidatie uit den Haag in eene Resolutie van 18 Mei 1675. [1]) Alles moest nu uit zijn; zoowel private als publieke oefeningen moesten een einde nemen. En mocht het zijn, dat KOELMAN zich hieraan niet stoorde, dan kon de Magistraat er gerust toe overgaan om geweld te gebruiken Dat dit niet tweemaal behoefde gezegd te worden, laat zich denken. Den eerstvolgenden Zondag werd het koor der Kerk te Sluis, waar KOELMAN gewoon was na afloop der namiddag-predikatie met twee- à driehonderd kinderen te catechiseeren, gesloten, zoodat leeraar en kinderen moesten heengaan. Den daarop volgenden Zondag bleef het wel open, maar bij den ingang hadden «Stadhouder en Dienaar» post gevat, zoodat de kinderen niet durfden binnengaan. Aan KOELMAN's woning werd inderdaad geweld gepleegd, toen hij zijne gewone huiscatechisaties met 14 of 15 personen hield. [2]) Nauwelijks was hij begonnen, of er werd met geweld op de deuren gebeukt, aan voor- en achterhuis gebeld, terwijl eene groote menigte, waaronder «allerlei canaille», zich voor het huis verzamelde. Hoe de leeraar zijne hoorders ook trachtte te kalmeeren, het baatte niet; zij wilden weg en werden dan ook door eene achterdeur uitgelaten. Op dezelfde manier ging het in de Kerkeraadsvergadering. KOELMAN verscheen als naar gewoonte, waarop de andere predikanten zich verwijderden, daar zij het verbod kenden en opschudding vreesden. Toen KOELMAN de volgende week weer verscheen, trad de Baljuw

---

[1]) Idem, blz. 291.
[2]) Idem, blz. 294.

binnen en liet den predikant door een dienaar bij den arm uit de vergadering zetten. Ditzelfde herhaalde zich bij de volgende vergadering

Na dit alles besloot KOELMAN een schrijven te richten aan de H°. M°. [1]) Nog eens zette hij zijne meening in dat schrijven van 29 Mei 1675 uitéén. Als altijd draagt ook deze brief den stempel van geschreven te zijn door een man uit één stuk, die weet wat hij wil. Hij betuigde in de eerste plaats nogmaals zijne droefheid over het feit, dat hij uit de bediening gestooten was, verzocht verder de welwillendheid der Heeren, geenszins hunne gunst of verschooning, en verklaarde nog eens, dat hij in alles hun onderdaan wilde zijn, maar in dezen niet en nooit.

De brief hoe goed ook gesteld, werd niet tot het einde gelezen.

Nadat nu de Magistraat den 3ⁿ Juni nog een brief aan H°. M°. geschreven had, kwam den 5ⁿ Juni eene Resolutie van H°. M°.,[2]) waarin KOELMAN voor de keuze werd gesteld òf schriftelijk beloven, dat hij de Resoluties zou nakomen òf binnen acht dagen Stad en Generaliteits-landen verlaten. Zoo was dan de teerling geworpen en zijn lot beslist. Den 10ⁿ Juni daaropvolgende trad de Griffier der Stad KOELMAN's studeerkamer binnen, juist op het oogenblik, waarop hij zou beginnen met de voorrede te schrijven van zijn boekje, getiteld: «Reformatie noodig omtrent de Feestdagen.» Dat dit besluit hem pijn deed, was duidelijk aan ieder, die dat woord leest. Den volgenden dag voldeed KOELMAN aan het verlangen der Overheid en beantwoordde schriftelijk de bekendmaking van 10 Juni. Waardig en kalm is ook dit zijn schrijven.[3]) Eerst somt hij al de proceduren op, die hij van

---

[1]) Idem, blz. 295.
[2]) Idem, blz. 306—307.
[3]) Idem, blz. 309—325.

den dag zijner komst te Sluis, met de Overheid gehad heeft. Daarna waarschuwt hij hen, en vermaant hen tevens te bedenken, wat zij doen. Nooit, zegt hij dan, zal ik iets doen, waardoor ik direct of indirect zal loochenen, dat Christus Koning is in Zijne Kerk. Geen Prins of Heer of Paus is door Hem als Vicaris met eene heerschende macht aangesteld. Moogt gij mij bannen, Mijne Heeren, uit deze stad, waar God zoo heerlijk zich vertoonde, uit het hart des Vaders en der vromen zal ik nimmer gebannen worden, en gij, Mijne Heeren, zult uit mijn hart ook niet gebannen zijn, zoodat ik niet zal nalaten hartelijk voor U te bidden aan den troon der genade Zoo eindigt dit zijn schrijven dus met eene bede voor zijne vijanden; eene bede, die het beste bedoelde voor alle Overheid.

Den volgenden dag, 12 Juni, reisde KOELMAN nog naar de Classis en nam als gewoonlijk zitting [1]) Dit werd hem niet alleen niet verboden, maar hij spoorde zelfs de broeders krachtig aan om toch nu nog voor de rechten der Kerk op te komen. Maar ach, de moed ontbrak. Na twee of drie uur buiten gestaan te hebben, werd hem bekend gemaakt, dat men hem gaarne nog eens een debat zou toestaan, maar niet kon ingaan tot zijn voorstel en raadgeving. Het debat had plaats, maar werd eigenlijk onmogelijk gemaakt door een jong ongemanierd predikant, zoodat KOELMAN onvoldaan en nog minder overreed naar huis terugkeerde.

Ondertusschen was door H°. M°. besloten, dat KOELMAN ter stede uitgeleid zou worden door zijne tegenstanders in den Raad, door de Heeren SLUYMER, Burgemeester, en DE RAEDT, MATTHEEUSEN en GYPSON, Schepenen. [2]) De dag, waarop dit zou plaats hebben, 17 Juni naderde. 's Daags te voren, Zondag 16 Juni, werd het huis van KOELMAN bestormd

[1]) Idem, blz. 326.
[2]) Idem, blz. 334.

door vrienden en leerlingen. Van 's middags drie tot 's avonds 9 uur was het een groot geween in de woning. Dikwijls kostte het den scheidenden leeraar moeite om zijne tranen te bedwingen, maar toch vermocht hij zich te beheerschen en zijn vrienden te troosten. Eindelijk brak de dag der scheiding aan. Maar ook nu weer hetzelfde. Eene groote schare verdrong zich voor en in zijn huis, en wilde niet heengaan, voor en aleer de uitleiding plaats had. Krachtig werd KOELMAN in al die omstandigheden getroost en bijgestaan door zijne vrome huisvrouw, ANNA HUS. Jammer echter, dat dit alles deze cordate en godvreezende vrouw zoo aangreep, dat de doctoren, toen zij 20 November e. v. stierf, moesten constateeren, dat de ellende, in den laatsten tijd doorstaan, aan dit droeve einde niet vreemd was.

Toen de klok te Sluis 17 Juni 1675 10 uur sloeg, verschenen de Heeren DE RAEDT en GYPSON ten huize van KOELMAN. [1]) Op hunne vraag of hij vrijwillig de stad verlaten wilde, een weigerend antwoord verkregen hebbende, verzochten zij hem om hen te volgen.

Geen verderen weerstand willende bieden, protesteerde hij onderweg tegen deze handeling der Staten, bestrafte hen over hunne vervolging en over deze executie, hun de verzekering gevende, dat het hun eens zwaar op het hart zou wegen. Aan het kasteel, buiten de stad gekomen, namen de Heeren afscheid van hem, terwijl hij hun 's Heeren zegen toewenschte.

Niet alzoo de menigte. Zij volgde hem tot het water, waar hij onder vele tranen en zuchtingen afscheid van de meesten nam, terwijl een twintigtal hem volgde tot het Zand. In de Groede gekomen heeft KOELMAN met hen vurig gebeden in het huis van een schoenmaker, hen den blijvenden God opdragende, om daarna, weer aan het water

---

[1]) Idem, blz. 341.

komende, ook van dezen afscheid te nemen en over te steken naar Vlissingen, vanwaar hij terstond naar Middelburg reisde. [1])

Hier meende KOELMAN eenige dagen te blijven, zijne vrouw op te wachten, om dan de reis naar Rotterdam te ondernemen en een huis te huren.

Dit verblijf van KOELMAN irriteerde evenwel een der Ed.-Mogende Heeren zoo, dat hij den 20 Juni met het voorstel in de vergadering kwam om KOELMAN, die immers uit de Generaliteits-landen verbannen was, het verblijf in stad en provincie te ontzeggen. Hoewel dit voorstel wel in goede aarde viel bij de meerderheid der vergadering, was er toch één, die dezen maatregel te kras vond en er zich tegen verzette. Het gevolg daarvan was, dat de deliberatie tot den middag werd uitgesteld, en KOELMAN nog denzelfden dag, om geweld te voorkomen, de stad verliet. Toen men nu 's middags in de vergadering kwam en hoorde, dat KOELMAN reeds vertrokken was, vond men de verbanning onnut en onredelijk. [2])

Van Middelburg werd koers gezet naar Rotterdam, waar verscheidene predikanten stonden, die academievrienden van KOELMAN waren, en hem wel eens een bewijs van vriendschap en genegenheid hadden gegeven. Hoe stelden dezen hem echter te leur. Waarom toch was het KOELMAN te doen? Waarlijk niet om tijdelijke hulp of steun, maar hierom, dat zij hem zouden erkennen als «dienaar van Christus», en toestaan van tijd tot tijd te spreken en te preeken.

En juist dat wilde men niet. Wel kenden zij hem en ontvingen zij hem, maar erkennen als dienaar van Christus, dat deden zij niet. [3])

Wat dit uitwerkte, laat zich denken. Een man als KOELMAN

[1]) Idem, blz. 341.
[2]) Idem blz. 353.
[3]) Idem, blz. 353.

kon niet lang stil zitten en begon dan ook al spoedig tweemaal per week huisoefening te houden, waarin hij enkelen voorging in gebed en schriftverklaring. Maar zie, dat viel niet in den smaak der Predikanten. Toen hun dit ter oore kwam, hebben zij terstond Gedeputeerden uit den Kerkeraad tot hem gezonden, om hem te wijzen op het besluit van de Synode te Schoonhoven, gehouden 1669, waarbij alle zoodanige vergaderingen werden verboden, als zijnde nadeelig voor den bloei der Gemeente. KOELMAN hoorde dit aan, doch meende, daar hij op grond van Gods Woord handelde, zich aan dat besluit niet te mogen storen en ging door, terwijl hij zijne meening schriftelijk inleverde bij den Kerkeraad.

Toen hij daarop geruimen tijd geen bijeenkomsten hield, maar evenmin iets van de bereidwilligheid der collega's bemerkte om hem te laten preeken, is hij in de Kerkeraads-vergadering verschenen, heeft nogmaals zijne meening uiteengezet en gevraagd om toch van tijd tot tijd zijne talenten eens te mogen «aanleggen.» Het antwoord luidde, dat men hem gaarne eens zou laten preeken, maar op deze conditie, dat hij zich zou conformeeren in zake de formulieren en feestdagen. Dit was eigenlijk beleedigend, en KOELMAN antwoordde dan ook, dat hij dan, als hij dat kon doen, niet te Rotterdam maar te Sluis zou zijn. Uit alles was hem ondertusschen duidelijk geworden, dat de Heeren Predikanten op het standpunt der H°. M°. stonden en van hen al heel weinig te wachten was. Hij ving dus zijn oefeningen weer aan, daar hij meende niet te mogen stil zitten.

Dat KOELMAN's bannissement ook opschudding in de Kerk gebracht en medelijden met de Gemeente van Sluis gewekt had, bleek het best uit allerlei brieven, die uit Zeeland, Utrecht, Friesland en andere provincies aan de Gemeente van Sluis gezonden werden! Men schudde het hoofd over

zoodanige handelingen der H°. M°., vond zulk eene inmenging in Kerkelijke zaken vreeselijk, en riep in verontwaardiging uit «wat misdaad heeft Ds. KOELMAN begaan, waarom dat men hem uit den Wijngaard stooten zou? Wat wetten heeft hij verbroken? dan alleen die van eenige sleur en gewoonte; indien dan de gewoonte de wet is, en indien de usantie de regelmaat is, zoo heeft hij tegen deze wet gezondigd». Op allerlei wijze werd de Gemeente van Sluis getroost en opgebeurd, tot dragen en dulden opgewekt, in een vijftal brieven uit die dagen ons bewaard gebleven.

Wat men den Magistraat van Sluis en vooral den Burgemeester SLUYMER ooit moge verwijten, men zal nooit kunnen zeggen, dat zij in de zaak KOELMAN te weinig ijver aan den dag gelegd hebben. Waren de vijanden van Christus niet rustig, voor en aleer er een steen op het graf gelegd was; vreesde Herodes Johannes nog, nadat hij hem had laten ter dood brengen, — niet anders was het met den heer SLUYMER c.s. te Sluis. Zeker, KOELMAN was nu wel gebannen uit stad en Generaliteitslanden, het doel in zooverre bereikt, maar zoo lang de vacature, door zijn vertrek ontstaan, niet vervuld was, kon men het toch maar nooit weten. Hoorde men niet telkens zeggen, dat KOELMAN, afgezet, niet door kerkelijke maar door politieke rechters, nog altijd predikant van Sluis was. Ook hierin moest dus nog voorzien worden. Wat deed men tot dien einde? Juist een maand na KOELMAN'S uitleiding[1]), 17 Juli, richtte de Magistraat zich tot den Kerkeraad met het verzoek om eene gemeenschappelijke vergadering te beleggen, ten einde over te gaan tot het beroepen van een predikant. Dit verzoek werd niet eenmaal maar viermaal in korten tijd herhaald, en nog al sterk aangedrongen, daar de Heeren gerugsteund werden door de Gedeputeerden van de H° M°. Na viermaal

---

[1]) Idem, blz. 360—408.

den griffier in hun midden ontvangen te hebben, begon het den Kerkeraad te verdrieten, en werd besloten Ds. KOELMAN te schrijven en nog eens op conformatie aan te dringen, terwijl Ds. MONTANUS van dit alles zou kennis geven aan de Classis, opdat zij den Kerkeraad van advies zou dienen. Maar wat gebeurde? De Classis gaf handopening tot beroep, door den Kerkeraad noch gevraagd noch begeerd, terwijl zij tevens kennis gaf aan de Overheid van Sluis, dat men tot de beroeping kon overgegaan. [1]) En opdat de beroepene KOELMAN mocht wezen, schreef men tegelijkertijd uit Middelburg een brief aan KOELMAN, waarin men ook hem tot conformatie opriep. Men begrijpt wat geschiedde. KOELMAN legde de beide brieven bedroefd ter zijde, terwijl zijn stilzwijgen zijn antwoord was.

Ondertusschen drong de Magistraat van Sluis op het beroep aan, zich sterk gevoelende, zooals boven gezegd is, door den steun der Gedeputeerden van H° M°, alsmede door de handopening door de Classis gegeven. Dit duurde totdat de Kerkeraad besloot een gravamen in te dienen bij de Classis en te klagen over de verleende handopening. Het gevolg was, dat de Classis, daardoor in 't nauw gebracht, tot eene inconsequente daad overging, een nieuw besluit nam, waarvan een afschrift gezonden werd aan den Magistraat te Sluis, en waarin zij de Overheid vermaande om zich toch niet te haasten met het beroepingswerk. [2])

Maar wie zou den heer SLUIJMER in zijn loop stuiten? Zoolang de vacature niet vervuld was, werden de Heeren op het Stadhuis als door een onweder voortgedreven en zonden in korten tijd vijf maal een bode aan den Kerkeraad om toch te beroepen. Zelfs spraken zij de bedreiging uit,

---

[1]) Acta Classis van Walcheren, 20 Aug. 1675.
[2]) Idem, blz. 411.

toen men geen spoed maakte, dat zij zich met hunne klachten tot de H° M° zouden wenden, indien men niet binnen den tijd van 14 dagen tot een beroep kwam. [1]) Ditzelfde werd een dag later, den 8ⁿ October, aan de Classis gemeld.

Wat moesten de Hoog Eerw. broeders te Middelburg nu doen? Zij gevoelden al het moeilijke van het geval. Er werd besloten, dat men zich tot de H° M° zou wenden met het verzoek, zich toch niet te zeer te haasten, daar dit tot schade der Gemeente kon zijn. Gevolg was eene Resolutie van H° M° van 16 Oct., waarin de Magistraat werd vermaand zich niet te haasten. [2])

Maar ach, ook die Resolutie vermocht den ijver der Overheid niet te dooven. 't Duurde immers niet lang of er ging opnieuw een brief van den Magistraat naar de H° M°, waarin men met klem op de inconsequentie der Classis wees, die eerst handopening gegeven had en daarna tot «niet haasten» had geadviseerd. Het antwoord daarop was, dat de H° M° dit schrijven in de handen der classicale deputaten stelden, met verzoek hunne meening mede te deelen.

Voordat wij het antwoord op die Resolutie, dat nog al op zich liet wachten, zullen leeren kennen, vestigen wij de aandacht op een schrijven van KOELMAN uit Rotterdam aan den Kerkeraad te Sluis, over het punt in kwestie. [3]) Hoe KOELMAN over het uitbrengen van een beroep in zijne plaats dacht, kunnen wij wel gissen. Ten zeerste keurde hij het af; zij mochten het niet doen, zegt hij met nadruk; die plaats is nog de mijne. Gingen zij op het drijven der Overheid tot een beroep over, dan gaven zij alles toe, stelden zich principieel op de lijn van SLUYMER, en drukten hun stempel op deze rechtsverkrachting. En weet ge, vraagt

---

[1]) Idem, blz. 412.

[2]) Resolutie van de Ho. Mo. Heeren Staten Generaal 16 Oct. 1675.

[3]) Idem, blz. 420.

hij, waarom men op het Stadhuis deze zaak zoo drijft, — het is enkel om eene pleister op de wonde te leggen. Of lezen wij niet [1]) «het en is U Eerw., mijns oordeels, niet geoorloft tot een Beroep te komen, want de Heere Jezus heeft mij die plaats gegeven; gijlieden moogt noch kunt ze mij met recht niet wechnemen, noch ontvremden. De Heere wil, dat de plaats open sta; haar tot een getuygenis die de Gemeynte alzoo berooft hebben, en bijzonder die Elendige te Sluis, welke den weg van alle Vervolgers van getrouwe leeraars zijn ingegaan; haar Conscientie zal haar noch in het aangezicht vliegen, zoolang die plaats niet vervult is, zij wenschen daarom hun conscientie met een nieuw beroep te verdooven.»

Op dit schrijven heeft de Kerkeraad niet terstond geantwoord; eerst drie maanden later richtten zij zich weer met een schrijven tot KOELMAN. Maar omgekeerd schreef de vroegere leeraar tegen het einde van December eerst nog eens naar Sluis, ter gelegenheid van de verandering van den Kerkeraad. Hij drukt de leden andermaal hun plicht op het hart, spoort hen aan tot getrouwheid en laat dan nog eene breede uitéénzetting en omschrijving volgen van het ambt der ouderlingen en diakenen.

Middelerwijl had het antwoord van de Classis op de Resolutie van 29 Oct. 1675 de H°. M°. bereikt. [2]) Wat daarvan de inhoud geweest is, hebben wij nergens kunnen vinden, maar zeker is, dat de Heeren den 21 Dec 1675 eene Resolutie uitvaardigden, inhoudende dat de Kerkeraad te Sluis binnen zes weken met het beroepen moest beginnen, op poene van wederhoorigheid. Afschrift hiervan werd gezonden aan de Eerw. Classis, den Mag. v. Sluis, en den Kerkeraad.

---

[1]) Idem, blz. 421.
[2]) Idem, blz. 432.

Het was Nieuw-jaarsdag 1676 dat de Kerkeraad van Sluis dit besluit ontving. Men was een en al verbazing, daar men niet van plan was tot de beroeping over te gaan, en besloot èn gedeputeerden èn een brief aan de Classis te zenden, ten einde mondeling en schriftelijk de bezwaren kenbaar te maken. In den brief werden de argumenten van KOELMAN hoofdzakelijk gememoreerd. Wat moest de Classis nu doen? Eerst besloot men te Middelburg nog eens een brief aan H°. M°. te zenden, maar toen die, gelezen zijnde, werd afgekeurd, bleef het hierbij. Maar wat gebeurde! In Sluis had men de bedreiging «op poene van wederhoorigheid» ook wel gelezen en was er niets gerust op, zoodat er langzamerhand eene neiging openbaar werd om toe te geven en te beroepen. [1]) Mocht men alles op het spel zetten? Rechtvaardigde eene middelmatige zaak als deze hun aller uitzetting uit het ambt? In dien geest schreef men ook KOELMAN, hem vragende hoe hij er over dacht?

Het antwoord daarop liet zich niet lang wachten. In een krachtig schrijven spoorde hij hen aan tot standvastigheid, hen vermanende toch niet bevreesd te zijn voor H°. M°., Ed.-M°. en Magistraat. «Buygt U niet na den wille der Overheid, die inder daadt tot uwe ziel zegt: buigt U neder, dat wij over U gaan; legt u rug niet neder als aarde, en als eene straate, dengenen, die daar over gaan.» [2]) Hoe zoudt gij zelf het vinden, vraagt hij, indien men, nadat Ds. MONTANUS en gij op zulk eene wijze uit uw ambt gezet waart, terstond tot een nieuw beroep overging.

Dit schrijven hielp echter niet. Weinige dagen na dit antwoord op de missive van den Kerkeraad, vernam KOELMAN, dat men 7 Februari in het «Collegio Qualificato» besloten had tot het doen van een beroep. Ja, kort daarna ontving

---

[1]) Idem, blz. 440.

[2]) Idem, blz. 448—470.

hij zelfs eene «burgerlijke visite» te Rotterdam van de deputaten of hoorders, en vernam tevens, dat enkele leden van den kerkeraad het advies hadden ingewonnen van de Heeren LODENSTEIN, BARENTZONIUS en VAN DORDT, vroegere leeraars der gemeente Sluis. LODENSTEIN adviseerde: [1]) beroep een vierden predikant, een supernumerarius, beklaag U bij de H°. M°. over deze usurpatie van de rechten der Kerk, en zoo meer in dien geest. De plaats van KOELMAN blijft dan open. Velen vonden dit te kras. Ds. VAN DORDT ried aan om KOELMAN eerst kerkelijk te deporteeren, indien hij zich binnen een bepaalden tijd niet geconformeerd had, en dan een beroep te doen. BARENTZONIUS eindelijk wilde, — en die raad beviel het best, — dat men een ander predikant zou beroepen, terwijl KOELMAN in werkelijkheid predikant bleef, omdat hij voor de Gemeente onbruikbaar was gemaakt.

KOELMAN beviel dit advies evenwel niet. Hij zette dit ook in een breedvoerig schrijven uitéén, en gaf als zijne meening te kennen, dat men op die manier de gaten, door de Overheid geslagen, wel gemakkelijk kon stoppen, maar dan ook haar recht en macht in dezen erkende. En daarom, zijt gewaarschuwd! [2])

Zijn schrijven had echter niet den minsten invloed. De Kerkeraad ging beroepen. Wel kwam er een uitvoerig schrijven van vele gemeenteleden in, die meenden te moeten opponeeren; ook heeft een zekere GIDEON NEMEGHEER een meer principiëel verweer gevoerd, — maar dit alles deed den Kerkeraad niet van besluit veranderen, en den 17 April 1676 werd een beroep uitgebracht op Ds. DOELMAN van Dirksland. Niet dadelijk evenwel werd dit KOELMAN medegedeeld, maar eerst 6 weken daarna, daar men bespeurd had, dat Ds. DOELMAN met hem over het beroep correspondeerde. Eindelijk zonden

---

[1]) Idem, blz. 493.
[2]) Idem, blz. 495.

zij hem dan de missive van hun aanvrage om approbatie van de Classis, opdat hij bemerken mocht, dat men niet in zijne plaats beroepen had. KOELMAN vond dat echter bespottelijk, antwoordde niet, maar wachtte DOELMAN's decisie af.

Eenige dagen daarna, den 22 Juni 1676, werd KOELMAN gesommeerd op het Stadhuis te Rotterdam te verschijnen.[1]) De Overheid toch wilde hem onderhouden over het houden van conventikelen, daar dit in strijd was met de stedelijke verordeningen en de predikanten zich daarover bij haar beklaagd hadden Toen de Heeren hem evenwel een poosje gesproken hadden, en hun van ter zijde ter oore was gekomen, dat hij een man was, gezond in de leer en vijand van alle Separatisme, besloot men hem te verdragen, daar er nog zoovele andere secten en partijen geduld en gedragen werden binnen de veste. Men liet hem echter niet lang met rust, daar de wensch der Heeren predikanten niet vervuld was. Toen toch ook hier de Overheid «vermaakt» was, werd de zaak andermaal voor den rechter gebracht, en nu met geheel anderen uitslag. Men begon hem te verwijten, dat hij door de H°. M°. uit de Generaliteits-landen en uit Sluis verdreven was en deelde hem mede, dat hij dus ook hier ter stede den Heeren Staten niet aangenaam was, weshalve men besloot hem nog 8 dagen den tijd te geven om zich te verwijderen. Wel trachtte KOELMAN de Heeren beter in te lichten, ook door een langen brief, dien hij tot dien einde reeds van te voren had opgesteld, doch het mocht niet baten, daar zij hem niet eens wilden lezen.

Dit vonnis wekte vreugde en smart. Deels waren de predikanten verblijd, deels vonden zij het met de Schotsche leeraren te hard, doch er werd in 't geheel geen poging in het werk gesteld om revisie van het vonnis te verkrijgen.

---

[1]) Idem, blz. 510.

KOELMAN ging, om geweld te voorkomen, den achtsten dag vrijwillig de poort uit, doch keerde spoedig terug, daar hij elders geen huis kon huren. Tegelijkertijd besloot hij voor een paar maanden eenige vrienden in Utrecht, Holland, Friesland en elders te gaan bezoeken. Dit gebeurde, en toen hij na 8 weken in Rotterdam terugkwam, ging hij evenals vroeger weer aan den arbeid, en verwachtte, dat de gemoederen in dien tijd wel gekalmeerd zouden zijn.

Voordat de man evenwel in Rotterdam terugkeerde, was er op de Synode te Utrecht ook al een besluit tegen hem genomen. [1]) Wat had er plaats gehad? De Kerkeraad van Utrecht had in Oct. 1675, toen het gerucht ging, dat twee predikanten KOELMAN wilden laten preeken, reeds een besluit genomen, dat men hem niet zou laten optreden, daar men bang was, dat hij de Formulieren niet zou gebruiken, dat de Heeren Staten het kwalijk zouden nemen, en dat het een vlek zou werpen op den goeden naam der Academie. Dit besluit, genomen in den Kerkeraad van Utrecht, schijnt invloed uitgeoefend te hebben op de besluiten, die op de Synode van 1676 te Utrecht werden genomen.

Toen althans in die hooge vergadering door den correspondent van Friesland, Ds. CERCO JOHANNIS, pred. te Harlingen gezegd werd, dat KOELMAN in Augustus van dat jaar publiek gesproken had te Harlingen en te Leeuwarden, besloot men, ongetwijfeld in navolging van het besluit van den Kerkeraad van Utrecht, dat KOELMAN nergens in de provincie zou mogen preeken.

Onderwijl had DOELMAN het bercep naar Sluis aangenomen en was den 6 Sept. reeds bevestigd geworden. [2]) Dit gaf onzen KOELMAN aanleiding tot het schrijven van een drietal brieven. Eén aan DOELMAN, waarin hij hem nogmaals op het hart drukte toch te bedenken, dat hij gezondigd had

---

[1]) Idem, blz 522.

[2]) Idem, blz. 530.

met zijne plaats te Sluis aldus in te nemen en de door Jezus hem toevertrouwde kudde te verlaten. Eén aan zijne collega's MONTANUS en MAENHOUDT, waarin hij zijn smart uitdrukte over vele hunner daden, die onbroederlijk geweest waren, en hen medeopriep tot verootmoediging over het vele verkeerde, dat hen aangekleefd had in hunne vroegere bediening. En eindelijk één aan de vromen van Sluis. Dit schrijven is gezond, «beweeglijk» en hartelijk. Hunne brieven, verklaart hij, hadden hem zeer verkwikt in zijn ballingschap; zij waren rechte bronnen van vertroosting voor hem geweest in donkere uren. Dat zij nu maar getrouw mochten blijven in 's Heeren wegen. Dit wenscht hij, weshalve hij hen zegt, hoe zij moesten staan tegenover de Formulieren en Feestdagen, hoe zij zich te gedragen hadden jegens den nieuwen leeraar, om te eindigen met «tien regels om in den weg der heiligheid wel te vorderen».

Weinige dagen daarna begonnen de broeders van Rotterdam hunne vervolging van KOELMAN opnieuw.[1]) Twee predikanten en een ouderling verschenen andermaal op het Stadhuis met klachten over het houden van vergaderingen in KOELMAN'S huis. Zooals te verwachten was, vonden zij een geopend oor bij de Overheid, die kort daarop KOELMAN voor zich ontbood. 't Was 11 uur van den eersten Kerstdag 1676, dat de gedeporteerde predikant voor de Heeren verscheen. Eerst werd hem gevraagd, hoe hij weer in de stad was gekomen, daar hem immers het verblijf te dier stede ontzegd was, waarop KOELMAN antwoordde, dat hij elders geen huis kon huren en hier nog geruimen tijd huur had, maar voornamelijk, omdat hij zich bewust was, tegen geen wet, welke dan ook, ooit gezondigd te hebben. En dit was hem te meer gebleken, daar hij op zijn aanvrage om een afschrift van het vonnis, dat tegen hem lag, ten

[1]) Idem, blz. 629.

antwoord had gekregen, dat men hem dat niet kon geven, daar er geen sententie ten zijnen laste lag. Toen hij hierop buiten gestaan had, is hem de Resolutie van 4 Juli andermaal voorgelezen, terwijl er bijgevoegd werd, dat hij voor Maandag a. s. de stad moest verlaten hebben.

Hierop het woord nemende, vroeg hij met verheffing van stem: «Mijne Heeren, is dit vonnis naar de Wet? en na welcke Wet? Is er eenighe Wet, waartegen ick gezondight hebt? Laet het mij worden aanghewezen.» Toen hij een korten tijd alzoo voortging, werd hem door een der Schepenen toegebeten: «Wat Wet? als wij het soo goedtvinden zoo hebt ghij ons na geen Wet te vraeghen.» [1]) Koelman, ziende dat er niets meer aan te doen was, verliet daarop de zaal, en kort daarna ook de stad.

Alzoo is het geschied, dat er midden in den winter, terwijl alle wateren bevroren waren, een eerwaardig predikant de poorten van Rotterdam uittoog, als een arme banneling. In plaats van met innerlijke ontferming over hem bewogen te zijn, hebben de predikanten dit vuurtje gestookt en de Overheid tot spoed aangezet. Geen wonder, dat de auteur van het «Verhael van de Proceduuren» een warm vriend van Koelman, uitroept dat de barbaren van Milete in den dag des oordeels tegen deze broeders zullen getuigen, daar zij ten minste voor Paulus en de zijnen een groot vuur hebben ontstoken. [2]) En eindelijk, terwijl Koelman, verkleumd van lichaam en bedroefd van hart, zijne schreden naar den Haag richtte, trachtte men te Rotterdam zijn handen in onschuld te wasschen door te verzekeren, dat het besluit van de Synode van Schoonhoven, 1669, het eischte en noodzakelijk maakte.

Van nu af wordt het leven van dezen verdrevene, dat

[1]) Idem, blz. 631.
[2]) Idem, blz. 633.

toch al niet rustig geweest was, geheel het leven van een balling Men kan bijna geen notulen van provinciale Synoden dier dagen lezen, of er komt een artikel in voor, dat eene waarschuwing bevat voor JACOBUS KOELMAN. En wat hem het meest tegen de borst stuitte, was, dat hij telkens in de notulen en de acta voorkwam in gezelschap van de Labadisten of van een man als de Herder, personen, die hij juist telkens bestreed. Of hij al die reizen en tochten maakte en rusteloos rondzwierf, enkel en alleen om door het houden van conventikelen en vergaderingen geestelijk leven te wekken of te onderhouden? Ongetwijfeld was dat de begeerte zijns harten, maar soms was zulk eene reis ook wel noodzaak en had zij veel van een vlucht. Wij lezen althans in eene voorrede [1]) van een zijner werken, dat hij, wilde hij in Amsterdam blijven wonen, eenige maanden per jaar de stad moest verlaten, daar predikanten en burgemeesters zijne private samenkomsten niet konden dulden.

In plaats van hem op al zijne zwerftochten te volgen, willen wij in korte trekken zijn verderen levensloop schetsen, om bij enkele bijzonderheden stil te staan, 'ten einde hem en zijne vijanden beter te leeren kennen.

Zooals boven gezegd is, ging hij, Rotterdam verlatende, naar den Haag. [2]) Hij heeft evenwel hier niet gewoond, daar hij elders meedeelt, dat hij zich te Amsterdam metterwoon vestigde. [3]) In deze stad heeft hij geruimen tijd verblijf gehouden, daar wij in een stuk van een stadsbode, dat beneden nog besproken zal worden, lezen, dat hij in Juli 1691 de stad verliet om naar Utrecht te gaan. Dit wonen in Amsterdam en te Utrecht wordt bovendien

---

[1]) Voorrede van „Het dispuyt en de historie, mitsgaders de praktijk van van den Sabbath en 's Heeren dag", blz. 10.

[2]) Verh. van de Proced., blz. 632.

[3]) Voorrede blz. 10. „Het dispuyt etc."

bevestigd door de onderteekening zijner vele werken, die hij in die jaren geschreven heeft.

Hoe de man voor het schrijven van zooveel boeken nog tijd vond, bij dat gestadig heen- en weertrekken, blijft een raadsel en pleit voor zijn groote werkkracht. Om een denkbeeld te krijgen van zijn arbeid en zijne ervaringen, in één woord van zijn leven, na zijne verbanning uit Rotterdam, zal het noodzakelijk zijn te wijzen op allerlei Synodale besluiten, die tegen hem genomen werden, hem te volgen op enkele zijner reizen, en nota te nemen van de vele boeken, die hij in die jaren schreef. [1])

Dat er nauwkeurig op hem gelet werd en de Kerkelijken niet enkel in Zeeland voor hem waarschuwden, blijkt wel wanneer wij lezen wat hij dienaangaande in één zijner boeken mededeelt. [2]) Hij somt daar o.a. de volgende lange lijst van provinciale synoden op, die tegen hem ageerden: Utrecht '76, Dordt '76, Delft '77, Leiden '78, Gouda '79, Edam '79, Rotterdam '80, Alkmaar '80, Gorichem '81, Haarlem '81, Nijmegen '81, Briel '82, Amsterdam '82, Leeuwarden '82, Zutfen '82, Hoorn '83 en Arnhem '83. En dat de collega's dit geen droevig maar een Godewelgevallig werk vonden, blijkt o. a. wel uit de woorden, die wij lezen in Art. 43 en 44 der synodale acta van Delft in den jare 1677. [3]) Nadat men bericht had, dat hem het verblijf te Rotterdam niet alleen ontzegd, maar dat hij ook al uit die stad vertrokken was, en de Correspondent van Utrecht er aan toe had gevoegd, dat hem eveneens verboden was in de provincie Utrecht te spreken, — heeft de Synode zich daarin ten hoogste verheugd, ziende Gods hand daarin. [4]) Ja, de Heeren Gedeputeerden werden ten zeerste bedankt voor hunne mede-

[1]) Bibliogr. Overzicht; Bijlagen, „Volledige lijst van boeken".
[2]) „Formeele Protestatie," blz. 32—33.
[3]) Acta van Synode, 1677, Delft art. 43—44.
[4]) Voorrede blz. 11, „Sabbath".

deelingen, terwijl allen op het hart werd gedrukt dit werk tegen KOELMAN toch te continueeren, een iegelijk op zijne plaats. En was dit de éénige maal maar geweest, maar helaas, wij lezen dit telkens, Overal in het land schuwde men zijne conventikelen en zag men in zijnen arbeid veelal een separatistisch streven

Ofschoon hij schier overal kwam, zoo schijnen toch Noord-Holland, Friesland en Zeeland het meest, Groningen het minst door hem bezocht te zijn. Op de synode van Alkmaar van 1680 althans werd meegedeeld, dat hij op verscheidene plaatsen zich vertoond had; op die te Edam van 1679 klaagde men, dat hij niet alleen op verscheidene plaatsen zijn conventikelen hield, maar dat hij zelf in de vacante Gemeente te Middelie [1]) tweemaal gepreekt had, terwijl men te Haarlem in 1681 met een zucht van verlichting meende te kunnen constateeren, dat hij nog wel hier en daar optrad, «maar met zeer weinig gevolg.» Dat hij weinig in Groningen, en daarentegen veel in Friesland en Zeeland gereisd heeft, is gemakkelijk te bewijzen. Immers, toen men op de Synode van den Briel in 1682 tot aller droefheid moest constateeren, dat KOELMAN weer veel in het openbaar sprak, had alleen de Correspondent van Groningen daarover niets «in actis.» [2]) Hoe geheel anders die van Friesland en Zeeland Telkens vinden wij hem in Leeuwarden bij zijn vriend en beschermer BRAKEL of ergens anders; ja, dit viel zoo in het oog, dat de correspondent van Friesland in 1675, op de Synode te Utrecht berichtte, dat hij in zijne provincie was komen wonen. [3]) Dit was wel onwaar, maar dat hij er telkens kwam, blijkt uit alles. In 1676 sprak hij te Harlingen en te Leeuwarden, in 1677 bevond hij zich te Leeuwarden op de Synode, [4]) terwijl op die van

---

[1]) „Formeele Protestatie„, blz. 33.
[2]) Idem, blz 34.
[3]) Verh. van de Proced., blz. 528
[4]) „Labad-dwaling ontdekt„ etc, blz. 190.

1682 BRAKEL voor hem in de bres sprong tegen den correspondent van Holland, die op conformatie met andere provinciën in zake KOELMAN aandrong. Misschien is het dan ook niet te veel gewaagd, wanneer wij veronderstellen, dat hij de persoon is, die bedoeld wordt in de Acta der synoden van Bolsward en Franeker in de jaren 1678 en 1679. [1]) Wij lezen daar, Artikel. 34: « De leden uit de Classis Sevenwouden verhalen: de enorme acte van een gedeputeerd predicant uit een andere Provintie, dewelke hem niet alleen onderwonden hadde het woordt des Heeren te prediken, maar zelfs den H. doop te bedienen aan een kind, in het vacante Oosterhoule c. a.; synode gelast Classis daartegen te waken, eerst bij den officier der plaats en als die nalatig is, bij de Staten.»

En dan, Artikel 25 [2]): «Classis Sevenwouden heeft haar plicht in zake van den afgezetten predicant bij den officier te Oosterhoule gedaan; en 't blijkt, dat hij daarna zoo iets niet weer heeft ondernomen.» [3])

Hieruit blijkt, dat hij zich in Friesland, indien althans de hypothese opgaat, niet tot de steden beperkte maar zelfs de kleinste dorpjes bezocht.

En wat Zeeland betreft, het trok hem bijzonder aan. Aan de Resoluties van Ed.-M° en H° M°. stoorde hij zich al heel weinig, ja hij dreef het zelfs zoover, dat hij in 1684 niet alleen te Middelburg, te Vlissingen en andere plaatsen kwam, maar ook vier dagen te Middelburg logeerde gedurende een Statenvergadering. [4]) Op dit laatste verblijf en vooral op de gebeurtenissen van dit jaar moeten wij nog terugkomen, maar eerst willen wij uit de vorige jaren nog iets mededeelen.

Dat KOELMAN in al dien tijd in geen der provincies be-

---

[1]) Acta Synodalia van Bolsward, 28 Mei 1678.

[2]) Acta Synodalia van Franeker, 17 Juni 1679.

[3]) Zie ook: Vrije Fries, 1875. Artikel "Hesener en Colerus", door Prof. J. REITSMA.

[4]) Voorrede "Het dispuyt" etc., blz. 17.

roepen is, trekt wel de aandacht, doch hierover later. Toch heeft hij een beroep gehad, en wel in 1679, naar Herford in Duitschland.[1]) Reeds had hij het aangenomen (altijd behoudens zijn recht en verbinding aan de Kerk te Sluis, tot welke hij op 's Heeren tijd zou willen terugkeeren), toen op het laatste oogenblik de prinses, aan wier hof hij preeken zou, bezwaren maakte hem als predikant te ontvangen, daar zij van zijne opinie in zake de Formulieren en Feestdagen gehoord had. Door Hare Doorluchtigheid gevraagd, of hij op de Feestdagen zou willen preeken en of hij zich wilde reguleeren naar de orde van de Hoogduitsche-Gereformeerde Kerken, en dus op de Feestdagen het H. Avondmaal zou willen bedienen met lezing van het Formulier, — antwoordde hij, dat hij dan zijne geliefde Gemeente niet had behoeven te verlaten. Ofschoon het eene teleurstelling was voor den van ijver blakenden man, was hij toch tevreden met een verblijf hier te lande; blijven, ja hij troostte zich met de gedachte, dat er nu meer kans was om zijne vrienden te Sluis terug te zien.

Dit verlangen werd te sterker, daar de banden kort te voren weer nauwer toegehaald waren. Hij vermeldt n.l. in diezelfde voorrede «dat hij voor eenigen tijd zulk een' «gewenschten» en gezegenden dag gehad had, waarop hij tweemaal uit Gal. 2 : 19—20 tot hen gesproken had, op eene plaats buiten de stad Sluis. Eene plaats, die wel ongeschikt en ongelegen was, maar die door 's Heeren tegenwoordigheid tot een Bethel geworden was. En wel hadden zij toen hunne liefde getoond, door in zoo groote getale daar te komen.[2])

En waarlijk, dat was niet de éénige keer, dat hij in Zeeland zou terugkeeren. Maar van al die tochten naar en door

---

[1]) Voorrede dl. II Rheterfort's brieven, blz. 8—9.
[2]) Idem, blz. 6.

Zeeland, dat verboden territoir, was er geen, die zulk een ellende na zich sleepte, als die van 1684. Wij willen enkele voorvallen noemen. Het eerst trekt zijne ontmoeting en bejegening te Sas van Gent onze aandacht. Toen hij, op zijne reis door die provincie, aldaar 's avonds in een burgerhuis eene vergadering leidde, werd de Baljuw dier gemeente tegen hem opgehitst door de twee collega's SWANKE en KOUSSEMAKER, met het doel hem onschadelijk te maken, en zelf eene belooning te krijgen, uit kracht van placcaten weleer tegen de conventikelen der Arminianem geëmaneerd. [1]) Ofschoon dit mislukte, bleven de gevolgen niet uit. Immers toen een jaar later eene petitie uitging van den Magistraat en van den Kerkeraad te Sluis om KOELMAN in zijn ambt te herstellen, hebben de H°. M°. den 18 Dec. 1685, op eene aanklacht van een zekeren CHRISTOFFEL DEL CORNE, Baljuw van Sas van Gent, tegen KOELMAN besloten, dat hem zou worden gelast niet in Sluis of in éénige plaats der Generaliteitslanden te komen op straffe van duizend gulden. En die aanklacht behelsde niet anders, dan dat hij nu zestien maanden geleden die Vergadering te Sas v. Gent geleid had. [2])

Maar er is in dat jaar meer geschied. Niet alleen collega's of kerkelijken, ook de politieken hebben zich geroerd. Wat gebeurde! Toen KOELMAN op diezelfde reis te Vlissingen kwam, na zelfs in Middelburg eene private oefening geleid te hebben, werd hij door twee predikanten, POTS en VAN DEYNSEN uitgenoodigd voor ieder eene beurt waar te nemen. Beide Heeren deden dat [3]) omdat zij hem gaarne weer in zijn dienst hersteld zagen; zij meenden, dat dit zijn optreden daarvoor bevorderlijk kon zijn, daar meerdere collega's licht hun voorbeeld zouden volgen, en de weg tot rehabilitatie

---

[1]) Voorrede „Het dispuyt" blz 15b

[2]) Voorrede dl. III Rhet.-brieven, blz 10.

[3]) Voorrede „Het dispuyt etc.", blz. 16.

aldus gemakkelijk zou worden. Maar wien kwam dit ter oore! Den ouden tegenstander, Raadpensionaris PIETER DE HUYBERT. Uit Holland terugkeerende, hoorde hij het, en meende hier «occasie gevonden te hebben, om zijn haat tegen het Ministerium, en zijn heerschzucht over de Kerk en leeraars, meer dan ooit voor dezen uit te drukken.» En het gevolg was, dat den 23 September eene Resolutie genomen werd, wier wederga in Nederland nooit is gevonden. Op den adem des winds verspreidde de inhoud dezer Resolutie zich door het gansche land. Meermalen werd zij gedrukt en herdrukt, en als iets bijzonders te Amsterdam in bijna alle straten te koop aangeboden en weken lang met luider stemme uitgeroepen. En had die Resolutie alleen KOELMAN nog maar gegolden en getroffen, maar neen, fiolen van toorn werden uitgegoten over allerlei kerkelijke personen en dingen.

Het eerst kwamen de Heeren POTS en VAN DEYNSEN aan de beurt.[1]) Aangaande hen werd goedgevonden hen voor den tijd van drie maanden te suspendeeren met verlies van traktement, zoo ordinair als extra-ordinair, hetwelk gedurende dien tijd aan de armen van Vlissingen zou worden gegeven, terwijl de Classis van Walcheren geordonneerd werd zorg te dragen, dat er te Vlissingen geregeld gepreekt werd, zonder dat voor die diensten iets betaald werd. Hoe de Heeren predikanten zich ook verontschuldigden en zeiden het besluit van Ed.-Mog. van 21 Sept. 1674 niet te kennen, dat alles hielp niets en haalde de Classis van Walcheren nog een boos verwijt op den hals. Zij had moeten maken, dat die Resolutien zóó in de Acta geïnsereerd werden, dat ze leesbaar waren, en ook dat de predikanten ze kenden. Typisch zijn de woorden, waarmede Ds. POTS zijn collega overhaalde om KOELMAN ook in zijne beurt te laten optreden. O. a. zeide hij: «KOELMAN is een vreemde koe, maar als die op

---

1) Idem, blz. 17.

een stal komt, is men gewoon haar uit te melken en dan weer te laten gaan.» En als VAN DEYNSEN daarop de opmerking maakte, dat het voor KOELMAN te veel zou zijn voor hen beiden te preêken, antwoordde POTS: «Och neen, KOELMAN is een vol vat, hij moet zich ontlasten, en men heeft er de kraan maar in te steken.» [1])

Nadat de Classis, zooals boven gezegd is, op haar plaats was gezet, kwam KOELMAN zelf aan de beurt. Zij meenden, dat hij voorbeeldig gestraft moest worden, en dat het met het houden van conventikelen nu uit moest zijn. Geen wonder dus dat de Heeren geboden, «dat KOELMAN ilico uit de Provincie zal vertrekken, en daar niet weder in komen, op de verbeurte van ₤ 100 en ₤ 25 voor dengenen, die hem huisvesting zal verschaffen, of zijne oefeningen bijwonen.» [2]) Zoo was het hem dus ontzegd ergens in Zeeland te komen, vroeger door Heeren H°. M°. in het territoir der Generaliteitslanden, nu door de Ed.-Mog. in het overige gedeelte van de Provincie.

Nu bleef den Heeren nog over hunne pijlen te richten tegen de private bijeenkomsten. Welnu, ook dit gebeurde in dezelfde Resolutie. Het einde toch luidde, dat die conventikelen, in hunne oogen broeinesten van dangereuse opinies tegen de gezonde leer, werden verboden. Wie ze toch bleef frequenteeren beliep een boete van «vijf pond Vlaams en twintig gelijke ponden, die zijn huis daartoe mocht leenen.» [3])

Zooals gebleken is, hadden wij het volle recht te spreken van ellende en wee, welke deze tocht na zich sleepte. Het was duidelijker dan ooit, dat zijne oude vijanden, de Heeren Ed-Mog. nog dezelfde waren gebleven in hunne verhouding tot KOELMAN.

---

[1]) Zie: „Vliss. Kerkhemel" d. G. Vrolikheit blz. 136—137.
[2]) Idem, blz. 137.
[3]) Voorrede „Het dispuyt etc.", blz. 19.

Het zou nog duidelijker blijken in het volgende jaar, 1685. Zooals wij weten, was de Kerkeraad te Sluis wel tot een beroep gekomen in de plaats van KOELMAN, maar dit sloot waarlijk de liefde tot hem niet uit. De gemeente gaf hiervan een treffende proeve. Ds. DOELMAN, KOELMAN's opvolger te Sluis, was gestorven en opgevolgd door Dr. CASPARUS ALARDIN. Maar, toen deze in 1685 het beroep naar Wesel had aangenomen [1]) en dus de plaats van den vroegeren en beminden predikant weer was opengevallen, kon men het niet nalaten nog eens eene poging te wagen « zijn dienst weer te genieten », daar de hartstochten wellicht tot rust waren gekomen. Ja. niet alleen de broeders van den Kerkeraad, maar ook de leden van den Magistraat richtten zich met een request tot de Hoogm. Heeren en den Prins, teneinde dat te bewerken. Welk eene verandering dus bij de Heeren Raadsleden te Sluis!

Maar helaas, ook nu wisten de Heeren Ed.-Mog. evenals vroeger, hunnen invloed te doen gelden en dit pogen te verijdelen. Wij lezen toch, dat niet enkel de Prins en de meeste leden der Algemeene Staten er niet op tegen hadden, dat de voor tien jaren gedeporteerde predikant in zijn ambt hersteld zou worden, maar zelfs was nu de groote opposant van vroeger, de Raadpensionaris FAGEL op KOELMAN'S hand. De Heeren afgevaardigden van Zeeland dachten er echter anders over. Zou men niet dezelfde moeilijkheden krijgen van vroeger? Was het niet juist een tijd, waarin men zeer voorzichtig moest zijn met menschen als KOELMAN? En eindelijk, en dit woog wel het zwaarst, waar bleef op die wijze het prestige der Ed.-Mog., die juist een jaar te voren de bovengenoemde besluiten hadden genomen, En het einde was, dat ook nu alle arbeid van Kerkeraad en Magistraat ijdel was.

---

[1]) Idem, blz. 35.

Of de ervaringen der laatste jaren en vooral het mislukken van dit laatste pogen, misschien wat deprimeerend op de gemeenteleden te Sluis gewerkt hebben, is niet met zekerheid uit te maken; maar wel staat vast, dat de correspondentie tusschen KOELMAN en zijn geliefd Sluis begon te verslappen. Hij beklaagt zich althans in een voorrede,[1]) dat hij helaas door het «durend geweld en inbinding op hem gelegd door de machtigen des lands, weinig toegang tot hen heeft», en dat het zeker ook daaraan toe te schrijven is, dat hij in den laatsten tijd «van zeer weinigen een schrijven heeft ontvangen.» Wat dit voor hem geweest moet zijn, laat zich denken; want mocht het waar zijn, dat van dien kant het liefdevuur verkoeld is, hij is tot den dood toe zijne Gemeente Sluis getrouw gebleven. Toen hij in 1695 zijn boek «Schriftmatige Leer der Geesten» uitgaf, noemde hij zich in de onderteekening nog altijd «Leeraar van de Gemeente tot Sluis,» terwijl boeken van stichtelijken aard altijd aan de oude Gemeente werden opgedragen.

Uit die uitdrukking over «dat durend geweld van de machtigen des lands,» en uit andere uitlatingen, maken wij op, dat er in de laatste jaren van zijn verblijf te Amsterdam aanhoudend en sterk tegen hem geageerd is geworden. Overal waar hij kwam, hield hij oefeningen, en het gevolg was, dat hij overal de Heeren predikanten tegen zich kreeg. Hoe de zaak zich in Amsterdam in bijzonderheden heeft toegedragen, is ons niet duidelijk geworden. Wel moest hij, zooals boven gemeld is, om niet uit de stad gebannen te worden, eenige maanden in 't jaar de veste verlaten,[2]) maar of de predikanten ook hier, evenals vroeger te Rotterdam, de hulp der Overheid tegen hem

---

[1]) Voorrede dl. III „Rhet. brieven".

[2]) Zie over de protectie, die hij van „VAN BEUNINGEN" aldaar genoot: Dr. C. B. HYLKEMA „Reformateurs etc." Acad. proefschrift blz. 208. Het jaartal 1650 aan den voet van die bladzijde in een noot zal 1657 moeten zijn, daar hij in dat jaar en niet eerder predikant werd.

ingeroepen hebben, is ons niet gebleken. Wel kwam de Magistraat er bij te pas, en dat zijn heengaan veel van eene vlucht had, komt ons zeer waarschijnlijk voor, als wij letten op het bericht van een Stadsbode, door ons in het Stedelijk Archief van Amsterdam gevonden. De brief van den bode luidt aldus: «Door order van de Edelagtbare Heeren Burgemeesteren geweest in de Kalverstraat ten huisze van J^r de Nig^tu, en gevraegt off Ds. COELMAN daer was, geven tot antwoort dat hij naer Uyter was vertrocken. Maer heeft eene kamer op de Spiegelgragt, daar hij gewoont heeft. Vandaer gegaen op de Spiegelgragt en aen huys gevraegt off Ds. JOHANNES [1]) COELEMAN tehuys was, aan de vrouw die daer in huys woont. En de vrouw, die daer in huys woont gesprocken hebbende geeft tot antwoort: dat Hr. COELMAN voorleden Vrijdagh naar Uitregt was vertrocken, en daer eene kamer heeft gehuurt om te woonen. Maer dat hier nog eenige boecken van hem waeren. Actum Amst. 15 Juli 1691

D. HOUTKOPER

bode.»

Uit dit stuk, op zegel geschreven, blijkt, dat de Magistraat tegen hem opgetreden is, en dat het verblijf in 's lands eerste stad al even onvriendelijk eindigde als dat te Rotterdam.

Zooals blijkt uit bovengenoemd stuk en uit vele andere boeken, heeft hij aan den avond van zijn leven zijn tenten te Utrecht opgeslagen. Zou de balling binnen de muren zijner geboortestad ruste vinden? Gelukkig wel. Niet, dat hij hier openlijk kon optreden; dit had hij eens gedaan in LODENSTEIN's plaats, maar daaraan was later door een Synodaal besluit voorgoed een einde gemaakt, — maar, wat de lust zijns levens was, dat kon hij hier, oefeningen of huispredikatiën, catechisaties en bijbellezingen houden.

---

[1]) Natuurlijk foutief.

De verhouding tot de predikanten schijnt hier ook uitstekend geweest te zijn; zij lieten KOELMAN zijn gang gaan en hij bevond zich veel onder hun gehoor, zoodat in den Kerkeraad niet het allerminste tegen hem is ingebracht gedurende al dien tijd. Ja, het ging zoover, dat men, toen in de Classis de vraag gesteld werd, of men wel genoegzaam tegen KOELMAN waakte, éénparig voor hem opkwam en verklaarde «dat men over zijn bedrijf gansch niet te klagen had». [1]) En wat bovenal veel bijdroeg tot het bewaren van den vrede was het feit, dat de menschen, die hem aanhingen, zich niet onttrokken aan hun eigen leeraren en zelfs met hem in 't geheel niet meegingen in het stuk van Formulieren en Feestdagen.

Terwijl hij dus naar hartelust praktisch bezig was, schreef hij in die dagen bovendien zeer vele geleerde en ook stichtelijke werken. Wie een blik in de volledige lijst zijner geschriften slaat, kan zich daarvan spoedig overtuigen.

Nu rijst nog een geheel andere vraag, maar die zich onwillekeurig aan ons opdringt, n.l. deze: hoe leefde KOELMAN al dien tijd en waarvan leefde hij toch, daar wij nergens iets van zijn fortuin lezen. In geen enkele zijner geschriften of voorredenen spreekt hij hierover; gelukkig dus dat een ander het deed.

In de voorrede van het bovengenoemde werk «Schriftmatige Leere der Geesten», die door zekeren H. B geschreven werd, wordt gezegd, dat dit voor allen een raadsel was. De werken, die hij uitgaf, brachten zeker niet voldoende op, ja wij lezen daar, dat hij dikwijls eenige sommen spendeerde om ze «aan den gang te helpen». En verder wist men niet welke inkomsten hij kon hebben, daar hij sinds zijn bannissement geen tractement hoegenaamd ontving. En toch, vertelt de schrijver, leefde hij naar den stand der

---

[1]) Zie voor dit alles "Voorrede van de "Schriftmatige Leere der Geesten".

geleerden, hield wijd en zijd correspondentie, ook met buitenlandsche vrienden, had eene welvoorziene bibliotheek, en deed bovendien heel veel goed, [1]) terwijl niemand iets te vorderen had. Het gevolg was, dat men het er algemeen voor hield, «dat er iets van belang moet geweest zijn, van trouwer hand toegekomen, waaruit hij heeft bestaan», omdat hij ook nooit eenig geld voor zijne gehouden oefeningen aannam.

Dit alles meende de auteur dier voorrede te moeten mededeelen, daar er terstond na zijn overlijden een vuil lasterschrift werd uitgegeven, waarin met groote bitterheid gezegd werd, dat hij tot een zwaren last voor weduwen en weezen geweest zou zijn.

Eindelijk daalde ook de avond des levens voor dezen onvermoeiden strijder. Den 6n Februari 1695 stierf JACOBUS KOELMAN op 63jarigen leeftijd. Den ochtend van den 5n Febr. had hij zich nog zeer wel gevoeld en ook nog een brief geschreven, toen hij tegen den avond zich minder wel gevoelde. Later gevraagd zijnde «hoe het met hem was», antwoordde hij «al wel», en toen men daarop meende, dat hij sliep, bleek het, dat hij den laatsten adem reeds had uitgeblazen. [2])

Meldt de auteur ons, dat het in «de statelijke begraving van zijn lijk op eene bijzondere wijze gebleken is, hoe groot de achting, die geleerden en ongeleerden hem toedroegen, was», uit hetgeen wij vonden in het «Overlijdens-register der stad Utrecht» blijkt, dat die begrafenis zeer deftig is geweest. Wij lezen in dat Register nl. «dat de heer JACOBUS KOELMAN, overleden in de Stroosteeg, begraven is in de Catharina-Kerk met 16 dragers, 2 knechts, een zwarte houten kist na 12 uur in de Kerk». [3]) 6 Febr. 1695.

---

[1]) Zie ook Voorwoord «Des Zondaars Heiligdom», Mr. H. BINNING.

[2]) Elders vonden wij, dat hij gestorven is tengevolge van een hevigen aanval van koliek «Het Verbond der genade» de Voorrede, blz. 8.

[3]) 16 dragers en 2 knechts gold in dien tijd voor zeer deftig.

Zoo had dan de moede pelgrim eindelijk rust gevonden. Aangezien hem bij zijn leven zooveel booze woorden naar het hoofd geslingerd waren, doet het goed, de woorden te lezen, die vriendenhanden schreven bij zijn overlijden.

Hier volgen eenige:

„Gij vraagt, wie hier begraven leid?"
„Wel aan, 't zij U met een gezeid"
„'t Is KOELMANS Rif en kil gebeent"
„Van al de vromen zeer beweent."
„Hier ligt hij zoetlijk in zijn rust"
„Die lijf en ziele, dog met lust"
„In 's Heeren werk heeft afgesloovt"
„Van Leven, dog geen heil beroovt."
„ô Groot verlies voor Christi Kerk"
„Betraan zijn lijk op desen zerk."

Ita ex petitione Piorum, non ut voluit, sed ut prae maerore potuit, maestus et raptim fudit.

CORNELIUS DE WIT
Predikant tot Sluys in Vlaanderen. [1])

Elders heet het:

„Te setten op de Serck."

„Vraegt gij Leeser wie hier leyd?
„'t Kan van niemand sijn geseyd
„Sijn exemplaer, leer en leeven
„Heeft alleen hem maer beschreven
„d'Aerd heeft 't aerdtse vat nu weer
„Maar de ziel rust bij den Heer." [2])

[1]) Zie naschrift „De praktijk der Sabbath".
[2]) Zie verder Bijlagen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Koelman als polemicus.

Wat er ook aan het beeld van JACOBUS KOELMAN, door ons op de eerste bladzijden van dit boek ontworpen, moge ontbreken, hoeveel trekken op dat gelaat misschien met meer liefde hadden behooren uitgewerkt te worden, — één ding is zeker wel gebleken, nl. dat hij een man was, bezield met onverdroten ijver en toegerust met veel werkkracht en werklust. Nooit immers was het hem te veel, hetzij hij de lijdende menschheid de behulpzame hand moest bieden, hetzij hij het schild moest opheffen ter verdediging van de rechten der Kerk, hetzij hij, als balling zwervende, nu eens hier dan daar, ja aan alle plaatsen in ons vaderland het leven der Gemeente van Christus meende te kunnen voeden en sterken door het houden van bijéénkomsten.

Maar niet alleen was KOELMAN een praktisch man, maar ook school in den practicus een geleerde; de herder en leeraar der Gemeente was en bleef ook de philosophiae doctor. Nooit heeft KOELMAN zijne liefde voor de wetenschap verloren. Had hij te Sluis zijnde, dikwijls allerlei locale fouten en zonden bestreden, over ruimer veld dwaalde het oog van den geleerde, en het duurde niet lang of hij, de principieele man, was in strijd gewikkeld met allerlei geesten van anderen slag dan hij. En moge men het betreuren, dat door zijn vroegtijdig bannissement zulk eene werkkracht aan den arbeid in de Gemeente

onttrokken werd, hier staat tegenover, dat hij zich nu meer nog dan anders wellicht, ook al reisde hij veel, aan de studie kon wijden en wachter kon zijn op de kerkelijke muren. Welnu een blik op de lijst zijner geschriften kan ons daarvan overtuigen — waarlijk hij heeft zich den tijd ten nutte gemaakt.

Hoe kon het anders of een man van zijn aanleg en studie, van zooveel werkkracht en kennis moest wel in botsing komen met allerlei personen en richtingen. Er was veel ketterij in onze gewesten. Een man als KOELMAN, die den strijd tegen Formulierdienst en Feestdagen zoo krachtig had aangebonden, omdat het, naar hem voorkwam, terugvoerde naar Rome en afvoerde van God, een man als hij moest dus wel spoedig in strijd gewikkeld worden met een **Labadie**, die een geheel onschriftuurlijk en ongezond kerkbegrip had, met de Sabbatsmannen, die in zake het vierde gebod dwaalden, met een DESCARTES en BALTHASAR BEKKER, die het Protestantisme in zijn hartader aantastten. Wij kunnen ons onzen vriend niet anders denken dan ten strijde trekkende tegen de veelvuldige dwaalbegrippen, die den bloei en groei van het geestelijk leven in die dagen ondermijnden en tegenhielden. Daartoe achtte hij zich van God geroepen. Dat was zijn plicht. De liefde tot zijne Kerk en bovenal tot het Evangelie vorderde dit van hem. Moest het geestelijk en kerkelijk leven gevoed worden door prediking en lectuur, ter anderer zijde diende men den vijand ook op wetenschappelijk terrein het hoofd te kunnen bieden, en te toonen, dat men de studie niet verwaarloosd had.

Het opschrift van dit hoofdstuk is dus wel gemotiveerd. KOELMAN was eene militante natuur. Ook had hij pijlen in zijne koker. Dit alles zal het best blijken, wanneer wij hem leeren kennen in zijn strijd met de zooeven genoemde personen en geestesstroomingen. De volgorde, die wij aangaven **Labadie. Sabbatsmannen** en **Descartes-Bekker** komt ons

voor chronologisch de meest juiste te zijn. Wel ageerde KOELMAN, te Sluis wonende, reeds tegen het Cartesianisme, in zijn in 1669 uitgegeven werk: «Examen libelli Ludovici Wolzogen: de scripturarum interprete.» Maar daar wij dit boek niet konden machtig worden en wij alleen het meest principieele werk tegen DESCARTES «Het vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt» bestudeerden, dat in 1692 verscheen, meenden wij de polemiek tegen DESCARTES het laatst te moeten behandelen. En hiertoe drong te meer het feit, dat zijn werk tegen BEKKER «Schriftmatige leere der geesten,» dat eigenlijk in den grond der zaak ook eene bestrijding is van het Cartesianisme, eerst in 1695 verscheen.

Koelman tegen de Labadie en de Labadisten.

Wij hebben uit de beschrijving van KOELMAN'S leven en werken te Sluis ook dit kunnen leeren, dat de toestand van Nederland in geestelijk opzicht nu juist niet gunstig kon heeten en dat het aangezicht der Kerk zeer vervallen was. Eindelooze klachten werden gehoord in de kringen van mannen als KOELMAN c. s. over het diep zedelijk verval, dat viel op te merken, ofschoon het niet te ontkennen viel, dat er nog een kern waarachtig vrome menschen was, die uitzag naar verandering en verbetering.

Had die langgewenschte ure dan eindelijk geslagen? Had men nu misschien den waren man voor dat werk gevonden? Velen meenden dat in den jare 1666, toen JEAN DE LABADIE, vroeger vurig voorstander der Jezuiten, later tot het Protestantisme overgegaan door het bestudeeren van CALVIJN'S werken, zijne intrede deed te Middelburg. Met hoeveel warmte en geestdrift werd de man niet ontvangen en begroet, die als predikant van Genève reeds zoovele blijken had

gegeven van zijne groote, allesmeêslepende welsprekendheid en in meer dan één opzicht getoond had heerlijke talenten te bezitten.

Op aanwijzing en aanbeveling van VOETIUS, ESSERIUS e a. hier te lande beroepen, behoorden zij dan ook tot degenen, die hem het meest toejuichten bij zijne komst, en in hem den man meenden te zien, die de Kerk uit haren diepgezonken toestand zoude opheffen. [1])

Dat men zich in deze verwachting bedrogen heeft, leert de historie. En KOELMAN, die eerst behoorde tot de meest vurige bewonderaars, is zelf een der eersten geweest, die de Labadisten bestreden heeft in twee zeer belangrijke werken. [2])

Wat dreef KOELMAN om tegen DE LABADIE c. s. op te treden? Hij vermeldt dit in beide geschriften. In de Voorrede van het laatste werk zegt hij o.a.: mijn doel met het schrijven van het eerste werk was wankelende zielen te behouden. Het land toch werd als overstroomd met allerlei gezanten, die propaganda zochten te maken voor het Labadisme, terwijl men ter anderer zijde hem overstelpte met allerlei vragen, die betrekking hadden op hunne dwaalleer. Het kwam hem daarom goed voor, hunne historie te beschrijven met aanwijzing van hunne velerlei dwalingen en valsche begrippen, terwijl dan natuurlijk eene bestrijding niet achterwege kon blijven.

Hij heeft dan ook, zooals gezegd is, tot dien einde twee werken geschreven, waarvan het *eerste* ons de historie der Labadisten geeft met eene opsomming van de dwalingen en opmerkelijke zonden, waartoe zij vervielen, om er dan ten slotte nog eenige schriftuurlijke redenen tegen de scheiding aan toe te voegen, — terwijl in het *tweede* werk meer in het bijzonder hunne dwalingen blootgelegd en bestreden

---

[1]) "Hist. Verh. nopens der Labadisten-scheuring" 1682, blz. 8.

[2]) Het eerste zie noot [1]) het tweede: "der Labadisten-dwaling grondig ontdekt en wederlegt 1684".

worden. Vooraf waarschuwt hij evenwel twee soorten van lezers.[1]) Daar zullen er zijn, zegt de auteur, die dit boek zullen lezen en het gelezen hebbende met eene zucht van verlichting terzijde leggen onder den uitroep: «gelukkig; zoo zijn dan die Labadistische dwalingen ook weer weerlegd; dat geeft rust.» Dat zijn van die menschen, die begeeren, dat men toch maar nooit spreekt van de gebreken der Kerk, die ieder, die Reformatie wil, een Labadist of scheurmaker noemen. «Tegen hen protesteer ik», zegt KOELMAN. «Ik wil juist reformatie en geen scheurmaker zijn», zooals ik reeds genoemd ben in «synodale canones.» Gaarne erken ik ook bij dezen,[2]) dat het werk «Pointen van nodige Reformatie» 1678, van mijne hand is.[3]) Maar ik stel mij voor, dat er ook nog andere lezers zullen zijn, zegt de schrijver. Namelijk «zielen vol scrupel en bezorgdheid», die geheel onder den indruk van den kranken staat der Kerk zoo vurig reformatie verlangen, en nu waarschijnlijk gaan denken, daar ik de Kerk in bescherming neem tegenover de Labadisten, dat ik alles bij het oude wil laten. Dat ook zij gerust zijn. Ik raad hun te doen wat zij kunnen doen, «nl. zich te oefenen in de waarheid, opdat zij reformeerende geen fouten maken als de Labadie, verder onwetenden te onderwijzen, de censure te handhaven waar ze kunnen», terwijl hij allen, die hem vragen «mogen wij dan geene Kerk vergaderen, waar men de zuivere ordinantiën handhaaft», antwoordt, «dat is het werk der Independenten en schaadt de Kerk».[4]) Dit laatste herhaalt hij telkens. «Wel heb ik gedurende vele jaren, zegt hij elders,[5]) veel verdrukking geleden van Politieken en Kerkelijken, maar toch acht ik

---

1) Voorrede „Der Labadisten-dwaling„ etc.

2) Zie „Hist Verhaal, blz 4.

3) De Pointen van nodige Reformatie omtrent de Kerk en Kerkelijke, en belijders der Gereformeerde Kerk van Nederland. Christophilus Eubulus 1678.

4) Voorrede: „Der Lab.-dwaling etc„.

5) Hist-Verhaal, blz. 4.

het ongeoorloofd onze Kerk, hoevele gebreken haar ook aankleven, te verlaten en tot eenige scheurkerk over te gaan».

Het is ons in dezen natuurlijk niet zoozeer om de historie van het Labadisme te doen als wel om KOELMAN's bestrijding van hetzelve. Toch ga eene enkele opmerking uit het historisch deel van zijn eerste werk vooraf.

Na eerst de komst van DE LABADIE hier te lande als een zeer luisterrijke beschreven te hebben, laat KOELMAN daarop volgen, dat die bewondering niet lang duurde. Hij vermeldt o. a. dat hij dikwijls gelegenheid had den Middelburgschen predikant te hooren en te ontmoeten, daar Sluys niet zoover van Middelburg verwijderd is. [1]) Maar ach, die nadere kennismaking verhoogde zijn dunk over den grooten man niet. Hij bespeurde al heel spoedig eigenschappen in DE LABADIE, die in vierkanten strijd waren met ware vroomheid. Wel trachtte ANNA MARIA VAN SCHURMAN, die allervurigste bewonderaarster al die bezwaren weg te redeneeren, maar KOELMAN vond hem «te eigenzinnig, te oploopend, te korzel en grammoedig», terwijl de nederigheid te vergeefs gezocht werd bij een man, die steeds met overklimmende woorden van zich-zelven sprak. [2])

Het duurde verder niet lang, merkt KOELMAN op, of het werd duidelijk, dat deze man geen hervorming van de Kerk in de Kerk wilde, maar neiging had tot Separatie. En daar hij van de besluiten, die te Dordrecht op de Waalsche Synode genomen zouden worden, voor zijn persoon het beste niet verwachtte, schreef hij in der haast eene «Declaration Chretienne», waarin hij verklaarde geen gemeenschap met die vergadering te kunnen hebben. Wel dacht een man als LODENSTEIN toen nog dat hij, uitgestooten zijnde met zijne drie helpers YVOM, DU LIGNON en MENURET, door de Waalsche

---

[1]) Idem, blz. 8.

[2]) Idem, blz 10

Synode, al zijne krachten zou stellen in den dienst der Hervormde Kerk, maar helaas, weldra bleek het, dat men in hem een zuiveren separatist had te zien.

Ja, het kwam zelfs zoover, zegt de auteur, dat VOETIUS zich genoodzaakt zag in twee academische redevoeringen [1]) (31 Oct. en 13 Nov. 1669) krachtig te protesteeren tegen de Labadistische dwaalleer. Dwaas en zondig achtte deze groote geleerde het, de Kerk om enkele schurftige schapen te verlaten, waarop DE LABADIE telkens aanhield, opdat men zich zelf rein zou houden, zooals hij het uitdrukte, terwijl hij die samenkomsten van mannen en vrouwen in één huis op zijn minst genomen, voor zeer twijfelachtig hield.

Wat zich denken liet, voegt KOELMAN er aan toe, gebeurde. Fiolen van toorn werden over het hoofd van den eerwaarden VOETIUS uitgegoten in een nieuw geschrift van de Labadie, genaamd: «Nouvelle conviction manifeste des Calomnies» [2]) maar dat werk bracht dan ook duidelijk aan den dag hoe weinig «gegroeide genade» deze man bezat.

Dit alles deed natuurlijk geen goed aan zijne zaak. Maar het meest werd hem afbreuk gedaan door twee heeren, die in zijn huis waren opgenomen, nl. een zekere Ds. HOBURG, en nog meer door een proponent SCHLUTER, die, ongeëvenaard brutaal, met de meest onbekookte stellingen optrad. Ja, niet alleen bestreden geleerden van naam de dwaalleer van deze secte, maar God zelf openbaarde zijn toorn tegen dat gezelschap door een der huisgenooten, Menuret, met «dolheid en razernije» [3]) te slaan. Zoo deelde dit separatisme het lot van alle vorige scheidingen naar de voorspelling van VOETIUS.

Wat dan volgt is de bekende historie, die niets karakteristieks bevat. Alleen slaakt KOELMAN nog eene verzuchting

---

1) Idem, blz. 29.
2) Idem, blz 31.
3) Idem blz. 64.

over de boeken van DE LABADIE en zijne vrienden. Eerstens, zegt hij, vindt men daarin geen geregelde uitéénzetting van eene zuivere theologie ; integendeel zij handelen alle over strijdvragen of bewegen zich op het gebied der praktijk, terwijl men geheel tevergeefs zoekt naar een wederlegging van hetgeen tegen hem is ingebracht. Maar een tweede bezwaar, waarop de bestrijder van het Labadisme stuit, is, dat men eigenlijk nooit goed weet, waaraan men zich te houden heeft bij de bestrijding der dwaalbegrippen. Over veel punten toch hebben zij zich nooit duidelijk uitgelaten, met opzet zelfs hunne meening of verduisterd of verzwegen, terwijl zij op andere punten met den dag veranderen, zoodat men nooit weet, of zij nu nog erkennen wat gisteren door hun voorgangers is geschreven. [1])

Zoo is dan nu de weg gebaand tot de beschrijving van KOELMAN's bestrijding van het Labadisme. Het ligt voor de hand dat niet alle verschilpunten kunnen worden behandeld, maar dit zal ook niet noodig zijn, daar men, de hoofddwalingen besprekende, de lijnen gemakkelijk kan doortrekken.

Vooruit grijpen op een ideale Kerk, die hier op aarde nooit zal worden bereikt, n.l. eene zuivere Kerk van ware wedergeborenen, is niet alleen de fout geweest van Donatisten en Novatianen, maar ook die van JEAN DE LABADIE. Van den beginne aan was het reeds duidelijk, dat de toestand der Kerk hem niet aanstond, maar de halve kennis van de schriftuurlijke beginselen en het overgebleven zuurdeeg van de Roomsch-Katholieke Kerk deden hem een weg inslaan, die eindigde in den engen bergpas van secte en huis-gemeente.

Welk kerkbegrip DE LABADIE dan had?

Kortelijk kunnen wij het aldus samenvatten: alleen wedergeborenen kunnen leden der Kerk zijn, zoodat bij de aan-

---

[1]) Idem blz. 123.

neming der leden door den Kerkeraad moet worden beoordeeld of iemand al of niet personeele, zaligmakende genade heeft. Ontbreekt deze, dan mag een zoodanige niet worden toegelaten, daar men anders spoedig eene Kerk zou krijgen, die meer onherboren leden bevatte dan bekeerde en dus ophouden zou eene Kerk van Christus te zijn. [1])

Dat deze opvatting dier zaak lijnrecht indruischte tegen de opinie van een man als KOELMAN, die in vele opzichten een waardig leerling was van VOETIUS, is duidelijk Om met die laatste bewering te beginnen.

Men neme geen onherborenen aan tot leden der Kerk, daar anders het aantal onbekeerden spoedig grooter zal zijn dan dat der herborenen en de Kerk weldra geen Kerk van Christus meer is. Trad het hierin niet reeds duidelijk aan den dag, dat DE LABADIE c. s. geen juist inzicht hadden in het wezen der Kerk? Wel trachtte hij zijne bewering duidelijk te maken en te staven door een beeld, maar juist dat beeld was onjuist en foutief. LABADIE vraagt toch «wordt een geheel, dat uit eene verzameling van vele bestaat, niet naar het meeste gedeelte genoemd, in vergelijking van dewelke de rest weinig is». [2]) En wil men dan nog van eene Kerk van Christus spreken, wanneer het meerendeel bestaat uit onherborenen en onheiligen. Men spreekt toch ook niet van een kudde schapen, als het op enkele na zwijnen zijn. — Pas op uwe beelden en gelijkenissen, roept KOELMAN hem toe. Ge hebt volkomen gelijk, als ge zegt, dat een geheel genoemd wordt naar het grootste deel. Maar wat is toch de Kerk? De Kerk is een «hoop geroepen belijdende menschen.» Of daar nu veel of weinig bekeerden onder zijn, doet niets af van het feit, dat het een hoop belijders is en blijft. Of, om het duidelijker te maken door een beeld, dat juister is

---

[1]) Idem, blz. 131.
[2]) Idem blz. 130.

dan het uwe. Een hoop steenen blijft een hoop steenen, onverschillig of er veel of weinig edele en kostbare onder zijn. [1]) En heeft CALVIJN niet dikwijls gezegd, dat de vromen nooit de meerderheid zullen vormen. [2])

Maar nu de hoofdstelling die tevens eene hoofddwaling is:

Alleen wedergeborenen kunnen lidmaten der Kerk worden. [3]) Kent DE LABADIE dan de H. S. niet en heeft hij in het geheel geen studie gemaakt van hetgene de Godgeleerden van alle eeuwen dienaangaande geleerd hebben? Te allen tijde toch is er onderscheid gemaakt tusschen de onzichtbare Kerk der uitverkorenen en wedergeborenen en de zichtbare Kerk der geroepenen en belijders. Kunnen immers niet allen leden der zichtbare Kerk worden, die belijdenis des geloofs afleggen en zich met moreelen ernst onderwerpen aan Christus' instellingen? [4]) Ongetwijfeld — en KOELMAN adstrueert die stelling krachtig. Laat de Schrift zelf de Labadisten overtuigen. Gaat zij in dezen niet voor, door het woord «Kerk» te gebruiken in den zin van de menigte dergenen, die uiterlijk belijdenis der waarheid doen b.v. Hand. 8 : 3 en 9 : 2. Gal. 1 : 13? Wordt de Kerk niet beschreven als een akker, dragende koren en onkruid, als een huis met vaten ter eere en oneere, als een vischnet met goede en kwade visch? [5]) Heeft de Apostel Paulus ooit gezegd, dat de Kerken te Rome, te Corinthe, in Galatië en in Azië, die toch veel kwade belijders onder hare leden telden, niet tot de eigenlijke Kerken gerekend mochten worden? [6]) Of heeft Christus niet juist tot dat einde aan zijne Kerk zijn woord en heilige instellingen gegeven, opdat

---

[1]) Idem blz. 132.
[2]) CALVYN, Institutie, 4 Boek. Cap. I. V. 19.
[3]) Idem, blz. 312—329 en verder „Dwalingen wederlegt" IIde dl. Cap. 7.
[4]) Idem, blz. 313.
[5]) Idem, blz. 314.
[6]) Idem, blz. 315.

door de werking derzelve de uitverkorenen vergaderd zouden worden, van de veronderstelling uitgaande, dat die gekenden getrokken en toegebracht moesten worden uit de massa der belijders? [1]) En wat dan te denken van de handelwijze van Johannes den Dooper en van den Christus zelf? Zij stonden toch met hunne prediking midden in de van alle kanten toegestroomde scharen, en doopten, en namen mitsdien op allen die geloofden in hun woord, zonder nader onderzoek en beproeving, terwijl wij onder de door de Apostelen in de Kerk opgenomenen namen vinden als Ananias en Sapphyra, Simon de Toovenaar en andere. [2]) Maar toch, al hadden wij ook deze getuigenissen der Schriften niet, had God niet, indien Hij wilde wat DE LABADIE leeraarde, den Opzieners der Gemeente een toetssteen of maatstaf in de hand moeten stellen, die hen in staat stelde de vernieuwden van de onherborenen te onderscheiden? [3]) En dan, — voor welke ongerijmdheden komt men te staan, indien men zich op Labadistisch standpunt plaatst! Niet enkel zouden allen herdoopt moeten worden, wier ouders onherboren waren en dus feitelijk buiten de Kerk stonden ten dage, dat zij hunne kinderen ten doop hielden; maar ook al de andere menschen, die volwassen wedergeboren worden, daar hun eerste doop toch geen waarde of beteekenis had. [4]) En eene ongerijmdheid, die ook met noodwendige consequentie uit deze stelling volgt, is deze, dat in dat geval de zichtbare en onzichtbare Kerk even breed zouden zijn, hetgeen toch in strijd is met het woord « velen zijn geroepen en weinigen uitverkoren », [5]) terwijl de prediking der bekeering en het woord tot ontdekking uit den doodsstaat als overbodig geheel vervallen.

---

[1]) Idem, blz. 316.
[2]) Idem, blz. 317—318.
[3]) Idem, blz. 319.
[4]) Idem, blz. 321—322.
[5]) Idem, blz. 323

Neen, deze leer moet met beslistheid van de hand gewezen worden, daar te allen tijde door alle rechtzinnigen geleerd is, dat onherborenen leden der Kerk kunnen zijn, daar immers kinderen als zoodanig worden opgenomen op grond van hunne relatieve verbondsheiligheid, terwijl de Schrift geen personeele genade als kenmerk van de leden der Christelijke Kerk eischt.[1]) En bovendien. Uit het weder opnemen der Poenitenten zonder herdoop kan worden afgeleid, dat men nooit van meening is geweest, dat die menschen, hoe goddeloos zij ook mochten geworden zijn na hun doop, daardoor van de Kerk vervallen waren en dus door een herdoop in dezelve moesten opgenomen worden. Ja zelfs de Independenten, o. a. Mr HOOKER, veroordeelden in dit stuk alle Separatisten, daar zij zeggen: «diegenen zijn uitwendig binnen 't verbond (en bijgevolg binnen de Kerk), die hunne bekeering met hunne belijdenis der waarheid uitdrukkende, zich verbinden om in de wegen Gods te wandelen, al hebben zij voor het tegenwoordige dat gezonde werk des geloofs in hun harten niet, en misschien het nooit door den Geest Gods in zich zullen gewrocht krijgen». [2])

Dat de handhaving van dit onschriftuurlijk kerkbegrip de vruchtbare moeder van vele andere, daarmede samenhangende dwalingen werd, behoeft nauwelijks opgemerkt te worden. Hoe zou men immers voor eene reine Kerk van Christus kunnen aanzien, eene Kerk, waarin de leer zuiver verkondigd en de Sacramenten naar de Schrift bediend worden, indien men wedergeboorte stelde als eisch van toelating. Moest men er niet toe komen, zooals wij reeds opmerkten, den kinderdoop af te schaffen, waar men den doop eerst meende te kunnen toedienen na blijken van «genade en toebrenging?»

---

[1]) **Idem, blz. 327.**

[2]) **Idem, blz. 328; Mr. HOOKER: Survei of Church Discipline, pag. 36.**

Maar zij hadden nog vele andere redenen en gronden, die hen op den duur tot Separatisme moesten brengen. Onder meer beweerden zij, dat men zich van het H. Avondmaal onthouden en dus eigenlijk de Kerk verlaten moest, omdat ieder onwaardige, die aanzat, anderen verontreinigde. Eene meening voorzeker, die niet alleen bij de Labadisten en ook niet alleen in die dagen ingang gevonden heeft. Laat ons hooren hoe krachtig KOELMAN zulk eene bewering bestreed. [1]) Hoe geheel anders, merkt hij op, leerde de Apostel Paulus, als hij den Corinthiers op het hart drukte, dat de mensch zich zelf beproeven moet en alzoo eten van het brood en drinken van den drinkbeker. Op zelfbeproeving komt het dus aan, opdat men «bekwame geschiktheid tot het «Avondmaal», in opzicht van eigen gestalte» verkregen hebbende, toetrede en aanzitte. Juist daarom waren er zoovele kranken en zieken in de Gemeente te Corinthe, omdat men de zelfbeproeving verwaarloosde. [2]) En verder, zou de onheiligheid van anderen zich dan wel mededeelen, waar de «heiligheid en welbereidheid der vromen» de onheiligen niet schuldeloos kon stellen? Een vroom mensch zou dan in het geheel niet met zichzelven kunnen communiceeren. Wel zoekt hij uitdelging en vergeving dier zonden in Christus' bloed, zeker, maar dit alles zoekt hij ook voor de zonden van anderen, waaraan hij deel heeft. [3])

Welnu wij weten, dat een vrome mag aanzitten en Avondmaal vieren, niettegenstaande zijne eigene verdorvenheid, en zouden dan de zonden van anderen hem terughouden? En zoo kunnen wij doorgaan, zegt KOELMAN, met tallooze dwaasheden en ongerijmdheden op te noemen, die uit deze stelling voortvloeien. Treedt op die manier niet ieder lid der Gemeente

---

[1]) Idem, blz. 303—313.
[2]) Idem, blz. 306.
[3]) Idem, blz. 308.

in het werk des Kerkeraads;[1]) zou men ooit het H. Avondmaal kunnen vieren in eene vreemde Gemeente, waar de communicanten ons allen persoonlijk onbekend zijn;[2]) zou een vrome, die niet wèl-ingelicht is, niet met veel meer vrijmoedigheid ten Avondmaal gaan, dan een ander, die veel meer weet en beter ingelicht is, ofschoon hem al die dingen van harte leed zijn?[3]) Ja, tallooze vragen rijzen daar voor een ernstig en nadenkend mensch. Vragen als deze. Besmetten allerlei zonden of slechts enkele zeer bepaalde ongerechtigheden? Zijn het alleen publieke of ook verborgene, die dat uitwerken? Eindelijk ook die, welke men alleen weet van een ander, en waarover men meent te moeten zwijgen uit den aard der liefde? Na nog veel meer argumenten tegen die stelling aangevoerd te hebben, vraagt de schrijver: blijkt uit dit alles niet klaar genoeg. dat die grond van afscheiding van de Kerk en van afzondering van het H. Avondmaal, los en onschriftmatig is?[4])

Over den kinderdoop spraken wij reeds een en andermaal. Toch loont het de moeite bij KOELMAN's bestrijding een oogenblik stil te staan. Wij weten, zegt KOELMAN,[5]) hoe DE LABADIE ontkent, dat een kind uit kracht van geboorte tot het genade-verbond behoort.[6]) Is dat waar, dan valt daarmede natuurlijk de kinderdoop, en behoeft het ons niet te verwonderen, dat hij niet eerder tot den doop overgaat, dan nadat blijken van genade en toebrenging zich openbaren in het leven van een mensch. Maar heeft hij hierin gelijk? Hoe kan men het ook maar een oogenblik aannemen, als men de H. Schrift kent? Immers integendeel. Als de kinderen tot dat verbond niet behooren, dan moeten zij bepaaldelijk

---

1,2) Idem, blz. 309.
3) Idem, blz. 310.
4) Idem, blz. 312.
5) „Der Labadisten-dwaling wederlegt", blz. 557.
6) Idem, blz. 65, 256, 61.

uitgesloten zijn, maar God sluit niemand uit en Christus ook niet en het Nieuwe Verbond overtreft bovendien nog alle verbonden. Welnu, onder het Oude Verbond werden de kinderen geacht ook tot het genade-verbond te behooren. Of is er niet telkens sprake van, dat God een verbond sluit met den «huize Israëls», en zouden daartoe de kinderen dan niet behooren? Leert Gen. 17 : 7 en 8 iets anders op dit punt? En, om het daarbij te laten, ging een Israeliet er dan niet op achteruit, als hij tot het Christendom overging? Zeker is dat de kinderen tot dat verbond niet behooren krachtens inwendige heiligheid. Hoe zou het kunnen? Zij is het werk Gods en niet van menschen, en kan onmogelijk van ouders op kinderen worden overgeplant door natuurlijke generatie. [1]) Men bedenke echter, dat men volgens de H. Schrift op velerlei wijze heilig kan zijn, o. a. door belijdenis, door afzondering of door roeping. En men behoeft slechts Rom. 11 : 16 en 1 Cor. 7 : 11 te lezen, om in te zien, dat de kinderen van Christelijke ouders wel degelijk tot het verbond der genade behooren. Zou anders het Oude Verbond niet superieur zijn aan het Nieuwe Verbond?

Maar er is meer.

De eerste, die onder den naam van Gereformeerde den kinderdoop bestreed, is YVON, zegt KOELMAN. [2]) En aangezien zulk eene dwaalleer allicht hier of daar ingang vindt en wortel schiet, meent hij bij dit onderwerp wat langer te moeten stilstaan. Hij klaagt er over, dat YVON het punt in geschil niet juister stelt. KOELMAN veronderstelt, dat hij zulks doet òf omdat zijne conscientie hem dit niet toelaat, òf omdat daardoor meerderen voor zijn standpunt zullen gewonnen worden. Hoe het ook zij, het einde is, dat YVON den kinderdoop niet noodzakelijk acht, ja dat hij het beter

---

[1]) Idem, blz. 573.

[2]) Idem, Cap. XIII etc.

oordeelt den doop tot later uit te stellen. Hiertegen nu komt de vurige KOELMAN op. Hij bewijst, dat de doop niet alleen mag, maar ook moet bediend worden: ja, hij betoogt voornamelijk twee punten: de noodzakelijkheid en de wettigheid van den doop, om te eindigen met een beroep op de historie.[1])

Moeten niet alle volkeren tot zijne discipelen gemaakt worden, zoo vraagt KOELMAN, en zouden dan tot die volkeren de kinderen niet behooren? Heeft Jezus niet den doop ingesteld als voorwaarde tot toelating. Welnu, moeten dan, daar deze voorwaarde immers nooit is ingetrokken, de kinderen niet gedoopt worden? Want dat zij toegelaten moeten worden, was buiten allen twijfel; immers, indien het dezelfde Kerk is, waarvan de Joden zijn afgebroken en waarin wij en de heidenen zijn ingeënt, dan hebben wij ook dezelfde voorrechten als zij. Welnu, zij werden besneden, wij dus gedoopt. En dan: wilde Christus niet geheel Jeruzalem, d. i. geheel Israël onder zijne vleugelen vergaderen en zouden daarbij dan de kleine kuikentjes niet gerekend worden, die het meest behoefte hebben aan schut en weer? En eindelijk, opdat men toch wel wete, dat het mag en moet: gingen niet alle kinderen van Israël, ofschoon zij ook niet konden spreken of het beseffen, mede onder de wolk en door de Roode Zee, en zouden dan de kinderen onder het Nieuwe Verbond geen aanspraak hebben op het Sacrament van den H. doop?

Ja, de kinderdoop is niet alleen geoorloofd maar ook noodig en wettig met het oog op onderscheiden punten. Hoe moeten anders de heidenen wel gaan denken over den nieuwen dag, indien het hun onder het Oude Verbond wèl, onder het Nieuwe Verbond niet mogelijk was met hunne kinderen over te gaan? En dan de beloften Gods. God belooft barmhartigheid te doen aan kinderen en kinds-kinderen, welnu dan moeten

---

[1]) Idem, Cap XIV.

zij ook door den doop opgenomen worden in het verbond der genade, want buiten dat verbond verleent God die barmhartigheid niet. En ook, indien het waar is, wat wij boven betoogden, dat kinderen heilig zijn uit kracht hunner geboorte uit Christen-ouders, dan moeten zij ook door den doop in dat verbond opgenomen worden en mogen zij niet buiten hetzelve blijven omzwerven. Ja, dit uitstellen (immers alle praktijk in strijd met Jezus gebod en exempel is af te keuren) is onschriftuurlijk en zou licht tot allerlei twisting aanleiding geven.

En eindelijk, vraagt hij: wat leert de historie? Zeker, dat er in den loop der eeuwen heel wat onschriftuurlijke meeningen verdedigd zijn geworden en allerlei vreemde praktijken ingang gevonden hebben, maar nooit met kerkelijke approbatie. Zoo zijn er geweest, die de bediening van dit Sacrament uitstelden, omdat de priesters zoo duur waren; men heeft menschen gehad, die op driejarigen leeftijd hunne kinderen lieten doopen, omdat Samuël op dien leeftijd tot God geleid werd; de geschiedenis vertelt van anderen, die voor de doops-bediening waren op 30-jarigen leeftijd, omdat Jezus toen gedoopt werd, terwijl weer anderen niet zoozeer letten op den leeftijd waarop, als wel op het water waarmede gedoopt werd, en dan aan Jordaanwater de voorkeur gaven boven elk ander water, — maar wat kracht van bewijs bezitten al die aberraties tegenover zoovele andere getuigenissen der historie? Neen, twee dingen staan vast, aldus besluit onze defensor, primo, dat in de oude Kerk en wel in de eerste tijden de kinderdoop in zwang was, zoodat Justijn de Martelaar, Ireneus, Tertullianus, Origenes, Lactantius, Chrysostomus hem kenden en in 137 na Chr. reeds te Rome een besluit kon genomen worden om peters en meters af te schaffen, en secundo, dat de rechtzinnigen van alle tijden hebben geleerd, dat de doop het Verbond verzegelt, waarin vergeving en wedergeboorte beloofd

worden, en dat de doop geen subjectieve genade veronderstelt. Alleen, wanneer men dat laatste belijdt en gelooft, kan men als leeraar met een gerust geweten dit Sacrament bedienen, terwijl men anders altijd in twijfel is, of men het koninklijke zegel ook aan onwaardigen uitreikt.[1])

Eene andere vraag, die natuurlijk ook aan de orde kwam, was deze: of men nog in eene Kerk mag blijven, waarin de tucht niet of slechts zeer ten deele gehandhaafd wordt? Het antwoord van DE LABADIE laat zich raden. Hij raadde: verlaat elke zoodanige Kerk en sticht eene nieuwe. Maar hoe, roept KOELMAN uit, zal men zulk een raad schriftuurlijk bewijzen? Hebben de vromen der Joodsche Kerk zich dan ook afgescheiden, toen de zonen Eli's alles verdierven en des Heeren instellingen verachtelijk maakten door hunne gedragingen? Is er ooit zulk eene taal gekomen over de lippen van mannen als Elia, Jesaja, Jeremia, Ezechiel in die meest verdorvene van alle tijden? Heeft Christus niet door zijn exempel en woord verboden, zich af te scheiden van eene Kerk, waarin toch de wet krachteloos werd gemaakt door de voorgangers, de dienst des Heeren besmet door superstitie en eigenwillige daden, ja in welke het ambt van H. Priester jaarlijks voor geld verkocht werd en dat tegen het nadrukkelijk bevel van God? Neen; wel riep de Heer de getrouwen op om zich te wachten voor het zuurdeeg der Farizeën, voor de verdorven leer en praktijk van de Kerk; wel werden de kinderen Gods altijd vermaand om toch heiliglijk te twisten in zulk een geval met hunne moeder, maar door alle eeuwen heen werd ter anderer zijde ook altijd dit hun opgelegd: «blijft in de Kerk,» opdat zij bloeie en groeie. Zeker, zegt KOELMAN, het is veel gemakkelijker in zulke dagen van verval en tuchteloosheid de Kerk den rug toe te keeren, om haar dan over te laten aan bandeloosheid en verderf, maar het is de vraag

---

[1]) Idem, Cap. XVI en Cap. XVII.

niet, wat het gemakkelijkst is. De vraag is, wat kan en mag ik voor mijne Kerk doen, opdat zij weldra weer sta en ga in den weg der geboden Gods. Terwijl hij eindelijk een iegelijk, die het wèl meent met zijne Kerk, op het harte drukt, toch wel te bedenken, dat het rechte gebruik der tucht noodig is tot het wèlwezen der Kerk, maar dat zij niet behoort tot haar wezen,[1]) en ook, dat «de laatste trap van den plicht der geërgerde Lidmaten, en als hunne volle ontlasting in opzicht van de ergernissen in de Kerk, is, dat zij het der Gemeente zeggen.»[2]) Heeft men dit gedaan, dan kan men, wat anderen ook beweren, en ook al geven de Opzieners aan de stem der vermaning geen gehoor, toch in ieder opzicht vrij uitgaan.

De tot dusver genoemde dwalingen zou men hoofddwalingen kunnen noemen, die op hare beurt de vruchtbare moeders zijn geworden van vele andere onschriftuurlijke stellingen en beweringen. Toch mogen wij het hierbij niet laten. Wij zullen wel niet uit verschillende boeken van DE LABADIE c. s. een «ruiker van bloemkens zaambinden, die alle zeer stinken in de neusgaten der rechtzinnigen», maar toch is het noodig tot recht verstand der zaak, en om de felheid en uitvoerigheid van KOELMAN te rechtvaardigen, nog enkele dingen te noemen.

Eenige malen toch herhaalt KOELMAN,[3]) dat ook eene moederdwaling genoemd zou kunnen worden de bewering van YVON en DE LABADIE, dat het Oude en Nieuwe Verbond essentieel verschillen, daar het Oude Verbond geen genade-verbond geweest is. Dat Oude Verbond was immers maar een vleeschelijk en letterlijk verbond. Het eischte maar uitwendige dingen en was met een grof penseel geverfd. Had het misschien eens dienst kunnen doen, nu had het

[1]) Idem, blz. 381.
[2]) Idem, blz. 335.
[3]) Dwalingen wederlegt, II dl. begin en Historisch Verhaal, blz. 192.

geheel zijne waarde verloren; men leefde immers nu onder de genade

Dat dit alles KOELMAN prikkelde en tot den strijd dwong, is natuurlijk. Hij verwijt YVON dan ook, dat hij eenvoudig niets van deze dingen weet, en dat hij godtergend oppervlakkig is. [1]) Heeft men wel ooit gelezen, wat er boven de Wet der 10 geboden staat: «Ik ben de Heere uw God, die u uit Egypteland uitgeleid heb?» Ziet men daar niet, dat de vèrlossing voorafgaat en de betrachting der Wet dankbaarheid is voor ontvangen genade? Dan wijst hij er op, hoe de gansche ceremonieele Wet ééne groote veelkleurige heenwijzing is op Christus, door wiens bloed genezing is. Was het bloed der stieren geen voorafschaduwing van hetzelve? Hoe de Sacramenten, hangende aan het Verbond met Israel, Sacramenten van het genade-verbond waren en dezelfde goederen beteekenden en verzegelden; immers was niet de besnijdenis een zegel van de gerechtigheid des geloofs en van de geestelijke besnijdenis, en was het Pascha geen heenwijzing op Christus? Welnu, wanneer de Sacramenten dezelfde dingen beteekenen en verzegelen, dan moeten ook de Verbonden in wezen één zijn. En ook, wordt dat Verbond geen Testament genoemd? Welnu in een Testament worden de goederen tot de erfgenamen gebracht absolutelijk, en uit gunst en genade, niet uit verdienste gegeven, en uit kracht van den dood des Testamentmakers, dewelke alleen Christus is. En zoo zou ik kunnen doorgaan, zegt KOELMAN, met het opsommen van allerlei argumenten om te bewijzen dat het Oude Verbond evengoed als het Nieuwe Verbond een verbond der genade is, en niet enkel een vleeschelijk verbond. Worden immers niet dezelfde dingen door God in beide beloofd en toegezegd, de aanneming tot kinderen en vergeving der zonden door Christus, den Middelaar? Zouden

---

[1]) Dwalingen wederlegt, Cap. 4.

de Profeten en Apostelen anders kunnen zeggen op één en hetzelfde fundament te staan? In één woord, niets is duidelijker dan dit, dat het Oude Verbond, evenals het Nieuwe, een Verbond der genade is, en dat die twee in wezen één, maar in bediening onderscheiden zijn.

Dat deze beschouwing van het Oude Verbond eene minder juiste waardeering van vele andere punten in het leven riep, ligt voor de hand. Wij zullen goed doen KOELMAN in zijne bestrijding van deze nog een oogenblik te volgen. Hoe kwamen b. v. DE LABADIE c. s. te staan tegenover de moreele wet en de Sabbats-rust, om slechts die twee punten te noemen?

Wat de wet der 10 geboden of de moreele wet betreft! Zij werd eigenlijk op ééne lijn gesteld met de politieke en ceremonieele wetten en dus geacht niet meer van kracht en afgeschaft te zijn Ja, eens had die moreele wet gegolden, maar nu in dit tijdperk van genade en vervulling had zij geen beteekenis meer; zij drukte immers geen inwendige liefde uit, maar bedwong daarentegen slechts den uitwendigen mensch. En wat daarvan 't gevolg was? Hoort A. M. VAN SCHURMAN: [1]) «den Christenen betaamt Christus' geest voor de volmaakste Wet als de ziel van Gods wetten te omhelzen en te volgen, en derhalve op dien verschen en zekersten weg te gaan.» En denkt YVON niet evenzoo, als hij zegt: [2]) «De wet, die het Evangelie erkent, is de wet des Geestes, de Heilige en Goddelijke Geest zelf?» Ja, A. M. VAN SCHURMAN gaat zelfs zoover, dat zij uitroept: [3]) «de liefde is zekerder leidsvrouw dan de Wet, want de liefde zondigt niet, en de Christenen zijn aan de Wet gestorven, opdat zij Gode leven zouden.»

Dat KOELMAN zulk eene taal moest bestrijden, is duidelijk; en geen wonder, dat hij voor hen waarschuwt als voor

[1]) Historisch Verhaal, blz. 238. Eukleria, pag. 68.
[2]) Idem, Essentia Religionis patefacta, pag. 153, 154.
[3]) Idem, blz. 239; Eukleria, pag. 63.

Antinomianen. De Wet, roept hij uit, blijft norm. Nergens lezen wij, dat de Geest als regel gegeven is. Wij hebben te leven naar de Wet; al het andere is te subjectief, riekt te veel naar de leer der Quakers, eindigt in geestdrijverij. Wij hebben als redelijke wezens te gehoorzamen aan een gebod, en mogen nooit verwarren de helpende oorzaak en den uitwendigen regel. Zeker, ik zeg niet, dat zij reeds geestdrijvers zijn, maar wel, dat zij veel kans hebben in geestdrijverij te vervallen, als men zegt, wij hebben niet te luisteren naar het woord der Wet, maar naar den Geest en zijne inspraak. [1]) Spreekt die Geest altijd verstaanbaar; geeft hij ons een duidelijk omschreven levensprogram? En is het altijd de stem des Geestes, die wij voor dezelve houden? Integendeel; veelal zouden wij verlegen zitten, niet wetende wat te doen, en altijd hebben wij die inspraken, om te weten of zij uit God zijn, te toetsen aan Gods uiterlijke Wet Neen, het is verkeerd te zeggen, dat voor de geloovigen de Geest in de plaats der Wet is gekomen, terwijl het de ervaring der Wet zal zijn, dat de Geest nooit tot andere dingen aanspoort, dan die conform de Wet des Heeren zijn. Zeggen zij, ja, maar Paulus zegt toch Gal. 2:29, dat wij der Wet gestorven zijn, dan moeten wij het verband nader onderzoeken, waarin die woorden voorkomen, en het zal hun duidelijk worden, dat de Apostel de Wet in het geheel niet ter zijde stelt als norm des levens, maar dat hij de onmogelijkheid poneert om door haar behouden te worden. Wijzen zij op Rom. 6:14, waar staat, dat wij niet meer onder de Wet, maar onder de genade zijn, dan is het duidelijk, dat de Apostel niets anders bedoelt, dan dat de Wet geen verdoemende kracht meer heeft, als een verbond der werken. [2])

Wat er bij die waardeering der moreele Wet van de

---

[1]) **Historisch Verhaal, blz. 240.**

[2]) **Idem, blz. 241—242.**

Sabbats-viering terecht kwam, laat zich denken. Dat gebod achtten zij ten eenenmale ceremonieel en Joodsch en had dus niet langer bindende kracht. [1]) Mocht men onder het Oude Verbond niet arbeiden op dien dag, nu moesten alle dagen gelijk zijn en mag men geen bepaalde dagen vieren. KOELMAN kon dit in het begin niet gelooven, maar door ooggetuigen en geschriften daarvan overtuigd zijnde, heeft hij deze materie uitvoerig behandeld in zijn werk over den Sabbat en komt er dus hier niet uitvoerig op terug. Maar wat hem bovenmate bedroefd heeft, [2]) is, dat men zelfs zoo ver gaat, dat men naait en breit en arbeidt onder de prediking des Woords. Zeker mag dat, zeggen zij; indien men op die manier beter de aandacht kan concentreeren, men doe het gerust. Hoe, vraagt KOELMAN, moeten wij geen afstand doen van elken anderen arbeid, wanneer God ons roept tot zijnen solemneelen dienst, alle krachten beschikbaar stellende? Waren de oogen van allen niet op Christus geslagen, als hij predikte? Ja, zelfs een heidensch Koning EGLON [3]) stond op van zijn zetel, toen men tot hem zeide, «ik heb Gods Woord aan U». Uit alles blijkt dus, hoezeer het licht van hen geweken is, en hoe zij geen onderscheid tusschen een middellijken en onmiddellijken dienst des Heeren kenden.

Wij willen ten slotte nog enkele bijzonderheden mededeelen, die betrekking hebben op hun meening omtrent het bidden, het dragen van sieradiën en het huwelijk.

Achtten zij zich onder de nieuwe bedoeling levende, van het Sabbats-gebod geheel ontslagen en zich dus niet gebonden aan den Zondag als rustdag, evenmin wilden zij zich in zake het gebed aan eenigen regel binden. Eens, verklaart A. M. VAN SCHURMAN, had ik de gewoonte op geregelde tijden te bidden;

---

[1]) Idem, blz. 225.
[2]) Idem, blz. 227.
[3]) Idem, blz. 228.

nu ben ik gelukkig wijzer geworden in dezen, en bid alleen dan, wanneer de Geest mij te bidden geeft. Beschouwde zij dit als een vooruitgang in geestelijk leven; de anderen dachten evenzoo. Ja, zij leeren niet enkel,[1]) dat het niet noodig is voor en na het eten te bidden, maar houden het zelfs voor schadelijk en Gode mishagende. Koelman vindt dit zeer droevig en zegt, dat die opvatting thuis behoort in den kring van Quakers en Familisten. De bron, waaruit dit alles vloeit, is natuurlijk weer geen andere, zegt hij, dan de dwaling, dat wij niet geroepen zijn iets te doen dan wanneer de Geest ons impulseert, alsof wij geen Held kennen, bij wien hulp besteld is, en geen God hebben, die in ons werkt, beide het willen en werken.[2]) Maar, waar komt men met die bewering uit? Indien wij onze geestelijke plichten niet hebben te vervullen, dan na daartoe door den Geest gedreven te zijn, dan volgt daaruit, dat wij ook geen andere natuurlijke en burgerlijke plichten, als eten, drinken, reizen, ploegen enz. hebben na te komen, tenzij de Geest ons drijft, want ook dit kunnen wij niet naar waarheid doen, tenzij de Geest ons helpe. En hoe staat het dan met elk vermanend woord om onzen plicht te doen? Verliest dit zijn kracht niet, indien de Geest het is, die alles moet doen? Zullen wij zoo geen stokken en blokken worden, die niet arbeiden als redelijke schepselen onder zedelijke verbintenissen, maar die gehoorzamen aan de trekking des Geestes, zooals zon en maan, winden en zeeën gehoor geven aan de trekking van de almachtige eerste oorzaak?[3]) Moeten bij deze opvatting van het gebed niet alle publieke en solemneele godsdienstige bijeenkomsten opgeheven en afgeschaft worden, daar men immers wel den tijd bepaalt wanneer, maar geen waarborg heeft voor de invloeden des H. Geestes? In één woord, men

---

1) **Historisch-Verhaal, blz. 242.**
2) **Idem, blz. 243.**
3) **Idem, blz. 245.**

zij op zijn hoede voor die geringschatting van regel en woord, daar het zoo licht een hoofdpeluw voor de luiheid wordt, en men op die wijze zoo licht de werkende en helpende oorzaak met den uitwendigen regel verwart, en er eene deur voor de bedriegerijen des Satans door geopend wordt.

Even onschriftuurlijk was hunne meening in zake het dragen van sieradiën. Neen, dat was natuurlijk niet geoorloofd onder het Nieuwe Verbond, bij het licht van het Evangelie. [1]) Wel stond God dat toe onder dat oude ùiterlijke Verbond, of verdroeg het zonder het goed te keuren, maar nu in geenen deele, daar de moreele Wet nu strakker gespannen was dan weleer, eene meening, die geheel op de lijn ligt der Wederdoopers en Socinianen. Wij nemen het op voor het tegenovergestelde, zegt KOELMAN. Zeker, ook wij raden tot eenvoud en nederigheid; ook wij strijden evenzeer tegen het misbruik dier dingen, maar breken gaarne op grond van het Woord Gods een lans voor het gebruik. Hadden de Aartsvaders niet allerlei kostbare zaken, en liet bijvoorbeeld een Abraham door Eliëzer niet kunstvoorwerpen aanbieden aan Rebekka? Is de Geest der H. Schrift niet juist een geest der wijsheid en der kennis, en weten wij niet, dat de Heer de kunstvaardigheid der vromen zeer prijst. (Spreuken 31 : 10, 18, 22)? Wie is het, die diamanten en peerlen doet ontstaan, en die den H. Priester als bezaaid met smaragden en edelgesteenten liet wonen onder Israël, Zijne glorie afschaduwende? Raadt de Schrift, Pred. 9 : 7–8, van den H. Geest ingegeven, niet aan , die zaken te gebruiken tot onderscheiding van burgerlijke ambten en standen? Neen; één ding is zeker: wie dit alles voor ongeoorloofd houdt, hij bindt de goedertierenheid in van dien God, die niet alleen het noodige gaf tot het wezen, maar zelfs het schoone er aan toevoegde tot het welwezen der menschen.

---

[1]) Idem, blz. 258—261.

En eindelijk uit het vele nog dit, betreffende huwelijk en echtscheiding, om te toonen, waar men op deze lijn voortgaande terecht komt. De Labadisten stellen de volgende eischen aan iemand, die wil gaan trouwen.[1]) In de eerste plaats behoort een zoodanige wedergeboren te zijn; vervolgens mag hij niet letten op stand, geld, adel of iets dergelijks; en eindelijk is hij geroepen iederen vleeschelijken lust te bedwingen, opdat het vleesch verre zij van het huwelijk. Dat KOELMAN dit met kracht tegengaat, spreekt vanzelf. Hij zegt n.l., indien iemand, onwedergeboren zijnde, de gave der onthouding niet heeft, dat hij dan trouwe naar het bevel en den raad van den Apostel Paulus. Wat de eischen betreft, die men aan zijn aanstaande mag stellen, dit: indien genade het eerste en voornaamste blijft, wat men in elkander zoekt, dan is het andere alleszins geoorloofd en mag wel degelijk gelet worden op bijkomstige dingen. En dan, wie onder de begeerlijkheden des vleesches ligt, dat hij juist trouwe, opdat men allerlei schande en schade voorkome.

Eene dwaling, die in hare strekking nog veel gevaarlijker bleek, was deze, dat het wedergeborenen geoorloofd was te trouwen zonder inachtneming der burgelijke ceremoniën, daar zij aan elkander verbonden zijn door de wet der liefde en des geestes. Wat, repliceert KOELMAN, moeten Christenen niet juist toonbeelden van orde en tucht zijn, zich onderwerpende aan de burgerlijke wetten? Hoe licht kan die geestelijke harmonie verbroken worden, en wat zal dan het gevolg zijn èn voor de ouders èn voor de kinderen? Hij huivert voor zulke beweringen. Want dat zij eene scheiding niet voor onmogelijk hielden, ja zelfs bij éénig verschil gewenscht achtten en gemakkelijk wilden maken, kan bijna met zekerheid afgeleid worden uit hunne pogingen

---

[1]) Dwalingen wederlegt, Cap. 19, 1e dl.

om de beteekenis van Math. 19 : 5 en 6 te ontzenuwen. Als Christus daar zegt, dat man en vrouw, vader en moeder verlaten hebbende, één vleesch zijn, en dat het door God saamgevoegde niet door een mensch gescheiden mag worden, dan trachten zij aan die woorden hunne kracht te ontnemen door te zeggen, dat Jezus niet van alle huwelijken sprak, daar hij anders Ezra's handeling ook moest veroordeelen. Men vergete evenwel niet, zegt KOELMAN, dat Christus sprak van huwelijken tusschen Joden en Jodinnen, dat is tusschen leden van hetzelfde Verbond, van welke bij voorbeeld een onbekeerd en de ander bekeerd was.

Ziet daar altemaal leeringen en dwalingen van zeer gevaarlijk karakter, die, indien zij gerealiseerd werden, eene zee van ellende over de Gemeente zouden brengen. Kon en mocht een man als KOELMAN anders dan hier tegen te velde trekken, opdat de Gemeenteleden niet zouden afdwalen op allerlei individualistische zijpaden, maar de oude welbeproefde wegen mochten blijven bewandelen. Was er iets anders voor hem mogelijk? Neen, nogmaals neen, betuigt hij. Zelf legt hij immers dienaangaande een treffend getuigenis af in het tweede deel van het Historisch Verhaal. Wat hebben zij gedaan en hadden zij moeten doen? [1]) In de eerste plaats maakten zij zich schuldig aan scheurmakerij in strijd met het woord 1 Cor. 1 : 10. En waar bleven zij met hunne plichtsbetrachting? Kwamen zij het voorschrift des Heeren na Matt. 18 : 15—17? Integendeel, de strijdleus was dadelijk uit Babel naar Sion, weinig lankmoedigheid hebbende met eene Kerk, die in zoo diepe ongestalte lag. Hoezeer werd er gezondigd door velen, die, om der scheiding wille, allerlei bloedbanden braken, allerlei beroepen van God gegeven vaarwel zeiden, of hunne goederen vermaakten aan het gezelschap om later in armoede ter neer te zitten.

---

[1]) Historisch-Verhaal, blz. 272, v. v.

En dan, hoe onwaar en onschriftuurlijk was hun doen en spreken! Of riekt het niet naar het klooster, als hij beweert, [1]) dat men, indien men zijne maximen volgt, allerlei bijzondere mededeelingen des Geestes ontvangt. Hooge stortzeeën van genade en geestelijk leven komen dan over ons, die ons voor een tijd aan het gewone doen ontrukken. Ja, men geniet dan dingen, die anders alleen voor den hemel bewaard blijven; o. a. beweert hij, dat men boven alle verrukking komt en dus geen dorst meer heeft naar betere dingen. En dat niet voor eene wijle, zooals wij opmerkten; integendeel, die hoogste bevindingen duren lang, zeer lang, dagen lang soms, in vierkanten strijd met het schoone woord van BERNARD VAN CLAIRVEAUX: «rara hora, brevis mora», en evenzeer met hetgeen de H. Schrift belooft en de ervaring der heiligen is. Is het wonder, dat KOELMAN zegt, dat het leidt tot een bedrogen worden van den duivel en tot geestelijke brooddronkenheid.

Ja, zij dwaalden steeds verder af. Eens was er nog eenige waardeering mogelijk voor anderer arbeid, terwijl genade en bekeering in andere Kerken nog mogelijk geacht werden, [2]) maar nu is het altijd dat kleine kringetje en hun eigen volkje. Zonderling kortte plotseling het kleed der nederigheid in; jonge menschen, die nauwelijks uit de blindheid en duisternis kwamen, ziende de menschen nog als boomen wandelen, spraken met groote assurantheid datgene tegen, wat door geheiligden en beproefden gesproken werd. Die vroeger vaders in Christus genoemd werden, worden nu nauwelijks broeders genoemd. En spreekt men over eigen leeraars, dan is het met complimenteuse en overklimmende woorden terwijl bij ons alles zoo nietig en klein is. Ja, onze vromen zijn wereldsche vromen, die eenige goede aanraking gehad hebben,

---

[1]) Dwalingen wederlegt, II dl., Cap. XI.

[2]) Historisch-Verhaal, blz. 292.

en duidelijk toonen, dat zij nog niet geleerd hebben zichzelven te verloochenen.

Wie had gedacht, dat KOELMAN dit alles nog zou schrijven over en tegen den man, dien hij eerst zoo vurig bewonderde. Aller gedachte was, dat DE LABADIE de man zou zijn, die door de warmte van zijn hart, den gloed van zijn woord, en de kracht zijns geloofs alle koude van onverschilligheid en dogmatisme zou verdrijven, om als met herculische geestes- en geloofskracht de Kerk op te beuren uit de diepte, waarin zij terneêr lag. En ziet nu, daar wordt aller hope beschaamd en is het einde van den arbeid van dien man, toegerust met onmiskenbare talenten, eene kleine huisgemeente, die met moeite haar leven een tijdlang rekte.

Koelman tegen de Sabbat-bestrijders.

Dat KOELMAN aan den strijd over den «Sabbat en 's Heeren dag» zou deel nemen, was haast natuurlijk. Men zou bijna kunnen vragen, welk theoloog van naam heeft aan den strijd dier dagen over die materie geen deel genomen?

En ook hier, als altijd. Het is op zijne gewone, degelijke en principieele wijze, dat hij die stof behandelt. 't Zijn geen losse opmerkingen, die hij geeft; geen raadgevingen slechts, hoe men dezen dag des Heeren op het best kan doorbrengen; neen, 't is een doordringen tot den wortel der zaak; 't is eene systematisch-synthetische studie.

KOELMAN heeft aan dit onderwerp twee werken gewijd. Het eerste verscheen in den jare 1683 en heet: «Methode en Bestieringen, om klaar te overtuigen degenen, die des Sabbaths en 's Heeren dags goddelijke verbindtenis nu bestrijden;» het tweede, reeds aangekondigd op de laatste bladzijde van het eerste werk, verscheen in 1685 en draagt

ten titel: «Het dispuyt en de historie, mitsgaders de praktijke van den Sabbath en 's Heeren dag.» Denkelijk is dit laatste een der grootste werken, die ooit over dit onderwerp geschreven zijn.

Dat onze auteur dezen arbeid met animo begon en voltooide, is te begrijpen. Hoe toch stond hij, de balling en gedeporteerde predikant van Sluis bekend? Hij vermeldt het op bladzijde drie[1]) van de «Aanspraak aan de Gereformeerde Kerken van 't Vereenigde Nederland.» Velen meenen nog, dat ik een «eenzinnig hoofd, een Labadist, een dwaalgeest, een scheurmaker, een verachter van de orders der Kerk en een ongehoorzame aan mijne hooge Overigheden» ben. Welnu, kan hij ooit schooner gelegenheid aangrijpen om eens vooral al die beschuldigingen te logenstraffen? Zou men, deze werken lezende, de groote klove niet zien, die er op dit belangrijke punt gaapte tusschen hem en DE LABADIE; zou niet elke bladzijde hem doen kennen als een geheel ander man, dan zij in hem zagen? Maar ook, er was voor den bestrijder der Feestdagen een reden te meer, om deze stof nauwkeurig te behandelen. Hoevelen waren er, die, zich ergerende over zijne bestrijding der Feestdagen, nu ook maar voor vast hielden, dat hij het ook met den «dag des Heeren» niet zoo nauw zou nemen. En juist het tegendeel was waar. Opdat de «dag des Heeren» tot zijn recht zou komen, wilde hij immers al die andere dagen afgeschaft hebben. Rome mocht zulke dagen in grooten getale vieren, wie zich gebonden acht aan het woord Gods diende juist den Zondag, als den van God ingestelden rustdag, hoogelijk te eeren en met die inzettingen der menschen te breken. En daarom was dezen wakkeren strijder geen moeite te veel om deze stof eens nauwkeurig te behandelen en klaar uiteen te zetten.

---

[1]) Voorrede: „Het dispuyt" etc.

Laten wij hier iets van de indeeling dier geschriften mogen mededeelen. Zijn groote werk bestaat eigenlijk uit drie deelen, te zamen ruim 1100 bladzijden beslaande, waarbij dan nog de zeer uitvoerige registers komen. De titel wijst de stof, die behandeld wordt, reeds aan. Het leeuwendeel wordt besteed aan het «Dispuit aangaande den Sabbath en 's Heeren dag.» Het heet dan ook een «volkomen dispuit.» Dit stuk valt weer in twee deelen. In het eerste deel bespreekt hij zeer nauwkeurig de moraliteit van het 4de gebod, of wel de altoosdurende verbinding, terwijl het tweede deel gewijd is aan de bewering, dat «'s Heeren dag» van goddelijk recht en autoriteit is, wijl hij van Christus is ingesteld.

Het tweede deel van het boek geeft ons eene breedvoerige beschrijving van de historie van den Sabbat,[1]) «vertoonende, hoe de algemeene Christenheid den 's Heeren-dag altijd voor een rustdag heeft gehouden, ten anderen, hoedanige Twisten en Dispuiten onder de Gereformeerde leeraars, in Engeland en Nêerland, over den Sabbath en 's Heeren dag zijn gevallen. En met wat uitslag.» Terwijl het derde deel de «praktijk des Sabbath's of dadelijke heiliging van den Christelijken Sabbath» bespreekt. Dit laatste, dat slechts 46 bladzijden omvat, is ook afzonderlijk uitgegeven, terwijl men het ook gewoonlijk achter zijn eerste werk «Methode en Bestieringen» vindt.

Welk nu het verband is tusschen zijn eerste en tweede werk? Eigenlijk behandelen beide hetzelfde, alleen met dit verschil, dat in het groote elke stelling breeder geadstrueerd en toegelicht wordt. Zijn doel, met dat groote werk vooral, was niet om iets nieuws te zeggen, maar enkel om in beknopten vorm alle pro's en contra's bijéén te hebben, opdat een ieder, ook al kent men de grondtalen niet, de stof kon bestudeeren en nazien.

---

[1]) Zie titel.

Aan de behandeling der strijdvragen gaan in zijn eerste werkje enkele raadgevingen en wenken vooraf. KOELMAN stelt eigenlijk de waarheid nog eens in het licht van het: «leeringen wekken, voorbeelden trekken.» Hij begint althans met op te merken,[1]) dat men niet al te spoedig en niet te veel over dit onderwerp moet discussieeren, maar dat hij het meest Gods eer bedoelt en de beste defensor van den Sabbat is, die zelf, overtuigd van de heerlijkheid en zoetheid van de Sabbats-rust, dien dag teeder onderhoudt. Verder raadt hij aan, om, voordat men dit onderwerp in discussie brengt, eerst tot klaarheid te komen in zake de punten van verschil. Men moet weten op welke punten en in hoeverre men verschilt, terwijl hij er zeer tegen is, te discussieeren met hen, die het in hoofdzaak met ons eens zijn, die b. v. erkennen, dat men op grond van het 4de gebod den Sabbat moet houden en wel den geheelen dag. Maar, zegt hij, moet er gestreden worden, zie dan toe, dat gij vier punten duidelijk kunt uiteenzetten en verdedigen,[2]) nl. 1° dat de wet van den Sabbath nog verbindt en niet is afgeschaft, en dus niet ceremonieel, maar moreel is; 2° dat des Heeren dag van een goddelijk recht, autoriteit en instelling is; 3° dat de onderhouding van des Heeren dag niet is een kerkelijke instelling, als hebbende alleen haar autoriteit ontvangen van de Kerk, en dat ze ook niet haar oorsprong heeft van een enkele gewoonte, zonder instelling; 4° dat 's Heeren dag geheel in godsdienstige oefeningen, uit kracht van Gods gebod moet gevierd worden. Terwijl men verder ook overtuigd behoort te zijn van het feit, dat het 4de gebod niet verplicht tot Zaterdags-rust, maar tot de rust na 6 dagen arbeids.

Het punt, dat het eerst aan de orde gesteld wordt in beide geschriften is de vraag naar de moraliteit van het

---

[1]) „Methode en Bestieringen" blz. 1, v. v.
[2]) Idem, blz. 4.

4de gebod. Vooral op dat punt dient men, volgens KOELMAN, tot klaarheid van inzicht en gedachten te komen, te meer daar velen onder den indruk van de argumenten der tegenpartij verkeeren. Hij begint met de vraag te stellen: wanneer is de Sabbat ingesteld? [1]) Immers, kon bewezen worden, dat de instelling van den Sabbat valt vóór Gen. III, den zondeval, dan kan het 4de gebod onmogelijk ceremonieel zijn, daar de ceremoniën schaduwen zijn, ziende op Jezus, die natuurlijk voor den val geen zin hadden, dewijl de Christus nog niet beloofd was.

Welnu, dit tracht KOELMAN te bewijzen. Het eerste argument wordt ontleend aan Gen. 2 : 3. Wat lezen wij daar, vraagt hij? Dit, dat God reeds van den beginne den 7den dag gezegend en geheiligd, dien afgezonderd heeft tot een dag, waarop men zich geheel tot den onmiddellijken dienst des Heeren zou begeven. De Heer verdeelde toen den tijd reeds door een gedurig wederkeerenden cirkel van een week. Hij toonde toen door zijn voorbeeld dat van de 7 dagen één moest worden doorgebracht in heilige rust. Maar het is niet enkel die tekst, welke dit, naar hij meent, duidelijk bewijst. Let op Exodus 16. [2]) Wordt daar niet gesproken over de onderhouding van den Sabbat, als van een gebod, dat lang te voren ingesteld was? Het wordt Israël verboden op den 7den dag uit te gaan om manna te verzamelen, omdat die dag heilig was. Geheel het verband leert duidelijk, dat dit gebod bekend was; èn de mannaverzameling een dag te voren èn de rust op den 7den dag èn de naam van overtreder, die gegeven werd aan allen, die toch manna gingen lezen op dien dag, zijn zoovele bewijzen, dat het gebod reeds te voren bekend was. In de woestijn is toch de Sabbat niet ingesteld, welnu, concludeert KOELMAN, dan in het Paradijs, omdat wij dat

---

[1]) Idem, blz. 6 en "Dispuyt" etc., Cap. 12, blz. 106.
[2]) Idem, blz 7; idem, blz. 112.

wel lezen, en er nergens elders over gesproken wordt. Ook blijkt uit de woorden van Exodus 20, dat het Sabbatsgebod van het begin der wereld was ingesteld. [1]) Want aldus luidt de Schrift: «Gedenkt den Sabbatdag». Men kan toch niet iets gedenken, wat van te voren niet gezegd is of tot onze kennis niet kwam. Neen, Israël moest gedenken het gebod, hetwelk het kende, maar dat in Egypte totaal verwaarloosd was. En als de reden waarom wordt opgegeven dan heet het: want immers God rustte ook op denzelve, ja heiligde en zegende dien dag, m. a. w. dan wordt Israël ook verwezen naar het Paradijs, waar hij werd ingesteld. En evenzoo kan gewezen worden op Hebr. 4 : 3—10, waar gesproken wordt over drieërlei rust. De rust, die daar bedoeld wordt, is de rust van het Paradijs; de rust, die Kanaän bood na de zwerftochten in de woestijn; en de ware rust, die voor de geloovigen is weggelegd.

Maar hierover genoeg. Alleen nog dit. De tegenstanders hebben gezegd, neen, dat kan niet waar zijn, dat Mozes den Sabbat hersteld heeft. Integendeel, hij heeft hem voor 't eerst afgekondigd; anders hadden de Patriarchen er wel iets van geweten, en dat lezen wij nergens. [2]) Maar, repliceert Koelman, weet wel, dat lang niet alles ons is meegedeeld van het tijdperk der aartsvaders, en in de tweede plaats, dat dan ook in al den tijd der Richteren nooit een Sabbat gevierd is, daar er in geheel dat boek niet met één woord over gesproken wordt. En dan, de Patriarchen offerden, maar waar werd dit hun geboden? En ook vraag ik dan, herhaalt hij, zouden de Patriarchen wel ooit eenig moreel gebod geoefend hebben, daar wij ook niets dienaangaande lezen. Ook is gezegd, [3]) Adam had geen Sabbat noodig in den

---

[1]) Idem, blz. 7; idem, blz. 114.
[2]) „Dispuyt etc." Cap. 16, blz. 163.
[3]) Idem, blz. 168.

staat der rechtheid. Waarvan zou hij rusten, van den lof des Heeren? — neen; van de zonde? — zij was er niet; van de bearbeiding van den hof? — neen, want de vloek rustte er nog niet op. KOELMAN wijst hen, die aldus redeneeren, op Christus, die ook moe was na den arbeid en dan ook sliep. Aldus Adam. Hij merkt verder op, dat alle arbeid van God en het hemelsche afleidt, zoodat Adam dus een aparten tijd noodig had voor den solemneelen dienst van God. En dan is het niet moreel een bepaalden tijd te hebben voor den godsdienst? Hoe zou nu iets moreels kunnen strijden tegen den staat der rechtheid.

Maar behalve dit eerste argument voor de moraliteit van het 4de gebod, dat eene wat lange bewijsvoering noodig had, heeft KOELMAN nog vele andere. Hij trekt o. a. uit ons Sabbat-vieren [1]) de volgende conclusie. De wet des Sabbats kan niet ceremonieel zijn, daar het anders ongeoorloofd zou zijn om nu nog den Rustdag te onderhouden. Het is toch duidelijk, dat men onder het Nieuwe Verbond de oude ceremoniën, die God afschafte, niet weer mag herstellen, als daar zijn de besnijdenis, de onderscheiding der spijzen enz. Welnu als het Sabbats-gebod dan waarlijk een ceremonieel gebod is, dan heeft de Kerk gedurende vele eeuwen gedwaald, de schaduwen aanhoudende, nadat de vervulling gekomen was. En dan, vraagt KOELMAN, is niet ieder gebod, dat alle eeuwen door even nuttig is, uit den aard der zaak een moreel gebod? [2]) En zoo dit van eenig gebod geldt, dan zeker wel van dit Gods eer te bevorderen en ons lichaam rust te verschaffen is immers aan te bevelen al de eeuwen door. Ook is ieder gebod moreel, dat in overeenstemming is met de eigenschappen Gods en met zijne navolgbare werken. Dat is hier eveneens het geval. God rustte

---

[1]) „Methode en Bestieringen," blz. 8.

[2]) „Methode en Bestieringen," blz. 8, en „Disputy t," Cap. 20.

ook. Verder ieder gebod, dat in zich, en niet enkel, omdat het geboden is, overeenkomt met de natuur. Welnu, dat doet het 4[de] gebod. Is er iets billijker dan een deel van het leven Gode te wijden? En zoo gaat hij door, allerlei argumenten bij te brengen voor de moraliteit van het 4[de] gebod, terwijl hij in het groote werk allerlei tegenwerpingen ontzenuwt, die tegen dezelve in den loop der tijden zijn ingebracht.

Hiertoe behoort zeker ook wel het argument, dat de partijen ontleenen aan Col. 2 : 16 en 17. [1]) Ziet, zeggen zij: Paulus zelf noemt die Sabbatten eene schaduw, omtrent welke men onder het Nieuwe Testament niemand mag oordeelen, of stelt hij de Sabbatten hier niet op ééne lijn met het feest der Nieuwe Maan, met spijzen en dranken?

Wat KOELMAN daarop antwoordt? In de eerste plaats, dat onder dat pluralis Sabbatten verstaan kunnen worden de plechtige rustdagen van eenige Joodsche Feesten, als daar waren «de solemneele dag der verzoening, de 1ste, 10de en 15de dag der zevende maand; de 1ste en 7de dag van het Paaschfeest en andere». Maar ook zou het best mogelijk kunnen zijn, dat de Apostel hier het oog heeft op de Sabbatjaren, om de 7 en om de 50 jaar te vieren, te meer daar de Apostel in de gelijkluidende plaats Gal. 4 : 10 de Galatiërs bestrafte, dat zij de jaren d. i. de Sabbat-jaren onderhielden. Nog onwaarschijnlijker wordt het, dat de Apostel hier het oog heeft op den wekelijkschen Sabbat, als men bedenkt, dat hij hier de valsche leeraren bestrijdt, die voor de onderhouding van alle ceremoniën en ceremonieele dagen ijverden. En toch, zegt KOELMAN, ook al spreekt de Apostel hier onbepaald en absoluut van den Sabbat, zoo moet Paulus toch verstaan worden, «nadat zijn oogmerk is, en naar den contekst, uit de analogie en overeenkomst met de Heilige

---

[1]) „Dispuyt," blz. 190. „Methode en Bestieringen," blz. 53—54.

Schrift in andere plaatsen. Als wij dan uit andere Schriftuurplaatsen bewijzen, dat de Sabbat moreel is, zoo volgt vanzelf, dat de woorden hier met onderscheiding moeten verstaan en uitgelegd worden». [1]) En ten overvloede, ook al gaf men toe, eindigt KOELMAN, dat Paulus hier niet sprak over Jaar-sabbatten, of over ceremonieele-sabbatten, maar ook over den wekelijkschen Sabbat, dan zou daar nog in 't geheel niet uit volgen, dat die dag geheel ceremonieel was. Want, men kan dien dag tweeërlei beschouwen, n.l. op zichzelf, en dan is hij geen schaduw van komende dingen, maar ook in opzicht van de Oud Testamentische huishouding, waarin hij voorkomt, en dan, ja, heeft alle ding in het Oude Verbond iets ceremonieels, zoodat de kantteekenaren terecht over deze plaats zeggen: «dat hier ook verstaan worden de wekelijksche Sabbatten, voor zooveel zij ceremonieel waren». [2])

Moest Col. 2:16—17 dienst doen om de moraliteit van het vierde gebod te bestrijden, gewoonlijk werd ook CALVYN in het vuur gebracht tegen de verdedigers derzelve. En geen wonder, bleek het toch, dat die groote man het ceremonieel karakter van den Sabbat bepleit had, dan meende men, was de zaak daarmede uitgemaakt.

Dat KOELMAN er zoo niet over dacht, blijkt uit alles. Hij vatte het kalmer op en zegt: «indien zulks bleek (n.l. dat CALVIJN niet zuiverlijk geleerd had), men konde hem daar laten, als hebbende in dezen een misslag gehad, dewijl het menschelijk is te dwalen, en God wel pleegt in groote mannen, van welke hij het meeste gebruik maakt, iets te laten, waardoor de menschen zouden zien, dat zij ook menschen en feilbaren waren, en dat derhalve al hun schrijven aan Gods

---

[1]) „Methode en Bestieringen," blz. 54.

[2]) Voor de verdere bestrijding en verdediging dezer argumenten, zie men „Disputyt," blz. 190.

Woord moet beproefd worden». [1]) Waaruit blijkt, dat het KOELMAN niet zou schokken in zijne opinie, ook al had CALVYN niet zuiver geleerd, maar dat was het geval niet. De loci, welke men gewoonlijk citeert, zijn volstrekt niet gericht tegen de moraliteit van het vierde gebod, maar worden dikwijls verkeerd verstaan, ook al moet hij toestemmen, dat CALVYN soms «wat te ruim» heeft gesproken. Dit alles wordt bewezen door te citeeren, wat CALVYN o. a. heeft geschreven over Gen. 2, Exodus, in zijne predicaties over Deuteronomium, in zijne Institutio 2 B, C 3, § 9, bij de exegese van 1 Cor. 16 : 2 etc. etc., en nauwkeurig na te gaan, wat CALVYN in al die plaatsen werkelijk leerde. Om dan tot de tegenovergestelde conclusie te komen, «dat wij alle deze plaatsen kunnen zien, dat wij naar CALVYN's gevoelen, nu onder het Nieuwe Testament volgens het vierde gebod een Sabbat moeten onderhouden, rustende van al ons werk, en verledigende ons tot heilige betrachtingen en meditatiën, op zekeren dag, en dat wekelijks, en in het bijzonder op des Heeren dag, van de Apostelen ingesteld, ja ook, dat de Sabbat van de Schepping af is ingesteld geweest, en derhalve gedurige moraliteit heeft; ook dat men noodzakelijk moet onderscheid maken tusschen den moreelen gedurenden Sabbat, en denzelve als hebbende in het Oude Testament eenige ceremoniën en voorbeelden aan zich geknoopt». [2])

Valt alzoo volgens KOELMAN aan de moraliteit van het 4de gebod niet meer te twijfelen, dan komt in de tweede plaats de vraag aan de orde: is de dag des Heeren van menschelijk of goddelijk recht en autoriteit? Wie stelde dien dag in: de Heer of een mensch of eene vereeniging van menschen? [3]) Het pleidooi voor het goddelijk recht van

[1]) „De Historie van den Christelijken Sabbath-dag" IIe dl van het groote werk „Dispuyt," blz. 51.
[2]) „Methode en Bestieringen," blz. 100.
[3]) „Dispuyt etc." Cap. 3, blz. 477.

's Heeren dag, dat nu volgt, bevat wel allerlei gewone argumenten, maar is belangrijk om de oplossing van allerlei tegenwerpingen en vanwege de nauwkeurigheid, waarmede het gevoerd wordt.

Het eerste en meest bekende argument wordt ontleend aan de opstanding van Christus uit de dooden op den eersten dag der week. Door zijne opstanding uit de dooden, die de ingang in zijne rust was, heeft Christus dien dag ingesteld, en zouden wij hem dan niet als zoodanig onderhouden? Hoe duidelijk toch is de parallel, die getrokken kan worden tusschen Gods arbeid en dien van Christus! God consacreerde den zevenden dag door te rusten van den scheppingsarbeid; alzoo deed Christus het den eersten dag der week; of ving die rust van den zwaren arbeid zijner ziel niet aan op dien dag? Neen, de opstanding was op dien dag niet toevallig; integendeel, juist naar den raad des Heeren. De Heer stond geheel vrijwillig op, Hij die zijn leven geheel vrijwillig had afgelegd; ja wat meer is, wij moeten wel aannemen, dat hij den zevenden dag, d. i. den Joodschen Sabbat, met opzet in de macht des doods geweest is, om te verrijzen en tot zijne rust in te gaan op den eersten dag der week.

Maar heeft men gezegd, dan zou men b. v. evengoed den Hemelvaartsdag of andere dagen kunnen houden. Dit is echter niet juist, daar Christus op den Hemelvaartsdag niet voor 't eerst rustte van den arbeid der tweede Schepping, maar juist op den Paasch-morgen. [1])

Zeker, zeggen anderen, de Opstanding van Christus is een heerlijk feit, maar de verlossing is toch eigenlijk aangebracht door het kruislijden en niet door de verrijzenis des Heeren. Wel zou de toepassing van dat lijden plaats hebben, maar die voleindigde zich toch in Opstanding, Hemelvaart, Voorbidding enz. dus niet in de Opstanding alleen. Men vergeet

---

[1]) Idem, blz. 490—91.

evenwel, zegt KOELMAN, bij deze redeneering, dat de staat des doods nog bij de vernedering des Heeren behoort en dat Hij alleen van den arbeid der ziel rustte na den dood bij de Opstanding. Op dezelfde lijn ligt de volgende tegenwerping: de dag der Opstanding heeft geen waarde boven Pinksteren, Hemelvaart en het lijden, ja zelfs minder dan Pinksteren. Met betrekking tot den Hemelvaartsdag antwoordt KOELMAN hetzelfde als boven en wat Pinksteren betreft, zeker, toen begon wel de toepassing der weldaden, maar die duurt nog altijd door; alleen op Paschen rustte Hij. Dit laatste heeft men ook in twijfel getrokken en gevraagd, rustte Christus eigenlijk wel? Hij reisde naar Emmaüs, onderwees de discipelen en stortte den H. Geest over hen uit. [1]) Hiertegen merkt KOELMAN echter op: zeker God rustte van den Scheppings-arbeid, maar werkte in anderen zin door. Op dezelfde wijze Christus. Hij rustte van zijn Herscheppings-arbeid, maar ging door met onderwijs en leering. En behooren bovendien prediken en het reizen, daartoe noodig, niet tot de Sabbats-werkzaamheid?

Als tweede argument voor het goddelijk recht van den dag des Heeren worden de verschijningen des Heeren op dien dag aangevoerd. [2]) De dag toch moest onderhouden worden, dien Christus zelf met zijne discipelen onderhouden heeft. Welnu, zulk een dag is de eerste dag der week. Of, vraagt KOELMAN, zeggen die verschijningen niet genoeg? De discipelen waren op dien dag vergaderd, en drukte nu de Heer door zijne verschijning juist op dien dag op die bijeenkomsten niet zijn goddelijk stempel? Wel kan niet met zekerheid uitgemaakt worden of Christus gedurende de 40 dagen na Paschen geregeld op den eersten dag der week verscheen, maar één ding is zeker, dat Hij op geen anderen dag der

[1]) Idem, blz. 488.
[2]) Idem, Cap. 4, blz. 492 v. v.

week twee of meermalen verschenen is, gelijk Hij deed op den dag zijner verrijzenis. [1])

Wel heeft PRIMEROSE [2]) de «onbeschaamdheid gehad te vragen» is Jezus wel op den eersten dag der week verschenen, daar voor de Joden immers de dag eindigde met den avond, en Jezus, zooals wij toch lezen, in den avond verscheen. Maar, wordt gevraagd, was Hij dan niet voor den avond reeds meermalen verschenen? Ook al was dus die avondverschijning twijfelachtig, wat zij niet is, zoo blijven toch die andere nog. Anderen vragen of elke verschijning des Heeren een dag tot een Sabbat maakt, zoo ja, dan moesten wij meer dagen onderhouden, aangezien Jezus bij zijn ten hemel varen zijnen jongeren ook verschenen is, en ook eens terwijl zij vischten, in de week dus. [3]) KOELMAN antwoordt hierop. Het is zeker, dat de Heer ook buiten den Sabbat verschenen is, maar op welken dag wordt niet gemeld, terwijl juist met nadruk van den eersten dag gewag gemaakt wordt. Wat dunkt U, zou de accentueering van den eersten dag dan niets te zeggen hebben? Ook hielden, voegt hij er aan toe, de discipelen op Donderdag geen vergadering, zooals die plaats had op den eersten dag der week, zoodat zij meer waarde gehecht zullen hebben aan de verschijning op dien dag. Ja, wat meer is, Jezus verscheen de derde maal juist op een werkdag, daar de discipelen reeds door de dubbele verschijning op den eersten dag aangaande deszelfs autoriteit en solemniteit genoeg verzekerd waren, — juist om te toonen, dat niet iedere dag een Sabbat is en dat Hij hunne werkzaamheden goedkeurt.

Als derde argument wordt genoemd, dat Christus dien dag op Pinksteren zoo hoogelijk eerde. [4]) Stortte hij immers

---

[1]) Idem, biz. 495.

[2]) Primerose „Van den Sabbath en 's Heerendag" III dl., Cap. 4, 2 en 18.

[3]) „Dispuyt," blz. 497.

[4]) Idem, Cap. 4, blz. 500.

op dien dag den beloofden Geest niet uit, terwijl de discipelen weer hunne bijeenkomsten hielden? Trad Petrus op dien dag niet met het woord der prediking op, waardoor duizenden toegebracht werden? Op grond hiervan meent KOELMAN, dat Christus dien dag hoogelijk eerde en hem hooggehouden wilde hebben. En kan het ook niet als een bewijs van het goddelijk recht van dien dag gelden, dat de Apostelen en de door hen gestichte Kerken dien dag als een plechtigen dag geheiligd en onderhouden hebben? [1]) Of is, wat de Apostelen deden in hun ambt en waartoe zij «zonderling» geroepen werden, niet van goddelijk recht? Welnu uit alles blijkt, dat de eerste dag der week voortaan voor hèn een heilige dag was. In Hand. 20 : 7 lezen wij, dat Paulus op dien dag niet wilde vertrekken, terwijl hij wel sprak en leerde. Natuurlijk had Paulus in die acht dagen meer vergaderingen gehouden, maar die ééne op den eersten dag der week wordt met opzet genoemd. Ook lezen wij niet, dat zij expres opgeroepen waren; veeleer komen wij, het verband lezende, tot de conclusie, dat zij volgens gewoonte vergaderd waren, terwijl zij tevens het Heilig Avondmaal vierden. [2])

Verder betoogt KOELMAN nog, dat de verandering van den laatsten dag der week in den eerste *mogelijk*, *voorzegd* en *nuttig* is. [3])

Die verandering is *mogelijk*, omdat hierdoor geen noemenswaard nadeel wordt aangebracht. De religie lijdt immers geen schade; noch Gods eer, noch ons geestelijk goed komen er bij te kort. Deze verordening strijdt bovendien niet met de wet der natuur, noch met het 4de gebod, daar 't moreele daarvan hierin bestaat, dat van de 7 dagen één Gode gewijd

[1]) Idem, Cap. 6, blz. 508.
[2]) „Dispuyt,” blz. 518.
[3]) Idem, II[de] boek, Cap. I.

moet worden. 't Is dus zeer wel mogelijk, daar er hoegenaamd geen schade door wordt veroorzaakt.

Ja, deze verandering is niet enkel mogelijk, maar zij is zelfs *voorzegd* en vooraf afgebeeld. Sla b. v. Ezechiel 43 : 26—27 op. Wat lezen wij daar. Dit, dat het Loofhuttenfeest, in allerlei opzicht gelijkende op de andere feesten, zich van die andere onderscheidde juist door den 8sten dag, die een Sabbat is. Zou dit toevallig zijn, vraagt KOELMAN; mogen wij niet vrijelijk bij dien 8sten dag aan den Evangelischen feestdag, hier voorspeld, denken? En nog waarschijnlijker wordt dit, wanneer men dan Zacharia 14:16-19 leest.[1]) Die profeet spreekt daar immers van een tijd, waarin de vromen op bevel van den Koning, den Heer der Heirscharen d. i. den Messias, dit feest zullen vieren; ja, van een tijd, dat, de scheidsmuren der heidenen weggevallen zijnde, deze dat feest zullen mede vieren. Nu is toch zeker, dat dit Loofhuttenfeest onder den nieuwen dag niet meer gevierd zal worden, zoodat hier dus het Evangelisch feest, dat dit vervangt, bedoeld moet zijn. En als men hieraan nog bijvoegt, dat Christus op den laatsten d. i. 8sten dag van het Loofhuttenfeest juist eene bijzondere openbaring van zichzelven heeft gegeven, dan kan het geen twijfel meer lijden, of deze dag wordt reeds in Ezechiel 43 aangezegd en voorspeld. Een tekst, die nog duidelijker dan deze die verordening voorspelt, is Ps. 118 : 22—24.[2]) De steen toch is Christus, van de Farizeeën en leidslieden des volks verworpen. Hij werd tot een hoofd des hoeks, toen hij krachtig bewezen is Gods Zoon te zijn door de opstanding uit de dooden. De dag, hier bedoeld, is dus de dag der opstanding, of de dag, waarop hij ten hoofd des hoeks geworden is; de dag, waarop hij na den strijd rustte en met heerlijkheid

---

1) Idem, blz. 451.
2) Idem, blz. 452.

gekroond werd. En verder is dit de dag, dien de Heer gemaakt heeft, waarvan de Heer de auteur is, d. i. dien hij vastgesteld heeft tot een bijzonder doeleinde, hem heiligende door dat wonderlijk werk. En eindelijk, wij lezen het, is dat de dag, waarop wij ons moeten verheugen, waarop wij verblijd moeten zijn, d. i. op eene solemneele wijze onze vreugde in God openbaren, m. a. w. een feestdag vieren. Om kort te gaan, wij leeren hieruit, dat deze dag de dag des Heeren zou zijn voor de volgende eeuwen. Welnu, die dag der opstanding is niet de zevende maar de eerste dag der week geweest, zoodat hier duidelijk eene verandering wordt aangekondigd.

Ja, KOELMAN gaat verder en beweert, dat die verandering niet enkel mogelijk en voorspeld, maar zelfs *nuttig* is. [1]) Immers, de oude wereld had een Sabbat, gegrond op de schepping der wereld, maar moet dan de Sabbat der nieuwe wereld niet gefundeerd zijn in de herschepping of verlossing der wereld? Dit kan echter door den Sabbat van den zevenden niet «zoo bekwamelijk geschieden» als door den Sabbat van den eersten dag der week. En verder, moge het werk der schepping heerlijk zijn, zoodat een vierdag onder het Oude Testament, daaraan alleen gewijd, ten volle gerechtvaardigd was, niet minder stof tot dank geeft het werk der verlossing. Waar nu de oude Sabbat minder geschikt is om ons het werk der herschepping te herinneren, daar is de verordening van den nieuwen dag zeer nuttig. Ook is er nog een andere reden waarom die verandering zeer nuttig is. Het werk der schepping is misvormd geworden door de zonde; herschepping en herstelling was noodig; — zou het nu billijk zijn, dat de oude dag der rust, herinnerende aan het oude werk, altijd zou blijven?

Alles samenvattende kunnen wij zeggen: een ding stond

---

[1]) Idem, blz. 453.

voor KOELMAN vast, n.l. dat de eerste dag der week door Jezus ingesteld was in de plaats van den Sabbat des Ouden Verbonds. Niet allen dachten echter als hij. Sommigen bestreden dit goddelijk recht en autoriteit en beweerden, dat de onderhouding van 's Heeren dag vrucht was van eene menschelijke instelling of voortsproot uit eene bloote gewoonte. Ook hen antwoordt hij in beide geschriften. [1])

Wel, vraagt hij spottend, wie stelde dan dien dag in, eene bijzondere Kerk of de algemeene Kerk; particulieren of de apostelen? Van de laatstgenoemden lezen wij nergens iets zoodanigs, terwijl, indien de eersten het deden, de bepaling niet van algemeen bindende kracht zou zijn. [2]) En ook, indien die dag eene menschelijke instelling is, dan komt de Sabbat op ééne lijn te staan met de Feestdagen, die dat ook zijn. Maar de laatsten zijn niet noodzakelijk, kunnen zonder schade afgeschaft worden, — is dit misschien ook het geval met den dag des Heeren? En verder, is het waar, dat de dag des Heeren eene kerkelijke instelling is, dan behooren de Feestdagen, die dat ook zijn, tot het 4de gebod gebracht te worden. Maar, vraagt hij, zou het dan ook niet beter zijn, dat de kerk, in plaats van Jezus, «Heer van den Sabbat» genoemd werd? [3]) En is het dan niet billijker, dat men de kerk bij name noemt, die den dag het eerst heeft ingesteld? En zoo gaat KOELMAN voort met allerlei vragen te stellen, die duidelijk doen uitkomen, dat wij de viering van dien dag niet te danken hebben aan kerkelijke instructies of besluiten van synoden en conventen, — evenmin, dat de viering van dien dag zou voortspruiten uit eene bloote gewoonte.

Uit eene *bloote gewoonte*, — zij zijn er, die het beweren.

---

[1]) „Methode en Bestieringen," Cap. 4, Cap. 6, „Dispuyt" Cap. 13—Cap. 14.
[2]) „Methode en Bestieringen," blz 30, „Dispuyt," blz 598.
[3]) Idem, blz. 33.

Maar hoe onwaarschijnlijk! Wie toch verklaart mij dan, vraagt hij, waaraan wij het te danken hebben, dat die gewoonte in alle landen en plaatsen tegelijkertijd is aangenomen? Hoe, is er dan nooit gediscussieerd over den «dag des Heeren», [1]) als over het Paaschfeest, zoo die van éène origine zijn? Lieten de martelaren zich dan martelen, terwille van de onderhouding eener menschelijke instelling of gewoonte? En bestaat dan niet de mogelijkheid of het gevaar, dat die gewoonte, daar zij de conscientie natuurlijk niet bindt, op zekeren dag door de eene of andere synode wordt afgeschaft? Men zou er immers toe kunnen komen, om den 5[den] dag tot een rustdag te maken of anders om de 10 of 12 dagen een rustdag te nemen. Neen, concludeert KOELMAN, de dag des Heeren wordt noch uit kracht van eene menschelijke instelling, noch uit hoofde van eene gewoonte gevierd, maar enkel en alleen, omdat Jezus hem instelde en wij uit kracht van het 4[de] gebod des Heeren dag moeten heiligen.

Dit laatste wordt nog een weinig nader toegelicht. Hoe kan het anders, vraagt hij? Het 4de gebod is moreel en dus van blijvende kracht. De Zaterdag-Sabbat werd afgeschaft; dient dan de door Jezus aangewezen Sabbat niet als zoodanig gevierd te worden? Ja, heeft men gezegd, maar die dag was toch nog niet ingesteld, toen op den Sinaï het vierde gebod gegeven werd; [3]) hoe kan dat gebod ons dan binden aan dien dag? KOELMAN antwoordde daarop: het is met dit gebod als met het 2de en 5de gebod. Het tweede gebod roept ons om God te dienen, ook nu nog, ook al is het niet meer door offers, wasschingen en verscheidene andere dingen van voorheen. Het vijfde gebod vraagt onderwerping aan de Overheid, ook al is die Overheid nu anders dan weleer. Zoo ook ten opzichte van het 4[de]

---

[1]) Idem, blz. 35.

[2]) Idem, blz. 39.

gebod. De zaak blijft, de modus quo verandert. En wat het hoofdargument aangaat, dat men aanvoert, om te bewijzen, dat de «dag des Heeren» niet uit kracht van het 4de gebod behoeft onderhouden te worden, dat is zeer zwak. Men beweert nl., dat het 4de gebod den 7^{den} dag in *orde* en niet in *getal* gebiedt. 't Moet dus de 7de en niet de eerste dag der week zijn. Hiertegen heeft KOELMAN heel wat aan te voeren. Eerst bewijst hij, dat de «dikwijligheid» van groot belang is, nl. iedere week één dag, maar dat het «wanneer» niets substantiëel is, en zonder schade kan veranderd worden. [1]) 't Zou onder het Oude en Nieuwe Testament dezelfde dag kunnen zijn. Maar verder zegt hij, dat God met het 4de gebod niet bedoelde de *volgorde* maar het *getal* op te geven. Daarom, aldus zegt hij, staat er: «zes dagen zult gij arbeiden». Dit getal «zes» wordt geaccentueerd, omdat wij duidelijk moesten weten hoeveel achtereenvolgende dagen wij aan den arbeid mochten geven, en om de hoeveel dagen één Gode moet gewijd worden; niet doelende dus op de volgorde, maar op het getal. En om dezelfde reden lezen wij die andere bepaling «want in 6 dagen heeft God hemel en aarde gemaakt». De kracht van deze reden bestaat niet hierin, dat God eerst 6 dagen arbeidde en toen rustte, zoodat wij die volgorde ook zouden moeten volgen; neen, het wil zeggen: God deed er met opzet 6 dagen over, terwijl Hij het in een ondeelbaar oogenblik had kunnen doen. Uit dit alles blijkt, dat wij nog onder vigueur van het 4de gebod leven.

Staan deze dingen aldus vast, dan behoort nog het 4de punt toegelicht te worden, nl., dat 's Heeren dag *geheel* in godsdienstige oefeningen, uit kracht van Gods gebod, moet doorgebracht worden. [2])

---

[1]) "Dispuyt," Iste dl., Cap. 5, blz. 53.

[2]) "Dispuyt" Iste dl. Cap. 37, blz. 418, v. v. "Methode en Bestieringen" Cap. 8, blz. 39—41.

Ik verwijs, zegt KOELMAN, mijne partijen in de eerste plaats naar de woorden van het gebod. Zij luiden: «Gedenk den Sabbat-dag, dat gij dien heiligt». Hier wordt dus geboden een dag te heiligen, een dag, die, daar hij staat tegenover onze werkdagen, wel een geheele dag moet zijn, daar toch in onze gemeene taal, als wij spreken van een dag in eenig werk door te brengen, niet bedoeld wordt, dat wij een halven dag of slechts éénige uren van den dag daaraan besteden.

Zou er verder voor ons Christenen, merkt hij op, minder stof tot aanbidding en verheerlijking des Heeren bestaan dan voor de Joden, zoodat wij, waar zij vier en twintig uur d. i. een natuurlijken dag in godsdienstige oefeningen doorbrachten, met minder zouden toekunnen? Integendeel. Hebben wij niet te gedenken de werken der Schepping èn die der Herschepping? En — mogen wij ons laten beschamen door de heidenen. Lezen wij niet, dat zij hunne nacht- en dagplichten hadden, terwijl de flamines er op aandrongen, dat niemand op de Feestdagen zou werken, gelijk MACROBIUS ons zegt. Waar zij geheele dagen aan hunne afgoden gaven, mogen wij daar het stellig gebod onzes Gods, dat één dag voorschrijft, trachten krachteloos te maken? Ook heeft men wel gezegd, dat God een burgerlijken dag bedoelde, den tijd dus, die verloopt tusschen morgen en avond, m. a. w. zoolang het licht is, maar dit stuit op onoverkomelijke bezwaren, daar die dag dan niet altijd even lang is, terwijl het in de noordelijke landen maanden lang geen dag is.[1]) Neen, accentueert KOELMAN, de Heer bedoelt de heiliging van een geheelen, natuurlijken dag behalve natuurlijk de uren, die wij noodig hebben voor slapen en eten en drinken. Ja, indien men zegt, dat dit gebod niet de onderhouding van den geheelen dag gebiedt, dan bepaalt het ook niets ten opzichte

[1]) Dispuyt, blz. 424.

van den duur van den tijd, die Gode achtereenvolgens gewijd moet worden, zoodat hij, die slechts een uur of een half uurtje in heilige oefening doorbrengt, niet geacht kan worden het gebod overtreden te hebben. Is het daarentegen waar, wat anderen beweren, dat men alleen het deel van des Heeren dag moet heilig houden, dat tot den publieken eeredienst verordineerd is, dan komt men voor het feit te staan, dat het op die plaatsen, waar geen officieele godsdienstoefening gehouden wordt, ook geen rustdag is, terwijl de Sabbat dan gelijk is aan alle andere dagen, daar immers elken dag een deel van den dag in gebed en lezing der H. Schrift Gode gewijd wordt. En vraagt hij, zal er iemand zijn, het conscientieus nemende met de heilige plichten, die op dien dag te vervullen zijn, die beweert, dat een deel van den dag voldoende is? [1]) Het is wat anders, wat profane menschen zeggen, wien Gods eer en de eeuwige zaligheid niet ter harte gaan, — maar wie denkt aan personeel en gemeenschappelijk gebed, aan het leven der H. Schrift en het zingen van Psalmen, aan heilige en hemelsche meditaties, en wie dat alles «niet slordig, terloops en om welstaans wil, maar ernstig en met het geheele hart wil doen», hij zal een deel van den dag zeer onvoldoende vinden. Om kort te gaan. Dat het ten hoogste noodig is, een geheelen dag in godsdienst door te brengen, blijkt uit deze vier dingen: «1. hoe waardig onze ziel is boven het lichaam; 2. hoe oneindig de eeuwige dingen, welke op dien dag te zoeken zijn, overtreffen de vergankelijke dingen van deze wereld; 3. hoevele en hoegroote hinderpalen daar zijn, die onzen geestelijken koers kunnen verachteren; 4. hoe zelfs de besten traag zijn in het voortgaan, wegens de overblijvende verdorvenheid, zoodat men hiertegen niet zou disputeeren.» [2])

---

[1]) „Methode en Bestieringen", blz. 40.
[2]) „Methode en Bestieringen", blz. 41.

Na de behandeling van deze *vier* hoofdpunten, waarom het naar KOELMAN'S eigen getuigenis gaat in den strijd over den Sabbat, moeten wij nog een oogenblik stil staan bij het derde deel van het «Dispuyt» n.l. bij de «praktijk of dadelijke heiliging van den Christelijke Sabbath». Het historisch deel, waaruit wij iets mededeelden, leent zich minder tot een verslag. Alleen zij gezegd, dat in dat deel schier ieder, die over deze materie schreef, besproken en beoordeeld wordt. Of het derde deel, de behandeling van de «praktijk of dadelijke heiliging van den Christelijken Sabbath» onder het hoofd «polemiek van KOELMAN» op zijne plaats is, kan natuurlijk betwijfeld worden, daar het niet zoozeer polemiek behelst, als wel eene beknopte beschrijving van de wijze, waarop KOELMAN den Sabbat wil geheiligd en onderhouden hebben. Dit deel echter van het groote geheel af te snijden en afzonderlijk te behandelen in Hoofdstuk 3 achten wij minder gewenscht. Nadat elders [1]) uitvoerig is uiteengezet, dat rust middel, noodzakelijk vereischte en geen doel van den Sabbat is, wordt hier het oog alleen op de praktijk gericht, en een antwoord gegeven op de vragen: welke dingen op den «dag des Heeren» geoorloofd en niet-geoorloofd, zijn, en hoe een Christen dien dag behoort door te brengen.

KOELMAN is voor eene conscientieuse en ernstige Sabbatsviering. De rust, zegt hij, behoort zich uit te strekken over den ganschen dag en over allen en alles in ons huis en leven, terwijl alle arbeid, die maar eenigszins storend of ontheiligend kan werken, gemeden moet worden. Nooit drijve men dit evenwel zoover, waarschuwt hij tegelijkertijd, dat de dag ons een last wordt en wij verlangend uitzien naar den Maandag; neen, dit zou in strijd zijn met den wil van

---

[1]) Zie "Dispuyt", dl. I, Cap. 34. Zie voor de volgende citaten de "Praktijk en dadelijke heiliging etc." Voor mij ligt "Methode en Bestieringen" waaraan toegevoegd is "de Praktijk etc" De paginatuur loopt door.

God, «die ons zijn dag en zijn dienst niet wilde maken tot eene vermoeidheid en last, maar om den mensch tot eene verkwikking te zijn». [1]) Zoo zijn volgens hem zonder twijfel alle plichten van godsdienst geoorloofd. Ja, men mag die niet alleen, maar moet ze vervullen, daar zij tot den dienst en de eer Gods behooren. Of moesten de priesters onder het Oude Verbond niet allerlei offers brengen en werd de besnijdenis niet voltrokken op den Sabbat? KOELMAN trekt den cirkel wijder, en beweert, dat alle hulpmiddelen tot vervulling dier plichten, als reizen en rijden, alle werken van noodzakelijkheid en eerbaarheid en barmhartigheid geoorloofd zijn. Alleen dit, men hebbe geen heimelijk genoegen in zijn hart, dat deze noodzakelijkheden op den Sabbat vallen; integendeel men ga aan dien arbeid met een zekere droefheid, hoewel nochtans met klaarheid en vrede der conscientie, en men bestede niet al te veel tijd b.v. aan het gereedmaken van het eten, aan het opruimen van de kamer, aan het toilet. [2]) Vooral wenscht hij er op gewezen te hebben, dat allerlei werken, die ons voordeel bedoelen en in de week kunnen gedaan worden, uitgesteld behooren te worden. Zeker, zegt hij, de lijn valt moeilijk te trekken tussschen het geoorloofde en het ongeoorloofde op dit terrein, maar wanneer Christelijke voorzichtigheid voorzit, zal veel zonde kunnen voorkomen worden. Achten velen het b.v. geoorloofd op een regenachtigen Zondag in den oogsttijd te hooien en te zaaien, hij keurt dit ten sterkste af, en wel omdat regen eene algemeene plaag is op zulk een dag en tijd. Breekt daarentegen een dijk door of geschiedt er eene wolkbreuk, die aan eene bepaalde plaats schade veroorzaakt, dan, meent hij, mag dit op eene lijn gesteld worden met een brand, en is arbeid, om de daardoor veroorzaakte schade te herstellen, zonder

---

1) „Methode en Bestieringen”, blz. 102.

2) Idem, blz. 103.

twijfel geoorloofd, «ook al omdat er geen waarschijnlijkheid is, om dit op een ordinairen weg weder te krijgen.» Verder komt hij met kracht op tegen het afleggen van allerlei bezoeken, die ons-zelven en anderen ophouden en gewoonlijk geen geestelijk doel hebben, als tegen het maken van lange wandelingen, die op den «dag des Heeren» gemaakt werden, om in de week tijd uit te sparen. [1]

Behalve deze raadgevingen van algemeenen aard, geeft hij ook aanwijzingen voor de bijzondere heiliging van den dag des Heeren. 't Is duidelijk, zegt KOELMAN, dat men iederen dag heilig moet leven, maar de «dag des Heeren» moet in bijzonderen zin Gode geheiligd worden. Die heiliging bestaat in het nalaten van vele dingen, die anders geoorloofd, ja gebodene dingen zijn. [2] Wij moeten op dien dag God meer onmiddellijk dienen en genieten, dat wil niet zeggen, dat wij met geen middelen of uiterlijke oefeningen iets van doen willen hebben, maar dat is zoo te verstaan, dat wij veel wereldsche dingen, die in de week afleiden en hinderen, terzijde stellen. De geestelijke genegenheden moeten gespannen zijn, zal deze dag den Heer eene heiligheid zijn, en waar God vermenigvuldigde eer vraagt, daar zij heilige devotie en hemelsche stemming geheel den dag door eisch. Eigenlijk behoort de rustdag een praeludium te zijn van het eeuwige leven en moeten wij steeds meer door de heiliging van dezen dag God huldigen als den Souverein. Dat wij dan doen als God zelf, die rustte en zich verheugde in het werk zijner handen, door onze aandacht te bepalen bij zijne werken in de Schepping en Verlossing beide. Kortelijk saamgevat, kunnen wij zeggen, wij behooren in den geest te zijn, dat wil niet zeggen in eene verrukking van zinnen, maar in eene geestelijke en goddelijke dispositie

[1] Idem, blz. 105.
[2] Idem, blz. 107.

des gemoeds,[1]) en wij hebben ons als bij alle plichten, ook in deze dingen te wachten voor een wettischen geest, en naar deze dingen te staan in nieuwigheid des geestes en niet in oudheid der letter.

Maar hierbij laat KOELMAN het niet. Hij teekent ons niet alleen het karakter van de Sabbats-viering, maar geeft ook een meer gedetailleerd levens-program voor dien dag. De dag, die in zijn geheel Gode gewijd moet zijn, kan niet beter begonnen worden dan met lofverheffing en gebed, en vooral met een gebed om de bekwaam makende genade des H. Geestes. Heeft men dit gedaan en daalt de dauw des Geestes neer in het hart, waartoe is men dan geschikter dan tot lectuur der H. Schrift of stichtelijke meditaties over de werken der Schepping en Voorzienigheid.[2])

Ja, hij gaat eerst nog iets terug en wijst er op, hoe schadelijk het is, als men des Zaterdags-avonds den arbeid te laat eindigt. Deed men anders, men had tijd om zijne zonden te overdenken, daarmee tot het bloed der verzoening te gaan, en, in dien weg verzoend met God, tot den Sabbat te komen. Zal men een goeden dag hebben, dan is het niet enkel genoeg den dag met gebed te beginnen, maar men zij reeds onder het kleeden op zijn hoede, dat het hart niet reeds te veel verstrikt raakt in het net der ijdelheid en de ziel zich niet te zeer opheffe tot het nietige. Wat den dag zelf betreft! Deze worde, — behoudens de uren van publieke godsdienstoefening — zooveel mogelijk binnenshuis doorgebracht. Binnenshuis, omdat er niets nuttiger is voor al de huisgenooten, dan dat men in Christus vereenigd worde, te zamen voedsel trekke uit het geestelijk manna en zoo geheel het gezin toeneme in genade.

En eindelijk, om met te meer kracht den menschen de onderhouding van dezen dag op de conscientie te binden,

[1]) Idem, blz. 109.
[2]) Idem, blz. 111.

voegt KOELMAN er nog tal van verzwaringen van zonde van Sabbats-schennis aan toe. Och, dat men in Christus' gemeente toch meer bedacht, dat men, dit gebod met voeten tredende, rechtstreeks tegen God zondigt en niet tegen de menschen. God heeft juist dit gebod met nadruk willen handhaven en het tot dien einde met zooveel nadruk aangedrongen. En drijft de conscientie niet tot de onderhouding van denzelve; zullen niet vele heidenen in den dag des oordeels tegen ons opstaan, daar zij met stiptheid en nauwgezetheid hunne feestdagen hielden, zich onthoudende van allen arbeid? Eigenlijk spreekt zich in de verwaarloozing en geringschatting van den « dag des Heeren » dit beginsel uit, dat men de opstanding en hare beteekenis verwerpt en de gemeenschap met God niet begeert en zoekt. Dat men oogen had om alles te zien, wat tot de heiliging van dien dag drong. Terwijl men door de onderhouding van dezen dag de deur tot allerlei profaniteit en atheïsterij wijd openzet, daar doet deze « dag des Heeren », gehouden en geheiligd, ons de hemelsche rust in aard en wezen kennen, terwijl hij weldadige rust aan het lichaam schenkt. Gewis, indien men deze gave Gods kende, men zou haar dankbaar aanvaarden, en erkennen, dat deze dag den bloei der natiën ophoudt, de volkeren vrijwaart voor grove onkunde in zake God en zijn' dienst; men zou ervaren, dat de zegen des Allerhoogsten aan de naleving van dit gebod zeer nauw verbonden, dat deze dag des Heeren de geestelijke marktdag der ziel is, de koopdag der schoonste parelen, die niet vergaan. [1])

Koelman tegen Descartes en B. Bekker.

Had KOELMAN pal gestaan tegen de independentisch-separatistische leeringen der Labadisten; was hij met warmte

[1]) Idem, blz. 125.

opgekomen voor de moraliteit van het vierde gebod, voor Sabbats-rust en Sabbats-heiliging, -- nog meer scherpte hij zijne vaardige pen, toen het de bestrijding van DESCARTES en B. BEKKER gold. En geen wonder; hierbij ging het om de autoriteit van de H. Schrift. Men had God gedankt, dat het juk van Rome's hierarchie verbroken was, en zou men dan nu weer gaan buigen voor de independentistische neigingen van een DE LABADIE, de H. Schrift verwerpen in zake het vierde gebod om naar menschelijke inzichten te leven in zake den Sabbat, en bovenal zou men zich dan nu laten binden aan de rede door DESCARTES en BEKKER? Neen, plicht was het volgens KOELMAN, dat ieder, die kon, in het geweer kwam om pal te staan tegenover die twee, die de autoriteit der H. Schrift in haar hartader aantastten. Met zijn «de omnibus dubitandum» woelde DESCARTES al de grondslagen van religie en philosophie los, om in plaats van de «geopenbaarde waarheid» Gods slechts de verzekeringen van een dwalend verstand te geven. «Klaarheid, bewijs van waarheid», als men het aanvaardde, zou dan de H. Schrift niet geaccrediteerd moeten worden door de rede en het verstand?

Wel verzekerde Descartes telkens, dat, wanneer de resultaten van zijn onderzoek op wijsgeerig terrein in strijd kwamen met de uitspraken der H. Schrift, dan de rede moest buigen voor het Woord Gods; ook zeide hij bij herhaling, dat de eindige geest moest bukken voor den Oneindige, maar KOELMAN zag wel in, waar dit alles moest uitkomen, als men de lijnen doortrok. De meester mocht dit nog trachten te bedekken, de leerlingen, gewoonlijk driester en minder bezadigd dan de meester, zouden het wel openlijk gaan leeren. De rede zou kenbron en toetssteen der waarheid worden, en de H. Schrift slechts geaccepteerd voor zoover zij in harmonie was met de rede. Men zou, deze consequenties aanvaardende, geheel bukken voor de rede d. i.

voor den mensch, en terecht komen in de wateren van het zuiverste rationalisme. En waar waren dan de hooggeroemde vruchten en zegeningen der Hervorming, die immers het knellend juk van het menschelijk gezag verbroken had.

Dat hier geen eerstbeginnende aan den arbeid toog, vertelt hij ons zelf en leert ons de historie. Hij deelt nl. mede,[1]) dat hij sinds den dag der promotie 25 Mei 1655 altijd een open oog had gehad voor de schadelijke gevolgen, die deze philosophie had voor de Kerk. Uit die fontein konden niet anders dan doodelijke en bittere wateren tot Gods heiligdom gevoerd worden.[2]) Later, predikant zijnde in Sluis, had hij te midden van velerlei arbeid en allerlei beslommering dien aartsvijand niet uit het oog verloren In 1669 toch schreef hij een werk «de interprete scripturarum»,[3]) waarin hij WOLZOGEN aan den tand voelde, terwijl hij in 1673 zitting nam in eene commissie van 5 leden, die zich ten doel stelde een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar de schadelijke dingen uit de geschriften van DESCARTES en COCCEJUS en de middelen, die ter bestrijding konden dienen.[4]) Tot zijn spijt heeft die commissie haren arbeid niet tot een goed einde kunnen brengen, tengevolge van zijn verbanning uit de Generaliteitslanden en Zeeland. En nu eindelijk kwam hij met dit werk voor den dag.[4]) Aanleiding tot het schrijven van dit boek, bood hem het lezen van BEKKER's « Betoverde weereld ». Dit werk toch wilde hij aan eene grondige critiek onderwerpen. Maar, nauwelijks was hij daarmede begonnen, of hij zag wel in, dat de bron van al die afdwalingen van BEKKER gelegen was in de « Cartesianerij », zoodat aan de beoordeeling van de « Betoverde Weereld » een grondige bespreking en

---

[1]) „Het vergift van de Cartesiaansche philosophie grondig ontdekt etc.” Amsterdam 1692., blz. 27.

[2]) Idem, „Voorwoord aan den Lezer.”

[3]) Dit werk kwam mij helaas niet ter hand.

[4]) Idem, „Opdracht van de Classis van Walcheren.”

critiek van het Cartesianisme moest voorafgaan. Ofschoon hij ons vertelt,[1]) dat dit werk[2]) eigenlijk het tweede, zelfstandig deel van een groot werk is, en het eerste, reeds ter perse, spoedig hierop zou volgen, is mij het eerste niet onder de oogen gekomen.

Wat is de inhoud van dit bekende werk tegen DESCARTES? Het is natuurlijk onmogelijk geheel den inhoud terug te geven en KOELMAN op den langen weg van argumentatie en betooging te volgen, maar toch meenen wij de hoofdlijnen gemakkelijk te kunnen trekken, en te kunnen aangeven, waarom het in dezen KOELMAN te doen was en waarom het eigenlijk ging.

Aan het principieel betoog gaan in dit werk echter eenige andere opmerkingen en beschouwingen vooraf. In Cap I b.v. spreekt KOELMAN over B. BEKKER en zijnen overgang tot het Cartesianisme; ja, hij tracht uit acht stellingen van BEKKER te bewijzen, dat hij Cartesiaan is, en komt dan, zooals wij boven reeds opmerkten, tot de conclusie, dat het noodig is, principieel te werk gaande, eerst het Cartesianisme te bespreken. In het tweede hoofdstuk teekent hij het portret van zijn grooten tegenstander, licht zijn doopceel, en stelt allerlei gebreken in het licht. Hij deelt o. a. mede, dat DESCARTES een «hoerachtig» mensch is, ja, hij citeert woorden van den beschuldigde zelf, die maar al te duidelijk ons de opvatting welke DESCARTES had van moraliteit doen kennen.[3]) Hij vertelt, dat DESCARTES «walglijk» hoogmoedig is[4]) en met laatdunkendheid op anderen neerziet, terwijl de hoogmoedige allen karakteradel mist, daar hij immers plotseling den boeg wendt, wanneer hij bemerkt, dat zijne leer in

[1]) "Het Vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt etc." Amsterdam, 1692.
[2]) Idem, "Voorrede."
[3]) n. l. "Het Vergift etc."
[4]) Idem, blz. 33.

strijd is met die der moederkerk. Ja, ook het derde hoofdstuk moet nog dienst doen om DESCARTES van eene minder aangename zijde te doen kennen, nl. als te zijn een lasteraar, een tegenstrever van het licht, een atheist.

Met Cap. IV begint evenwel iets anders. De persoon van DESCARTES is genoeg ten toon gesteld. De auteur wil nu eerst, zooals hij het zelf noemt, «eene vertooning van de natuur van de ware en valsche wijsbegeerte geven», [1]) om tevens de schadelijke nieuwigheden en het giftige der nieuwe Cartesiaansche philosophie te «ontdekken».

«Philosophie», zoo begint hij, «beteekent liefde tot wijsheid». Haar oorsprong vindt zij als zoodanig in God, den Vader der lichten zelf. Hij verleende ze aan de eerste menschen; zij hadden een klaar begrip en doordringend verstand van de heele natuur, van natuurlijke en boven-natuurlijke dingen. Tot bewijs daarvan gaf Adam aan alle de dieren namen naar hunnen aard; hij kende alle de verborgen krachten, eigenschappen en werkingen van beesten, boomen, kruiden, bergstoffen, den invloed der hemel-lichamen, den loop van zon, en maan en sterren, het heele werk der Schepping. De zonde heeft hem wel veel daarvan ontnomen, doch hem niet zoo verduisterd, dat hij niet eene groote mate van de philosophie behield. Door middel van hem is die wetenschap omtrent de natuur der dingen zonderling voortgezet tot zijne nakomelingen, bijzonder de Hoofd-leden der ware Kerk. Want het is meer dan waarschijnlijk, dat Seth, Enoch, Methusalem zeer in de philosophie ervaren waren en in hunne huisgezinnen die voortzetten. [2]) «Zoodat wij op goede gronden bevestigen en besluiten, dat de heidensche volkeren, die buiten Gods verbond waren, en die misten Gods Woord en Geest, en de overleveringen van de wetenschappen, welke

[1]) Idem, blz. 92.
[2]) Idem, blz. 94.

van hand tot hand waren onder de Hebreën, hunne vrijheid en kennis van de philosophie van de Hebreën en Joden hebben gederiveerd en afgehaald. 't welk vele groote schrijvers hebben aangetoond.» [1])

Hierop volgt een historisch overzicht. Allerlei personen en scholen passeeren de revue, waarop dan een critiek volgt op de heidensche philosophie. [2]) Hij merkt o. a. op, dat de heidenen ijdele verstanden hebben, dat hun verstand verduisterd is (Rom. 1 : 21, 22) en zij dus een zondig gebruik daarvan maakten; hoe zij het weinige licht, dat zij van de Joden hadden, vermengden en bijvoegden; ja, hoe zij, vol geestelijken hoogmoed zijnde, eigen eer zochten, vol twisting waren, en meenden dat hun «ὀρθὸς λόγος» hen wel leiden kon. [3]) Vooral wijst hij er op, dat er voor het leven zoo weinig heiligende kracht uitging van de philosophie, dat zelfs het private leven van een Socrates beneden alle critiek moet geweest zijn.

Dit waren generale fouten, maar er waren ook zichtbare en bijzondere fouten uit die philosophie voortgevloeid. Hoeveel wrange en verderfelijke vruchten had zij in de wereld van Heidenen, Joden en Christenen niet nagelaten. De Heidenen kwamen daardoor tot afgoderij en superstitie, daar zij, den waren oorsprong der wereld niet kennende, de natuurkrachten waren gaan aanbidden.[4]) De Joden werden door de philosophie tot afval van God gebracht, kwamen tot de aanbidding van de Baäls, die de demonen of middengoden der heidenen waren. Zoodat het niemand behoeft te verwonderen, dat de Makkabeën de Grieksche philosophie «schuwden als de pest.» [5]) En onder de Christenen open-

[1]) Idem, blz. 95.
[2]) Idem, blz. 96—131.
[3]) Idem, blz. 124.
[4]) Idem, blz. 126.
[5]) Idem; blz. 128.

baarde zich dat gift in de vervalsching en verdraaiing des Evangelies. Telkens treedt Paulus tegen die valschelijk genaamde wetenschap op. De leer der Gnostieken, der Patres, der Alexandrijnsche school was geheel van die philosophie doortrokken, zoodat de schoonheid, de heerlijkheid en glans der allereerste Kerk er door verteerd werd. [1]) Alzoo doorgaande, toont KOELMAN den schadelijken invloed der heidensche philosophie aan, al de eeuwen door, tot aan de Scholastieken, die, zwerende bij Aristoteles, dien zij zelf in het Grieksch niet konden lezen, ware handhavers der kerkleer d. i. van de leer van Rome waren; mannen, wier groote fout was, dat zij in de theologie heidensche philosophie en pelagianisme mengden. En wat deden de Reformatoren nu! Zij, ziende hoe bedorven die philosophie was en welken ellendigen invloed zij oefende op de theologie, zijn deze geheel gaan zuiveren. [2])

Na dit alles op den voorgrond gesteld te hebben, komt hij tot de groote vraag: waarom is de Cartesiaansche philosophie te verwerpen, en ook, welke philosophie moet onderwezen worden aan de Academies de oude of de nieuwe, de Aristotelische of de Cartesiaansche? Hij zegt dit met zoovele woorden. «Zoo staat ons nu nader te spreken van die philosophie, welke in de gereformeerde Scholen en Academies geleerd wordt en dient geleerd te worden. De vraag is hier dan, of de Aristotelische philosophie daar behoort gebruikt en gehouden te worden, dan of de nieuwe Cartesiaansche philosophie, of die er den naam van heeft, met profijt en voorzichtigheid in onze Academiën zoude ingebracht worden.» [3])

Men neme dit echter niet in dien zin, alsof de Aristotelische philosophie het ideaal van wijsbegeerte voor KOELMAN zou zijn; alsof hij, als Gereformeerde, zoo maar voetstoots philosophie van een heiden kon en wilde aannemen; integendeel,

---

[1]) Idem, blz. 133.
[2]) Idem, blz. 139—141.
[3]) Idem, blz. 141—142

wat hij eigenlijk wilde, was eklektisch te werk gaan Hij wilde uit alle stelsels het goede nemen, en dan met behoud van de logica van ARISTOTELES de Gereformeerde beginselen toepassen op dit terrein van wetenschap. Dit alles blijkt als hij zegt: «De vraag is eigenlijk niet, of de Aristotelische philosophie, zooals zij in zijne boeken ligt, of zooals de scholastieke doctoren onder het Pausdom die geleerd hebben, te houden of te leeren is — want met de Reformatie der religie is er ook reformatie in de philosophie gekomen, en zijn de misbruiken der Aristotelische philosophie weg genomen, — maar of men in de hooge scholen de nieuwe philosophie, benevens of in de plaats der Aristotelische zou mogen indringen. Hier zeggen wij, dat gelijk de Reformatoren, nadat zij de misbruiken der Aristotelische philosophie hadden uitgezuiverd, hebben goed gevonden en voorgeschreven, dat men dezelve in de scholen zoude houden of volgen.» [1])

Wij bemerken dus, dat KOELMAN het niet voor ARISTOTELES als zoodanig opneemt, maar hij verkiest diens wijsbegeerte, omdat zij door de Reformatoren pasklaar is gemaakt en gezuiverd. Hij geeft uitvoerig de reden op waarom hij ze prefereert: 1. omdat zij is gezuiverd van alle heterodoxie, zoodat zij harmonieert met de rechtzinnige theologie; 2° omdat alle geleerden dien stijl van spreken gebruiken; 3° omdat de invoering van eene nieuwe wijsbegeerte heel wat twist, tweedracht en bitterheid tusschen de Professoren en studenten zou te weeg brengen, daar men nu de andere zoovele jaren beproefd heeft, en bevonden, dat zij zoo wel gezuiverd en gereformeerd is, dat zij zonderling nuttig is voor alle Faculteiten. [2]) Iedere gedachte dus, dat KOELMAN de Aristotelische philosophie zoo maar zou willen aannemen of dat hij zich juist bij die resultaten zou willen neerleggen, wordt

[1]) Idem, blz. 142.
[2]) Idem, blz. 144—145.

terzijde gesteld. Letten wij op hetgeen hij dienaangaande zegt. « Nochthans is dit niet zoo te verstaan, dat of Professoren of studenten daardoor gehouden zijn de eigen gevoelens van ARISTOTELES over te nemen en op te volgen, alsof men slaafsachtig aan hem gebonden was. Ook niet, dat daarmede de palen zouden gezet zijn, dat men niet zou mogen, ja moeten verder gaan in de kennis der wetenschappen, dan ARISTOTELES gekomen was; integendeel het is zeer prijselijk geoordeeld, dagelijks nog veel toe te brengen tot de wetenschappen.» [1])

« Eindelijk », zegt hij, « wordt hiermede niet te kennen gegeven, dat men ARISTOTELES zonderling in zijne gevoelens beschermen moet, en voor hem als voor zijn meester te strijden heeft. Immers, het wordt aan de Academie vrijgelaten uit alle auteuren, die de philosophie beschrijven, of de wetenschappen trachten te verklaren en uit te breiden, het beste te kiezen. Wij zijn zooverre daar af, dat wij in alles de Aristotelische gevoelens zouden willen staande houden, dat wij het veeleer zouden houden met de 10e bovengenoemde secte, [2]) de Elective of verkiezende, om hetgeen uit alles ons best aanstaat te omhelzen.» [3]) Het is dus, zooals wij boven zeiden, geen gebondenheid en slaafsch volgen; integendeel eklektisch uit alle goeds het beste nemen, getoetst aan Gods Woord.

Waarom is nu de Cartesiaansche philosophie niet te aanvaarden? In de eerste plaats, wil ik opmerken, zegt KOELMAN, dat deze philosophie niet de eer heeft te zijn, wat zij voorgeeft te wezen, nl. eene nieuwe. Hetzelfde wordt in beginsel gevonden bij de Sceptici, Pythagoras, de Platonici en Epicureërs. Het mag nieuw schijnen, maar schijn bedriegt ook in dezen. « Doch hoewel », zegt hij, « deze en meer andere

---

[1]) Idem, blz. 145.
[2]) Idem, blz. 119.
[3]) Idem, blz. 146.

stellingen van CARTESIUS, welke hij gebruikt en vasthoudt in zijne philosophie, ons in 't eerste opzicht nieuw schijnen, zoo zijn de meeste toch altemaal oud en van eenige andere philosophen.» [1])

Verder schimpt men op de termen en distincties in de Aristotelische philosophie, alsof zij niet anders deed dan eindelooze onderscheidingen maken, — maar ligt er dan geen waarheid in het: «qui bene distinguit, bene docet»? Volgt in dit opzicht DESCARTES ons zelf niet, allerlei termen van ons overnemende, en zou het mogelijk zijn ooit een boek der ouden te kunnen lezen indien men hunne terminologie niet kende. Maar dit zijn bijkomstige dingen en voorloopige opmerkingen. Neen, er zijn principieele bezwaren tegen deze nieuwigheden voor allen, «die de H. Schrift liefhebben, hunne zaligheid zoeken en bij de waarheid willen blijven; ja zij is alleszins te haten, te verfoeien, te verwerpen door wie rechtzinnig wil zijn en heeten». [2])

Het eerste principieele bezwaar is dat DESCARTES *het gezag der H. Schrift aantast.*

De strijd tegen Rome liep in den diepsten grond der zaak over de vraag: zullen wij buigen voor goddelijk of menschelijk gezag? Bij Rome beslist de Paus d. i. de mensch, bij ons de H. Schrift. De zegen der Hervorming is hierin gelegen, dat de autoriteit der H. Schrift weer op den voorgrond geplaatst is.

Dit zag KOELMAN heel goed in. Geen wonder dan ook, dat hij het ernstig en nauw neemt met het gezag der H. Schrift. De H. Schrift is de veste, die tegen allen en alles verdedigd moet worden. Aan haar alle normatief karakter te ontzeggen, haren inhoud te laten verificeeren door de rede, is, consequent doorgedacht, aan het Protestantisme den nekslag te geven.

---

[1]) Idem, blz. 150.
[2]) Idem, blz. 157.

Stelt men dit op den voorgrond dan kan men KOELMAN begrijpen in zijn heilig toornen tegen de philosophie van DESCARTES en zich ook voorstellen, dat hij als op een adder trapt, als hij stellingen leest als deze: dat de zon stilstaat en de aarde draait, terwijl de H. Schrift het anders leert; dat de maan een donker lichaam is, waar Gen. I : 16 ons leert, dat God haar tot een licht voor ons gesteld heeft; dat er misschien wel millioenen werelden zijn, en Gods Woord toch leert, dat alle menschen uit éénen bloede zijn en wij slechts van één Christus lezen. [1]) Ja, geen wonder dat hij donkere tijden ziet naderen, als men de onschriftuurlijke leer in zake de natuur en werking, plaats en bewegingen der Engelen volgens DESCARTES accepteert. Het wezen der engelen zou volgens hem enkel bestaan in het denken; zij zijn dus locaal nergens en kunnen niet physiek optreden. [2]) Maar hoe dan te denken over het verhaal van den engel des verderfs in Egypte; over dat van de 185,000 Assyriers, verslagen door een engel, hoe die te verklaren, wanneer de engelen geen invloed kunnen uitoefenen op een mensch? Breng dit nu eens over, overlegt KOELMAN, op God en op uwe ziel, en gij krijgt dat God potentieel overal tegenwoordig is, maar in opzicht van zijn wezen nergens; dat hemel en hel geen plaatsen, maar staten van vreugd en rouw zijn, zoodat de zielen der afgestorvenen niet gezegd kunnen worden in hemel of hel te zijn. [3])

Dit gelezen hebbende, vragen wij, waarom ging het KOELMAN in dezen? Waarom anders, dan om het gezag van het Woord van God. Het blijkt immers duidelijk, dat wie het bovenstaande leerde, niet langer buigt voor het Woord van God, maar aan het getuigenis der rede boven de H. Schrift vertrouwen schenkt. En wie dit doet, — hoe zou een man als KOELMAN het niet

---

[1]) Idem, blz. 224 v. v.
[2]) Idem, blz. 183 en 283.
[3]) Idem, blz. 289.

tasten en voelen, — wie met DESCARTES in deze medegaat, mag misschien meenen evengoed rechtzinnig te kunnen blijven, weldra zal het blijken, dat dit eene illusie is. Hier scheiden de wegen; niets is duidelijker dan dit; men mag misschien meenen met een dualisme te doen te hebben, in het wezen der zaak is de rede kenbron der waarheid geworden en heeft men aan de H. Schrift den rug toegekeerd.

Kwam dit bij DESCARTES reeds onomwonden uit? Neen, bij hem was het, wat den vorm betrof dualisme, maar wat het wezen aanging was het dit niet meer. Ja, hij verklaarde eerst, dat er zelfs geen dualisme bestond en dat zijne conclusiën en resultaten ganschelijk niet in strijd waren met de H. Schrift en de theologie. Hoor hem verzekeren. «Ik wil U hier bijzonderlijk verwittigen, dat er zooveel 't mijne aangaat, van die zijde niets te vreezen is; omdat ik stoffe heb van God te danken, omdat de gevoelens, die mij door aanmerking van de natuurlijke zaken, in de Physica de waarachtigste hebben geschenen, altijd zijn degene geweest, die best van allen met de verborgenheden van den Godsdienst overeenkomen, gelijk ik bij gelegenheid hoop te toonen». [1]) En even vroeger: «wat de godgeleerdheid aangaat, dewijl d' eene waarheid nooit tegen de andere kan strijden, zoo zou het goddeloos zijn, te vreezen, dat de waarheden in de philosophie gevonden, tegen degene, die 't geloof betreffen, strijden». [2])

Welk eene geruststelling dus! Het duurde echter niet lang, of hij accepteerde het dualisme, erkende tweeërlei waarheid, en inziende, dat zijne resultaten niet in overeenstemming te brengen waren met de uitspraken der H. Schrift, zeide hij dat bij verschil de philosophie moest bukken voor de theologie. [3]) «Bedenk toch, dat God Oneindig

---

[1]) Idem, blz. 386.
[2]) Idem, blz. 385.
[3]) Idem, blz. 387.

is en wij eindig zijn», voegde hij er aan toe, ja, «druk als den hoogsten regel in uwe memorie, dat 't geen ons van God geopenbaard is, als het zekerste van alles te gelooven staat; en hoewel misschien het licht der rede ten uiterste klaar en baarblijkelijk ons iets anders scheen in te geven, dat men nochthans liever alleen Gods autoriteit, dan zijn eigen oordeel geloof geven moet». [1])

Alles samenvattende, kunnen wij dus zeggen: hij wilde geen toepassing van de philosophie op de theologie, als men dan maar erkende, dat de rede autonoom is op haar gebied. Zij zou hare meening mogen zeggen, op conditie, dat zij zwijgen zou, als de H. Schrift sprak. Zuiver dualisme, in den vorm, niet in het wezen. Als de lijnen doorgetrokken worden, niemand zag dit beter in dan KOELMAN, kwam men tot gelijkwaardigheid van beide, van H. Schrift en van rede, ja meer consequent, tot de suprematie van de rede over de H. Schrift. Op dien weg werd de rede of philosophie «interpres scripturarum».

Dat dit niet overdreven is, leert de historie. De leerlingen kwamen hiertoe. Hen kenmerkt niet de tweeslachtigheid van den meester. Zij begeerden niet, dat de philosophie de nederige dienstmaagd der theologie zou zijn. WOLZOGEN staat schijnbaar nog op de lijn van den meester. [2]) Hij verklaarde althans met nadruk, dat DESCARTES nooit eene vermenging van Theologie en Philosophie, van goddelijke en menschelijke rede gewild had. «DESCARTES heeft op meer dan eene plaats geschreven, dat de philosophie niet moet invallen in het kwartier, dat de theologie beheerscht; en zeer dikwijls heeft hij gezegd gelijk zijne vrienden gedenken, dat zulks een geestelijk overspel is, indien de menschelijke rede en goddelijke wijsheid ondereen gemengd worden.» VELTHUYZEN

---

[1]) Idem, blz. 388.
[2]) Idem, blz. 388.

ging reeds verder: «Objectief beschouwd zijn beide in haar geslacht volmaakt, volkomen zeker en onfeilbaar, en in dien zin is de eene niet lager dan de andere; beide zijn het waarheden van God afkomstig, op zekere en onfeilbare fundamenten steunende.»[1]) 't Duidelijkst kwam de dwaling aan den dag bij SMALCIUS. «Wij gevoelen, dat de philosophie wel niet moet even gelijk gesteld worden met de theologie; maar van gelijken houden wij, dat die theologie valsch is, die iets bevestigt, dat tegen de ware philosophie strijdig is.» [2])

Ziedaar dus het gif en de vijand. Was dat reeds geen zuiver rationalisme! Op die lijn doorgaande verliest de H. Schrift al haar gezag, heel haar normatief karakter. De rede is hier reeds kenbron en toetssteen der waarheid. Doch hierover later.

Mocht dit? Tot geen prijs. De H. Schrift moest norm voor geloof, leven en wetenschap blijven. Hij voegde er dan ook aan toe: «hoe vaak zij ook het tegendeel beweren, ik zeg, dat zij hunne theologie telkens met Cartesiaansche bloemkens opsmukken, die leelijk stinken in gezonde theologische neusgaten.» [3]) En dat een GROENEWEGEN in zijn «catechismus», een B. BEKKER in zijn «Vaste Spijze» en d'OUTREIN in zijne «Schetsen» den volke dit gif druppelsgewijze toedienden, deed hem innig leed. [4])

Het tweede principieele bezwaar van KOELMAN betrof het «de omnibus dubitandum» van DESCARTES. KOELMAN had geen KOELMAN moeten zijn, om niet terstond het gevaar te bemerken, dat bestond, indien men den leerling van LA FLÈCHE op dien weg volgde. Zou hij, die geloofde in de geopenbaarde waarheid, voor wien de

---

[1]) Idem.
[2]) Idem, blz. 389—390.
[3]) Idem, blz. 390.
[4]) Idem, blz. 392.

H. Schrift de kenbron van waarheid was met DESCARTES het uitgangspunt van alle zekere kennis willen leggen in het «ik denk, derhalve ben ik», derhalve in den mensch?

Wat leerde DESCARTES? Hij stelde, dat men in dit leven niet tot eenige zekere kennis kan komen, tenzij men den moed heeft eens voor altijd alle praejudicia of vooroordeelen terzijde te stellen. Wij lezen immers: «Wij kunnen van verkeerde oordeelen niet verlicht worden, zoo wij niet aanvangen eens in ons leven aan alle dingen te twijfelen, in dewelke wij 't minste vermoeden van onzekerheid vinden». [1]) En dat zich dit niet over enkele, maar over alle dingen uitstrekte, bleek. Eerst werden de *zinnen* gewantrouwd: «wij zullen vooreerst twijfelen, of er van alle dingen, die voor onze *zinnen* zijn gekomen, of die wij ons ooit ingebeeld hebben, eenige waarlijk in de wereld zijn». [2]) Dan eischte hij, dat men de *mathematische demonstratiën* in twijfel zou gaan trekken: «wij zullen ook van alle de andere dingen twijfelen, die eertijds zeer zeker aan ons hebben geschenen, ook van de *mathematische demonstratiën*, en ook van die beginselen, die wij tot nog toe gemeend hebben, dat door zich zelven bekend zijn». [3]) Ja, hij deinsde er niet voor terug, ook achter het *bestaan van God* een vraagteeken te stellen.

Maar nu was het, alsof dit den radicalen twijfelaar zelf haast te kras werd, en hij voor eigen voorschriften en consequentiën terugdeinsde, althans hij wilde niet allen aan den arbeid stellen, en zeide dan ook «ik wil echter niemand raden, mijn voorbeeld te volgen. Ik vrees, dat 't geen ik ondernomen heb, zoo zwaar en zoo moeilijk is, dat het zeer weinigen zoude nuttig zijn, het na te doen, want zelfs dat eene, dat wij alle de meeningen afleggen, die wij weleer

[1]) Idem, blz. 402.
[2]) Idem.
[3]) Idem, blz. 403

ingedronken hebben, moet niet van een ieder getenteerd worden.» [1]) Ja, er kwam nog eene verontschuldiging bij. Niet alleen moest niet de eerste de beste aan dit werk gaan, maar die het deed, behoorde nog wel degelijk toe te zien, hoe hij het deed; onderscheid makende tusschen middel en doel. «Wat den wil aangaat,» lezen wij duidelijk, «men moet ook onderscheid maken tusschen de twijfeling, die het einde betreft, en degene, die op de middelen ziet. Die het twijfelen aan God zich tot zijn oogmerk stelt, die zondigt zwaarlijk, omdat hij in eene zaak van zoo groot belang onzeker wil blijven; maar indien iemand zich die twijfeling voorstelt als een middel, om tot een klaarder kennis van de waarheid te geraken, zoo doet hij een werk, dat ten hoogste godvruchtig en eerlijk is, omdat niemand het einde kan willen, of hij wil ook de middelen, en degene doet ook niet kwalijk, die tot datzelfde einde al de kennis, die hij van God kan hebben, voor een tijd uit zijn geest wegdoet.» [2])

Dat was in het kort, wat DESCARTES wilde. Zinnen, mathematische demonstratiën, het bestaan van God, alles moest in twijfel getrokken worden, wel niet door allen, ook niet als doel, slechts als middel; toch was het uitgangspunt om tot zekerheid te komen het «de omnibus dubitandum»; de grond van absolute zekerheid werd gezocht in den mensch. [3])

Hoe stond KOELMAN tegenover die stelling? Dit laat zich denken. Schuwde hij misschien allen twijfel? Wilde hij als wetenschappelijk man alles aannemen wat zich als waarheid aandiende? Integendeel. Hij handhaafde het goed recht van den twijfel en heeft zich op dit punt zeer beslist en duidelijk uitgesproken. «Het ware wat anders», [4]) zoo

---

[1]) Idem, blz. 404.

[2]) Idem, blz. 407.

[3]) Dit is duidelijk uiteengezet door Dr. PH. J. HOEDEMAKER, in «Op het fundament der Apostelen en Profeten», 1ste jaargang.

[4]) Idem, blz. 161.

heet het, «indien zij wilden, hetgeen ARISTOTELES en zijne navolgers, ja, alle wijze lieden zeggen, en toestemmen, dat men, over twijfelachtige en recht disputabele zaken in de natuur zijn oordeel zou schorten en ophouden, totdat men de redenen wel ter dege overwogen, en met aandacht op alles gelet heeft, ook dat men zijne vooroordeelen, dat is ongefondeerde, uit de kinderjaren, en opvoeding, zonder en tegen reden en schriftuur, opgevatte oordeelen moet afleggen; want, dat zeggen wij, moet men niet eens, maar altijd doen, — maar neen, CARTES vereischt, dat men eens zal in twijfel trekken, en voor valsch houden, al hetgeen men te voren voor waarachtig heeft gehouden.» Hoe duidelijk dus, dat hij het «onderzoekt alle dingen» in dezen beslist handhaafde. Maar welke bezwaren hij dan tegen het «de omnibus dubitandum» had? Hij zeide het niet met zoovele woorden, maar het was natuurlijk dit, dat wie de stelling van CARTESIUS aanvaardde, daarmede alle objectieve kennisse Gods terzijde stelde, om op louter subjectieve gronden het gebouw der kennis te doen verrijzen. Hier werd de rede d. i. de mensch zelf de bron van alle kennis en verviel alle geloof in de geopenbaarde waarheid Gods, alle gezag der H. Schrift.

En dan eindelijk zouden wij nog als derde principieele bezwaar willen noemen «het verschil van inzicht in de faculteiten, grenzen en rechten der *rede*».

Eigenlijk is dit implicite reeds behandeld. Natuurlijk. Hoe zou men kunnen handelen over het gezag der H. Schrift, zonder te spreken over de verhouding van H. Schrift en van geloof en wetenschap. En ook, als het «de omnibus dubitandum» aan de orde komt, dan is het juist de rede, die op den voorgrond treedt als bron van absolute zekerheid en wetenschap. Maar toch meenen wij nog een oogenblik te moeten stilstaan bij de bezwaren, die KOELMAN had tegen de Cartesiaansche beschouwing en waardeering der rede. «Waarom verwerp ik de Cartesiaansche philosophie», vroeg

KOELMAN, en het antwoord luidde: «omdat in en na deze philosophie de natuurlijke rede der menschen en de natuurlijke philosophie zoodanig verhoogd wordt, dat zij niet onder, maar naast de Schriften staat, als even zeker en onfeilbaar»; — «dat ze alzoo zeker als de H. Schrift is», — «dat het aan de rede staat, alle dingen ter beproeving te roepen en te zien of iets van hetgeen wij meenen in de schrift te zijn, tegen de klare bevatting der rede strijdig is». [1])

Zoo wordt bevestigd, wat wij boven zeiden. KOELMAN zag heel goed in welk het eindstation op die lijn van redeneering zou zijn. Eerst eene bereidwilligheid om te buigen voor de Schriften, wanneer de resultaten van het denken in strijd mochten zijn met de uitspraken der H. Schrift. Daarop volgde reeds eene gelijkstelling van rede en Woord Gods, zooals wij hier lezen: «alzoo zeker als de H. Schrift». Om te eindigen met de suprematie der rede en de stoute pretentie derzelve, dat het aan haar staat om «alle dingen ter beproeving te roepen», om al wat met haar strijdig is als onwaarheid ter zijde te stellen.

En waarom kon KOELMAN dit alles niet aanvaarden? Omdat hij geen Pelagiaan was; omdat hij met alle kracht vasthield aan den val en deszelfs gevolgen, ook met betrekking tot den menschelijken geest. Onmogelijk kon de rede voor KOELMAN gezond, helder en klaar zijn op 't gebied der seculaire wetenschap, om plotseling te zwijgen op 't terrein der Theologie en geheel te buigen voor de uitspraken der Schrift. Nog veel minder kon hij aanvaarden, dat zij beide op 't gebied der natuur en schriftuur heerscheresse zou zijn. Hij zeide o. a.: «Zulk eene philosophie, die de rede des menschen, na zijn' val zoo verheft, dat zij in haar bevattingen, wanneer die naar des menschen verzekerde oordeel klaar en distinct zijn, alzoo hoog, alzoo zeker, alzoo onfeilbaar is als de Schrift,

---

[1]) Idem, blz 162—163.

ja nog daarenboven een rechter is van al wat in de Schrift is, om het te verwerpen en niet voor waarheid aan te nemen, als het tegen de klare en onderscheidene bevatting is, of het een anderen zin te geven. Zulk eene philosophie, zeg ik, is alleszins te verwerpen, als vloeiende van een laat-dunkigen en niet verootmoedigden geest, die de krankheid en verdorvenheid en verblindheid der natuurlijke rede niet behoorlijk erkent noch gelooft.» [1])

Hij wilde in het boek der natuur en der Schriftuur lezen bij het licht van Gods Geest en niet enkel bij dat der rede. Die rede was eene heerlijke gave Gods, maar verduisterd als zij was door de zonde, had zij goddelijke verlichting noodig. Geen wonder dus, dat hij in 't jaar 1669 reeds was opgekomen, tegen de beweringen van een man als WOLZOGEN, die regels als deze liet drukken en daarop nog wel kerkelijke approbatie verkreeg. [2]) «Ik meen, dat wanneer over de uitlegging kwestie is, men geenszins moet hooren naar de Schrift, die niets bewijzen kan, omdat over haar het dispuit is, alleen de *rede* moet hier gehoord worden, en moet de heele quaestie *decideeren*.» [3]) En verder, «de Schrift is geheel op eene menschelijke wijze geschreven..., waaruit volgt, dat men in de uitlegging derzelve niet anders moet verkeeren dan in de uitlegging van andere boeken.... De vorm en soort van de Heilige en gemeene rede is een en dezelfde.... Indien ik al de Wetten van uitlegging gebruikt hebbende. die de natuur van den text medebrengt, na dezelve een zin der Schrift vinde, òf dat is de ware zin, of de Schrift is niet van een volmaakt goed God.» [4]) Ook nog. «Nu God ons alleen woorden voorstelt die door de wetten van uitlegging verklaard worden, en die wetten menschelijk ingesteld zijn, zoo zie ik niet in,

---

[1]) Idem, blz. 163b.
[2]) Idem, blz 473.
[3]) Idem, blz. 479.
[4]) Idem, blz 480-481.

waarom wij het geloof van doen hebben, opdat ik na die menschelijke wetten mocht oordeelen, dat deze zin op die sententie past; en hoewel de H. Geest ons in dit oordeel te maken eenige hulp geeft, die is nochthans zoodanig niet, dat zij de natuur der verklaring veranderen kan». [1])

Summa summarum kunnen wij zeggen, KOELMAN hield zich aan de Conf.-Belgica, art. 5: «wij gelooven zonder eenigen twijfel, alles wat in dezelve (t. w. de Kanonieke boeken) begrepen is, niet omdat de kerk ze aanneemt en daarvoor houdt, maar inzonderheid, omdat de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat ze van God zijn, dewijl zij ook het bewijs daarvan bij zichzelven hebben», — en wilde tegen geen prijs de rede toelaten noch als uitlegster der Schrift, noch als toetssteen der waarheid. Hij zag door den waterspiegel heen op den bodem der dingen, maar dan zag hij ook, dat de beginselen der Hervorming en van DESCARTES lijnrecht tegenover elkander stonden. Heette het, dat de philosophie van slavin der theologie eene vrije zou worden naast haar, voor het oog zijns geestes rees een geheel ander beeld, nl. de theologie geknecht door de philosophie; de uitspraken der H. Schrift geaccepteerd voor zooverre zij konden bestaan voor de rechtbank der rede.

Lokte de philosophie van DESCARTES zulk eene krachtige bestrijding uit van den kant van KOELMAN, ja, van geheel de Kerk; meenden de meeste Classes gravamina te moeten indienen, teneinde politieke en kerkelijke maatregelen te nemen tegen de ongehoord stoute en schadelijke nieuwigheden van dien Franschman; niet minder hevig was de storm van verontwaardiging, die alom in de Kerk opstak, toen B. BEKKER de partij van DESCARTES koos en zijne vruchtbare pen allerlei boeken schreef, doortrokken van

[1]) Idem, blz. 481—482.

diens «geest en gift». [1]) Geleerden van allerlei naam grepen naar de pen; gravamina werden opnieuw ingediend; artikelen «tot detestatie van die leer» opgesteld; ja, het kwam zelfs zoover, dat hij in 1693, in weerwil van de protectie van Amsterdam's Magistraat, door de Synode te Alkmaar werd afgezet en tot zijn dood in 1698 ambteloos bleef. [2])

Tot de leden van dien geestelijken veldtocht tegen B. BEKKER schijnt ook onze KOELMAN behoord te hebben. Wij meenen dit althans uit allerlei gegevens te mogen afleiden. In de eerste plaats stond hij aan het hoofd van eene adres-beweging tegen den Magistraat van Amsterdam, die den schuldige te lang en te krachtig steunde; ook schreef hij twee nog al lijvige werken tegen Dr. BEKKER; [3]) terwijl het misschien nog het duidelijkste blijkt uit het feit, dat, toen ERICUS WALTEN een spotpenning vervaardigde op de tegenstanders van BEKKER, hij KOELMAN, als «pars pro toto», daarop afbeeldde. [4])

Hebben wij ons over dit verzet van KOELMAN tegen BEKKER te verwonderen? In geenen deele. Aan een scherpzinnig man als KOELMAN kon het niet ontgaan, dat beiden, DESCARTES en BEKKER, mannen één geestes waren, hetzelfde geestelijk cachet droegen en dat hunne leer uit ééne en dezelfde bron vloeide. Ja, KOELMAN zag, zooals wij boven reeds vermeldden, zoo goed het verband tusschen beider denken en schrijven in, dat hij van meening was, niet tot de bestrijding van BEKKER's dwalingen te kunnen overgaan, voor en aleer hij het « Vergift der Cartesiaansche Philosophie » had ontdekt.

---

[1]) O.a. "Admonitio sincera et candida de phil. Cartes".
"Vaste Spijze der Volmaakten".
"Betoverde Weereld".

[2]) REITSMA, "Gesch. v/d. Hervorming etc." 1ste druk, blz. 271.

[3]) "Wederlegging van BEKKERS Betoverde Weereld" vermeld op blz. I van het tweede werk, dat getiteld is: "Schriftmatige Leere der Geesten". Volledige titel. Bijlagen.

[4]) Zie Bijlagen, en Dr. KNUTTEL's keurige verhandeling over ERIKUS WALTEN.

Viel het eene, dan viel vanzelf het andere. Had DESCARTES algemeene beginselen gegeven, BEKKER paste ze toe o.a. op het gebied der engelen en geesten.

Wij achten het daarom ook onnoodig, na de nog al breedvoerige bespreking van KOELMAN's bestrijding van het Cartesianisme, een breed overzicht van dezen pennenstrijd te geven. De beginselen zijn dezelfde; beide geleerden ademen in dezelfde atmosfeer, en gaan dus in het oog van hunnen gemeenschappelijken antagonist aan hetzelfde euvel mank.

Tot recht verstand der zaak volge hier eerst eene korte inhouds-opgave van BEKKER's «Betoverde Weereld». [1]) Het werk bestaat uit *vier* boeken. In het *eerste* vinden wij een opgave van de meeningen der Ouden omtrent Goden en geesten. Tot de vroegste tijden opklimmende, bespreekt BEKKER al de overblijfselen van superstitie en tooverij, bij de heidensche volkeren te vinden; beschrijft vervolgens, hoe die begrippen bij Joden, Mohammedanen en Christenen ontstonden; om eindelijk de PATRES te laten berichten, hoe die heidensche denkbeelden allengs in de Christelijke kringen inslopen en ingang vonden. In het *tweede* boek tracht hij alle plaatsen der H. Schrift, waarin van den invloed van engelen en duivelen, op menschen uitgeoefend, sprake is, in harmonie te brengen met zijne maximen; terwijl hij er telkens op wijst, dat die bijbelplaatsen allegorisch verklaard moeten worden. In het *derde* boek wordt in het algemeen gehandeld over den omgang van den duivel met de menschen, terwijl hij meer in het bijzonder stilstaat bij de *tooverij*. Handelen dus de *drie* eerste boeken over de, door hem aldus genoemde, «quaestiones juris» het vierde boek is aan de «quaestiones facti», d.i. aan de feiten op dit terrein gewijd.

---

[1]) Voll. titel: «De betoverde Weereld, synde een grondig onderzoek van 't gemeen gevoelen aangaande de geesten, derselver aart en vermogen, bewind en bedrijf, alsook van 't geen de menschen door derselver kracht en gemeenschap doen». 1691.

Hebben wij nu den inhoud van BEKKER's hoofdwerk leeren kennen, wij meenen niet beter te kunnen doen, dan hierop eene inhouds-opgave van KOELMANS beide geschriften te laten volgen. Gelukkig, dat KOELMAN in zijn tweede werk: de «Schriftmatige Leere der Geesten», den inhoud van het eerste «Wederlegging van BEKKERS Betoverde Weereld» geeft, daar het ons niet mocht gelukken dit boek in handen te krijgen.

In dit laatstgenoemde werk nu behandelt KOELMAN het volgende: 1° toont hij aan, dat BEKKER op 95 punten «onbeschaamdelijk, stoutelijk en regelrecht» tegen de H. Schrift ingaat; 2° dat hij op 15 punten «smadelijk spot, lacht, railjeert en scharst» met hetgeen de H. Schrift zegt; 3° dat hij omtrent geesten, duivelen enz. zoodanige dingen leert als HOBBES, SPINOZA, KOERBACH, e. a.; 4° dat BEKKER den spot drijft met de overzetters en de overzetting der H. Schrift in het Nederlandsch, terwijl juist die vertaling door geen andere overtroffen wordt; 5° dat hij door het schrijven van dit zijn werk onberekenbare schade aan de prediking heeft toegebracht; 6° dat hij op vele punten in strijd komt met den inhoud der Formulieren van Eenigheid onzer Kerk; 7° dat hij door dergelijke geschriften aan vele leden der Gemeente aanstoot geeft; 8° dat hij de Autoriteit der H. Schrift aantast en de rede tot leidsvrouw kiest, en 9° dat hij het volk bedriegt en misleidt, wanneer hij leert, dat de grondtalen geheel iets anders bedoelen, wanneer zij spreken over duivelen, booze geesten enz. dan 't geen de overzetters daaronder verstaan. [1])

Is dit de rijke inhoud van zijn eerste groote werk tegen Dr. BEKKER, die van het tweede uitvoerige geschrift staat in belangrijkheid bij dien van het eerste niet achter. De inhoud is de volgende. [2]) In het *eerste* boek toont de auteur aan, dat de goede engelen op aarde verschenen zijn, gesproken

---

[1]) «Schriftmatige Leere der Geesten» blz. 4—5.

[2]) Dit werk bevat 6 boeken.

en invloed uitgeoefend hebben op de lichamen en zielen van de menschen; in het *tweede* werkt hij het laatstgenoemde punt nader uit, terwijl tevens allerlei uitvluchten van BEKKER «opgelost» worden; in het *derde* boek tracht KOELMAN te bewijzen, dat er volgens de H. Schrift inderdaad waarzeggerijen, tooverijen, spookvertooningen geweest zijn; in het *vierde* brengt hij verschillende gronden, ontleend aan de rede, voor al deze beweringen bij, en somt enkele welbewezen geschiedenissen op; in het *vijfde* boek volgen nog meer welbeproefde exempelen; terwijl hij in het *zesde* boek bewijst, dat alwat BEKKER tot zijne verdediging geschreven heeft onnut, krachteloos en redeloos is. [1])

Kunnen wij, na de mededeeling dezer inhoudsopgaven, ons een denkbeeld vormen van de wijze, waarop KOELMAN BEKKER heeft bestreden, het zij ons vergund op enkele punten nog de aandacht te vestigen. De zaak waarom alles draaide, dit zag KOELMAN duidelijk, was de verschillende omschrijving, die zij gaven van de natuur der geesten. Het kwam op iedere bladzijde van BEKKER's boek uit, dat hij bij zijne redeneeringen van de Cartesiaansche stelling uitging, «dat een geest een denkende en een lichaam eene uitgestrekte zelfstandigheid is», waarop hij dan zijn gevoelen grondde, «dat geen *denkende* geest in een staat van afgescheidenheid, hetzij *goede* of *kwade*, op *uitgestrekte* stoffelijke lichamen, inzonderheid op die der menschen, werken kan». Dat KOELMAN het daarmede niet eens was, zagen wij reeds boven, bij de behandeling van zijne bestrijding van het Cartesianisme. Niet alleen het denken en willen mogen aan een geest worden toegeschreven, maar ook wel degelijk krachten. «De natuur», zegt hij, «van een geest bestaat daarin, dat het is een geestelijk weezen, begaaft met verstand, wil en *krachten*. BEKKER erkent niet anders in een geest dan denken

[1]) „Schriftmatige Leere der Geesten" blz. 3—4.

en wil, en dat haar werking naar buiten alleen geschied door willen; zo stellen het de Cartesianen, waar tegen ik geschreven heb,[1] .... bewijzende, dat behalven wille ook in haar een kracht om na buiten te werken, bevonden word; gelijk de ervarenheid ons leert in onze ziel, die een geest is; en de H. Schrift spreekt van de kracht en sterkte der Engelen». [2])

Ging Dr. BEKKER van de stelling uit, dat een geest als bloot denkende zelfstandigheid geen invloed op andere geesten en lichamen kon uitoefenen, dan volgde daaruit met onverbiddelijke consequentie, dat allerlei bijbelsche uitspraken en wonderen allegorisch moeten verklaard worden. En welk eene inspanning het hem kostte om die bijbelplaatsen in overeenstemming te brengen met zijne maximen, weet ieder, die zijn boek heeft gelezen.

Tegen die Schrift-verdraaiing, waarbij de Cartesiaan telkens om den hoek kijkt, kwam KOELMAN dan ook in het gansche boek op. Welk «eene grouwzame verachting en smaad omtrent Gods Woord en desselfs onfeilbare zekerheid».[3]) Immers wanneer BEKKER als zijne meening durfde uitspreken, «dat Christus zich in Zijn doen en spreeken zo gevoegt heeft na het dwalend gevoelen des volks»,[4]) antwoordde KOELMAN daarop, dat, al was Christus niet gekomen om Zijn volk «de natuurlijke oorzaaken van eenige zaaken te leeren en om te verbeteren de dwalingen omtrent de bevattingen der zaaken», dat Hij hetzelve echter nooit in zijne dwalingen gestijfd heeft.[5]) Het was duidelijk meende hij, dat de Bijbel voor BEKKER niet dan «een opgeschikt Fabel-boek en Roman was»,[6]) waaruit

---

1) "Vergift der Cart Philosophie" blz. 281, 282, 288, 321.
2) "Schriftmatige Leere der Geesten" blz. 54.
3) Idem, blz. 87.
4) Idem, blz. 110.
5) Idem, blz. 110—111.
6) Idem, blz. 86—87.

de Rede moest ziften, wat waar was en waar kon zijn. Booze geesten waren slechts ziekten; van den duivel bezetenen, menschen, die behept waren met den «geest der krankheid».[1]) Deden de Engelen Gods iets, dan was dat enkel een wijze van beschrijving van de macht en van de daden Gods. En zoo heel de H. Schrift door. Tegenover dit alles handhaafde KOELMAN de autoriteit der H. Schrift. Beweerde BEKKER, dat «de Duivel zo in de hel opgesloten was, dat hij op aarde niet was, noch werken kon», dan wees KOELMAN hem terstond op allerlei inconsequenties, en poneerde tegenover zijne subjectieve meeningen het gezag der H. Schrift, die toch duidelijk van de werking van den duivel spreekt.[2]) Lachte BEKKER om het geloof van toverijen, duivelsche waarzeggerijen, spooksels, bezetenheden, aanvechtingen en droomen»,[3]) dan verklaarde KOELMAN, dat hij er wel degelijk aan geloofde èn op grond der H. Schrift, èn op grond der rede, ofschoon de «schriftuurlijke bewijzen steeds het fundament blijven, waarop zijn gevoelen principaalijk gebouwd was».

Wat was dit anders dan de toepassing van het Cartesianisme! Gods Woord van zijn gezag beroofd, de rede norm en kenbron der waarheid! KOELMAN zegt dit met zooveel woorden: «Doch ik verzekere mij, dat hij bezeten en verblind zijnde door zijn voor-ingenomene voor-oordeelen, op zijn Sociniaansch stoutelijk en hardnekkiglijk, de reden in dezen heeft gesteld tot een regel en richt-snoer van zijn geloof, en van zijn verklaring der Schrift, en dat hij daarop bestaan heeft Gods Heilig en onfeilbaar Woord te buigen en te verdraien, met veel moeite, en krenking van 't licht van zijn Conscientie, en van Gods Geest in hem.»[4]) Ja, wilde men de «oorzaken, aanleidingen

---

[1]) Idem, blz. 117.
[2]) Idem, blz. 123—134.
[3]) Idem, blz. 143.
[4]) Idem, blz. 48

en sourcen» weten, waardoor BEKKER tot die dwaling gekomen was, dan meende KOELMAN het volgende te kunnen constateeren, «1° dat hij nooit een devoot en Christelijk beseffen en begrip had gehadt van de Engelen, die de Heere tot zijn dienst voortgebracht had; 2° dat hij nimmer eene behoorlijke, en buigzaame onderwerping gehad had voor het Woord des levenden Gods, als onfeilbaar, en majestueus en Godlijk; 3° dat hij de natuur der Geesten niet wel verstaan had, haar heele werkingen stellende in denken, of in kennen en willen; en eindelijk 4° dat hij tot zijn verderf de Cartesiaansche Philosophie had omhelst.» [1])

Aan het einde van KOELMAN's bestrijding van Dr. BEKKER's «Betoverde Weereld» gekomen, meenen wij nog eens duidelijk te moeten in het licht stellen, dat het KOELMAN in BEKKER niet hinderde, dat hij den strijd had aangebonden tegen «een chaos van volkssprookjes, vertelsels van vroedmoeren en bakerwijven, oude wijvenpraatjes, monnikenverhalen, mededeelingen en schurkachtige bedriegerijen;» integendeel, niemand liever dan hijzelf wilde die giftige plant des bijgeloofs, die zoo diep haar wortelen in de harten van het meerendeel der hoorders had geslagen, met gansche hand uitrukken, [2]) maar wat hem tegenstond, was het Cartesiaansche beginsel, waarvan BEKKER uitging, en dat hem er toe bracht zich boven de Schrift te plaatsen. Waar dit moest eindigen, zag hij heel goed in; hij zinspeelde er op, toen hij schreef: «Ja ik vreeze waarlijk, dat hij of inderdaad niet en gelooft, dat er Engelen in de wereld zijn, goede en quaade, wat hij er ook van zeid, of dat hij immers zeer na bij is, om met de Atheisten en Schriftbestrijders te gelooven dat het al maar Heydensche fabelen en vercierselen zijn de dingen, die nopende deze Geesten van de menschen gelooft

---

[1]) Idem, blz. 37.
[2]) Idem, blz. 478, 496, 497

en gesproken, en in de H. Schrift verhaalt worden.» [1]) Welnu, als KOELMAN zoo over BEKKER dacht, wekt het dan nog verwondering, dat deze strijdvaardige man de pen tegen zooveel ongeloof en tegen zulk een verderfelijk beginsel opnam?

---

[1]) Idem, blz. 48–49.

DERDE HOOFDSTUK.

Koelman als Reformator.

Bij den rossen gloed der martelvuren geboren, stond de Republiek daar in het midden der 17e eeuw als eene bekoorlijke gestalte, de overwinning dragende op het gelaat. Zij zou geroepen worden tot groote daden en grootsche dingen, maar 't zou blijken, dat zij hiertoe gestaald en bekrachtigd was. Uit eene groote verdrukking komende en de palm der overwinning zwaaiende, heeft zij eene keur van talenten ontplooid, als nooit te voren. In de levenskrachtige periode der jeugd verkeerende, deed zij Europa verbaasd staan door hare machtsontwikkeling.

Wie de historie des lands kent, weet wat onze handel, visscherij, vrachtvaart, nijverheid en landbouw in die jaren beteekende. Waren onze vroede vaderen de vrachtvaarders der geheele wereld, ons Vaderland kon toen ter tijde, bij eventueel gebrek de voorraadschuur van geheel ons wereld-deel genoemd worden. En dan, wat vond men hier te lände op intellectueel terrein, en op dat van de kunst. Denkers, dichters, schilders bij de gratie Gods. Nog ziet geheel de wereld met verbazing tot de Oud-Hollandsche schilderstukken op. REMBRANDT dwingt aan een ieder bewondering af. ELZEVIER's boeken werden overal geprezen, zoodat geleerden

van alle landen hunne geschriften bij hem lieten drukken. Alom schitterden de diamanten, door kunstvaardige hand te Amsterdam geslepen. En wat het maatschappelijk en godsdienstig leven betreft, «enkele afdwalingen uitgezonderd, waren werkzaamheid, goede trouw, ingetogenheid, eenvoudigheid, weldadigheid volksdeugden. Het Calvinisme had op de opvoeding des volks zijnen stempel gedrukt.[1])

Of dit omstreeks het merkwaardige jaar 1672 nog zoo was? Helaas neen! Uit den vreemde mocht men schatten gouds hebben gehaald, het gif van velerlei zedelijk bederf en kwaad werd eveneens geimporteerd. De oude glans van vroeger ging verloren. In den maalstroom van verderf ging veel ten onder, wat vroeger stand gehouden had te midden van veel verleiding. De spankracht der religie verminderde. 't Is niet te ontkennen, dat de ethische zijde van het Christendom verwaarloosd werd. Op ieder terrein deed dit zich gelden. Wel is het waar, dat de politieke omstandigheden in 1672 voor een oogenblik hierin verbetering brachten, maar nauwelijks was die verdrukking voorbijgegaan, of Fransche invloeden deden zich opnieuw gelden. «De oude eenvoudigheid, degelijkheid, huiselijkheid verdwenen langzamerhand en maakten plaats voor overdaad, uithuizigheid, verkwisting en losbandigheid. De zucht naar genot en den uitwendigen glans des levens werd meer en meer de drijfveer der maatschappij. De Fransche wapenen had men kunnen bedwingen, maar de Fransche geest sloeg ons volk in andere, verderfelijke banden. Het volkskarakter, waarvan godsvrucht een der hoofdtrekken geweest was, wijzigde zich in ongunstigen zin. De Kerk, waarop in de eerste plaats de plicht rustte, den godsdienstigen zin te onderhouden, bleek haar taak niet meer naar eisch te kunnen vervullen. Zij was verbasterd, wereldsch geworden; uit de langwijlige voordrachten der

---

[1]) Zie „Geschiedenis van ons Vaderland" door F. VAN RIJSENS" blz. 234.

predikanten sprak niet meer de overtuiging, die zoo grooten indruk op de schare maakte; steeds minder werd in Kerk en maatschappij het Evangelie betracht, steeds meer verdween het voorvaderlijk geloof, en nieuwe denkbeelden op godsdienstig en tevens op staatkundig gebied schoten, in het bijzonder bij de hoogere standen, wortel.» [1])

Zooals wij hoorden, openbaarde zich de krankheid ook op kerkelijk godsdienstig terrein. Wie de predikaties dier dagen leest, bemerkt, dat zij over het algemeen zuiver rechtzinnig waren, maar wie dan daarnaast de acta en notulen van Kerkeraad, Classis en Synoden openslaat, zal bemerken, dat leer en leven der voorgangers dikwijls op zeer gespannen voet stonden. Waar het den leeraren veelal aan de ware geestdrift ontbrak, daar kon het niet uitblijven, of geheel de dienst des Allerhoogsten werd een «sleur of slenderdienst». De Zondag werd ontheiligd en deze verwaarloozing van den «marktdag der ziel» deed haren invloed gelden op geheel het organisme van Staat en Kerk.

Geen wonder dus, dat KOELMAN hier tegen opkwam. Hij achtte zich een geroepene Gods; hij moest protesteeren en profeteeren van betere dingen. Dikwijls doet hij ons denken aan den grooten profeet des Ouden Verbonds, aan Jeremia. Ook hij meende van God gesteld te zijn, in deze dure tijden, «tot eene versterkte stad, een ijzeren zuil, en een koperen muur», en toch, bij al die kracht en flinkheid, was hij een teeder man. Dikwijls hief hij dreigend de geeselkoorde omhoog, maar als zij striemend neerdaalde, was er altijd ontferming in de slaande hand. Dat teedere openbaarde hij overal en altijd. Reformeeren was zijne roeping geweest, zijn leven lang. Als student wekte hij zijne commilitones reeds op tot heiligheid en reinheid; als predikant van Sluis

---

[1]) Zie idem, blz. 304–305.

leerden wij hem kennen als strijder voor de rechten der Kerk en de heiligheid van het Sacrament; nu willen we hem teekenen als reformator..

Wat heeft hij willen reformeeren? Alles. Hij meende van den grond af te moeten beginnen. KOELMAN toch was een te scherpzinnig en principieel man, dan dat hij zou gemeend hebben, dat eene deugdelijke en blijvende verbetering door groote woorden en algemeene maatregelen tot stand kon gebracht worden. Integendeel, hij toonde door zijn voorbeeld, dat wie daaraan wilde medearbeiden bij het begin moet beginnen. Zag hij op de verwildering van vele huisgezinnen, dan was het hem duidelijk, dat, zou de naaste toekomst beter worden, de kinderen anders dan veelal geschiedde moesten worden opgevoed. Rustte zijn blik op het vervallen aangezicht der Kerk, dan toonde hij heel goed in te zien, dat eene Nationale Synode, hoezeer door hem ook gewenscht, daarin plotseling geen verandering kon aanbrengen, maar dat de Reformatie beginnen moest bij de studenten en bij de diakenen, ouderlingen en predikanten zelf. En het is daarom dan ook, dat hij zijn manlijk woord tot hen allen richtte.

Ik had bij de bespreking zijner reformatorische geschriften tweeërlei methode kunnen volgen. Ik kon nl. historisch-genetisch te werk gaan, en dus die werken bespreken in de volgorde, waarin zij vervaardigd zijn, maar wat zich nog meer aanbeveelt, is, naar wij meenen, deze wijze van bewerking, dat wij opklimmen van het mindere tot het meerdere. Was het nu zoo gesteld, dat men kon aantoonen, dat het eene werk met noodzakelijkheid op het andere moest volgen, dat het tweede het eerste, en het derde het tweede en zoo voort, veronderstelde, dan was er geen sprake van keuze, dan diende de historisch-genetische methode gevolgd te worden. Maar nu dit in geenen deele het geval is, meenen wij een veel beter overzicht te

krijgen over geheel zijn arbeid en een juister beeld daarvan te kunnen ontvangen, wanneer wij de tweede methode volgen, en van lager tot hooger opklimmen. Wij zullen dan hebben te spreken aan de hand zijner werken en toespraken over 1° de plichten der Ouders in zake de Opvoeding hunner kinderen; 2° de studenten in de Godgeleerdheid; 3° het ambt van Ouderlingen en Diakenen; 4° de Leeraren; 5° den toestand van Kerk en Staat in Nederland; 6° het «Geestelijk leven».

Opvoeding der kinderen.

Zal het gebouw vaststaan, dan moet het fundament goed zijn. Zoo dacht KOELMAN er ook over. En het was zeker die gedachte, die hem leidde, toen hij een practisch boek over de plichten der Ouders in zake de opvoeding hunner kinderen schreef. [1] Wat getuigt dit geschrift van veel menschenkennis! Hij draagt het op aan de ouders en schoolmeesters. Immers, beiden behooren doordrongen te zijn van de heilige en hooge roeping van hun leven, en beiden hebben zoo veelvuldige gelegenheid en zoovele middelen om in te werken op het kind. De ouders toch hebben zich wel te herinneren, dat de kinderen de zonde van hen erfden, die erger is dan «graveel, steen of melaatschheid» [2]), en dat zij dus ook hebben te arbeiden voor hunne tweede geboorte; terwijl de Meesters er naar hebben te streven, dat de verheerlijking van Gods naam worde bevorderd, door de kleinen voor den Heer op te voeden. Wie heeft bijkans beter gelegenheid dan zij, die ze nog «weinig gegroeid in zonde» reeds op school

[1]) „De plichten der Ouders, in Kinderen voor God op te voeden, nevens drieërlei Catechismus enz.„ Zie den volledigen titel in de lijst der Geschriften. Amst. 1679.

[2]) Zie idem Voorwoord.

krijgen en iederen dag zoolang onder hunne beademing hebben?

Na dit woord van opdracht komen wij tot het eigenlijke boek. Ook hier dringt hij door tot den wortel. Wil men komen tot betere toestanden, tot eene beter opgevoede jeugd, i. e. w. tot meer Christelijke huisgezinnen, dan moet de taak der opvoeding zich uitstrekken tot reeds vòòr de geboorte. Ja, de keuze van eene vrouw behoort reeds eene zaak des gebeds te zijn, daar er zooveel van afhangt, dat men eene «troostelijke en bekwame partuur» [1]) krijgt. Dient men daarbij reeds ten zeerste op de religie te letten, nog meer behoort dit het geval te zijn bij de keuze van eene tweede vrouw, daar de liefde van eene stiefmoeder voor kinderen uit een eerste huwelijk nooit zoo groot kan zijn. En dan, wanneer de vrouw later in blijde verwachting is, zij er een gebed om «goede verlossing en heiligmaking voor het kind», [2]) en dat niet alleen, maar er worde ook bij de moeder alle voorzorg gevonden in zake spijze en drank en passies, [3]) opdat reeds de dracht Godes zij. En is het kindeke geboren, dan lette men op allerlei ding. In de eerste plaats raadt hij de moeder aan, om, indien zij kan, het kindeke te zoogen, daar dit immers naar Gods bestel is; verder om het kind, dat haar geboren werd, zoo spoedig mogelijk tot het Verbond der genade te brengen door den Doop, daar kinderen immers, evenzeer als voor de zonde, voor het nieuwe levensbeginsel vatbaar zijn; ja, hij voegt er zelfs aan toe, dat men voorzichtig dient te zijn in zake de keuze van den naam, dien men geeft. Komt het toch niet dikwerf voor, dat men aan de kinderen allerlei dierennamen geeft als Duifje, Zwaantje enz. Men zij daarmede voorzichtig, als ook met

[1]) Idem, blz. 3.
[2]) Idem, blz. 5.
[3]) Idem, blz. 6.

namen van God en Engelen; men zij er veel meer op uit om zulke te bedenken, die vrome menschen voor onzen geest roepen en prikkelen tot navolging. Of zal het later niet eene kwelling voor de kinderen zijn, indien zij bemerken, «dat zij door hunne Ouders met die beestennamen in de rol van Christus' soldaten en huisgenooten zijn ingeschreven.» [1])

Is er dus teedere zorg, door de Ouders aan te wenden voor en terstond na de geboorte van hun kind, niet gemakkelijker wordt het daarna. Wat lezen wij toch! Zijn de kinderen nog te klein om zelf te bidden, Ouders, doet gij het dan voor uw kind, en tracht, bedenkende dat zij klein zijnde reeds zoo scherp opmerken, hen ten goede te onderrichten door «gebaren en manieren». [2]) Worden zij wat ouder, dan moeten de Ouders reeds beginnen met hen te bidden, niet met vaste of Formulier-gebeden, maar, naar omstandigheden, «naarstiglijk en bewegelijk». Ja, KOELMAN is er zelf voor, om met kinderen, beneden de zes jaar, reeds enkele vragen te behandelen, en ze vooral spoedig mede te nemen naar de publieke catechisaties en de vergaderingen der geloovigen, ten einde hen te gewennen aan orde, eerbied en oplettendheid. Wil men ze beloonen, voegt hij er aan toe, 't is goed, maar dan nooit in, maar na de Kerk.

Met de jaren klimmen de eischen. Zijn de kinderen tusschen de 6—12 jaar, dan, meent de schrijver, moeten reeds breedere en vastere grondslagen voor het gebouw hunner geestelijke kennis gelegd worden. Hij wenscht dan de 10 Geboden en 12 Artikelen behandeld te zien op zoodanige wijze, dat zij niet gekend, maar ook begrepen worden, terwijl de ouders zullen goed doen de Catechismus-predikatie thuis te «herkauwen». Ja, opdat zij beter in staat zullen zijn om later

---

[1]) Idem, blz. 9.
[2]) Idem blz. 13.

staande te blijven te midden van al de geestesstroomingen hunner dagen, dringt hij er bij de ouders op aan, dat zij hunne kinderen zullen spreken over de bijbelsche historie en die der Kerk; ook wil hij hen gewaarschuwd zien voor de dwaalbegrippen van Quakers, Socinianen en Arminianen.[1])

Immers, wanneer zij alzoo goed onderwezen zijn in de gereformeerde leer, gewapend tegen de wolven, die de schaapskooi binnendringen, en verder toegerust met de gave van zingen en de kennis der Psalmen, dan, en dan alleen zal de Kerk iets hebben aan zulke leden.

Na deze korte bespreking van de «gronden der waarheid», handelt hij over de «plichten der godzaligheid» van de kinderen tegenover de ouders, en daarna over de wijze, waarop de ouders de zonde vroegtijdig in hun kroost moeten bestrijden. Zullen de huisgezinnen worden en zijn, wat zij behooren te wezen, «klein huisgemeenten, dan moet den kinderen van de prilste jeugd de naleving van het 5[de] gebod ingeprent worden. Immers, van de naleving van dat gebod hangt in velerlei opzicht het geluk des gezins af. En daarom Ouders, zegt hij, eischt van uwe kinderen «inwendig respect, achting en liefde,» [2]) zoodat het hun eene oorzaak van vreugde is in uw gezelschap te mogen zijn, en eveneens «uitwendige eerbiedenisse», zoodat zij opstaan van hunne zitplaats en hunne hoofden ontblooten, wanneer Vader of Moeder nadert; er staat toch: «voor de grauwe haren zult gij opstaan en het aangezicht des ouden vereeren.»

Maar, wanneer de Ouders dat willen bereiken, moeten zij hun kinderen niet altoos «flauwelijk hun zin geven»; «overdwars denzelve» [3]) zegt hij, en leer hen buigen. Waakt er

---

[1]) Idem, blz. 28.
[2]) Idem, blz. 33.
[3]) Idem, blz. 35.

dan voor, voegt hij er aan toe, dat gij niet te familiaar met hen wordt, en laat het in geheel uw leven blijken, dat gij respect hebt voor het Woord Gods, veel uwe bevelen, met gronden daaraan ontleend, aandringende. En dan, zijt niet gierig als een Laban jegens uwe kinderen, hen slechts als uwe slaven gebruikende, want dit «baart vervreemding des harten en doet de kinderen vlieden.» [1]) Integendeel; hebben zij een goeden raad, neem dien blijmoedig en dankbaar aan; «dat zal immers hunne harten inwinnen tot een gehoorzame onderwerping aan uwe billijke geboden». En als dan verder in uw huis gevonden worden, vaders en moeders, vrede en eensgezindheid, en gij u bewaart voor de overijling van een Jefta, dan zal de weg gebaand zijn tot eene blijmoedige naleving van het 5de gebod.

Moeten dus de ouders voor allerlei zonde zich wachten, niet minder dient zij door hen in de kinderen vroegtijdig bestreden te worden, zal het doel niet gemist worden. Over de wijze waarop dit geschieden moet, nog een enkel woord.

Koelman begint met de opmerking, dat de Ouders wel moeten bedenken, dat kinderen de kracht der zonde en verleiding niet kennen, en dus ook niet weten, dat de eerste zonden als «rankjes, scheutjens en takjens komen», [2]) om spoedig vaste en stijve takken te worden, die zeer bezwaarlijk door hen of anderen afgebroken kunnen worden. Dat de Ouders dus te meer waken. Verder zijn daar allerlei schijnbaar onschuldige spelen in zwang, waarvan een Christen zich dient te onthouden, om de passies die ze wekken en om vele andere redenen. Daar hebt ge, zegt hij, het spelen met het lot of kaart, of op het ganzenbord. [3]) Verbiedt het den kinderen, «dewijl de dobbelsteenen daartoe

[1]) Idem, blz. 41.
[2]) Idem, blz. 47.
[3]) Idem, blz. 51.

gebruikt moeten worden». «Toont, zegt hij, dat het lot Gode heilig is, en het met aanbidding van Hem, en niet in spel gebruikt wil hebben, dewijl Hij zijne voorzienigheid daarover alleen heeft». Daar hebt ge b.v. het kaartspel, merkt hij op. Op zichzelf is in kaartspel wel kunst, en in zoover zou het geoorloofd zijn, maar de uitdeeling der bladen is van het lot. Past er verder op, vermaant hij, dat uwe kinderen niet door jaloerschheid verteerd worden, want zij is eene verrotting der beenderen, en tevens hierop, dat uwe kinderen nooit onder elkander minachtend spreken over hunne Ouders; ja, hij gaat zelfs zoover, dat hij, als het hoog gaat, een ongehoorzaam en «rebellig» kind zou willen laten dooden door de Overheid.[1]) En wat verder tegen elken prijs tegengegaan moet worden, is het lezen van vuile, amoureuse boeken en het spreken van lage taal, «want daardoor wordt vuilheid en onkuischheid al vroeg in hen geplant, en als met sulpherpriemen aangestoken».[2]) Ook late men den kinderen geen dansles geven of bals bijwonen, aangezien de daar heerschende atmosfeer bedorven is en het gezelschap «ijdel en dertel».[3]) En dient eene moeder niet evenzeer het oog te houden op de kleeding van haar kind? Waartoe dient al dat opsmukken anders dan om de ziel tot hoovaardij op te voeren, terwijl juist eenvoud zulk een heerlijk sieraad is?[4]) Is het verder, dat gierigheid haar netten spant om de ziel der kinderen, verbreekt ze, Ouders; en vertoonen zij aanleg tot luiheid, houdt hun Salomo's spreuk voor en vertelt hen, dat het leven kort en de taak groot is.[5]) Maar bovenal, tracht uw kind te overtuigen van het recht der Ouders om hunne kinderen

---

[1]) Idem, blz. 52.
[2]) Idem, blz. 55.
[3]) Idem, blz. 56.
[4]) Idem, blz. 57.
[5]) Idem, blz. 59.

te kastijden, ja wijst hen op Eli, die van God gestraft werd, omdat hij de tucht niet handhaafde. [1]) En indien ge kastijdt, ziet toe, dat er orde en maat in uwe kastijdingen zij. Kastijdt niet te weinig, opdat zij niet zonder vreeze zullen zijn; niet te veel, opdat zij niet moedeloos worden; niet te laat, opdat er nog hoop op beterschap zij; en niet te onmatig, want dat zou toorn wekken. [2]) En laat uw kind nooit den indruk krijgen, dat gij het in passie kastijdt, maar wacht er mede, totdat gij weer tot kalmte gekomen zijt, want anders zullen zij denken, dat niet uwe rede, maar uw toorn de oorzaak hunner kastijding is». Neen, «de kastijding is eene bittere pil, die men in wijsheid dient te vergulden, in liefde te geven, opdat zij niet uitgebraakt worde». [3]) En bovenal dient op èène zaak gelet te worden, nl. hierop, dat niets U gaat boven de overtreding van een gebod des Heeren. Wordt uw welstand benadeeld, breekt uw kind eenig vaatwerk, vaar dan niet uit, alsof alles op 't spel stond, om niet of weinig ontsteld te zijn, wanneer God straks onteerd wordt. En dan, van welken aard de kastijding ook wezen moge, er zij altijd teederheid in de hand, die slaat.

Hebben de Ouders dus de tuchtroede te gebruiken en allerlei zonde uit te roeien, ook rust er eene meer positieve taak op hunne schouders. Koelman meent althans aan het voorgaande enkele regelen te moeten toevoegen, opdat de kinderen zouden leeren bidden uit den Geest en de godzaligheid hun zou ingeplant worden door gemeenzame aanspraak.

Het gebed behoort volgens dezen prediker eene centrale plaats in te nemen in het leven van een Christen. Telkens heeft hij het in zijne boeken over het gebed.

Geen wonder dus, dat hij de Ouders ook op dit punt

---

[1]) Idem, blz. 64.
[2]) Idem, blz. 64.
[3]) Idem, blz. 65.

vermaant. Zullen de dingen in Staat en Kerk beter worden, dan moet het gebedsleven geen uitzondering blijven. Leert uwe kinderen toch, zegt hij, de natuur van het gebed, opdat zij weten, dat het niet bestaat in woorden, maar in een uitbrengen van de begeerten des harten tot God. [1]) Gaat hen er in voor en laat uw bidden geen Formulier-gebed zijn, dat u koud en dor laat, maar zij uw hart daaronder «smeltend, teeder en schreiend», [2]) terwijl gij hen tracht te doordringen van Gods majesteit en hoogheerlijkheid, want «kinderen zijn van nature atheisten, omdat zij God niet zien.» [3]). Vraagt gij, zegt KOELMAN, wat de hoofdinhoud van zulk een gebed moet zijn, ik antwoord U, dat het «magna pars» moet bestaan in dankzegging en belijdenis, [4]) terwijl 's morgens de verzoeken breeder op den voorgrond behooren te staan, en er 's avonds meer belijdenis van zonde gevonden worde. Zal dit alles evenwel gevonden worden, dan behoort de bidder bekend gemaakt te worden met de «hoegrootheid» van zijn eigen zonde, dan moet hij hebben leeren bukken voor de Majesteit Gods, en mag hij geen vreemdeling zijn in de beloften des Heeren.

En, voegt hij er aan toe, wilt gij, Ouders, uwen kinderen de godzaligheid door gemeenzame aanspraak in het harte planten, let dan op de volgende raadgevingen. Spreekt in de eerste plaats nooit minachtend of zonder eerbied over de dingen van Gods Koninkrijk, of in presentie uwer kinderen zonder respect over de leeraren, [5]) maar, zoo volgt er dan, «spreekt met veel misprijzing, minachting en walging van de zonde en van de goddelooze menschen.» [6]) Ja, hij geeft

---

[1]) Idem, blz. 68.
[2]) Idem, blz 69.
[3]) Idem, blz. 71.
[4]) Idem, blz. 72.
[5]) Idem, blz. 113.
[6]) Idem, blz. 115.

ook den raad, dat de Ouders veel met hunne kinderen zullen spreken over het nuttige en niet enkel over het noodige der godzaligheid. Doet hen begrijpen, zegt hij, dat alleen de vromen eerlijk zijn, en alle anderen dieven, daar zij immers Gode de eere rooven; [1]) dat de rechtvaardigen waarlijk rijk zijn, en alle goddeloozen arm, ook al heeten zij rijk; dat zij, die God verwerpen, wreed zijn, omdat zij vijanden Godes zijn; trouweloos, omdat zij het doopverbond verbreken; moordenaars, aangezien zij hunne ziel dooden; bedriegers, wijl zij zichzelven en anderen wijs maken, dat zij zalig worden. Maar laat hen ook veel Gods Woord lezen, en spreekt met hen over het gelezene. Teekent hun verder Christus als gekruisigd voor oogen, ja spreekt hen vooral veel van den Man van Smarten en den Heer der heerlijkeid. [2]) Neemt hen veel mede naar de kranken en de sponden der stervenden, opdat het «memento mori» niet uit hunne memorie gewischt worde. Denkende aan het verkondigen van den schrik des Heeren, zegt hij, vertelt uwen kinderen, dat er een hel is, en hoedanig zij is. Hoe zij, als zij stervende daarheen gaan, een storm zullen voelen vanwege den wind van Gods toorn, hoe zij zwaarder straffen zullen moeten dragen, «dan indien gesmolten lood of pek in hunne ingewanden gegoten werd, of hun lichaam door wilde paarden in stukken gescheurd werd, of hun borst opengerukt, en hun hart en vleesch met brandende tangen uit hun lijf getrokken wierd; ja, grooter en extremer pijnen, dan indien zij tegelijk alle ziekten en pijnen hadden, die hier in dit leven verdragen worden van hoofdpijn, tandpijn, coliek, steen, graveel, jicht, brandende koortsen, zwerende gezwellen enz.» [3]) Houdt hun dit voor,

---

[1]) Idem, blz. 116.
[2]) Idem, blz. 126—127.
[3]) Idem blz. 136.

vermaant hij, opdat zij den toekomenden toorn mogen ontvlieden en zalig worden.

Is KOELMAN begonnen met allerlei raadgevingen voor het lichamelijk heil van het kind, hij eindigt eveneens met allerlei wenken aan de Ouders te geven, die betrekking hebben op den uiterlijken en lichamelijken staat der kinderen. Na eerst nog een weinig gehandeld te hebben over de natuur, de werkingen en kenteekenen van het ware geloof, van wedergeboorte en bekeering, eindigt hij met allerlei practische raadgevingen. [1]) Zoo raadt hij o. a. den Ouders, dat zij hunnen kinderen eene dag-verdeeling zullen geven, opdat zij uit alles winste zullen leeren trekken; en verder, om in dagen van krankheid niet eindeloos te klagen, maar liever te spreken over het doel Gods met die ziekte, en er op te wijzen wat het einde zou kunnen zijn. Ja, gedachtig aan hun eeuwig heil, zegt KOELMAN, moeten jonge menschen niet veel in den vreemde reizen, vooral niet in Paapsche landen, althans niet voor zij gefundeerd zijn in kennis der waarheid en godzaligheid. [2]) En dan, accentueert hij, draagt toch zorg voor het lichaam uwer geliefde kinderen. [3]) Zoekt niet éénzijdig het geestelijk heil, maar ook het welzijn des lichaams. Het tegenovergestelde is eene terging Gods en eene wreedheid jegens uwe kinderen. Ziet verder toe, dat de spijzen, die gij ze voorzet, goed zijn, maar tevens matig, daar uit bedorven magen allerlei booze humeuren geboren worden. Is de tijd gekomen om naar een beroep voor uwe kinderen uit te zien, stelt dan niet alleen tijdelijk en financieel voordeel op den voorgrond, maar kiest toch eene betrekking, die niet te veel tijd in beslag neemt, maar gelegenheid overlaat voor meditatie en religie. [4]) Zijt

---

[1]) Idem, blz. 140—149.
[2]) Idem, blz. 166.
[3]) Idem, blz. 168.
[4]) Idem, blz. 171.

niet te zeer gezet en genegen, Ouders, om uwen kinderen veel goed na te laten, want is het kwalijk gewonnen goed, dan baat het niet, en vergeet gijlieden er de armen om, dan bezoekt God U.[1]) En weet dit, dat uwe kinderen veel genade noodig hebben om de nagelaten schatten wel te besteden. Dat geld verzamelen dus nooit éénzijdig uw streven zij, want als een schip meer zeil dan ballast heeft, kan elke wind het omverwaaien. «Veel goeds en weinig of geen heiligheid is sterk vergift.» En eindelijk, huwt uwe kinderen niet ondoordacht, maar ook niet te laat uit. Niet te laat, want dit is tegen het woord der Schrift, hetwelk zegt, dat zij, die de gave der onthouding niet hebben, trouwen; en niet ondoordacht, opdat zij geen «partuur» van andere religie krijgen, althans nooit een Papist. Immers een Gereformeerde, die een Papist trouwt, moet een Atheist zijn» [2])

De Studenten in de Godgeleerdheid.

Lag het heil der kinderen KOELMAN na aan het hart, nog meer gevoelde hij zich, naar ons voorkomt, aangetrokken tot de Studenten in de Theologie, d. i. tot de aanstaande leeraren en voorgangers der Gemeente. Driemaal in zijn leven heeft hij het woord tot hen gericht; telkenmale toch, als hij een boek vond, dat voor hen geschikt was, vertaalde hij het en droeg het hun op met eene voorrede. Op het eerste zoodanige werk, dat hij, student zijnde, voor zijne medestudenten vertaalde en hun opdroeg, hebben wij reeds in Hoofdstuk I gewezen. Wij herinneren ons, hoe hij de Nazireërs Gods waarschuwde tegen allerlei klippen en verzandingen, die in het leven aan de Academie zoo tallooze zijn, en waarop helaas reeds zoovelen verzeilden en strandden. Niet minder ernstig is de toon, dien hij aanslaat in het

---

[1]) Idem, blz. 173.
[2]) Idem, blz. 176.

voorwoord der twee later vertaalde werken.[1]) Maar hoe kon het ook anders! Als hij zag op den desolaten toestand der Kerk, wat kon hij dan vuriger begeeren, dan dat er mannen in dien verwoesten wijngaard mochten uitgestooten worden, vol des geloofs en des Heiligen Geestes, en ach, wat was er te verwachten van de aanstaande predikanten! Stonden zij werkelijk naar vernieuwing des harten en geestelijke kracht? Het tegendeel was waar. Als men maar eenige systema's in 't hoofd had, eenige pro's en contra's kende, achtte men zich reeds geschikt voor de Bediening. Dit was juist het treurige van den toestand, dat de meeste candidaten zich tevreden stelden met eenige hersenkennis.[2]) Ach, dat zij zich niet langer tevreden stelden met eenige uiterlijke kennis, maar gingen zitten aan de voeten van Jezus, opdat Hij hen mocht leiden in alle waarheid. Meen niet, voegt hij er dadelijk aan toe, dat ik de academische geleerdheid gering acht; integendeel. Jezus zegt een iegelijk schriftgeleerde in het koninkrijk der hemelen onderwezen, is gelijk aan een heer des huizes. die uit zijnen schat nieuwe en oude dingen voortbrengt. (Matt. 13 : 52).

Wat dat zeggen wil? Dit. Men leere de oude wereld kennen; de wereld en hare kennis, talen, philosophie, kundigheden van allerlei aard. En waarom? Om daardoor en daarmede alles op te klaren en op te helderen. Dat maakte juist Jezus' onderwijs zoo rijk. Daarom was Paulus' invloed zoo groot, omdat hij den Joden een Jood, den Grieken een

---

[1]) „Ettelijke Gronden van de Chr. religie", door H. BINNING.

Het binnenste van Gods Koninkrijk door FRANCISCUS ROUS.

Zie de volledige titels in de lijst der vertaalde geschriften.

Zie ook „Geschichte des Pietismus" v. A RITSCHL I deel, blz. 130. Hij vermeldt KOELMAN als vertaler van de „Academia coelestis".

Ook kan men omtrent de zaken, waarin hij verandering en reformatie wilde vergelijken, zijn: „De Pointen van nodige Reformatie omtrent De Kerk, en Kerkelijke, en Belijders der Geref. Kerke van Neerlandt" Rott. 1678.

[2]) Zie Voorrede van „Het binnenste van G. K."

Griek was. «Zulke oude dingen zijn aardsche naalden, die hemelsche waarheden kunnen intrekken.» [1])

Maar, en dat moest beter verstaan worden, die kennis der lagere dingen is niet genoeg voor een dienaar des Woords. Echter, hoe zouden de menschen het verstaan en begrijpen? Het grootste deel der jongelingen is «windig, verwaand en trotsch» en wij bevinden, dat «de pest van hoogmoed alle hare edele partijen doodelijk geinfecteerd heeft.» [2]) Paulus roept wel uit, als hij spreekt over dat heerlijke ambt en deszelfs bediening, «wie is tot deze dingen bekwaam», maar wat voelen de meesten er van? En toch, wie zulks niet ondervonden heeft, behoorde dit gewichtige ambt niet te aanvaarden. Beproeft Uzelven, roept KOELMAN hen toe. «Vindt gijlieden, elk afzonderlijk, dat gij zijt in de hand van Christus en zijn Geest, en dat gij inwendig en geestelijk bereid wordt tot die hooge bediening? Wordt gij door den Heere ingeleid in de verborgenheden van het Koninkrijk? Toont God U de liefelijkheid van het dierbaar Evangelie, zoodat gij de kracht daarvan smaakt? Kunt gij met waarheid zeggen, dat de goddelijke waarheid in haar luister en heerlijkheid tot uwe zielen komt, zoodat gij de kracht daarvan ondervindt tot vernedering, levendmaking en vertroosting? Heeft het lieflijk aangezicht van dat zielverzadigend voorwerp, God, de wereld met zichzelven verzoenende, uwe harten zóó aangedaan en ingenomen, dat alles, wat in de wereld buiten Hem is, als nietig, dood en ijdel U voorkomt? Kunt gij uwe wedergeboorte aantoonen en het nieuwe schepsel vinden? Is het U blijkbaar, dat gij uit den dood der zonden ten leven zijt gebracht? Hebt gij uwe zondigheid des harten ooit gezien tot krankwordens toe? Hebt gij ooit de goddelijke kracht en het gezag van het Woord Gods gevoeld? Kunt gij voor den

---

[1]) Zie "Hemelsche Academie" Cap. I.

[2]) Zie Voorrede "Het Binnenste v. G. K."

Heere antwoorden: «het is nu meer dan het hooren met het oor»? [1]) Kunt gij deze vragen beantwoorden met «ja»? O, ziet toe, wat gij zegt, zegt KOELMAN. Wie een oog heeft om te zien, bemerkt heel spoedig dat het tegendeel waar is. Hij zal tot de droeve ontdekking komen, dat «het grootste deel van de studenten, zelfs in de Theologie, los en onheilig van hart en leven is, afkeerig, vijandig en haatdragend tegen de ware heiligheid en geestelijkheid, en missende de eerste rechte gronden van de oprechte godsdienstigheid en Christelijkheid». [2])

Zeker, er had beter gewaakt moeten worden, dat zulke dingen niet voorkwamen, want zij zijn immers de oorzaak van den droeven staat der Kerk in Nederland, maar helaas, wij weten allen hoe het gaat. « Jongelingen zijn tot het leeraarsambt verhoogd, die niet geleerd waren, hoewel zij godgeleerd wilden genaamd zijn vanwege eene gedaante van kennis in de Wet; losse gezellen, die op de hoogeschool zichzelven en elkander hadden verdorven en ijdel gemaakt, die, proponenten zullende worden, den huichelaar hebben gespeeld om een haren mantel te ontvangen en te profeteeren». [3])

En waren de leermeesters op hun post? Ware het zoo geweest, het zou er anders uitgezien hebben. De goeden uitgezonderd, waren zij niet beter dan de leerlingen. Hoor wat KOELMAN zegt: «de Professoren hebben meestal geen acht genomen op de studenten, om hen tot de inwendige godzaligheid en heiligheid aan te sporen, alsof het hun genoeg ware, als zij hun eenige kennis, zoowel in de philosophie als in de talen en theologie mededeelden, al waren zij inderdaad atheistisch en verwoest van gemoed, niet door ondervinding kennende de wijze, hoe dien God te dienen, wiens dienaren in zijn huis zij zouden worden. De ellendige

1) Zie Voorrede „Ettelijke Gronden" blz. 6—7.
2) Idem, blz. 8.
3) Idem blz. 9.

jeugd is met letterkennis, dat is inderdaad met drek en draf, gespijsd, in plaats dat hun de woorden des levens, als het merg en wijnen die gezuiverd zijn, op eene geestelijke en teedere wijze zouden toegediend zijn; ik spreek niet van allen, de Heere zij gedankt, daar zijn er nog eenigen, zoowel professoren als studenten, die den Heere in het oog en zijne genade in het hart hebben». [1])

En nu kon men wel zeggen, ja, maar als die jongemannen eerst maar eens in de bediening en in de gemeente zijn, dan zal dat wel beter worden. Ik vraag U, is dat eene manier van spreken? Zullen de vruchten rijpen, wil KOELMAN zeggen, als de boom niet aanwezig is? Neen, zegt hij, uw prediken zal ook ijdel en zondig zijn, jonge menschen. Het zal der Gemeente niet ontgaan, integendeel, zij zal het spoedig bemerken, dat het U ontbreekt aan twee groote dingen, te weten aan eerbied voor Gods Majesteit en Glorie en aan 't besef van het gewicht der eeuwige dingen, zoodat bij U niet wordt gevonden een drang om anderen te vermanen en te waarschuwen. Uwe predikaties zullen nooit rieken naar den gekruisigden Christus, maar zij zullen nieuwe verklaringen bevatten van onbekende en duistere profeten. Gij moogt nu misschien om mij lachen, maar in de praktijk zal het aan den dag komen, dat uwe preeken niet zullen dienen tot verklaring van Gods woord, maar tot «bewolking en verdonkering» van die zaak. Ja, gij zult blijken «idioten en weetnieten» te zijn, als de zonen van Eli, die den Heere niet kenden ofschoon zij priesters waren. O, meen niet, dat de Gemeente het niet bemerkt. Zij heeft geestelijke voelhorens; zij onderkent terstond den letterdienaar, Zij gevoelt, dat het maar «een hoop ijdele woorden en een stormig geluid zonder geest is». Wat zal dat eene ontdekking zijn, jeugdige

---

[1]) Idem, blz. 9--10.

vrienden, als gij eens tot zelfkennis komt en den Heer leert kennen. [1])

Zoo was het. Maar was er hoop op betere tijden? Lichtte er een dageraad van een beteren dag aan de kimmen? Wie de teekenen der tijden kende, schudde het hoofd. Kon men maar op de professoren wijzen en zeggen, ziet daar «eenige heerlijke werktuigen», bereid en geschikt om dit zorgeloos volk uit hun zondenslaap te doen ontwaken, maar ach, van dien kant verwachtte KOELMAN geen uitkomst. Integendeel. «De Fonteinen zijn verdorven en vergiftigd; de kweekhoven zijn verwilderd; de jeugd is verbasterd.» [2])

Neen, men verwachte niet langer hulp van Assur of Egypte, maar van den Heer zelf. Hij alleen kan alle dingen weer herstellen. Wendt u tot Hem, dierbare jongelingen. «Hij zal uwen mond maken als een scherpzwaard en zal u stellen tot een zuiveren pijl». [3])

Verwachtte hij dus in dezen alles van den Heer, toch was KOELMAN er de man niet naar, om zelf eigen roeping uit het oog te verliezen en den weg der middelen te verwaarloozen. Tot dien einde, vertaalde hij twee werken.

Hij wilde op de dorre heide nieuw leven uitgestort zien. Was het hoofd der jongemenschen veelal gevuld met dorre systematiek, met pro's en contra's, hij wilde dat zij zouden komen tot de kennis van het geestelijk leven, en tot de ervaring van de zieleweelde, die het hart der geloovigen smaakt in en door de geloofsgemeenschap met Jezus Christus. En met het oog daarop heeft hij zeker voornamelijk het werkje van FRANCISCUS ROUS vertaald. [4]) Welk cachet die twee tractaten dragen, behoeft wel niet nader uiteéngezet

---

[1]) Zie Voorrede: „Het binnenste van G. K."

[2]) Zie Voorrede „Ettel-Gronden" blz. 10.

[3]) Idem, blz 10.

[4]) Zie volledigen titel. Het bestaat uit twee tractaten Het verborgen Huwelijk en De hemelsche Academie.

te worden, indien men de titels gelezen heeft. Het is eene doorloopende aanprijzing en beschrijving van de mystieke ervaring eener geloovige ziel. Christus Jezus, door het geloof opgenomen in de ziel, wordt beschreven als de bron van alle geestelijke leven, doordat Hij, de eeuwige Geest, zich in vruchtbare relatie stelt met den menschelijken eindigen geest. Met Hem moet de ziel een huwelijk aangaan. Van nature sluit zij een huwelijk met de begeerlijkheid, maar aangezien men toch slechts één huwelijk tegelijk kan aangaan, moet het eerste huwelijk ontbonden worden, zal de ziel met Christus in innige gemeenschap leven. [1]) Wel komt die begeerlijkheid telkens terug, immers de kop van de slang is wel verbrijzeld, «doch de staart derzelve beweegt zich nog geduriglijk», maar die uren zijn meestal heel goed, omdat ontvangen genade dikwijls opgeblazen maakt. [2]) Door den dood komt men ook hier tot het leven. Eerst als Nabal dood is, komt Abigaïl tot David, alzoo komt de ziel eerst geheel tot den Zone Davids, als de begeerlijkheid gestorven is. In één woord de nauwe band tusschen man en vrouw wordt hier als symbool gekozen van de innige vereeniging, van Christus en de zijnen; de huwelijkstrouw als eisch gesteld aan de ziel, die met Christus in geestelijke relatie treedt; terwijl de vruchten der huwelijksgemeenschap afbeeldingen zijn van de vruchten des Geestes.

En eindelijk. Wordt in het «Verborgen Huwelijk» Christus als de bron van alle geestelijke leven voorgesteld, in de «Hemelsche Academie», waarop alle studenten moeten gaan, alvorens zij hun ambt gaan bekleeden, wordt Hij beschreven als de bron van de ware, goddelijke wijsheid. Zeker, aardsche wetenschap is niet te versmaden, maar hier wordt eene geheel andere geleerd. Jezus alleen geeft nieuw licht

---

[1]) Zie „Het verborgen Huwelijk" Cap. II.
[2]) Zie idem Cap. V.

en gezicht.[1]) Godgeleerdheid is eene bovennatuurlijke wetenschap. Zit, als Maria van Bethanië aan zijne voeten neder, geliefde jongelingen, want daar geworden u zegeningen der hoogste natuur. Maar wilt gij dien berg Gods beklimmen, laat dan als Abraham den ezel, d i. het natuurlijk verstand aan den voet achter. Alleen dan zal de Kerk van Ulieden gediend zijn, wanneer gij als van God geleerden komt tot uwen arbeid. Daarom ziet te komen tot dat huwelijk met Christus Jezus en laat het zitten aan de voeten van den grootsten Professor de begeerte uwer harten zijn.

Het ambt van Ouderlingen en Diakenen.

Had KOELMAN dus kloekmoediglijk zijn woord gericht tot Ouders en Studenten in de Godgeleerdheid, niet minder noodig heeft hij het geacht zich te richten tot de broeders Ouderlingen en Diakenen. Zou het droeve gevolgen hebben, indien eene Gemeente een leer kreeg, die niet van God geleerd is, niet minder schadelijk was de invloed, dien een ongeestelijke, voor 't ambt ongeschikte Kerkeraad uitoefende. Het was daarom, dat KOELMAN besloot eene nauwkeurige beschrijving te geven van het heerlijk en goddelijk ambt van Ouderlingen en Diakenen, opdat daardoor veel, dat nu mank ging en verkeerd was, gereformeerd mocht worden naar het Woord Gods.

Maar zou het wel vertrouwen wekken, wanneer hij het schreef, hij, de gedeporteerde predikant? Met het oog daarop schreef hij in de opdracht: ik hoop twee dingen, [2]) 1° dat deze mijn arbeid iets moge bijgedragen hebben tot

---

[1]) Zie „Hemelsche Acad.„ Cap. II.

[2]) Zie opdracht „Het Ambt en de plichten der Ouderlingen en Diakenen„, blz. 7 en 15.

de rechte kennis van het ambt van Ouderlingen en Diakenen; 2° dat er nu geen andere leeraars mogen opstaan, die zullen trachten mijn werk in discrediet te brengen door te wijzen op mijne afzetting. Velen toch kunnen, anderen willen dit werk niet doen; dat men zich dan nu niet tegen mij kante. En wat den inhoud betrof, kon men gerust zijn. Tot tweemaal toe verzekert hij ook, dat alwat hij schreef in overeenstemming was met de Synodale Resolutiën en de Kerkenorde. Hier werden den lezers dus geen fantasiën aangeboden, die in zijn brein ontsproten; integendeel alwat hij memoreerde, was in harmonie met hetgeen «geheele Synoden en Classes volgens Gods Woord hebben vastgesteld, met toestemming van Schotsche en Engelsche Godgeleerden» [1])

En hoe noodig was eene Reformatie in den kring van Ouderlingen en Diakenen! Hoe weinigen hadden oog voor het geestelijk karakter van hun ambt. [2])

Het is natuurlijk onmogelijk om geheel den inhoud van dit lijvig werk te refereeren, maar het zou ook onnoodig zijn. Waarom toch is het ons te doen? Om Koelman in zijn reformatorisch streven ook op dit terrein te leeren kennen. Wat hij zegt van het ambt, den aard, het karakter en den omvang der werkzaamheden en verplichtingen van Ouderlingen en Diakenen kan men overal elders vinden; het werk is in dit opzicht eene getrouwe reproductie van alwat besloten werd op Synoden en Classen, — maar waar het ons om te doen is, is, wat hij ter verandering voordraagt of wat hij refereert van andere reformaties en reformatoren op dit gebied, waarbij hij zich dan aansluit.

Men klaagt dikwijls, zegt Koelman, dat het aangezicht der Gemeente zoo vervallen is, maar hoe zou eene Kerk

---

[1]) Idem, blz. 10–11

[2]) Idem, blz. 8.

ook kunnen bloeien, wanneer de geboden Gods zoo met voeten getreden worden, en men de Gemeente dikwijls geregeerd ziet door een Kerkeraad, die niet ten halve verstaat, waartoe hij geroepen is en ook niet weet waar de bron van zijne kracht schuilt. Ik weet wel, zegt hij, dat men allerlei dingen «bagatelliseert» en zegt, dat het kleinigheden zijn, maar voor mij bestaan die geboden niet, die ongestraft overtreden kunnen worden. Men zou b. v. kunnen vragen, wie zijn het, die gemeenlijk tot Ouderlingen gekozen worden, dezulken, die in «godzaligheid, voorzichtigheid en deftigheid het meest uitstekende zijn»,[1] of de voornaamsten in de wereld, maar dit daargelaten, hoe heeft de bevestiging der gekozenen plaats? Niet «plechtiglijk» met vasten en bidden, maar slechts met een kort formulier-gebed.[2] Naar mij voorkomt, vervolgt hij, hebben wij eenvoudig terug te keeren tot de praktijk der Apostelen en der Apostolische Kerk. Het behoort weer te geschieden met vasten en bidden, d. i. «met uitgebreide en vermenigvuldigde ernstige gebeden, met vasten en verootmoediging gepaard». Zoo werd er immers gedaan ten aanzien van Paulus en Barnabas; zoo deden Paulus en Barnabas zelf in elke Gemeente. Nu weet ik wel, merkt KOELMAN op, dat velen zelfs de plechtige bevestiging der predikanten willen afgeschaft zien,[3] doch ik kan niet zien, herhaalt hij, dat het ons vrij staat het voorbeeld der Apostelen en hun bevel in dezen voorbij te gaan, en acht het eene zonde te zijn, die haar duisternis voor het leven der Gemeente medebrengt.

Wordt het voorbeeld der Apostelen in dit opzicht verwaarloosd, er is nog iets anders, dat evenzeer ter zijde

---

[1]) „Het ambt en de plichten der Ouderlingen en Diakenen" blz. 50.
[2]) Idem, blz. 52.
[3]) Idem, blz. 53.

geschoven wordt, en zeker niet, dan tot groote schade van het geestelijk leven. Ik heb het oog op den duur der verkiezing van de Ouderlingen, zegt de auteur.[1]) De vraag is toch, of de Ouderlingen gekozen mogen worden voor een of twee jaar, dan of zij gedurig Ouderlingen behooren te blijven, tenware zij onbekwaam of onwaardig bevonden worden. Hoe wordt die vraag beantwoord? Onschriftuurlijk. Zelfs mannen als VOETIUS en ESSENIUS trachten deze handelwijze te «rechtvaardigen en te verschoonen.» [2]) Wij daarentegen oordeelen, dat het weer anders moet en wijzen er op dat de praktijk der eerste Gemeente niet alzoo was. Niemand werd tot eene kerkelijke bediening geroepen dan voor zijn leven, tenzij dat hij tot een hooger ambt billijk verhoogd werd. Welnu, waar wij nergens anders lezen, daar past het nu niet in het Kerkelijke de Schriften voorbij te gaan en ons eigen «hoofd» te volgen. De geleerde CALDERWOOD zeide terecht, dat het ongeluk dezer tijden was, dat de Ouderlingen niet altijd blijvende waren.[3]) Was dat telkens aftreden der Ouderlingen in KOELMAN's oog zoo schadelijk voor de rechte behartiging van de Gemeente-belangen, er was nog iets, dat hij trachtte te verkrijgen, nl. de bezoldiging der Ouderlingen.[4]) Nu is en blijft het bijwerk, schrijft hij, ook al blijven zij hun geheele leven aan, daar de meesten zich toch niet ten volle kunnen geven, en al te veel tijd moeten wijden aan de verzorging van hun gezin. Dit meen ik, herhaalde hij, moet anders worden. Wat VOETIUS hiervan ook moge zeggen, het komt mij voor, dat hierin verandering moet worden gebracht, èn omdat de bloei en welstand der Gemeente het vorderen, èn omdat de billijkheid

---

[1]) Idem, blz. 55.

[2]) Idem, blz. 56. ESSENIUS: System. Theol. part 3, tit. 20, pag. 569. VOETIUS: Polit. Ecclesiast. part. 2, lib. 2, pag. 466.

[3]) Idem, blz. 57. CALDERWOOD: Altare Damascenum. pag. 927.

[4]) Idem, blz. 57—58.

en de wet van Christus het vereischen. Of zouden wij niet vele mannen krijgen, die, gefundeerd in de kennis der waarheid, zich geheel konden geven aan de Gemeente, en geldt hier niet de algemeene regel, «de arbeider is zijn loon waardig, en die onderwezen wordt deele mede» (1 Tim. V:17—18)?

Zeker, de verwaarloozing van al deze geboden Gods werkte schadelijk, maar dit was het éénige niet. Er was meer. Wat had de Kerk zich op verschillende Synoden laten binden en knechten door de Overheid, opdat zij de burgerlijke approbatie van hare kerkorde zou mogen erlangen. Neen, zegt KOELMAN, «die burgerlijke goedkeuring van de ordeningen der Kerk is niet noodzakelijk tot het wezen van de Kerkordening, maar zij dient tot het welwezen». [1]) Wel kan het veel goeds uitwerken, dat de Overheid ze goedkeurde, daar dan lichter de deur gesloten werd voor ketters, scheurmakers, profane en vleeschelijke menschen, maar noodig was zij niet. En toch, om ze te verkrijgen, heeft de Kerk zich allerlei zware lasten laten opleggen. [2]) Daar hebben wij in de eerste plaats Artikel 4, «dat men de verkiezing niet zal doen zonder goede correspondentie met de Christelijke Overheid der plaatse respectivelijk». Wat heeft de naleving van die belofte al een kwaad gebracht in onze Kerk, zucht de strijder voor de rechten der Kerk. Is het niet duidelijk, dat het in vierkanten strijd is met het Woord Gods, en men daardoor altijd de vriendjes van de Overheid zich ziet opgedrongen? «Deze bepaling», zegt KOELMAN, «acht ik de naaste weg te zijn om verhinderd te worden in het doen van eene keuze, zooals de Heere in Zijn Woord gebiedt». Bovendien; het is toch het recht der Gemeente haar eigen leeraar te beroepen.

---

[1]) Idem, blz. 133.

[2]) Idem, blz. 138.

Had de Kerk dit laatste meer voor oogen gehouden, dan zou men zeker nooit tot de aanneming van Artikel 5 gekomen zijn, merkt hij op, tot de approbatie van het « Jus Patronatus ». Men verstond daaronder « een recht en eene macht om te mogen benoemen en voor te stellen een persoon om predikant te wezen in eene vaceerende Kerk, wegens dat zijne voorouders of degenen van wie dit recht afgekomen, en daarna overgeërfd, verwisseld, verkocht is, eene uitnemende weldaad aan de Kerk hebben toegebracht, waarop hun dan tot vergelding dat recht als een loon en weldaad geschonken was ». [1]) Wilde men weten, waarom dit « jus patronatus » te verwerpen was, KOELMAN zal het wel zeggen. In de eerste plaats was het geheel buiten de Schrift, daar nooit bewezen kan worden, dat kerkelijke verkiezingen op een lidmaat van de Kerk zouden overgebracht worden op grond van het stichten en begiftigen van den uiterlijken tempel. Vervolgens mocht dat recht nooit verdedigd worden, omdat het simonie, kerkroof en anti-christische tirannie in zich bevat. En eindelijk moest men het van de hand wijzen, omdat daardoor de verkiezing van leeraren overgebracht werd bij « onwetenden, kinderen, vrouwen, atheisten, ketters en afgodendienaars ». [2])

En ten slotte werd eene onberekenbare schade aan de Kerk toegebracht door de aanvaarding van Artikel 37 der « Kerkordening », hetwelk de vrijheid aan de Overheid liet, dat haar Gecommitteerden in den Kerkeraad zouden zitting nemen. [3]) In de eerste plaats kleefde er iets beleedigends aan. Ketters immers mochten in eigen kring vergaderen en bijeenzijn, en waarom dan de gemeente van Christus niet? [4]) Maar dit was niet alles. Hoe schadelijk moest dit

1) Idem, blz. 143.
2) Idem, blz. 144.
3) Idem, blz. 150.
4) Idem, blz. 151.

inwerken op de afdoening van vele zaken! Hoe kon er nu ooit vrijmoedig gesproken worden over dingen, die de geheimen der conscientiën en der huisgezinnen belangden! Wat kwam er op die wijze terecht van de handhaving der censuur over allerlei slag van menschen en velerlei voorvallen. «Ik kan niet anders zien, zegt KOELMAN, of de Heere Jezus neemt dit kwalijk van zijne dienstknechten».

Was de Kerk dus in dezen schuldig; had zij, verleid door de lokstem der beloften, allerlei concessies aan de Overheid gedaan, die ze niet vrij deed uit gaan, ook in eigen boezem was het in vele andere opzichten niet in orde. Daar had men het punt van de «regeer-macht». Wat leert de Schrift in dezen, en wien droeg de Kerk ze op. «Deze vraag, zegt KOELMAN, «moet beantwoord worden, daar ik van oordeel ben, dat allerlei waanwijze veranderingen en zoogenaamde verbeteringen onze Kerk bederven en te gronde richten». Wat leert de Schrift in dezen? Zij draagt alleen aan de leer- en regeer-ouderlingen de regeering der Gemeente op, en aan niemand anders of meer. [1]) En wat doet de Kerk? Zij draagt diezelfde taak ook aan de Diakenen op. Wij lezen immers: «waar 't getal van de Ouderlingen zeer klein is, dat de Diakenen ook mede tot den Kerkeraad zullen mogen genomen worden». Ja hierbij bleef het niet; er waren Gemeenten, waar men èn Diakenen èn Oud-Diakenen, ja zelfs alle manspersonen opriept tot eene samenkomst om een predikant te verkiezen.[2]) Hoe hierover te oordeelen? «Ik meen», zegt hij, «dit beslist te moeten afkeuren». VOETIUS, [3]) en hier treedt KOELMAN's zelfstandigheid opnieuw aan den dag, mocht dit trachten «goed te praten», door te zeggen, dat het niet veilig zou zijn, indien aan zeer weinigen zulk eene groote macht toevertrouwd wierd, «wij zijn van een geheel

[1]) Idem, blz. 200.
[2]) Idem, blz. 201.
[3]) Polit. Eccles. part. 2, pag. 506.

ander gevoelen en meenen, dat Christus en de Apostelen heel goed geweten hebben, wat het meest dienstbaar zou zijn om den welstand en de vrijheid der Kerk, nochtans hebben zij niet den Diakenen een Ouderlings-regeering geheel of ten deele opgelegd.» Neen; «die menschelijke of liever vleeschelijke voorzichtigheid en waanwijsheid bederven onze Kerk; men meent zekerder te gaan, met Apostolische inzettingen in de Kerk wat te veranderen, te verbuigen en te voegen naar tijden en personen» [1]) Men mocht misschien allerlei vrome wenschen voor de Kerk en haren bloei in het hart hebben, indien men deze dingen niet reformeerde zouden het ijdele verwachtingen zijn.

Behalve in deze punten wenschte KOELMAN nog reformatie van verscheidene anderen zaken. O. a. kwam hij met kracht op tegen de onschriftuurlijke wijze, waarop men in Friesland en Groningen de predikanten beriep. Werd in laatstgenoemde provincie het «jus patronatus» zeer veel gevonden en uitgeoefend, in Friesland maakte het grondbezit iemand kiezer, daar het recht van benoeming berustte bij de Floreenplichtigen. [2]) Ook zou hij willen, dat men er toe overging om verschillende attestaties af te geven, daar een gelijkluidend Formulier niet voldoende was, waar het verschil in kennis zoo groot bleek. Ook was het hem een doorn in het oog, dat de attestaties werden afgegeven zonder onderzoek naar leer en leven. [3]) Eveneens wijdde hij eenige regels aan de vraag naar het nut der getuigen bij den H. Doop. Op de vraag, of men ze mag stellen, antwoordt hij, «ja», maar hij was er geen voorstander van. Getuigen waren veelal «tuig»; terwijl in eene zuiver gereformeerde omgeving het «raison d'être» eigenlijk verviel [4]).

---

[1]) Idem, blz. 202.
[2]) Idem, blz. 204.
[3]) Idem, blz. 210.
[4]) Idem, blz. 218

Kwam de vraag aan de orde, of de H. Doop buiten de vergadering mocht bediend worden, dan maande hij tot de grootst mogelijke voorzichtigheid. « Bedenk », zegt hij, «dat de Sacramenten hunne beteekenis ontleenen aan het gepredikte woord, omdat het zegelen zijn van het gepredikte woord». Allerlei redenen verder wijzen de Kerk als de juiste plaats aan. Maar als de nood drong, ja dan mocht het. Men behoorde dan echter nooit te vergeten, dat het geschieden moest met voorweten en in tegenwoordigheid van den Kerkeraad. [1])

Dat ook zaken en aangelegenheden van minder ingrijpenden aard KOELMAN'S aandacht getrokken hebben, blijkt wel hieruit, dat hij er zeer tegen was, dat in de Kerk het Woord Gods voorgelezen werd door een meester of huurling. « Neen », zegt hij, « die « praelectie » behoort tot den dienst en moet geschieden door den Herder en Leeraar, of door hen, die naar den dienst des Woords staan». Gaarne zag hij ook tot dien einde een artikel uit de Kerkorde van Engeland, Schotland en Ierland ingevoerd, dat het boven voorgestelde bepaalde. [2])

Heeft hij zoo breedvoerig stil gestaan bij de beschrijving van het ambt en de plichten der Ouderlingen, minder uitvoerig handelde hij over het ambt der Diakenen. Eerst refereert hij de meeningen dienaangaande van twee beroemde Schotsche leeraren, Mr. JAMES GUTHRY en Dr. JOH ORVEN, om daarna zelf allerlei wenken te geven, die van een scherpen blik en van veel ervaring getuigen. Het was bij de Diakenen als bij de Ouderlingen. Allerlei misbruiken waren ingeslopen en allerlei bijbelsche gebruiken afgeschaft. Ook de Diakenen werden niet meer met oplegging der handen bevestigd, hetgeen toch conform de H. Schrift zou zijn. [3]) En waarom

---

[1]) Idem, blz. 222.
[2]) Idem, biz. 235.
[3]) Idem, blz. 366.

werd dat denkelijk niet meer gedaan, omdat, — en ziedaar een tweede fout, — zij slechts voor den tijd van twee of drie jaar tot uitvoering van die bediening geroepen worden. Dit wilde hij, evenals bij de Ouderlingen, veranderd hebben. Waarlijk men verliet niet straffeloos den weg Gods in dit opzicht. En zoo waren er meer zaken, die hij gereformeerd zou willen zien. Zoo hadden b. v. wel twee Nationale Synoden, die van Dordrecht in 1578, en die van Middelburg in 1581 om verschillende redenen tegen de verkiezing van diakonessen geadviseerd, maar KOELMAN zou er voor zijn, daar zij volgens de Schriften (Rom. 16 : 1) verkozen mochten worden en met het oog op de vele nooden der groote steden behoorden gekozen te worden. [1]) Wat hij o. a. afgeschaft wilde zien, was collecteeren gedurende de godsdienstoefeningen met zakjes. Hij vond, dat dit de aandacht te veel afleidde en de Diakenen van de vrucht der prediking beroofde. [2]) Daarom was het een goede regel in de Kerkorde van Engeland, Schotland en Ierland: «De collecte voor de armen zal zoo aangesteld worden, dat geen gedeelte van den openbaren dienst daardoor verhinderd worde».

Op deze wijze legde hij den vinger op meerdere kranke punten in het diaconale leven, het bovenal betreurende, dat er te weinig geestelijk leven was onder de broeders, en hunne handreiking dikwijls weinig verschilde van die der burgerlijke armverzorgers, daar meestal de troostelijke redenen uit het Woord van God achterwege bleven. En toch, als hij op deze manier allerlei wonden openlegde, beide in het leven en de praktijk van Ouderlingen en Diakenen, dan vloeide dat waarlijk niet voort uit zucht tot klagen en lust om te critiseeren, maar was het de daad van een arts, die het

---

1) Idem, blz. 367.
2) Idem, blz. 378.

lancet in de wonde brengt, opdat genezing volge. Als een Jeremia weende hij over den staat der Kerk, evenals deze tot zijn volk en bovenal tot de leidslieden komende met het woord der vermaning: «Staat op de wegen en ziet toe; en vraagt naar de oude paden, waar toch de goede wegen zijn, en wandelt daarin, zoo zult gij rust vinden voor uwe ziel». Hoe dikwijls helaas riep ook dit volk: «wij zullen daarin niet wandelen». [1])

De Leeraren.

Als er geen vuur in den haard is, hoe zal er warmte zijn; als de profeten zwijgen, wat kan men van het volk verwachten? Die gedachten vermenigvuldigden zich in het hoofd en het hart van KOELMAN, als hij lette op de leeraren in Nederland. Zelf predikant zijnde, had hij zijne collega's leeren kennen in al hunne zwakheden en gebreken. Hoe dikwijls had hij reeds de hand aan den ploeg geslagen; hoe vaak reeds zijne stem op Classicale vergaderingen verheven tegen allerlei zonden, maar wie hadden hem altijd bemoeielijkt, — de leeraren zelf. Gelukkig had dit zijn ijver niet doen verslappen. Kon hij langs dien weg geen luisterend oor verkrijgen, hij wilde het op eene andere manier beproeven, nl. door middel van een boekje, dat in den weg van Gods bijzondere Voorzienigheid hem ter hand was gekomen. [2]) De naam van den auteur mag niet bekend zijn, het doet er weinig toe; het geschrift spreekt voor hem. KOELMAN kon niet nalaten het uit het Engelsch te vertalen onder den titel van «Wekker der Leeraren», daar hij moest getuigen tegen eigen ambtgenooten. Wat

---

[1]) Jeremia 6 : 16.
[2]) Zie: «De wekker der Leeraren» blz. 1.

toch was het geval? Hunne zonden waren bekend bij klein en groot. Maar wat deed men? Men dreef er onder elkander den spot mede en lachte er om, zich zelf gemakkelijk vergevende, ziende op het voorbeeld der leeraren. En dan, en dat woog onzen leeraar ook zwaar «het is ongetwijfeld, dat de zonden der leeraren groote stokebranden van Gods toorn tegen Nederland zijn geweest, en nog zijn, alzoo wel als de fouten der Overheden en gemeene belijders; want van Jeruzalems profeten is de huichelarij uitgegaan in het gansche land, en gelijk de priesters zijn, zoo is het volk, want hunne zonden zijn leeraars van zonden; zoo moeten dan hunne zonden, die daar meest hebben toegebracht om Gods oordeelen en plagen over ons land te brengen, — op het ergst worden tegengegaan, publiekelijk gestraft en dadelijk verbeterd; te meer alzoo hunne uitbrekende fouten de kracht en ingang van 't woord der prediking op de harten der gemeente niet weinig verhinderen en terugzetten; en dat door hunne misdragingen de getrouwe leeraren in den lande te min geacht werden, en te min tot reformatie kunnen uitwerken». [1])

Geleid door die overwegingen vertaalde hij, predikant te Sluis zijnde, dit Engelsche werkje, en voegde er eene uitgebreide inleiding aan toe, waarin hij zijne bevindingen omtrent den toestand der kerken in Nederland mededeelde. Men kon zich immers anders gemakkelijk van de zaak afmaken, door te zeggen, dat de inhoud van dat geschrift meer op Engelsche dan op Nederlandsche toestanden sloeg, en om dat te voorkomen, teekende hij in die voorrede het beeld van den toestand der vaderlandsche Kerk. Meen niet, waarschuwde hij met nadruk, dat ik deze dingen van hooren zeggen heb; integendeel, «ik wil bekennen, dat ik eenigermate vlijtig ben geweest, om naar de gestaltenis van de gerefor-

---

[1]) Idem blz. 11. Zie ook: „Sleutel der Openbaring," Voorrede blz. 6.

meerde Kerk in de zeven provinciën te vernemen, en dan wel bijzonder naar den wandel, werkzaamheid en wijzen van prediken van de leeraren; ik heb het zelf in de dorpen en steden, en ettelijke provinciën met eigen oogen gezien en met mijn ooren gehoord, hoe het er toeging, òf door naarstige ondervraging van getrouwe leeraars, die in vergelegen steden thuis hoorden, nagevorscht, òf door brieven aan vrienden en bekenden, welke kennis van zaken hebben, naar den omgang, godzaligheid, ijver en arbeidzaamheid van de leeraars en en naar de constitutie der gemeenten in 't stuk van kennis en praktijk onderzocht, behalve 't geen ik heb kunnen vernemen uit de professoren en bijzonder uit de boeken van G. Voetius, Teelingh en anderen». [1])

Hier was dus een man aan 't woord, die niet op geruchten afging, maar die deze harde waarheden niet publiceerde uit lust of vermaak in 't ontdekken van de fouten der leeraren, maar die naar waarheid kon neerschrijven: «ik schrijf dit als gedrongen en met veel smart des harten, ziende steeds op de groote uiteinden en gevolgen, welke der leeraren ijver of ijverloosheid, heiligheid of onheiligheid gewoon zijn mede te brengen». [2])

Nog eens, gaarne had hij dit alles in de pen gehouden, en hetgeen hij te zeggen had, gezegd door particuliere aanspraak, of door Kerkelijke of Classicale behandeling, maar zooals ieder wist, dat gaf niets [3]) Och, dat dit woord dan ingang vond bij leeraren en anderen, opdat elk zijn best mocht doen, om der leeraren fouten «gebeterd te krijgen».

«Een land, dor en mat en zonder water», daarop geleek Nederland in geestelijk opzicht in Koelman's dagen, althans

---

[1]) Idem, blz. 9.
[2]) Idem, blz. 10.
[3]) Idem, blz. 10.

zoo klaagt hij dikwijls. Maar kon het wel anders, waar zij, die dien hof moesten bevochtigen, zelf dor waren; kon men het anders verwachten, waar velen van hen, die gewag zouden maken van Christus' naam, «geen schellekens noch granaatappelen», d. i. geen geluid of geur hadden? [1]) Het was inderdaad droevig. Waar vond men de «conditien, hoedanigheden, betrachtingen», die billijk geeischt mochten worden in het leven van een prediker? [2]) Helaas, de meesten hadden een ongeestelijk verleden, en vertoonde zich in eenigen nog eenig waar zaad der genade, dan bleek het toch terstond, dat zij nog kinderen in genade en nieuwelingen in de rechte «Christelijkheid» waren, en dat het heden nog altijd leed onder den last van het verleden. [3]) Een krachtig getuigenis moest er uitgaan van de kansels in Nederland, maar hoe zou het kunnen, daar men toch niet getuigen kan van hetgeen men niet zelf gezien heeft. En hoe jammer. Zoo stond het geschapen met de meeste leeraren in Nederland. Was het geestelijk leven der leeraren »dun en mager», dit zou nog anders kunnen worden, indien zij zich genegen vertoonden, om de gemeenschap der heiligen voorbeeldelijk te oefenen. [4]) Maar wat leerde de praktijk? Dit, dat de meesten het gezelschap der gegroeiden in genade verfoeiden en ontvluchtten, dat bijna allen met kracht ageerden tegen de Christelijke gezelschappen, die toch reeds zoo vervallen en in onbruik geraakt waren, en dat de vromen, indien zij eene stichtelijke samenspreking wenschen te hebben, bij de leeraars «geen weergalm kregen». [5]) Ja, in plaats van altijd en overal door hunne gesprekken het vuur, dat toch reeds zoo

---

[1]) **Idem, blz. 134.**
[2]) **Idem, blz. 13.**
[3]) **Idem, blz. 14.**
[4]) **Idem, blz. 15.**
[5]) **Idem, blz. 17.**

flauw brandde, bij de Ouderlingen aan te wakkeren en te stoken, ergerden zij veelal op classicale maaltijden hunne broeders door hunne «walchelijke discoursen». En waar waren de Christelijke deugden? De leeraren jokten en boertten veelal, terwijl velen zelfs zeer los in den mond waren. [1]) Over 't algemeen lagen zij als onder hunne hartstochten en konden «trotsch, onvriendelijk, hartstochtelijk, knibbelachtig, genegen tot wijn» genoemd worden. Ja, op dat terrein waren de heeren thuis. De meesten waren uitnemende proevers en gastronomen, hetgeen niemand behoefde te verwonderen, als men bedacht, dat zij weinig met de armen verkeerden, maar meest met de rijken, die hen te gast noodigden en tracteerden. [2]) Neen, der wereld niet gekruisigd zijnde, vertoonden zij zich echte wereldlingen, zich geheel naar de wijze van doen der wereld schikkende, «de hoogten derzelve vertoonende in hunne harten». [3])

Waren zij zòò buitenshuis, hoe mocht het dan daar binnen wel zijn. Hun huishouding ontstichtte. In plaats van kleine huisgemeenten te zijn, werden de dagelijksche huisoefeningen verwaarloosd, groeiden de kinderen op als verwilderden, behoorden de dienstmaagden tot de meest onwetenden van de Gemeente. Was de kerkgang der huisgenooten zeer ongeregeld, wanneer men er kwam, zoo was het met de kennelijke bedoeling om te pronken met hunne kleeren en dan nog de Gemeente te ergeren door hunne lusteloosheid en slaperigheid, terwijl zij den leeraar alle vrijmoedigheid ontnamen om te prediken tegen «hoogmoed, wereldsche gezindheid, gierigheid, kijfachtigheid en andere gebreken, dewijl hunne eigene vrouwen en kinderen daaraan voorbeeldelijk vast waren». [4]) Ontroofde

[1]) Idem, blz. 18.
[2]) Idem, blz. 15.
[3]) Idem, blz. 21.
[4]) Idem, blz. 22.

dit velen dikwijls de vrijmoedigheid om krachtig te getuigen, anderen gevoelden zich noch door uit- noch door inwendige roeping gesterkt in dezen boozen tijd. [1]) Wat was helaas dikwijls het geval? Dat men zichzelf opdrong, dat men geheel tegen den zin der Gemeente door « vriendjes » in eene Gemeente geschoven werd, zoodat alle gedachte van door den Heer der Gemeente aan die plaats te zijn geroepen verviel, terwijl de slappe en ijverlooze manier van optreden genoeg verried aangaande de inwendige roeping. Hoe zou er warmte zijn, als er geen vuur in den haard was.

Dat er geen ijver in het binnenste was, bleek terstond, wanneer men hen hoorde. Men bemerkte dan spoedig dat vele leeraars « gansch slaperig, flauw, ijverloos en ongevoelig 't Woord prediken, zoodat de woorden schijnen te versterven op de lippen ». Was de « modus quo » dikwerf droog, men moest ook maar niet op de uitwerking der leerrede letten, want ach, het viel terstond in het oog, dat de leeraars meestal in 't geheel geen rekening hielden met de behoeften der Gemeente, die zij niet kenden, of met de geestelijke omstandigheden, die zij niet verstonden. [2]) Meestal namen zij, het middelpunt nl. Christus voorbijgaande, wat hun 't gemakkelijkste viel. En was het dan nog maar altijd eenvoudig, en eene onderwijzing in de eerste en zuivere gronden der waarheid, maar ach, aan breede Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche citaten ontbrak het gewoonlijk niet, terwijl zij in Gemeenten bestaande uit de meest eenvoudige leden, allerlei geschilpunten behandelden « tusschen ons en de Joden, Mennisten, Papisten, Remonstranten en Socinianen ». [3]) Zoo waren het veelal « opgesmukte en hoogdravende redenen », welke men der Gemeente voorzette, terwijl bijna altijd de

---

[1]) Idem, blz. 23.
[2]) Idem blz. 24.
[3]) Idem, blz. 25.

toepassing, de ziel van elke prediking. ontbrak. En wanneer zij nog met eene toepassing eindigden, was deze dikwijls zoo bedenkelijk ruim, dat zij de vromen angstig maakte en de boozen goddeloos deed blijven.[1]) En — was de preek afgeloopen, dan werd met de toga gemeenlijk al de ernst afgelegd. Gelaat, stem, taal, alles veranderde plotseling. Men had de rol, waarin men zich had ingewerkt, gespeeld; — de gewone boert kon weer beginnen.[2])

Verwondert het U, vervolgt KOELMAN, dat deze heeren met al de kracht, die in hen is, opkomen voor de Formulier-gebeden? Uit de borst bidden, vermochten zij niet, en achtten zij dus schadelijk voor de Gemeente. Neen, dan maakten hunne, met allerlei bloemkens versierde en bij alle gelegenheden herhaalde gebeden beteren indruk. Wat meenen die andere leeraars wel? Het moest verboden worden, beweerden zij. En het was daaraan te danken, dat zij op Classicale en Synodale vergaderingen zoo krachtig tegen het vrije gebed ageerden.[3])

Wat er bij die gemoedsgesteldheid en op dien trap van geestelijk leven van de catechisatie en het huisbezoek terecht kwam, laat zich denken. Droever kon het niet. Zelfs kwam het voor, dat de Heeren Staten van Holland en West-Friesland den predikant moesten opwekken tot betoon van meerderen ijver in dezen.[4]) Eigenlijk achtten de heeren het beneden zich; deden het dus weinig en troffen liefst niet te groote kennis bij de leerlingen aan. En of de herder zijne schapen van aangezichte kende? Gewoonlijk niet, en kwamen zij nog aan krankbedden of bij stervenden, ach, hoe onbeteekenend was dan gewoonlijk hun optreden! Altijd dezelfde gebeden; immer dezelfde troostgronden. Nooit onderzochten zij de

[1]) Idem, blz. 26.
[2]) Idem, blz. 27.
[3]) Idem, blz. 28.
[4]) Idem, blz. 29.

persoonlijke behoeften Niet wetende te onderscheiden tusschen de ontsteltenis van het geweten en ware verslagenheid des gemoeds, begonnen zij bij de oppervlakkigste belijdenis van zonde allerlei troostgronden aan te voeren, zoodat de omstanders, die den zieke in zijne zonde kenden, er zich over verwonderden, dat de leeraar zulk een' onvermengden beker van vertroosting op de hand des stervenden durfde stellen. [1])

Was het werk der vertroosting «zeer kreupel», niet beter was het met de bestraffing gesteld. Hoe dikwijls ontbrak helaas alle vrijmoedigheid, bij zooveel schuld in eigen boezem! Vermeden zij dus de zonde, waaraan zij zelf schuldig stonden, er was nog een groot verschil in de manier, waarop zij de tuchtroede hanteerden tegenover verschillende leden der Gemeente. Gold het den rijke, ach hoeveel fluweel was er dan om de roede; moest een arme berispt worden, dan was er dikwijls geen plaats voor ontferming in het hart. En werden zij geroepen de hooge Overheid terecht te zetten, met welk eene vaardigheid wisten zij de bestraffing in loftuitingen in te vlechten. [2])

Lezen wij in de H. Schrift van een ijver voor het huis des Heeren, die den dienaar verslindt, dit vuur brandde in die dagen zeer schaarsch. Had men gepreekt, dan was het voornaamste in veler oog gepasseerd. En deed men dit nog maar altoos zelf! Zeer dikwijls traden echter, in groote steden zelfs, jonge proponenten op; «doch hetwelk ik opmerkelijk heb gevonden, dat de proponenten in hun afwezen zouden catechiseeren, of zieken bezoeken, of iets dergelijks doen, dat vinden zij niet geraden, en zouden 't ook niet willen toelaten». [3])

Van deze heeren groote reformatie-plannen te verwachten,

---

[1]) **Idem, blz. 32 en 55.**
[2]) **Idem, blz. 33.**
[3]) **Idem, blz. 35.**

zou te veel en ijdel zijn, maar wat schadelijker gevolgen had, was, dat zij altijd ageerden tegen hen die verandering in de toestanden wilden brengen. [1]) Zij kastijdden de zoodanigen gewoonlijk door hunne onvriendelijkheid, hen tot het mikpunt hunner scherts makende, en wisten verder te bewerken, dat er geen heilzame kerkelijke of classicale besluiten konden genomen worden. «Dit bestelden zoo de leeraars». [2])

Geen wonder, aldus eindigt KOELMAN, «dat zulke herders geen werkelijken troost hebben in de ure huns verscheidens». [3]) Laat ieder doen, wat hij vermag aan zijne plaats en «geve de Heere, dat hij uit medelijden over Zijne Kerk in Nederland eens leeraars en herders onder ons geve naar Zijn hart, die Zijn volk weiden mogen met verstand en wetenschap, en dat Hij de trouweloozen, de huurlingen, de buikdienaars, òf bekeere òf uitstoote». [4])

Staat en Kerk.

Alle terrein des levens voor den Heer, dat was de leuze van KOELMAN. Durfde hij met dien eisch komen tot hen, die onder hem stonden of zijns gelijken waren, de moed ontbrak hem ook niet om met dienzelfden eisch te komen tot de Overheden en Magistraatspersonen. Evenals hij de zonde en het gebrek in het leven der individuen bespeurde, zag hij ook hoe het gesteld was op het terrein der hooge Overheid en met de Kerk in haar geheel. In één woord, het oog van dezen censor omvatte alles en allen, en als van God geroepen, durfde hij het gezag Gods poneeren aan alle plaats en handhaven tegenover een ieder, wie hij ook mocht zijn.

Ja, dat was de zenuw zijner kracht, dat hij zich van God

---

[1]) Idem. blz. 36.
[2]) Idem, blz. 38.
[3]) Idem, blz. 39.
[4]) Idem, blz. 40.

geroepen achtte. Bewaarde het hem ter eenerzijde voor overmoed; hij was immers slechts een dienstknecht; de Heer kon hem iederen dag heenzenden; aan de andere zijde putte hij daaruit altijd moed, wetende wie zijne hulpe was. « Alzoo de Heere mij, hoewel zeer gering en onwaardig, nochthans door Zijne vrije genade tot een wachter in dit land en deze kerk heeft aangesteld, en in de heilige bediening heeft gesteld, gevende mij het woord der verzoening in den mond, en mij toebetrouwende het Evangelie Zijner heerlijkheid, — zoo vind ik mij genegen, om door een openlijke aanspraak als een prediker der boetvaardigheid en gerechtigheid de gemeente van Nederland op te wekken aangaande het noodige werk dezer dagen. Mij dunkt, indien ik nu, in zulk een gevaar, niet in mijn standplaats het uiterste deed en getrouwelijk waarschuwde, was ik waardig, dat mij de Heere voortaan de tong aan mijn gehemelte deed kleven ». [1])

En al mochten velen nu misschien smalend vragen, wat, zal die afgezette predikant dat doen, die man, die immers gedeporteerd en verjaagd is, dan zou hij toonen, dat hij, ook al had hij geen kansel tot zijne beschikking, eene welversneden pen had, opdat Neêrland zich niet zou verontschuldigen door te zeggen, dat het de stemme des vermaans niet gehoord had. Hoor, wat hij dienaangaande zeide. « Hoewel ik niet met Ezra, den schriftgeleerde, kan staan op een hoogen houten stoel, dien men tot prediken gemaakt heeft, vermits de heeren Staten-Generaal, 't vermogen en 't geweld in handen hebbende, mij daarvan verstooten hebben; zoo zal ik toch niet nalaten, door mijne pen des Heeren twist tegen Nederland te verkondigen, en tot het gansche volk te spreken, tot mannen en vrouwen, en bizonder tot voorgangers

[1]) Zie „Neêrlands Ondergang, gedreigd en nabij" blz. 149. Dit werkje staat achter „de Wekker der Leeraren". De paginatuur loopt door.

in Staat en Kerk, wat mij de Heere gebiedt te spreken, zonder door vreesachtigheid of andere verkeerdheid daar een woord toe of af te doen.» [1])

Of mocht men misschien vreezen, dat al zijn protesteeren en lust tot Reformatie voortvloeide uit de onedele bron van gekrenkt eergevoel, men zou tot andere gedachten komen indien men las wat hij in zijn «Formeele Protestatie» schreef. Nadat hij toch in dat boekje eene stem van protest had doen hooren tegen het feit, dat hij afgezet was door de Heeren Hoog-Mogenden, dat de Edel-Mogenden van Zeeland hem 21 September 1674 verboden hadden ooit weer in eenige plaats van Zeeland te spreken, en tegen de Synoden, die allerlei besluiten tegen hem namen, en de leeraren, die schuldig stonden, wijl zij die besluiten goedkeurden, schreef hij eindelijk «doch 't geen mij in dezen door de leeraars geschiedt boven 't geen mij van de Heeren Staten is toegekomen, is niet 't voornaamste dat mij kwelt . . . maar 't geen mij 't meest op 't harte ligt, en waartegen ik mijn getuigenis breed heb gegeven, is, der Leeraren nalating en verzuim van het groote en noodige werk der Reformatie, van de veelvuldige ongestalten van onze Kerk, tegen welke zelfs leggen zoovele besluiten der Synoden en Classen, die ik tot overtuiging aangehaald heb». [2]) Ook op dit punt kon men dus gerust zijn. 't Ging in dezen niet om zijne eer, maar om die van zijnen God, die zeggenschap heeft, beide op het terrein van den Staat en op dat van de Kerk.

Hebben wij reeds gehoord wat hij veranderd wilde hebben in de opvoeding der kinderen door de Ouders; heeft hij ons daarna allerlei wonde plekken aangewezen in het leven en in de opleiding der aanstaande predikanten; kwam hij daarna met een woord van vruchtbaar vermaan tot Opzieners der

[1]) Idem, blz. 150.
[2]) Zie «Formeele Protestatie» blz. 40.

Gemeente, om eindelijk zijn eigen Collega's op hun ongeestelijk leven en dikwijls zondigen wandel te wijzen, nu vinden wij hem gereed om zijn woord van protest te doen hooren in de Raadzaal des lands en in geheel de Vaderlandsche Kerk. Nu zijn Staat en Kerk het onderwerp zijner beschouwing.

Zooals wij in den aanvang dezer paragraaf reeds zeiden, was er met het goud uit verre landen ook allerlei zedelijke smetstof naar ons land overgebracht. De tijden van bloei en vooruitgang op stoffelijk gebied werkten demoraliseerend op ons volk in. Het uiterlijk van Staat en Kerk verviel.

Dit deed den man zeer, die beide, Vaderland en Kerk, zoo liefhad. En het was daarom, dat hij met alle kracht naar de riemen greep, om het scheepke van Staat en Kerk in eene andere richting te sturen.

Hoe was het gesteld op het gebied van Staat en Kerk en huisgezin? Uitermate slecht. [1]) Neêrland wilde niet luisteren naar Gods stemme. Het oordeel Gods over de volkszonden van dit land was losgebroken in den vorm van oorlog, [2]) ziekte, gruwelijke orkanen, [3]) overstrooming, [4]) maar 't had niet geholpen. God had ons Vaderland bezocht met zijn geesel, het gekastijd met schorpioenen, nochtans had het zich niet bekeerd. Kon God zijn oog zegenend laten rusten op eene natie, die te eenenmale verzuimde het dierbaar Evangelie te brengen tot de heidenen, van wie zij het goud en goed in allerlei vormen medenamen? [5]) Mocht men rekenen op de gunste Gods, terwijl men de «paapsche stoutigheden» niet tegenging, de poorten des lands openzette voor de Jezuïten, «die uit grond van hun

---

[1]) „Sleutel ter opening der donkerste kappittelen in de Openbaring". J. KOELMAN 1688. Voorrede blz. 5.

[2]) „Neêrlands Ondergang gedreigd en nabij" blz. 172.

[3]) Idem, blz. 173.

[4]) Idem, blz. 174

[5]) Idem, blz. 176.

geloof snoode vijanden en verraders van Gereformeerde politie, rechte adders, bloedzuigers en pesten in onze republiek waren»? [1]) Was het geen schande, dat zij, die het hooge bewind der politie in handen hadden, zich veeltijds het recht der Kerk en de macht van Koning Jezus aanmatigden, zoodat zoo menig beroep op een rechtzinnig predikant vernietigd werd; zoodat tegen den zin van Kerk en Classis leeraars uitgestooten werden, ja het «Jus Patronatus», dat schandelijke «kerkroovingsrecht», aan jonkers heeren, vrouwen gegeven werd? [2]) Schreide het niet ten hemel, dat de macht der Kerk in die mate geusurpeerd werd, dat alom in den lande Gemeenten waren, waar de Commissarissen der burgerlijke Overheid in den Kerkeraad verschenen en in de Classis zitting hadden? Waren het niet die Heeren, die het houden van eene Nationale Synode tegenhielden, ja, zelfs in Zeeland het houden van eene Provinciale Synode niet wilden toestaan? [3])

En wat deed men van Overheidswege om de verordeningen tegen de Sabbat-schenders uit te voeren; trad men op eenige wijze op tegen de groote zonde van vloeken, zweren, lasteren en spotten met Gods Woord? Ja, het ging zelfs zoover, dat zij de alieneering van kerkelijke goederen tot private gebruiken oogluikend toestonden; [4]) dat men het houden van kerkmissen niet enkel toeliet, maar zelfs begunstigde, alsook het spelen der comedianten te Amsterdam. En wat deed men tegen hoererij, overspel en andere onkuischheden, die zoo overvloedig in het land in zwang zijn? . . . niet met al. [5]) Zoo gaat KOELMAN voort met eene bonte staalkaart van zonden Overheid en volk voor oogen te stellen, opdat er meer zelfkennis en zondenrouw mocht

---

[1]) Idem, blz. 176.
[2]) Idem, blz. 177.
[3]) Idem, blz. 178.
[4]) Idem, blz. 179.
[5]) idem, blz. 180.

komen en Neêrland als natie mocht terugkeeren tot de «inzettingen des Heeren». Weet, roept hij uit, dat ons land eene crisis doorleeft. 't Gaat om leven of dood. God heeft ons reeds meermalen in den smeltkroes en den oven van den oorlog gebracht, maar wij zijn nog niet gelouterd te voorschijn gekomen. [1])

En was het beter gesteld met de Kerk? Wie zal hare overtredingen en zonden tellen? Welk een breed veld van allerlei ellende! Wil men een juisten indruk krijgen van alwat KOELMAN in dezen hervormd wilde hebben, dan sla men zijn beroemd werk «Noodige Pointen van Reformatie» op. Het zou de moeite loonen alleen van dat boek een uittreksel te geven, ten einde een indruk te ontvangen van den toestand onzer Kerk voor ruim twee honderd jaar. Veel noemden wij reeds bij de bespreking van de vorige onderdeelen dezer paragraaf. Wij willen ons nu nog bepalen tot het opnoemen der voornaamste bedorvenheden, de stof ook aan een ander werk ontleenende.

Sprekende over den algemeenen toestand der Kerk in die dagen, kan men deze generale aanklacht tegen haar indienen «de godsdienst was slenterwerk, vleeschelijk, uiterlijk geworden»! [2]) Met benijdenswaardigen ijver joeg men de dingen der wereld na; maar men was koel en lauw in zake de dingen van het Koninkrijk Gods. [3]) Alles ging op zijn Laodiceesch.

Wat waren de Provinciale Synoden, vergeleken bij hetgeen zij behoorden te zijn? In de eerste plaats werden zij veel te weinig gehouden, in Zeeland b.v. in geen 40 jaar. Maar werden zij gehouden, dan waren het geen vrije gerichten onder Christus, den éénigen Heer zijner

---

[1]) Idem, blz. 210.

[2]) Zie «Neêrlands Plicht en Voorbeeld van de Reformatie der Kerk», blz. 177. Gevoegd achter «Spiegel der Wet». De paginatuur loopt door.

[3]) Idem, blz. 178.

Kerk, maar als gesubordineerden onder de macht der Overheid; dan waren zij in allen deele beperkt en werden dikwijls belemmerd in de behandeling der Kerkelijke zaken. Lieten zij, saamgeroepen als zij waren door de Overheid, niet dikwerf de censura over de hooge Overheid na? Durfden zij kloekelijk opkomen tegen hen, die in 't stuk der censuur zich op de Overheid beriepen, of de censuur trachtten te ontkomen door protectie dierzelfde Overheid? Kwam het niet dikwijls voor, dat de Synoden besluiten namen, die indruischten tegen Gods Woord? Het was verder van algemeene bekendheid hoe zij optraden tegen allerlei samenkomsten, die uitnemend waren. En ijverden zij ooit om onwettig afgezette predikanten in hun ambt te herstellen? [1])

Was het beter gesteld met de Classicale-Vergaderingen? Hoe zou het mogelijk geweest zijn? Ook die Kerkelijke vergaderingen werden samengeroepen door de Overheden, die ook daar alles naar hunne inzichten regelden. Wat men er hoorde was een formuliergebed aan 't begin en aan 't einde, en verder veel «ijdel gekout en dispuyt» over wereldsche dingen. En wanneer er nog predikanten waren, die andere dingen aan de orde wilden stellen, dan durfden velen bijkans niet, daar alwat zij voorstelden, uitlekte en rondgedragen werd, terwijl de notulen, in plaats van spiegelbeeld der debatten te zijn, valschelijk opgesteld en dikwijls veranderd werden [2])

Hoe het gesteld was met den arbeid van Leeraren, Ouderlingen en Diakenen hebben wij boven reeds uitvoerig gezien. Waren de Kerkeraden veelal saamgesteld uit ongeestelijke, meestal burgerlijk welgestelde mannen, de prediking des Woords geschiedde gewoonlijk zonder vuur en

---

[1]) Zie „Noodige Pointen van Reformatie".

[2]) Idem.

warmte, terwijl de Predikanten de genade en de vertroosting bedenkelijk algemeen voorstelden.[1]) En hoe zou men verder eenig geestelijk leven kunnen verwachten, waar een formuliergebed werd voorgelezen, het zingen der Psalmen meestal zonder eerbied aangehoord, eene Psalmberijming als die van Datheen zóó onbekwaam en onstichtelijk gebruikt, en bovendien gezangen gezongen en op een orgel gespeeld werd.[2]) En dan, vraagt KOELMAN, wat komt er op die manier terecht van den H. Doop, dat groote sacrament van de inlijving in de Kerk? Het werd zeer «geesteloos, onbewogen, met weinig vrucht, troost en kracht» voor de Gemeente bediend, niet alleen, omdat er niet in eigen woorden over den Doop gesproken werd, maar ook omdat men den H. Doop bediende aan allerlei kinderen, hoe goddeloos, onwetend en wereldsch de Ouders ook mochten zijn. Eveneens werd het H. Avondmaal door de voorlezing van het Formulier grootendeels van zijn luister en troost beroofd. Ja, er waren zelfs zaken, schijnbaar van minder belang, maar welke volgens KOELMAN's meening de kleine vossen waren, die den wijngaard des Heeren kaal hielden en van geestelijke vrucht beroofden. O. a. de gewoonte, die bijna alom in zwang was, om na de viering van het H. Avondmaal en na bediening van den H. Doop, ja zelfs bij de begrafenis der dooden in een open schaal een aalmoes als een offerande te leggen, om niet te spreken van de gewoonte om de viering des H. Avondmaals, op zijn paapsch, te binden aan de feestdagen.[3]) Ja, KOELMAN keurde zelfs af, dat men in de kerk komende privaat bad. Dit behoorde daar niet thuis. Het was de plaats van gemeenschappelijk gebed. Het was Roomsch. Het werkte het

---

[1]) "Neêrland Plicht en Voorbeeld" blz. 178—179.
[2]) Idem, blz. 180.
[3]) Idem, blz. 182.

Farizeïsme in de hand. Hij zou willen, dat leeraar en gemeente het thuis deden. Ach, het gansche hoofd was krank en het gansche hart mat. 't Waren altemaal wonden en striemen en etterbuilen, die niet uitgedrukt noch verbonden waren, en geen derzelve was met olie verzacht. Het gansche organisme van Staat en Kerk was bedorven. Zou er nog uitkomst komen?

Men mocht dien zeker niet verwachten, indien hij en allen, die met hem den ernst der toestanden inzagen, de hand niet flink aan den ploeg sloegen. En hoe hij daarbij zou te werk gaan? Zou hij zijne lezers misschien met aangename welsprekendheid en geestigheid der Nederlandsche taalkunde vermeien? Wie dit meende, vergiste zich. Integendeel hij was van meening, dat een «lage, klare en duidelijke stijl zich moest paren met ernst en nadruk in de spreekwijze. Zou men zich anders niet licht aan dat sieraad der welsprekendheid vergapen, terwijl men alleen op den aangedrongen raad en op de argumenten acht moest geven». Of ik vraag u, zegt hij, «komt het te pas, dat men, ziende eenig volk in 't water drijven en nabij het zinken eene opgesierde welsprekendheid zoude in het werk stellen, om toch die lieden met gepronkte strelende redenen te dwingen, om naar den stok, plank of roede te grijpen, die men hun aanwijst». [1]) «Neen», voegde hij er aan toe, «ik zou het best voegende achten, zoo deze mijne predikatie eenig goed bewijs gaf, dat ze met angstige zuchtingen en kroppende snikkingen geschreven was, en dat mijn inkt onder 't schrijven met brakke tranen, liever dan met olieverf van blinkende aardigheid gemengd was geweest». [2]) Ja, dat was beter, want wie was niet nalatig om 't werk der reformatie ter hand te nemen? De groote menigte hield vast aan de

---

[1]) Zie „Neêrlands Ondergang", blz. 196—197.

[2]) Idem, t. z. p.

zonde, zonder zich te willen bekeeren, terwijl eene andere categorie de ijdele hoop voedde, dat alles wel goed zou gaan, ook al kwam er geen verandering. [1]) Zelfs leeraren hielden het volk met iets anders bezig, terwijl over Reformatie niet gesproken werd. Zeker, er waren onder de laatstgenoemden, die niet durfden, maar er waren er ook, die het werk der Reformatie wel ter hand zouden willen nemen, maar het moest niet de minste moeite kosten, terwijl anderen van oordeel waren, dat men zoo iets nooit individueel moest beginnen, en alleen deelnemen, indien Overheden, Kerkeraden, Classen en Synoden daarin voorgingen. [2]) Is het wonder, vragen wij, dat de ziel van een man als KOELMAN op storm stond bij zooveel halfheid en lauwheid, dat het kookte en schuimde in zijn binnenste, en dat hij het den volke en der Kerk nog eens in 't oor riep: «Volk, volk, vertrouw niet op ijdele dingen», bedenk dat dit in uwe krankheid de kritieke dagen zijn. Ach, wat rekende men dan toch op Engeland's machtigen Koning; Assur zou verbroken worden en Egypte te niet gedaan. [3]) Eéne zaak kon redding brengen. Dat was eene generale bekeering, daar ook de zonde algemeen was. Niet alleen gruwelijke zondaren hadden zich tot den Heer te wenden, maar ook zij, «die eene gedaante van godzaligheid vertoonden», moesten toenemen in heerlijkheid, vruchtbaarheid, geloof en liefde. Bedenk, vermaande hij, dat vele Kerken, als die van Hongarije, van Frankrijk, van den Paltz en van Piemont als met wortel en al uitgerukt zijn. [4]) Nog staan natie en Kerk. Tot hoelange? Weet, dat de tegenwoordige droeve toestanden de voorboden zijn, voordat de Heer in grimmigheid nêerdaalt.

Was de diagnose gesteld, eene algemeene atrophie gecon-

---

[1]) „Neêrlands Plicht en Voorbeeld”, blz. 185.
[2]) Idem, blz. 187.
[3]) „Neerlands Ondergang”, blz 207.
[4]) „Neerlands Ondergang”, blz. 209.

stateerd, dan restte nog, dat hij de geneesheeren aanwees en de middelen tot genezing. Dit bleef dan ook niet achterwege.

In de eerste plaats, zegt de schrijver, richt ik mijn woord tot U, «die in hoogheid zit en ons aller Overheden zijt, in de hoop, dat gij mijn vrijmoedig optreden niet kwalijk zult nemen en U niet gebelgd zult toonen als een Naäman». [1]) Wel hebt gij mij verjaagd, maar de Heere ontsloeg mij niet. «Hij zendt mij in commissie». [2]) Weet dan, Heeren Overheden, zegt hij, dat uwe schuld groot is, uw plicht deze, dat gij U bekeert als menschen, Christenen en Overheden, maar bedenkt tot uwe bemoediging, dat er van uw goed voorgaan groote kracht zal en kan uitgaan. [3]) Zeker, 's lands zonden zijn groot, en geheel die zware schuldenlast rust voor een groot deel op uwe schouders maar toch is er nog uitkomst mogelijk. Maar dan vraag ik u, wat baat het toch, «indien gij al belastingen heft, alliantiën aangaat, een eminenten veldheer in Willem III hebt, zoo de ban in 't leger blijft»? Neen, wilt gij waarlijk uwen lande ten zegen zijn, en de bres geheel stoppen, dan moeten er van uwentwege bevelen tegen allerlei zonden uitgaan en tevens door U macht worden verleend om ze uit te voeren, «want de volkszonden zijn van diepe kleur». [4]) Daar is b. v. een zondig en zeer ongepast ingrijpen van uwentwege in kerkelijke zaken, dat gij moet laten varen. Daar zijn allerlei belemmerende bepalingen door U gemaakt, die der Kerk in den weg staan om tot volle ontwikkeling en machtsontplooiing te komen, die als zoovele slagboomen opgeheven moeten worden. [5]) Daar zijn zaken als commediespelen en kermissen, die God tergen in den hemel, en die door U niet worden tegengegaan. [6]) En verder,

---

[1]) „Neerlands Ondergang”, blz. 226.
[2]) Idem, blz. 220.
[3]) Idem, blz. 224.
[4]) „Neêrlands Plicht en Voorbeeld”, blz. 189.
[5]) Idem, blz. 190.
[6]) Idem, blz. 191.

waakt er toch tegen, dat er geen meer «dertele mannen als Professoren aan de Academies door U worden aangesteld», daar dat eene bron van velerlei kwaad is, en tracht tevens te bewerkstelligen, dat de orgels uit de kerken verwijderd worden, «daar die dienen het goede te doen vergeten».[1]) Om kort te gaan, weet gij, wat de kortste en zekerste weg is, — deze, dat er bekeering en verbetering betracht worde, en dat spoedig en oprecht; 't is lang genoeg, en veel te lang gehuicheld met de vorige biddagen; 't is veel te lang den Heere getrotseerd en getergd met voort te gaan in de oude zondige wegen; de Heere wil bekeering en verbetering zien, van Overheden zoowel als van onderdanen.[2]) «Moge de Heere, aldus eindigde hij zijn woord van vermaan tot de HH. Overheden, uwe oogen openen voor de lichtende voorbeelden in de historie, als een Hiskia, Asa en Josia». Dan zal uw land welvaren.

Had de Hooge Overheid dus in dezen een duren plicht te vervullen, niet minder zijn de Leeraren en hunne mederegeerders, de Ouderlingen de daartoe aangewezen personen, aangezien in hunne handen de meest «principale middelen van bekeering en verbetering» gelegd zijn.[3]) Zijn zij niet «de oogen der gemeenten, de zieners en wachters, de herders en zielverzorgers, Gods boden en gezanten»?[4]) Dienden van hen als van springaders en fonteinen geen verkwikkende wateren van boetvaardigheid en verbetering in eenigen zin voort te vloeien?[5]) Waarlijk het was toen geen tijd om de schippers en stuurlieden te laten slapen, terwijl het schip met volk, met al, in 't grootste gevaar van schipbreuk was. «Daarom waakt op, o wachters van Nederland, hoe lang

---

[1]) Idem, blz. 192.
[2]) Neêrlands Ondergang, blz. 227.
[3]) Idem, blz. 231.
[4]) Idem, blz. 332.
[5]) Idem, blz. 233.

zult gij slapen in zorgeloosheid»? «Dringt nu niet alles van alle zijden»? Zeker alles moest hen aansporen tot den arbeid, indien zij maar oogen hadden om te zien. Luisterrijke voorbeelden in de historie van Israël, de eer van God en van Christus, en kwam daar niet bij, dat de Heer het van hen verwachtte, daar Hij zijn tuchtroede niet onthield? «Eén ding hoop ik nu maar, zuchtte KOELMAN, dat gij U nu niet gaat verschuilen achter uwe gastvrijheid, betoond aan Gods verdrevenen, en beroemen op uwe betoonde barmhartigheid». Alles wees er op, dat de Heer den kandelaar dreigde weg te nemen uit Nederland. Was de Heer al niet van de Kerk geweken? Wezen daarop niet reeds de groote twist en tweedracht in Staat en Kerk; het herhaaldelijk klagen van vele vromen over gemis aan licht des geestes, en eindelijk het feit, dat 's Heeren zegen en de tucht zoozeer geweken waren?

En hebben wij nu boven reeds gehoord hoe de Leeraren en Ouderlingen hun leven en gedrag persoonlijk hadden te reformeeren, hier wees hij meer generale regelen aan, door de broeders in beoefening te brengen tot heil van den algemeenen kerkstaat. Doet, raadde KOELMAN, zooals men in Schotland gedaan heeft. Stelt gemeenschappelijk, leeraren en ouderlingen, te zamen gekomen in kerkeraden, classen en synoden, breede lijsten van zonden op, die Gods toorn gaande maken. [1]) Zijn die lijsten opgesteld, dat ze dan uitgegeven worden met nadrukkelijke verklaring van leedwezen, terwijl de leeraren met veel pleitredenen van den Heer vergeving en verzoening vragen van de langdurige tergingen, en ieder persoonlijk zijn leven reinige naar den eisch van Gods Woord. [2]) Verder hadden de leeraren in den naam van de Kerk, voorgangers en anderen, in een plechtig openbaar verbond met den Heer te treden, heilige beloften te doen,

[1]) "Neerlands Plicht en Voorbeeld", blz. 205.
[2]) Idem, blz. 207.

zich te verbinden in des Heeren kracht, steunende op des Heeren beloften aan de oprechten, om elk in zijn stand naar vermogen te verbeteren, hetgeen waarover hunne verootmoediging betoond en verzoening en genezing door gebeden verzocht was. En waar tot dusverre slechts «schielijke bezoeken» gebracht werden voor de viering des H. Avondmaals, daar dienden de predikanten van nu voortaan er hun werk van te maken om geregeld huisbezoek te doen, en door particuliere aanspraak aan te dringen op het houden van gezette, heilige huisoefeningen; [1]) terwijl er meer geloof geoefend moest worden omtrent de beloften des Heeren, gedaan aan den oprechte, die gelooft. Men behoorde te gelooven, dat de Heere met degenen zal zijn, die hun huis reinigen; men moest gelooven om sterkte, voorspoed, belooning, kloekmoedigheid en lijdzaamheid te verkrijgen; zonder Christus kan men niets doen; maar geloof oefenende mocht men zeggen, «ik vermag alles door Christus, die mij kracht geeft». [2])

Eindelijk zij men hierbij bedacht, zegt KOELMAN, «dat er veel afhangt van de wijze, waarop de reformatische arbeid ter hand wordt genomen». In de eerste plaats moet die arbeid algemeen zijn. [3]) Geen ding moet overgeslagen of verschoond worden. «Een weinig zuurdeesem verzuurt het geheele deeg; een bekende verdorvenheid behouden, wordt tot een strik. Mozes wilde niet één klauw laten, zoo nauwgezet was hij; Mordechai wilde niet één knie buigen; Daniël niet van de afgodische spijze eten, noch nalaten zijn venster te openen; Paulus wilde niet één uur wijken, noch een schijn van kwaad toelaten, zulk eene nauwgezetheid is prijzelijk». In de tweede plaats drong KOELMAN er op aan,

---

[1]) Idem, blz. 209.
[2]) Idem, blz. 210.
[3]) Idem, blz. 210—212.

dat de Reformatie moest geschieden naar alwat het bevel was van den God des hemels. «Bedenkt zeide hij, niet het gebod van menschen, kerkelijken of politieken, niet de oude gebruiken, de oude canones, maar het gebod Gods is de regel van onze Reformatie. Immers, alle plant, die mijn Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden. Tot de Wet en tot de Getuigenis, zoo zij niet spreken naar dit woord, het zal zijn, dat ze geen dageraad zullen hebben». Verder wilde hij dat alles «spoediglijk zou geschieden.» Alle groote reformatiën waren «spoediglijk» gedaan. De Heere verdraagt hier geene traagheid. «Gelijk edik den tanden, en gelijk rook den oogen is, zoo is de luie dengenen, die hem uitzenden». En bovenal men behoorde schouder aan schouder te staan en eenpariglijk te handelen. «Elk moet het zijne toebrengen in zijn standplaats. Maar een eenig zondaar verderft veel goeds».

Alzoo schreef deze discipel, er van overtuigd zijnde, dat vele zijner collega's het moeilijk en verdrietig zouden vinden, en dat hun toorn ontsteken zou, indien zij bemerkten, dat dit gedrukt onder de oogen van het volk zou komen, maar wat deerde het hem, als de Kerk van Christus er maar mocht «uitzien als de dageraad, schoon als de maan, zuiver als de zon, liefelijk als Jeruzalem en schrikkelijk als slagorden met banieren. Ja, opdat de Kerk worde als een sierlijke kroon in de hand des Heeren, en een koninklijke hoed in de hand van haar God, en tegelijk de Heere der Heirscharen zij tot een sierlijken krans en heerlijke kroon den overgeblevenen Zijns volks». [1])

Geestelijk leven.

Hebben wij in de vorige bladzijden stil gestaan bij allerlei personen, in wier leven en arbeid KOELMAN Reformatie

[1]) »Neêrlands Plicht en Voorbeeld«, blz 294.

wenschte aangebracht te zien, wij willen dit hoofdstuk eindigen met de beschrijving van hetgeen hij gedaan heeft ter bevordering van het geestelijk leven. Veel en velerlei moest gereformeerd worden, wij bemerkten het, maar zou dit gerealiseerd worden, dan behoorde bovenal de geestelijke atmosfeer, waarin allen ademden, gezuiverd en verfrischt te worden.

De arbeid, door hem tot dien einde verricht, draagt een negatief en positief, dus een tweeledig karakter. Er moesten toch, naar zijne meening, verkeerde gebruiken afgeschaft en nieuwe elementen ingeschoven worden, zou de frissche berglucht des geloofs Kerk en kerkelijken weer omwaaien. Tot die verkeerde gebruiken, die afgeschaft, en dat doode hout, dat uitgesneden moest worden, behoorden, zijns inziens, het gebruik van Formuliergebeden en Formulieren van onderricht en opwekking bij Doop, Avondmaal, Huwelijk enz., en het vieren van Feestdagen. De Formulieren toch waren slechts hinderpalen voor de vrije ontwikkeling van het geestelijk leven in 't algemeen en voor dat des gebeds in 't bijzonder, banden des doods dus; terwijl de Feestdagen, die producten van menschelijke vinding, het gezag van des Heeren dag ondermijnden, en, behalve bronnen van zonden en ellende, zoovele bruggen waren, die naar Rome terugleidden. Wilde hij dus beide, Formulieren en Feestdagen, afgeschaft zien, positief heeft hij, van den beginne af, getracht het geestelijk leven op te wekken en te voeden door het aanprijzen en houden van «conventikelen», het schrijven van stichtelijke boeken en het vertalen van Engelsche piëtistische litteratuur. Meende hij n.l., dat die bijeenkomsten van Gods volk in private woningen vruchtbare moeders zouden blijken te zijn van leven des geloofs en der liefde, hij wilde dan ook niet achterwege blijven met het schrijven of vertalen van boeken, wier inhoud het onderwerp van bespreking in die bijeenkomsten kon uitmaken. En dit deed

hij niet enkel in de laatste jaren of in een bepaalde periode zijns levens; dit doel stond hem den ganschen weg klaar voor oogen, terwijl hij van de academiejaren af reeds voor geestelijk voedsel zorgde. Daarom achtten wij het goed aan dit zijn pogen een afzonderlijk gedeelte van dit hoofdstuk te wijden, terwijl wij meenden, dat de bespreking van zijnen strijd tegen Formulieren en Feestdagen in dit verband het best op hare plaats was.

Drieërlei zaken, en juist die, waardoor KOELMAN bekend is geworden en in veler herinnering voortleeft, zullen dus nu door ons behandeld moeten worden, willen wij hem teekenen als Reformator van het geestelijk leven dier dagen. En dat zijn: zijn strijd tegen de Formulieren en Feestdagen; zijne liefde voor conventikelen, en zijn eigen tot dien einde geschreven werken, benevens de door hem vertaalde boeken. Beginnen wij met het eerste:

Zijn strijd tegen Formulieren en Feestdagen.

Zooals bekend is en boven reeds meegedeeld, schreef KOELMAN, nog predikant zijnde te Sluis, de twee beroemd geworden boekjes over het genoemde onderwerp. [1]) Dat wij nu niet opnieuw het historisch milieu teekenen, waarin zij ontstonden, en de naaste aanleiding beschrijven, waaraan zij hunne verschijning te danken hadden, ligt voor de hand. 't Moge genoeg zijn te herinneren, dat hij meende ze te moeten schrijven, daar zijne rechters hem incompetent schenen in deze materie juist te oordeelen, zonder zijne voorlichting. Met andere woorden het is ons hier, niet om de formeele, maar om de materieele zijde der zaak te doen.

---

[1]) „Reformatie noodig omtrent het gebruik der Formulieren" 1673, en „Reformatie noodig omtrent de Feestdagen", 1675. Den volledigen titel vindt men in de lijst zijner werken. Bijlagen.

Waarom KOELMAN met zooveel kracht tegen het gebruik van Formulieren en het houden van Feestdagen meende te moeten opkomen? Om allerlei redenen, nader te ontwikkelen, maar vooral en bovenal, omdat hij, de man van de autoriteit der Heilige Schrift, daarin eene nawerking van Paapsch zuurdeeg zag, alsmede omdat hij meende, dat die twee gebruiken als twee bittere bronnen waren in onze Kerk, twee groote vijanden van het geestelijk leven der Gemeente. Laten wij hooren hoe hij dit toelichtte, eerst met betrekking tot de Formulier-gebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking, daarna in zake de Feestdagen.

Ik gevoel mij verplicht, schreef hij, een woord van protest te doen uitgaan tegen het veelvuldig gebruik van Formuliergebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking, aangezien ik er ten zeerste van overtuigd ben, dat daardoor «eene beklagelijke slappigheid, ijverloosheid en uiterlijkheid in de groote plicht van het bidden wordt bevorderd»; [1]) dat daaruit alleen verklaard kan worden de groote «doodigheid, die in de Gemeente bespeurd wordt omtrent de bediening der Heilige Sacramenten», en eindelijk, omdat ik weet, dat het gebruik dier Formulier-gebeden «de Godzaligheid zeer verdooft, den Geest onderdrukt, bepaalt en uitbluscht, de menschen zeer in onkennis van zich-zelven voedt, en in luiheid en vleeschelijke gemakkelijkheid en onwetendheid stijft». [2]) En waar men elders de leeraren niet bond, en erkende, dat het geestelijk leven er door werd benadeeld, daar meende hij hier te lande te moeten voorgaan in het «bidden uit de borst» en het bedienen van de Heilige Sacramenten met eigen woorden. «Immers in 't goede en in 't noodige moet men geen exempelen verwachten maar geven». [3])

---

[1]) „Reformatie noodig omtrent het gebruik der Formulieren", blz. 1 van het Woord aan den Lezer.

[2]) Idem, blz. 109.

[3]) Zie: Voorrede, blz. 4.

IJverloosheid en slappigheid in den grooten plicht van het bidden. Wat is erger voor eene Gemeente dan dat het gebedsleven achteruit gaat en kwijnt. Zoo was het in die dagen, en kon het anders? Immers neen, want wat is bidden? De H. Schrift zegt, bidden is het uitstorten van het hart voor God, een zoeken van het aangezichte Gods, een samenspreken met God, een uitdrukken onzer begeerten.[1]) En hoe moet dat geschieden? Paulus zegt, dat wij sterk moeten aanhouden in het gebed; Jacob leert ons in Pniël, dat men niet los moet laten; heel de Bijbel vermaant, dat wij, als Satan ons bespringt, door onze gebeden onder den schut van God moeten dringen.[2]) En bovenal, ons bidden moet een bidden zijn uit en door den H. Geest. Hij dient te zijn de «causa movens».

En hoe bad men in zijne dagen? Met Formulieren, «met geleende en geschilderde woorden»,[3]) meer met het geheugen dan met het hart,[4]) zonder den drang of de passie van eene Hanna, daar de woordjes te voren reeds opgesteld waren. Ach, dat men die dwaling zag, zuchtte KOELMAN, en beter inzicht kreeg in den aard en het wezen van het gebed, en begreep, dat het Formulier-bidden daarmede in strijd is. Wij lezen den uitroep van Paulus (2 Cor. 2 : 16): «wie is tot deze dingen bekwaam»; kwam die ooit bij het Formulier-bidden te pas? Wij kennen de beloften «ik zal U bekwaammakende genade schenken», maar wie had daaraan op deze manier behoefte? En dan, er waren zooveel andere gevolgen, die groote schade toebrachten aan het geestelijk leven. In de eerste plaats doodde het alle devotie, denk aan het koude ritualisme der Oostersche Kerken en der Roomsche Kerk; alle genegenheden en bewegingen des

[1]) Idem, blz. 36.
[2]) Idem, blz. 43.
[3]) Idem, blz. 101.
[4]) Idem, blz. 57.

gemoeds verslapten.[1]) Het bedroefde verder de vromen, die geen antwoord kregen op de «smeekstem hunner ziel, terwijl het den vleeschelijken mensch behaagde».[2]) Wat kwam er vervolgens, bij 't gebruik der Formulier-gebeden, terecht van het dagelijksch zelf-onderzoek,[3]) van een letten op de wegen Gods met ons gehouden, wat van een belijden van eigen zonden, daar er immers in algemeene termen gesproken werd.[4]) Wel vermaant Paulus ons, God in alles te danken, maar wie beantwoordde daaraan, Formulier-gebeden biddende, terwijl het noodwendig dit schadelijk gevolg medebracht, dat er weinig gebeden werd voor Kerk en Staat. Maar er was meer. Immers, hoe zou men op deze wijze biddende, ooit kunnen toenemen in gebeds-genade?[5]) Kinderen van bedelaren leeren spoedig met eigen woorden vragen, maar hier zag men menschen van 50 en 60 jaar op houten krukken. En ook, hoevelen zijn door het Formulier-bidden geheel afkeerig geworden van het bidden uit den Geest, zoodat zij in de Kerk eerst mede gingen bidden, wanneer de leeraar tot het Onze Vader genaderd was.[6]) Ook kleefde er dat gevaar aan, dat men gemakkelijk tot Superstitie verviel, en het Formulier-gebed op eene lijn ging stellen met de H. Schrift. In één woord, zou er nieuw geestelijk leven gewekt worden bij groot en klein, bij de dienaren des Woords en de gemeenteleden, dan moesten die krukken weg en er gebeden worden uit de borst, d. i. uit den H. Geest.

Maar, merkte men op, heeft het Formulier-bidden ook niet veel voor? Indien men toch uit den geest niet kan

---

1) Idem, blz. 18.
2) Idem, blz. 19.
3) Idem, blz. 46.
4) Idem, blz. 47.
5) Idem, blz. 52.
6) Idem, blz. 55.

bidden en te eenenmale de gave des gebeds mist. Hoe dan! Wel, antwoordde KOELMAN, het gaat hier niet zoozeer om het kunnen, dan wel, om het willen loslaten derzelve.[1]) Gebruik ze desnoods in de kindsche jaren van uw geestelijk leven. Maar weet dit, dat, indien gij ze te lang noodig hebt, dit niet pleit voor uwe zelfkennis. «Immers, indien gij bij een dokter zijt met een lichamelijk malheur, wat weet gij dan uit uwe bevinding te spreken, en duidelijk te zeggen, wat U schort en wat gij behoeft».[2]) Maar hoe dan in dagen van geestelijke dorheid? [3]) Dan was zulk een Formulier-gebed toch zoo goed. Neen, juist niet, antwoordde KOELMAN, juist dan moeten wij leven uit het geloof, dat de Heer ons in onze zwakheden te hulp wil komen en krachtig is stommen te doen spreken. M. a. w. de onbekwaamheden en gebreken behooren ons, volgens hem, niet te brengen tot de Formulieren en af te leiden van den H. Geest, maar integendeel, zij behooren ons juist uit te drijven tot zijne invloeden.

En als men dan eindelijk nog opmerkte, dat die Formulier-gebeden toch gemeenlijk rijker van inhoud waren dan de vrije gebeden,[4]) en daardoor in elk geval het gevaar werd weggenomen van te blijven steken in 't gebed of stamelend en haperend te spreken,[5]) dan slaat de vlam uit bij onzen predikant, en het ietwat scherpe antwoord luidt, dat men geen geestelijk passe-partout kan maken, aangezien dagelijks de «behoeften, zonden, nooden, weldaden en staten» veranderen, en men dus Formulier-gebeden gebruikende, dikwijls liegende zou spreken, maar ook, dat het in dezen niet aankwam op éénige aangename welsprekendheid, aan-

---

[1]) Idem, blz. 84.
[2]) Idem, blz. 86.
[3]) Idem, blz. 91.
[4]) Idem, blz. 94.
[5]) Idem, blz. 100.

gezien de ervaring leerde, dat dat gebed, «dat met eene gladde tong uitvloeit, daarom 't beste niet is». [1])

Zoo rezen verder allerlei vragen, die KOELMAN altemaal beantwoordde. Maar zou men zich daardoor laten overtuigen? Niet, voordat men had leeren inzien, dat dit geen kleinigheid was, [2]) zooals men het noemde, maar wel degelijk eene der grootste plagen voor het geestelijk leven der Gemeente, omdat zij èn leeraren èn gemeente trof. Neen, wanhopen aan eene betere toekomst deed KOELMAN niet, maar dat die wel spoedig zou lichten, betwijfelde hij, aangezien vele leeraren gaarne alles in den ouden trant hielden, en hij bevonden had, «dat de menschen wonderlijk daar op gezet en als aangebakken zijn». [3]) Wat hij van zijnen God bad, was, dat Hij spoedig die krukken, waarop bijna geheel het volk leunde, mocht verbreken, en hetzelve leeren vertrouwen, dat het woord zijner belofte waar was, als Hij zegt, dat Hij door den H. Geest «gaven en bekwaamheden» mededeelt. Hoe heerlijk toch het voorrecht, indien men, boekjes terzijde stellende, geleerd had zijn hart voor den God des levens uit te storten, en ervoer, dat de tong van hem, in wien de H. Geest werkt, als de pen van een vaardigen schrijver wordt. [4]) Maar ook, hoe groot de ellende van allen, die dit niet leerden, zij waren in zijn oog «gelijk aan een man, die in een vijver ligt en die stom is en niet kan roepen». Uit den wortel van het gebed bloeit toch het leven der Gemeente op. Dat allen in den lande dan zich mochten wenden tot het bidden uit den H Geest.

Oordeelde hij zoo over de Formulier-gebeden, niet anders dacht hij over het gebruik van de Formulieren van Onderricht

---

[1]) Idem, blz. 101.
[2]) Idem, blz. 109.
[3]) Idem, blz. 11.
[4]) Idem, blz. 3.

en Opwekking. Ook die krukken moesten weggenomen worden. Niet, dat hij den inhoud derzelve afkeurde; integendeel; hij was het in bijna allen deele daarmede eens, maar wat hem niet aanstond, was het feit, dat men er zoo aan kleefde, als men alomme deed, in plaats van ze als modellen te gebruiken. Wat toch was de vrucht van dat angstvallig vasthouden aan diezelfde woorden, deze, dat er eene algemeene doodigheid gevonden werd omtrent de bediening van de H. Sacramenten. Men zag het den menschen aan, dat zij er niet bij waren. De hoorders zaten neder als standbeelden. En daarom, ook dat diende gereformeerd. «Wij moeten toespraken houden, merkte KOELMAN op, geheel in overeenstemming met de omstandigheden en beantwoordende aan de behoeften der menschen». Het ten doop houden der kinderen moest een Elim zijn op den weg der Ouders, en niet langer een Mara. Zij moesten hun geestelijken dorst lesschen aan het frissche levenswater der Schrift, en niet geleid worden tot afgeleide en staande wateren.

Zoo wilde hij het. Maar ook hiertegen rees natuurlijk verzet. Daar had men vooreerst het gevoelen van bijna alle Synoden. [1]) Mocht men in dezen wel zoo individueel optreden en eigen personeele overtuiging zoo krachtig poneeren tegenover dit gemeen accoord? Wat die Synoden betreft, antwoordde KOELMAN, zij dit opgemerkt. «Zij bedoelden het summier der zaak, als zij ze gebruikt willen zien, en bedoelden volstrekt niet te waken tegen het gebruik van eigen woorden, indien die in harmonie waren met den inhoud der Formulieren». Wat zij niet duldden, waren toevoegingen in strijd met den inhoud. En verder, men wees wel op die Synodale uitspraken, maar men overdrijve de macht dier colleges ook niet. Wij handhaven tegenover Rome toch, zegt KOELMAN, dat hare conclusies dikwijls dwalen, en dat de kerkelijke canones de conscientie niet

---

[1]) Idem, blz. 173—214.

binden.[1]) Nooit toch mag door eene Synode aan leeraren hunne macht en vrijheid ontnomen worden; «habent potestatem non privativam vel destructivam, sed cumulativam.» [2]) Dit was echter het ongelukkige, dat men de Synoden verhief boven God en zijn Woord; immers, «men roept sterker tegen eene schijnverbreking van een menschelijken regel, dan over eene ware verbreking van eene goddelijke Wet».

Achtten sommigen dus de vrije toespraak in strijd te zijn met de Synodale besluiten en uitspraken; anderen meenden, dat vele predikanten die vrijheid niet zouden kunnen verdragen en dan ongezouten redenen en gedachten zouden te voorschijn brengen. Want, deden de bekwame leeraren het zonder Formulier, de minder bekwamen zouden het ook probeeren, daar het hun anders tot een verwijt zou zijn.[3]) Maar vroeg KOELMAN hierop, mag men dan de bekwame menschen muilbanden terwille van de onbekwamen? Mag nu, omdat de een in het duister zit, de ander zijn licht ook niet laten schijnen? Neen, zijn die kreupelen eenmaal in de Kerk, laat hun die krukken dan, alleen binde men degenen, die wèl loopen dan toch niet. Of zou het billijk zijn, dat, omdat de een niet kan of niet wil loopen, de ander niet zou mogen loopen of vooruitloopen?[4]) Wilde VOETIUS zelfs, dat alle beproefde Leeraren en Ouderlingen, die de Kerkeraden en Synoden maken, «zulke sucussen (onnutte leeraren) als lui vee van de kribbe weren», KOELMAN eischte alleen de vrijheid voor bekwame leeraren om eene toespraak te houden uit de borst. Eindelijk, om nog een bezwaar tegen KOELMAN'S vrije toespraak te noemen, er waren er die in het lezen der Formulieren van Onderricht en Opwekking een waarborg meenden te zien voor «éénparigheid in den gods-

---

[1]) Idem, blz. 197.
[2]) Idem, blz. 202.
[3]) Idem, blz. 220.
[4]) Idem, blz. 222.

dienst». [1]) Die Formulieren verbinden immers de gemoederen. 't Waren toch Formulieren van eenigheid, die den gewenschten vrede brachten. Indien dat waar was, merkte KOELMAN op, dan was iedere vrije prediking ook geoordeeld, en zouden wij moeten overgaan tot de gedrukte predikaties der Roomsche Kerk. Maar wilde men eenheid, och dat men dan deed, zooals hij zoo dikwijls geraden had, dat men zich dan hield aan het Woord Gods en den Geest daarvan. De ware eenheid toch wordt best behouden, als men zich naast bij Gods Woord en voorschrift houdt, als men op Gods weg blijft en niet afwijkt «tot menschen inbeeldingen». [2]) Ja, «ik twijfel er niet aan», zeide hij, «indien het gebruik der Formulieren het groote en rechte middel was om verdeeldheid en scheuring en twist te voorkomen, of Christus en de Apostelen zouden het hebben voorgeschreven». [3]) Maar, de historie leert juist het tegendeel. Het gebruik der Formulieren is ingekomen met en door het verval der Kerk. [4]) In plaats van het toen te werpen op de genade Gods en hare kracht, zocht men zijne toevlucht bij deze Formulieren van papier.

Neen, tot de wet en de getuigenis, heette het andermaal. Zou de Gemeente weer bloeien, dan moesten al die Formulieren, van welken aard ook, weg, of liever blijven als «Liturgia Directoria» geschikt naar de tijden, plaatsen, en den staat van de Kerk. [5]) Immers, in plaats van «éénparigheid in den godsdienst» te brengen, leidden zij tot ééntonigheid, en in stee van te verbinden, brachten zij verstrooiing der gedachten bij de hoorders en lusteloosheid bij den predikant te weeg. Wilde men vrede en eensgezindheid, men moest die dan niet dwazelijk zoeken in allerlei inzettingen van

---

[1]) Idem, blz. 223.
[2]) Idem, blz. 234.
[3]) Idem, blz. 233.
[4]) Idem, blz. 150.
[5]) Idem, blz. 133.

menschen en Synoden, maar liever hierin, dat men zich in alles regelde naar Gods Woord. «Er mocht geen verschil, wel verscheidenheid in prediking, toespraak en gebed zijn». En wat men ook hier niet uit het oog mocht verliezen, was dit, dat de schadelijke gevolgen zich èn aan de gemeente èn aan de leeraren, dus aan beiden mededeelden. Vond KOELMAN het heerlijk, indien men geleerd had zijn hart voor den God zijns levens uit te storten in vrije gebeden, een aanwinst scheen het hem voor gemeente en voorgangers, indien zij, niet langer gebonden aan vaste Formulieren, hunne toespraak naar de behoeften van het oogenblik konden inrichten. Zou dan het Sacrament van Doop en Avondmaal niet veel van vroegeren luister herwinnen?

Feestdagen.

Had hij den strijd tegen de Formulier-gebeden en Formulieren van Onderricht en Opwekking aangebonden, er was nog een andere «schadelijke wortel van paapsche afgoderij», [1]) die uitgetrokken moest worden, nl. het gebruik om Feestdagen te vieren. KOELMAN begint dit boekje, dat eene uitbreiding is van eene door hem gehouden predikatie [2]) over Galaten 4 : 9—11, met de vraag: «hoe komt het toch gemeente, dat wij hier heden en in zoo grooten getale tegenwoordig zijn.» De reden daarvan kon niet schuilen in heilbegeerigheid van den kant der Gemeente, of in liefde tot Gods Huis, daar zijne hoorders dan in weekbeurten ook in grooter getale zouden opkomen. Maar waarin was die dan wél gelegen? [3]) «Wil ik het U zeggen? Uwe voorliefde voor de Feestdagen is het, die U hier heden in zoo groot eene menigte en zoo rijk uitgedoscht doet zijn». Hiertegen meende hij nu te

---

[1]) „Reformatie noodig omtrent de Feestdagen", blz. 15.
[2]) Idem. blz. 1, geh. 26 Dec. 1672.
[3]) Idem, blz. 1—2.

moeten protesteeren. Of had Israël ooit in vrede en geluk kunnen leven, als daar gerookt werd op de hoogten en op de altaren der afgoden? Welnu, zulke paapsche, afgodische hoogten en hoogtijden had men ook onder hen. [1]) En wel die Feestdagen, waarvan zij sommige devotelijk, andere zuiver vleeschelijk vierden; of waren de Vastenavonden. de Kermissen, de St. Marten-, St. Nicolaas- en Drie-Koningen-avonden geen ware Bacchus-feesten? [2]) Daarom, die hoogten moeten weg en de tempel van Jehova herbouwd d.i. de Feestdagen moeten begraven en afgeschaft, en de dag des Heeren weer in eere hersteld worden. Dat was de dag, dien de Heer zelf instelde; hij diende dus onderhouden en niet in de schaduw gesteld te worden door die half heidensche en half-joodsche dagen, die inzettingen der menschen waren. Kon de Gemeente niet veel meer bloeien en groeien, indien zij geregeld op den Sabbat, die toch een oase in de woestijn is, terneer zat in Gods huis, in plaats van aldus den dag des Heeren te verwaarloozen, en allerlei andere dagen te onderhouden? Het bleek toch duidelijk uit alles, dat die koopdag van schoone parelen geheel verwaarloosd werd.

Wij willen nu zien, welke pijlen hij ter bestrijding dier Feestdagen in zijn koker had. Het meest radicale argument zou zijn, indien hij kon bewijzen, dat God de Feestdagen had afgeschaft, als «behoorende bij de Joodsche kindertucht». [3]) Welnu, dat was het geval. Hoe gemakkelijk was dat af te leiden uit zijn text Gal. 4 : 9—11, alsmede uit Rom. 14 : 5—6 en Col. 2 : 15—17. Wel had men tegen het argument, ontleend aan Gal. 4 : 9—11 aangevoerd, dat Paulus alleen de wijze van vieren afkeurde, hen slechts vermanende, dat zij op Joodsche wijze en Joodsche feesten vierden, maar dit ging niet op. De Apostel keurde de onder-

---

[1]) Idem, blz. 18.
[2]) Idem, blz. 14.
[3]) Idem, blz. 30.

houding dier dagen af, omdat zij behoorden tot de zwakke en eerste beginselen, eigen aan de Kerk, zoolang zij nog een kind was, onder voogden, en omdat men zich op die wijze weder onder het juk der dienstbaarheid stelde en dus geen gebruik maakte van de vrijheid, waarmede Christus ons vrij maakte. [1]) Neen, zeide VOETIUS o.a., naar aanleiding van Rom. 14, God stelde die dagen niet in, en wil dan ook niet van onderhouding derzelve weten». Dan zou men, zegt hij verder, als er sprake is van het houden dier dagen op eene andere wijze en tot een ander einde, — «dan zou men evengoed weer tot lampen, wij-water, wierook enz.» kunnen overgaan, indien men er slechts bijvoegde, dat men er eene andere beteekenis aan hechtte dan vroeger. [2]) Evenzeer als de Apostel de onderscheiding der spijzen afkeurde en veroordeelde, kwam hij op tegen die dagen en tijden.

Een tweede argument tegen de Feestdagen was, dat zij van recenten datum waren. Dat zij althans in de dagen der Apostelen en der Apostolische Kerk niet bekend waren, leerde de historie duidelijk, [3]) hetgeen de Papisten zelfs erkenden. Wel was de Kerk niet lang maagd gebleven [4]) en in hare eerste eenvoudigheid blijven staan. immers het duurde niet lang of Heidendom en Jodendom triumfeerden op Christelijken bodem, daar men van het eerste het Kerstfeest en van het laatste het Paasch- en Pinksterfeest overnam; maar toch de Apostelen zelf hadden nooit van Christelijke Feestdagen gesproken, integendeel er tegen geschreven, ofschoon het waar was, dat zij, ziende op de zwakheid der Joden, de Joodsche Feestdagen eenigszins gehouden hadden, totdat die ceremonieele dagen behoorlijk zouden begraven

[1]) Idem, blz. 32.
[2]) Idem, blz. 34.
[3]) Idem, blz. 39.
[4]) Idem, blz. 40.

zijn.[1]) « En het is daarom », zegt VOETIUS, « dat wij besluiten, dat men aan die gezeide Feesten niet mag toeschrijven de Catholiciteit, Oudheid en gedurige Successie »; « anders mochten alle superstitiën in de Ceremoniën, alle ongeregeldheden in de Regeering, alle dwalingen in de leerstukken de Catholiciteit genieten, 't welk ongerijmd is »;[2]) Terwijl KOELMAN schreef, « zoo besluit ik dan dat een ieder onder ons een afkeer moet hebben van de verdere onderhouding der genoemde Feestdagen, die zulk een' kwaden oorsprong hebben. Ik schaam mij, dat deze dingen bij de Gereformeerden nog zoo lang geduld zijn; de Heidenen zelfs zouden geen Christelijken rustdag van ons overnemen, en zullen wij hunne vuile Feestdagen overnemen, mits die wat reformeerende »[3])

Maar het was niet alleen om bovengenoemde redenen, dat KOELMAN de onderhouding der Feestdagen afkeurde, hij ging zelfs zoover, dat hij ze niet eens middelmatig oordeelde, en hun ontstaan meende te moeten toeschrijven aan de nieuwsgierigheid der menschen. « Velen erkennen, schreef hij, dat ze zeer middelmatig zijn, ofschoon ik dat niet eens toestem,[4]) maar stel, dat het zoo is, dan ben ik van oordeel, dat men ze heel spoedig af moet schaffen, daar men zich van alle middelmatige dingen, die zeer besmet en misbruikt worden, moet onthouden. Of heeft Hiskia de koperen slang niet weggedaan, toen men voor dezelve ging rooken, ofschoon die nog wel op Gods bestel door Mozes gemaakt was, Israël tot verlossing». En was het verder, « waar in de bijzondere voorzienigheid des Heeren de eigene dagen, op welke de geboorte van Christus, de besnijdenis, 't lijden, de opstanding enz. geschied is, voor ons verborgen

[1]) Idem, blz. 40.
[2]) Idem blz. 44.
[3]) Idem, blz. 50.
[4]) Idem, blz. 68—69.

zijn», geen ongepaste nieuwsgierigheid, wanneer men toch dien sluier, waarachter God die data verborgen heeft, trachtte op te lichten. [1]) «God schijnt hier, aldus VOETIUS, tot nogtoe iets dergelijks gedaan te hebben, als Hij deed in de begrafenis van Mozes, en in de destructie van den tempel te Jeruzalem, welken niemand tot nogtoe heeft kunnen wederopbouwen, wat ook de Joden eertijds onder het beleid van Julianus gepoogd hebben. Want God wil de Wet der Ceremoniën met den Tempel begraven, niet weder opgegraven hebben». [2]) Zoodat KOELMAN besloot, nademaal het den Heere beliefd had, met bijzonder opzet, om ons van het onderhouden dier dagen te houden, ze niet langer te vieren. [3])

Was men verder van meening, dat de feiten, als de geboorte, de opstanding enz. van Christus, van zoo groot gewicht zijn, dat men daar jaarlijks wel een dag voor mocht afzonderen, dan antwoordde KOELMAN: «ongetwijfeld zijn die daden Gods in Christus groot, maar 't is juist tot dien einde dat Hij een wekelijks terugkeerenden rustdag heeft ingesteld», opdat men dan al die heilsfeiten zoude herdenken «en dankelijk roemen». Meende men nu echter, voegde hij er aan toe, dat die eene dag niet voldoende was, en «men nog eenige expresse dagen, tot vroolijke gedachtenis van Gods wonderen der genade begeert», [4]) zoo dwaalde men. Immers, men kon die feiten elken Zondag herdenken, en was dat niet voldoende, dan moest men het elken dag doen. Eén ding evenwel diende vermeden, dat men daarvoor niet één enkelen dag in 't jaar vaststelde. 't Zou dan zijn, alsof men het slechts op dien éénen dag deed, en ook, alsof men de macht had «heilige dagen» in te stellen. Wat Paus Alexander III eens zeer correct ten antwoord gaf op de

---

[1]) Idem, blz. 79.
[2]) Idem, blz. 82.
[3]) Idem, blz. 83.
[4]) Idem, blz. 83—84.

vraag, of men te Rome het feest der Heilige Drieeenheid niet vierde, zou hier «mutatis mutandis» evenzeer kunnen gelden: «De Roomsche Kerk heeft dat niet in gebruik, dat zij op éénigen tijd specialijk zulk een feest houdt, dewijl men elken dag, het: Eere zij den Vader, den Zoon en den H. Geest zegt, behoorende tot lof van de Drieëenheid». [1]) En bovendien moest men wel bedenken, wat men deed, als men den Sabbat daarvoor onvoldoende achtte. Vooreerst beschuldigt men daarmede Gods eigen instellingen van ongenoegzaamheid. Ten anderen, men beschuldigt de H. Schrift van onvolmaaktheid En eindelijk, gij stelt als Jerobeam op eigen hand een nieuwen dag in». [2])

Maar, ook die vraag rees bij zijne tegenstanders, «hoe denkt gij dan over Bid-, Dank- en Vasten-dagen of over jaarlijksche gedenkdagen, als 12 Juni te Sluis? Waren algemeen erkend Christelijke Feestdagen niet geoorloofd, dan vielen al die genoemde dagen toch zeker onder zijn oordeel. Integendeel, zegt KOELMAN. Men kan geen parallel trekken tusschen die twee categorieën. De Christelijke Feestdagen maken aanspraak op het praedicaat «heilig», terwijl die andere extra-ordinaire blijven. Daar heeft men b.v. de Dank- en Vastendagen. Ik vind ze voortreffelijk. God zelf brengt er ons toe in den weg van harde ervaringen of trekkingen der liefde. Geen gehoor geven aan die stem en niet naar het bedehuis opgaan, zou zondig verzuim zijn. Maar, — en ziedaar de fout, — 't moeten extra-ordinaire dagen blijven, en niet als bij ons jaarlijks terugkeerende dagen Zeer juist heeft de Westminstersche Synode dit uitgedrukt, zeggende: «De Schrift gebiedt niet, dat er een dag onder het Evangelie heilig zal gehouden worden als de Dag des Heeren, welke de Sabbat der Christenen is. De Feestdagen, gemeenlijk

---

[1]) Idem, blz. 84.
[2]) Idem, blz. 85.

heilige dagen genoemd, hebbende geen vastigheid in den Woorde Gods, moeten voortaan niet onderhouden worden. Desniettegenstaande is het geoorloofd en noodwendig in bijzondere voorvallende gelegenheden, dat men een dag of dagen tot openlijke Vasten en Dankzeggingen afzondere, als eene uitmuntende en bovengewoonlijke beschikking van Gods voorzienigheid zijn volk oorzaak en gelegenheid geven zal». [1]) Summa summarum KOELMAN vindt al die bovengenoemde dagen uitnemend, op deze conditie echter, dat men ze niet voor heilige dagen aanzie, noch met devotie als zoodanig gebruike, en men niet meene, dat de Kerk wel voor honderd jaar een Dank- of Biddag kan instellen. Verloor men dit uit het oog, dan zouden de Paapsche Feestdagen zoo ongerijmd niet langer schijnen, [2]) en sloop tevens eene gevaarlijke leer de Kerk binnen.

Helaas, die was reeds overlang de Kerk van Christus hier te lande binnengedrongen. Had men eens slechts te strijden gehad tegen allerlei vijanden van buiten, als Socinianen, Mennisten, Papisten en Geestdrijvers, thans moest men het aanzien, dat de hoogleeraren van eigen Academies de jeugd eene nieuwe leer «indrukten» in zake het 4[de] gebod, [3]) en met een vloed van giftige boeken het land overstroomden. Hoe ondermijnden mannen als HEIDANUS, COCCEJUS en BURMANNUS de moraliteit van het Sabbatsgebod. Leerden zij niet, dat het 4[de] gebod den Joden alleen gegeven was, dat het onderscheid van dagen zoowel als van spijzen en plaatsen geheel was weggenomen onder 't Nieuwe Testament, en dat men den Sabbat niet langer om des gebodswille onderhield, enkel om der wille van den godsdienst.

Hadden de geleerden en grooten in den lande zoo ge-

---

[1]) Idem, blz. 186.
[2]) Idem, blz. 188.
[3]) Idem, blz. 105.

leeraard, het volk dronk zich den geestelijken dood aan de giftige wateren dier valsche leer, en het duurde niet lang of de Dag des Heeren had al zijne wijding en heiligheid verloren. En wat opmerkelijk was, was dit, dat juist de bestrijders van het Sabbats-gebod de voorstanders waren van de Feestdagen.

Moest KOELMAN bij dien stand van zaken niet opkomen tegen die onschriftuurlijke Feestdagen? Hadden de Formuliergebeden alle gebedsgaven gebannen of doen insluimeren, deze Feestdagen hadden 's Heeren dag bijna verlaagd tot den rang van een werkdag. Het werd immers gezien, dat men op den Sabbat de schepen wel wilde schutten, terwijl op den eersten Feestdag de sluizen gesloten bleven. Hoe kon men geestelijk leven in de Gemeente verwachten, waar de marktdag der ziel zoo verwaarloosd wierd? Geen wonder dat dit zijn «Carthago delenda» werd.

Alles samenvattende, kunnen wij zeggen, allerlei overwegingen dreven den ijverigen leeraar van Sluis om den strijd aan te binden tegen de Feestdagen. Vooreerst hield hij rekening met het feit, dat men den schoot der Moederkerk betrekkelijk kort geleden verlaten had. Geen wonder dus, dat hij liefst alle paapsch zuurdeeg uitgezuiverd zag. Waren die Feestdagen geen bruggen naar Rome? Vervolgens wilde hij, naar den woorde Gods, den Sabbat in rang en eere hersteld zien, en vroeg hij, zullen de leeraren ooit met vrucht op de heiligheid van des Heeren dag kunnen aandringen, voor en aleer het volk van die dagen af is? [1]) En eindelijk, zou Gods zegen op de Kerk kunnen rusten, zou het hier te lande weer tot vroegeren wasdom komen, dan moest deze breuke hersteld worden. Werd het nu niet openbaar, dat een iegelijk, die tegen Gods gebod ingaat, het zwaard tegen zichzelf keert.

---

[1]) Idem, blz. 112.

Conventikelen.

Zooals wij boven gezegd hebben, droeg KOELMAN'S reformatorische arbeid in zake het geestelijk leven een tweeledig karakter. Negatief was die arbeid, in zooverre hij tegen de Formulier-gebeden, Formulieren van Onderricht en Opwekking en Feestdagen gericht was, terwijl tot het positieve deel 's mans streven gerekend kan worden om conventikelen in het leven te roepen, te leiden en te bevorderen, en boeken voor die bijeenkomsten te schrijven of te vertalen. Wij willen nu trachten aan de hand zijner verschillende werken duidelijk te maken, hoe KOELMAN over die samenkomsten dacht en wat hij er mede bedoelde.

Zeer terecht zegt Dr. Vos, [1]) «dat samenspreking in den aard van het Christelijke leven ligt, dat de dienst van den leeraar zeer gebrekkig de onderlinge vermaning der geloovigen vervangt, en dat het dus geene verwondering behoeft te baren, dat men al spoedig naast de openbare godsdienstoefeningen, samenkomsten van belangstellenden hield ter bespreking van het éene noodige». Had KOELMAN deze woorden kunnen lezen, hij zou er zeker zijne volle goedkeuring aan gehecht hebben. Wij treffen toch bij hem geheel dezelfde gedachten aan. Sprekende over de Conventikelen, zegt hij, dat die *moeten* gehouden worden, aangezien zij voortvloeien uit de natuur van de Christelijke gemeenschap der heiligen en geboren worden uit den nood der ziel.

Of, zoo vraagt hij, vereischt die gemeenschap der heiligen niet een gemeenzame mededeeling der gaven en genaden. Vermaant de Catechismus niet zoo terecht, dat ieder geloovige, uit kracht dier gemeenschap, zich moet schuldig weten, zijne gaven ten nutte en ter zaligheid der andere lidmaten, ge-

[1]) "Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk", IIde deel, blz. 55.

willigIijk en met vreugde aan te leggen. [1]) En ook, komt de nood der ziel niet met denzelfden eisch? Geen Christen toch kan op zichzelven staan. Telkens moet hij ondersteund worden door de mededeeling van de bevindingen, uitreddingen en vertroostingen van anderen. Had Paulus niet evenzeer behoefte aan de vertroosting en versterking door het geloof der Romeinen, als aan hunne voorbede. [2]) (Rom. 15 : 30)

Zoo schreef KOELMAN, en dat die overtuiging waarlijk leefde in het hart, is gebleken. Onvermoeid is hij bezig geweest om die samenkomsten in het leven te roepen en te bevorderen. Was hij er mede begonnen in Sluis, gedurende al den tijd van zijn zwervend leven heeft hij zoodanige aandacht aan die zaak gewijd, dat zijn naam als zoodanig nog niet uit de herinnering is uitgewischt in enkele deelen des lands. Men herinnere zich nog, hoe hij, in den Haag zijnde om zijne zaak te bepleiten bij de Hooge Overheid, niet kon nalaten in zulk eene private vergadering te spreken, terwijl hij te voren kon berekenen, dat hij zijne zaak daardoor benadeelde. [3]) Men weet ook, dat hij, verdreven uit de Generaliteitslanden, te Rotterdam gekomen, al spoedig in Conventikelen optrad en deswege gedagvaard werd. Ja, het was zulk een drang in het hart van dezen man, dat hij overal heenreisde, her- en derwaarts gaande, om de zaak zijns Heeren te dienen door het houden en leiden van Conventikelen.

En niet alleen door zijn reizen, maar ook door zijn schrijven trachtte hij de zaak der Conventikelen te bevorderen. In bijna elke voorrede van de door hem vertaalde werken, treffen wij eenige regels aan, die het nut en den lof dier

---

[1]) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, Mr. J. BROWN, vert. door J. KOELMAN, 1676. Inleiding blz. 7.

[2]) Idem, blz. 9.

[3]) Zie: blz. 71.

private vergaderingen moeten verkonden. [1]) Telkens wekt hij de broeders en zusters op. Allerlei teksten worden aangehaald en utiliteits-gronden gememoreerd. Vermaant niet de Apostel in Hebr. 10 : 25 tot het houden van onderlinge bijeenkomsten? Zeker, de Apostel sluit de publieke samenkomsten niet uit, maar toch, dat de schrijver nog meer het oog gehad heeft op de private toe-vergaderingen, komt hem waarschijnlijk voor, daar hij die menigmaal wil waargenomen hebben, opdat men elkander zoude vermanen, de een private Christen, den ander. [2]) Spreekt de schrijver van den Hebreën-brief aldus, niet anders is dit met Jacobus. Of lezen wij niet, dat Jacobus (5 : 16) wil, dat wij elkander de zonden zullen belijden en voor elkander bidden? [3]) Welnu, waar dit toch niet kan plaats hebben in publieke samenkomsten, daar moet de een bij den ander komen om te zamen te bidden en te spreken over de zaken der ziel. Ja, de Apostelen zijn het hier wel eens. Immers bij de twee genoemden voegt zich ook Petrus, als hij 1 Petr. 4 : 10 zijne lezers opwekt om elkander te dienen met hunne gaven. [4]) Wilt ge het nog duidelijker, vraagt KOELMAN? Niemand mag zijne talenten als eigenaar en meester bezitten, men dient uitdeeler te zijn, d. i. te woekeren met de panden hem toevertrouwd. Welnu, dit besteden der gaven naar de genade, die ons gegeven is, wat geeft het anders te kennen, dan dat het des Heeren wil is, dat de Christenen meermalen en bij alle gelegendheid onderlinge vergaderingen houden. Schrijven de Apostelen zoo,

---

[1]) Voorwoord van:
RHETERFORT's brieven II dl. blz. 14.
Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, J. BROWN.
De sleutel of verkl. van 't Hooglied, J. DURHAM, blz. 104.
Het Evangelie van Mattheus, D. DIKSON, blz. 8 en 17. Volledige titels, zie Bijlagen.

[2]) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven, Voorwoord blz. 6.

[3]) Idem, blz. 8.

[4]) Idem, blz. 9.

zie, het vloeit eigenlijk uit den aard der zaak voort, dat die toe-vergaderingen gehouden worden. Boven wezen wij reeds op den nood der ziel en op de gemeenschap der heiligen, maar er is meer. Zijn wij, zoo vraagt hij, in Christus geen nabestaanden, geen broeders en zusters? En behoort nu tot de natuur eener ware vriendschap niet dit, dat men elkander opzoekt en aanspreekt? [1]) In de publieke vergaderingen zijn goddeloozen en vromen ondereengemengd, er dient dus eene andere gelegenheid gezocht te worden, waar men als één van hart en één van ziel te zamen vriendschap zou kunnen oefenen? Bezocht ook de maagd Maria haar nicht Elizabet niet? Dat het onder ons alzoo zij. Heeft de Heer verder geen heerlijke beloften verbonden aan zoodanig een tezamenzijn (Matt 16 : 20) [2]) en prijst God in zijn woord niet degenen (Mal. 3 : 16), die met private samensprekingen elkander stichten en sterken? Ja, KOELMAN komt er toe om te zeggen, dat het een «vlek en bestraffelijke fout» is, evenals onder de Hebreeën, dat men in deze dagen geen lust heeft in dezelve Helaas, in plaats van practische tractaten met elkander te lezen, openbaren velen hun haat tegen het Christendom door den afkeer, dien zij hebben van die bijeenkomsten. Het moest ieder oprecht geloovige pijn doen te zien, dat zij, die deze vergaderingen gunstig gezind moesten zijn, juist haar haten en bestrijden. Ik vraag U, zegt hij, moest niet ieder onzer haar dienen met zijne gaven? Gelooft gij dan niet in de gemeenschap der heiligen? Moet er alleen op den preekstoel gepreekt worden? [3]) Aan de huizen komen de predikanten niet meer met hun woord, behooren de vromen het dan niet in de huizen te doen? Ik herhaal het: «Mij aangaande, dewijl ik daarvan zoo sterk overreed ben, zoo kan ik 't niet anders aanzien, dan als een teeken en

---

[1]) Idem, blz. 12.
[2]) Idem, blz. 13.
[3]) Voorrede «Des Christens Groot Interest» II[de] aanh., blz. 3.

vrucht van diepen haat tegen de godzaligheid, dat vele onder de naam-Christenen die christelijke ontmoetingen en 't samenhandelingen zoo vijandig zijn, dat ze die voor schadelijke bijeenkomsten uitmaken, die in eene goede Republiek en welgestelde Kerk niet te dulden zouden zijn Maar als ik ook merk, dat zelfs sommige leeraars in onze Kerk zich zoo kanten tegen die heilige en onnoozele bijeenkomsten, en die gaarne door allerlei zoo kerkelijke als politieke middelen gedempt zagen, zoo kan ik niet nalaten, met een heiligen toorn op dezelve te zien, en tegelijk over haar blindheid en verhard hart diep te zuchten, en bitterlijk tot den Heere te klagen over den desparaten toestand van onze vervallene Kerk». [1])

En wat deed men nu? Omdat men zelf geen lust had aan die geestelijke oefeningen deel te nemen, kwam men met allerlei bezwaren aandragen en op allerhande gevaren, die er naar hunne meening aan kleefden, wijzen. 't Leek wel of de Satan hier zonderling zijne hand in had en zelfs leeraren gebruikte als Judassen om te klagen en te berispen over dat verlies en verkwisting van tijd. [2]) Laat ons hunne bezwaren hooren.

Daar waren er, die zeiden, dat deze samenkomsten gehouden werden «uit geveinsdheid, uit hoogmoed, om voor de menschen devoot te zijn, om te versmaden degenen, die er niet komen en zich schuldig te maken van achterklap.» [3]) Maar nu vraag ik U, antwoordde hij, moeten nu deze samenkomsten, stel dat de beschuldigingen waar zijn, daarom gesloten worden? Was dit niet het kwade dat er bijkwam en zelfs kleefde aan het beste op aarde? Zou men er dan ook maar niet terstond toe moeten overgaan om de

---

[1]) Idem, blz. 2—3.
[2]) Idem, blz. 4.
[3]) Idem, blz. 6.

Kerk te sluiten en de prediking te doen eindigen, want hoe werd de kerk dikwijls misbruikt tot schandelijke doeleinden en hoe ongepast zaten velen onder de prediking. Wat wonder, dat deze heilige ontmoetingen zelfs door zoodanige vlekken ontsierd werden, daar wij toch weten, dat de Satan juist aan de rechterhand staat van hen, die oprechtelijk «zich schikken om den Heer te zoeken.» [1]) Men moest dan veeleer de andere samenkomsten, tot andere einden aangesteld, verbieden, want hoe moest het daar wel zijn, indien het hier reeds zoo was.

Maar er waren nog andere bezwaren. Men had ook gezegd, dat die vergaderingen daarom verboden moesten worden, omdat ze het verzuim van de openbare vergaderingen sterk in de hand werkten. Al die bij-kerken toch ondermijnden het gezag der Kerk. [2]) Maar hoe durfde men zoo iets zeggen, vraagt KOELMAN. Leerde de ervaring niet dagelijks, dat juist zij, die de oefeningen hielden, de meest getrouwe bezoekers waren der openbare prediking èn des Zondags èn in de week. Neen, voor twee dingen worde gewaakt, nl hiervoor, dat men de samenkomsten nooit houde op tijden, tot den publieken dienst verordineerd, maar ook, dat men het éene nooit doe ten koste van het ander. En zou men dan niet evengoed een vader kunnen verbieden zijne huisgodsdienstoefening te houden, daar dit immers schadelijk moest werken op den kerkgang der huisgenooten? Och, dat men die andere bijeenkomsten verbood, waar men allerlei vleeschelijke dingen besprak en «lorrigheden, spotternijen en lasteringen» te berde bracht. De bezoekers daarvan kwamen nooit ter kerk.

Maar, zoo werd ook gevraagd, worden de bezoekers dier broederlijke samenkomsten niet al te neuswijs; achtten zij

---

1) Idem, blz. 6—7.

2) Idem, blz. 8—9. Zie ook: „Formeele Protestatie", blz. 35 en 39.

gemeenlijk den predikant niet verre beneden zich? En school er geen groot gevaar in dit soort van bijeenkomsten, die niet geleid werden door predikanten? [1]) Om met dit laatste te beginnen. Hoe heerlijk zou het zijn, indien de predikanten de leiding op zich zouden willen nemen. [2]) Wij zouden het een geluk achten, indien zij het deden. En wat te zeggen van dat te neuswijs worden? Riekte het niet wat al te zeer naar Rome, dat men niet kon hebben, dat de leden der Kerk «merkelijke kennis hebben en oefenen»? Och, het ware te wenschen, dat de aarde vol was van de kennis des Heeren, dat het allen profeten waren, dat zonen en dochteren, dienstknechten en dienstmaagden profeteerden.

Maar de grootste tegenwerping bleef nog overig. Alom vreesde men, dat die samenkomsten, misschien met de beste bedoelingen begonnen, zouden eindigen in gevaarlijke mystiekerij en een sectarisch streven. Die Conventikelen konden niet anders zijn dan broeinesten van allerlei afscheidingen. [3]) Had KOELMAN al de vorige beschuldigingen ontzenuwd, tegen deze laatste keerde hij zich met alle kracht. Hij wilde geen separatisme. «Ik heb altijd gewaarschuwd, niet enkel tegen de daad zelf, ook tegen allerlei personen, die de afscheiding praktiseeren en leeren, tegen allerhande maximen en gronden, die den weg daartoe banen», zeide hij met nadruk. In zijn eigen leven had hij later getoond, dat dit hem ernst was, en het tot in het oneindige herhaald: «Verlaat de Kerk niet, onder welken schijn ook, maar help haar reformeeren». [4]) Neen, zeide KOELMAN, als gij secten en afscheidingen voorkomen wilt, dan hebt ge iets anders te verbieden, n.l. op zijn paapsch, de lectuur der

---

1) Idem, blz. 8.
2) Idem, blz. 3.
3) Idem, blz. 9.
4) Idem, blz. 10. "Brieven van RHETORFORT" IIde voorw., blz. 12.

H. Schrift. Het vrije onderzoek daarvan heeft tot ketterijen en partijen geleid. Maar wie zou nu om die reden den Bijbel sluiten. Men zou dan eigenlijk de prediking behooren te verbieden en de Academies moeten opheffen, want langs die kanalen was de giftslang van de Arminianerij de Kerk ingedrongen.

Ja, nog eens, hij hoopte, dat deze private samenkomsten nog meer gehouden mochten worden dan ooit te voren. Hij sprak natuurlijk niet van «zulke vergaderingen waarin men van zijn naaste achterklapte, of goede leeraren lasterde, zijn naasten smaadde, ijdel of onstichtelijk sprak, tot scheuring of tot verlaten der Kerk raadde».[1]) Maar hij had het oog op die andere, alwaar men den Heere te zamen bad, soms met vasten, waar men psalmen zong en geestelijke liederen, het gepredikte woord herhaalde en zich wapende tegen degenen, die gewoon waren smadelijk te spreken over deze bijeenkomsten.

Waarlijk het was noodig, dat zij zich wapenden. Te allen tijde toch had men het zwaard er tegen aangegord. In de eerste plaats bleek dit wel uit de namen, die men aan deze «heilige toevergaderingen» gaf. In plaats van ze «private samenkomsten of bijeenkomsten» te noemen, duidde men ze aan met den smaad-naam «Conventikelen». Maar ik vraag U, zegt KOELMAN, «zijn dat conventikelen te achten, dat is, die tegen het gemeene goed van vrede, eendracht en welstand van Republiek en Kerk strekken, alwaar men elkander sticht, en den welstand van Land en Kerk door geestelijke middelen zocht. Zouden onze Overheden die vergaderingen van belijders onder de conventikelen of verboden samen-rottingen stellen, en die als zoodanig hebben verboden.»[2])

Sprak er verder wel een geest van waardeering uit de

---

[1]) Christus de Weg, de Waarheid en het Leven. Voorw., blz. 4.

[2]) Des Christens Groote Interest II[de] aanh., blz. 17, W. GUTHRY.

bepalingen, die op advies van CLOPPENBURGH, WALAEUS en VOETIUS op de Zuid-Hollandsche Synoden in den jare 1629 waren vastgesteld? [1]) Zeker, er moesten voorzorgsmaatregelen genomen worden, wie zou het ontkennen, maar, waar anderen vrij konden vergaderen, daar moesten zij in die vergaderingen altijd de deur open hebben voor een' gecommitteerde van den Kerkeraad en hem den presidents-hamer, desgevraagd, overhandigen. Eindelijk, kon KOELMAN niet op zijn eigen leven wijzen? Was hij niet gebannen, hij, de man der Conventikelen, uit stad en land? Hoevele Synodale besluiten waren niet als vinnige pijlen tegen hem gericht? [2]) Waar hij kwam, keerde men zich terstond tegen hem, meenende Gode een welgevallig werk te doen. Maar wat nood! «Voor God en de Kerk» is de strijdkreet geweest van dezen man, die misschien beter dan iemand anders wist, dat de laatste levenskrachten der Kerk uit allerlei wonden langzamerhand wegvloeiden, totdat het einde daar zou zijn. Maar dit moest voorkomen worden. God had geduld gehad met de Kerk dezes lands, waar zoovele Kerken in andere landen reeds waren weggenomen, dat ieder kind Gods nu wist, wat hem te doen stond. Juist die private samenkomsten moesten, in plaats van broeinesten van secte-geest en partijschap, zooals men smadelijk dacht, de plaatsen blijken te zijn, van waar nieuwe levenskracht aan de wegkwijnende gemeenten werd toegevoegd. Moest in die vergaderingen niet de hartader van het geloofs-leven der gemeenten kloppen?

En dat kon KOELMAN was er van overtuigd. Dààr immers wilde de Heer Zijne Gemeente bezoeken en haar Zijne genade schenken. Of waren die private samenkomsten, niet evenzeer als de publieke, «de Galerijen, waarop Christus gaarne met ons wandelt; waren zij niet het badwater, dat de engel des

---

[1]) Idem, blz. 13—14.

[2]) "Formeele Protestatie", blz. 32—34.

Verbonds beweegt, en alwaar hij de genezing teweeg brengt»? Zeker, zij waren als «Gouden Pijpen, door welke de olie der genade tot ons vloeit, de ladder, langs welke wij tot God en Hij tot ons komt; 't waren de borsten der hemelsche vertroosting, de sleutelen van de schatkist der genade». [1]) Zou er dan van zulke plaatsen geen nieuw leven in het kwijnende lichaam vloeien?

Litteratuur.

Zou in die private vergaderingen, bekend onder den naam van Conventikelen, werkelijk geestelijk leven gewekt of gevoed worden, dan behoorde er naar KOELMAN meende, voor geestelijk voedsel, d. i. voor degelijke lectuur gezorgd te worden. Ja, om tweeërlei reden moest dat degelijke lectuur zijn; primo, omdat het doel was de bezoekers te onderrichten in den weg des heils en zoo de Kerk van onder te doen opbloeien; [2]) secundo, omdat het gevaar waarlijk niet denkbeeldig was, dat men, zonder leiding in dezen, zou aanlanden op het even bedenkelijk als gevaarlijk keerpunt, «waar ernstige vroomheid moet onderdoen voor de wartaal van blinde geestvervoering». KOELMAN wist heel goed, dat, waar het mystieke gemoed in beweging geraakt en die opwellingen van het godsdienstig gevoel niet beteugeld worden door voldoende kennis, dat dààr «alle reformatoire arbeid ondergaat in sectarisch en anti-nomiaansch streven». En het waren zeker die overwegingen, die hem geleid hebben bij het schrijven van zijne eigen stichtelijke werken, en het vertalen van boeken van Engelsche piëtistische schrijvers.

Zocht KOELMAN, zooals Dr. VOS [3]) geheel naar waarheid

---

[1]) Het Evangelie van Mattheus, verklaard door DAVID DIKSON, vert. door KOELMAN. Inleiding, blz. 17.

[2]) Natuurlijk bedoelde KOELMAN ook meerderen met deze zijne boeken te bereiken, dan alleen de bezoekers der conventikelen.

[3]) „Gesch. der Vaderlandsche Kerk", IIde deel blz. 61.

opmerkt, een helder licht te ontsteken voor hen, die in onzekerheid en dikke duisternis, omtrent de eerste beginselen van den weg, waarlangs men onderwerpelijk verlost wordt, ronddwaalden, het zal ons dan niet verwonderen, dat in al die geschriften de subjectieve zijde van het geloofsleven sterk geaccentueerd wordt. Hopen wij beneden nog eene beknopte karakteristiek te geven van de door hem uit het Engelsch vertaalde werken, nu reeds kunnen wij zeggen, dat èn in de door hem geschrevene èn in de vertaalde werken éene eigenschap terstond de aandacht trok, nl. deze, dat zij verre bleven van schoolsche systematiek of intellectualisme Integendeel, zij geven antwoord op de vragen van een worstelend hart, bedoelden allerlei bezwaren van «vertwijfelende zielen» op te heffen, en van velerlei doolpaden terug te brengen op den eeuwigen weg. Velen gingen bedrukt en verslagen door het leven, KOELMAN wist dat, en wilde hun ten leidsman zijn. Te dien einde vloeiden allerlei bestieringen van «zelf-onderzoek» regelen uit zijne pen, en vertaalde hij talrijke geschriften, eveneens van bevindelijken aard.

Ofschoon het natuurlijk onmogelijk is, den geheelen inhoud van al die geschriften terug te geven, willen we toch ter kenschetsing dezer soort van litteratuur, van de voornaamste iets mededeelen, terwijl wij voor het overige met gerustheid het «ex ungue leonem» meenen te mogen laten gelden.

Dat het KOELMAN's streven steeds geweest is het kranke in het geestelijk leven te heelen en dwalenden terecht te brengen, bleek wel zeer duidelijk uit een werkje, dat niet alleen van diep psychologischen inhoud is, maar ook rijk aan practische opmerkingen, getiteld: «De Natuur en Gronden des geloofs». [1])

«Dat er in deze dagen veel geklaagd wordt over gebrek aan vrede en gemoedsrust en over donkerheid voor de ziel,

---

[1]) Zie voll. titel Bijlagen.

aldus vangt KOELMAN aan, vindt zijne verklaring hierin, dat er weinig kennis is van de grondwaarheden des Evangelies». Om nu hierin verandering te brengen, wilde hij drie dingen doen: [1] 1e. eene duidelijke omschrijving geven van de natuur en het wezen des geloofs; 2e. de gronden opsommen, die den geloovige zekerheid geven voor zijne verwachtingen en vooruitzichten; 3e. enkele waarschuwende bestieringen er aan toevoegen, opdat hij «den lezer mocht brengen tot de kennis van zijnen staat voor God en zoo tot een gemoedigden wandel». [2] Immers te weten. dat ons geloof zeker en oprecht is, strekt niet alleen tot Gods eer, maar is tevens leidende tot een «gereguleerden wandel» en tot vreugde en vrede. Hij begint echter met vier soorten van menschen te noemen, die te eenenmale geen grond hebben om eenigen troost of genade te verwachten. Wie hiertoe behoorden, was licht te bevroeden. In de eerste plaats zij, die geen kennis van het Evangelie hadden; secundo, degenen, die wel eenige kennis hadden maar geen behoefte; tertio, allen die beide hadden kennis en behoefte, maar die aan de zonde vasthielden; quarto, de zoodanigen, die al het genoemde hadden, maar toch dien door God verordineerden weg niet wilden betreden. [3]

Maar hoe komt het nu, vroeg hij, dat er verder zoovelen klagen over gebrek aan troost en vrede? De voornaamste reden was, naar zijne meening, hierin gelegen, dat men geen juist inzicht had in het wezen des geloofs. Wat deden toch velen? Zij verwarden twee zaken, nl. geloof en geloofsverzekerdheid, meenende, dat het wezen en de natuur des geloofs bestaat in de verzekerdheid, dat wij van Christus zijn. Dit was onmogelijk, aangezien niet ieder geloovige die verzekerdheid heeft, zoodat er geloovigen zouden zijn zonder

[1] Zie „De Natuur en Gronden des Geloofs“, blz. 2—4.
[2] Idem, Voorwoord, blz. 2—3.
[3] Idem, blz. 2—5.

geloof, hetgeen ongerijmd is, [1]) en menig zichzelf bedriegend huichelaar die gewisheid wel heeft. Dit was evenwel niet de eenige dwaling. Het kwam ook veel voor, merkte hij op, dat men het geloof beschouwde als eene daad van het verstand. [2]) En dit is het niet. Men gelooft toch niet met het verstand, maar met het hart tot zaligheid, en onder dat hart verstaat men gemeenlijk «of den wil of de geheele ziel». Welnu, het geloof is niet enkel eene daad of eene toestemming van het verstand, hoewel deze toestemming ook absoluut vereischt wordt, maar 't is een vertrouwen en leunen op Jezus, hetgeen een daad van den wil is. Om 't duidelijk te maken «de wil trouwt door 't geloof met Christus; de huwelijksvereeniging geschiedt door 't geloof». Wilt ge weten, wat gelooven is, vraagt onze schrijver, «weet dan, dat het is een vergenoegen nemen in den weg des levens door Christus den Middelaar, [3]) een komen tot Christus, als tot den van God verkoren hoeksteen, [4]) een geven van de hand en een willige onderschrijving met de hand der ziele, van dat men om alles tot God en Christus wil komen, om het als eene vrije gift te ontvangen», [5]) in een woord, het geloof bestaat in een aannemen en omhelzen van Christus tot ieder einde, waartoe Hij noodig is.

Voordat hij dit onderwerp verlaat, komt hij tot de vraag, of gelooven een zwaar of een licht werk is, waarop dan het antwoord luidde, «gelooven is of licht [6]) of onmogelijk». Voor wien de wortel der zaak deelachtig is, is gelooven de meest natuurlijke zaak, die zich laat denken. In de wedergeboorte is de wissel des levens overgehaald, zoodat een

---

[1]) Idem, blz. 6.
[2]) Idem, blz. 9.
[3]) Idem, blz. 13.
[4]) Idem, blz. 15.
[5]) Idem, blz. 16.
[6]) Idem, blz. 25.

mensch van dat oogenblik af aan in eene andere richting zich beweegt, in een ander klimaat ademt. Had Christus vroeger geen gedaante of heerlijkheid voor het hart, «nu is de eerste beweging en ademing der ziel om Jezus te zien». [1]) ja, Christus te omhelzen is hem even natuurlijk geworden als het zuigen dat is voor een kind. [2]) Natuurlijk werd niet bedoeld dat de geloovige geen strijd en tegenstand kent, [3]) maar dit, dat de diepste trekking des harten naar Hem heen is. En wat de onvernieuwden van harte betreft, hun is het niet een zwaar, maar een onmogelijk werk. [4]) Alles houdt hen van dezen weg der verlossing terug.

Maar, zoo vervolgde hij, nu zou men nog kunnen tegenwerpen, dat vele geloovigen juist het tegendeel beweren, en dat de onbekeerden met hem het gelooven een zeer licht werk achten. [5]) Daarop antwoordde hij het volgende. Men kan alle klagers niet aanzien voor geloovigen, «velen schort het aan eene willigheid om van hunne zonden te scheiden»; bedenk verder, wat wij boven zegden, dat velen geloof en geloofsverzekering verwarren, en ook, dat velen voorop stellen, dat gelooven moeilijk is, omdat zij de natuur des geloofs niet kennen. En wat de onbekeerden betreft, zij kennen noch zich-zelven noch de natuur des geloofs, en kunnen dus buiten bespreking blijven. [6])

Dat Koelman het menschelijk hart en den strijd van het leven des geloofs kende, blijkt uit hetgeen hij volgen liet. Na deze uitéénzetting toch van de natuur en het wezen des geloofs, gaf hij eene opsomming van de gronden, die den geloovige zekerheid geven van zijnen staat. Immers,

---

[1]) Idem, blz. 26.
[2]) Idem, blz. 27.
[3]) Idem, blz. 34.
[4]) Idem, blz. 31—32.
[5]) Idem, blz. 36—37.
[6]) Idem, blz. 39—41.

de vraag rijst licht, wie verzekert mij nu, dat ik al die genade en heerlijkheid deelachtig zal worden? Om die geloofspijn nu te stillen, voerde hij tal van gronden aan, die het geslingerde hart zekerheid en vastheid geven.

De eerste grond was deze, dat de Heer klaar en overvloedig in zijn Woord getuigd heeft, dat allen, die gelooven zullen, zullen zalig worden, [1]) ja, het eeuwige leven reeds deelachtig zijn, en in de kracht Gods tot de zaligheid bewaard worden. Mocht men echter nog altijd in stilte vreeze koesteren, dat de condities en eischen andere zouden worden, dan wees hij zeer vertroostend op de eeuwige verkiezing Gods. Heerlijke grond des vertrouwens! De geloovige hangt in geestelijken zin niet van weer of wind af, evenmin van goddelijke willekeur, neen, dat eeuwig voornemen en vast besluit door God genomen in Zijne eeuwig vrije liefde is de ankergrond des vertrouwens. «Zijn omhelzen van den middelaar is niet alleen het blijk, maar ook de vrucht van die eeuwige overeenkomst tusschen den Vader en den Zoon, over de uitwerking uwer zaligheid». [2]) En blijkt verder niet uit alles, dat God in Christus zondaren genade wil schenken door het geloof? Denk eens aan Gen. 3 : 15, hoe God de « via salutis » aan deze verbondsbrekers aanwees, terwijl toch niets in hen Hem kon bewegen. [3]) « Wat verzekeren voorts de namen en titels, waarmede God zich-zelven tot troost en verzekering van genade voor zondaren heeft uitgeroepen »? [4]) En nog minder blijft eenige twijfel in der geloovigen gemoed gewettigd, indien zij letten op den aard van het verbond, op de personen, [5]) die aangenomen worden, de wijze waarop God ze toebrengt en eindelijk op de conditie, het geloof,

---

[1]) Idem, blz. 42.
[2]) Idem, blz. 53.
[3]) Idem, blz. 54.
[4]) Idem, blz. 62.
[5]) Idem, blz. 88.

dat evenzeer eene genadegift is. [1]) En om dan ten slotte nog eene zaak te noemen, die zoo heerlijken grond onder de voeten geeft: «de eere Gods». [2]) Gods eer is het doel van alles, welnu, wat bevordert Gods eer meer dan de redding van een zondaar op «den door Hem uitgevonden, verkoren en geopenbaarden weg». «Nooit kan een zondaar God meer eeren, noch uitmuntender lof en heerlijkheid toeschrijven, dan door tot Hem te komen door den Zaligmaker Christus». [3]) Dat men het dus wel bedenke, vermaande KOELMAN, dat men niet van zich-zelf, maar van Gods trouwe afhangt en daarin rust vinde.

Hoe duidelijk dit alles ook was, toch meende hij er nog eenige «waarschuwende bestieringen» aan toe te moeten voegen. Hoeveel hinderpalen werden er toch niet in veler geloofsleven gevonden, die beslist «alle verzekerdheid» banden en in den weg stonden! [4]) Achtte men niet dikwijls de daad des geloofs licht en klein? In plaats van te leven uit het bevel, wachtte men lijdelijk de dingen af. Dit mocht niet. «Gelooven is de eerste, tweede en derde plicht» [5]) «'t Is de groote, ja, de grootste plicht van gehoorzaamheid, een werk, dat God bijzonder behaagt». Om duidelijk te zijn, «het is de weg, om voor alle andere genade, sap en leven te trekken en te zuigen uit Christus, die de gewenschte wortel is, tot vruchtbaarheid in woorden en werken». Bedenk dit. En verder, wat aan veler geestelijk leven eene zekere magerheid mededeelde, was de omstandigheid, dat het hun merkelijk schortte aan historisch geloof omtrent de Schriften, als het onfeilbaar Woord Gods. Zonder dat men het zelf weet, steekt in den wortel en grond van het hart «een boos

---

[1]) Idem, blz. 92.
[2]) Idem, blz 153.
[3]) Idem, blz. 157.
[4]) Idem, blz. 172.
[5]) Idem, blz. 174.

atheistische ongeloovigheid en twijfeling» of het Woord Gods wel alle en aller aanneming waardig is. Maar hoe, vroeg KOELMAN, zal er dan nooit iets van den blijden roem des geloofs in uw leven gevonden worden? «Neen, het historisch geloof van de geopenbaarde waarheid in het Woord, is de grond om dat geloof te oefenen, waardoor ons alle evangelische weldaden en zegeningen ten deel vallen». [1]) Wordt dit gemist, dan wordt alle vreugde des heils gemist. Heeft de schrijver elders, in geheel ander verband, gewaarschuwd voor de rede als kenbron der waarheid in zake geestelijke dingen, hier komt hij er nog eens op terug. [2]) Zie toe, heet het, dat gij uwe rede niet te veel plaats geeft in zake de beantwoording van de vraag, of gij al of niet deel hebt aan het Evangelie. Vooreerst zal U dit veel troost rooven, vervolgens pleit het niet voor uw inzicht in den zondigen en bedorven toestand van uw verstand, en eindelijk «het paslood van de rede schiet oneindig te kort, dat het de diepte van des Vaders liefde, en van des Zoons bloed, en van de Evangelische beloften zoude peilen». [3]) En om nog iets te noemen. Verwarren velen geloof en geloofsverzekerdheid, ook is de meening, dat op 't geloof terstond de geloofsverzekerdheid, moet volgen, een bron van veel onrust en dwaling. [4]) Hoeveel factoren worden immers niet dikwijls in ons leven gevonden, die storend tusschenbeide treden; of is het hart niet zoo arglistig, dat wij dikwijls niet kunnen gelooven, dat wij kinderen Gods zouden kunnen zijn en worden, en ook, hoe licht treffen wij in ons leven allerlei ervaringen van anderen niet aan, hetwelk ons dan verontrust, omdat wij er een argument tegen ons-zelven uit smeden. [5]) En dan, voegt

---

[1]) Idem, blz. 176.
[2]) Idem, blz. 182.
[3]) Idem, blz. 183.
[4]) Idem, blz. 185.
[5]) Idem, blz. 186.

Koelman er aan toe, men make zich geen verkeerde voorstelling van den aard der geloofsverzekerdheid. Wij behooren eens vooral de meening terzijde te stellen, dat zij zou bestaan in eene zekere onbestredene en stille gerustheid. [1]) Het tegendeel is waar; eene wèl-verzekerde ziel kan tevens diep onder het gevoel van 't kwaad der zonde zijn, zoodat goddelijke droefheid over de zonde niet uitgesloten is. [2]) En eindelijk aldus besluit hij, wil ik nog voor twee gevaarlijke klippen in de zee des geestelijken levens waarschuwen. Velen zijn er nl. die meenen, dat er, aleer zij tot Christus mogen gaan, «eene zekere heilige dispositie» in hun hart gevonden moet worden, b. v. eene volvaardigheid om van alle zonden te scheiden, terwijl anderen zich den onmogelijken eisch stellen, dat er eene evenredigheid moet bestaan tusschen de droefheid over de zonde en de hoegrootheid derzelve. [3]) Zij, die mank gaan, zeide Koelman, aan de eerste dwaling, hebben te bedenken, dat de ziel dan al vrucht zou moeten dragen, voordat zij den levensboom Christus ingeplant was, 't welk uitdrukkelijk tegen de H. Schrift is, terwijl hij tot de laatsten zeide, dat zij daarom dwalen, omdat, behalve dat het onmogelijk is, dewijl elke overtreding een soort van oneindigheid heeft tegenover God, omdat God geen bepaalde mate van berouw eischt, wijl Hij het aan zijne vrijheid houdt om die mate van droefheid te geven, die Hem goeddunkt. Weet ge, voegt hij er aan toe, wanneer de ware en naaste proportie tusschen uwe droefheid en uwe zonde aan den dag treedt? Dan eerst, wanneer gij Christus aanneemt door het geloof. [4]) Immers de grootste nederigheid en de ware verlaging en ontlediging van zichzelven, bestaat in het gelooven

---

[1]) Idem, blz. 213.
[2]) Idem, blz. 214.
[3]) Idem, blz. 193—195.
[4]) Idem, blz. 197.

in Hem.[1]) Dan gaat men als de zondares aan Jezus' voeten zitten, en die plaats des ootmoeds is de rechte plaats.

Meenden wij zijn «Natuur en Gronden des Geloofs» zoo breed te moeten behandelen, het is duidelijk, dat het onmogelijk is al zijne werken even uitvoerig te bespreken. De vraag, die zich nu opdringt is deze, in welke orde de resteerende werkjes te behandelen? De gemakkelijkste zou voorzeker de Chronologische zijn, maar aangezien ons niet van alle het jaar, waarin zij geschreven zijn, bekend is, vervalt deze. Wij meenden nu die orde te moeten volgen, die door den inhoud wordt voorgeschreven en door de logica geeischt.

Het eerst zijn dan, naar ons voorkomt, aan de beurt om besproken te worden de werkjes getiteld: «Spiegel der Wet», « Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid » « Zelf-Onderzoek-Regelen ». Heeft KOELMAN toch eerst de ware natuur van het geloof beschreven en allerlei dwaalbegrippen dienaangaande uit den weg geruimd, dan rijst de vraag, «hoe kom ik tot dit geloof» en die andere «hoe vorder ik nu in de Godzaligheid en in de praktijk derzelve?» Welnu op die eerste vraag geeft de «Spiegel der Wet» het antwoord, aangezien men door de wet der wet moet sterven, terwijl de twee laatste werkjes de tweede vraag beantwoorden.

Zijn deze behandeld dan kunnen wij met een enkel woord melding maken van een paar geschriften, die de verslagen zielen moëten opbeuren op heur reis naar de eeuwigheid. («Het Verbond der Genaden»), of die den weg door God met den mensch op aarde gehouden, beschrijven («De weg Gods met den mensch, naar den hemel leidende»), om te eindigen met eene korte bespreking van zijn «Sleutel ter opening van de donkerste kapittelen in de Openbaring».

---

[1]) Idem, blz. 199.

Wij beginnen dus met de «Spiegel der Wet».[1]) Deze «Spiegel der Wet» is een boekje dat uitspronkelijk door een zekeren JOSIAS VAN HOUTEN, predikant van Renesse geschreven, door Prof. VOETIUS in 1645 merkelijk vermeerderd, (door toevoeging van wenken van BIEFIELD en W. TEELING) en eindelijk door KOELMAN op' verzoek van den drukker op nieuw in 't licht gegeven werd. KOELMAN corrigeerde het, daar de drukfouten zeer vele waren, en voegde er «eene korte aanwijzing van de voornaamste verzwaringen der zonden» aan toe. Ofschoon dus niet van hemzelf, ademt het geheel denzelfden geest als zijn eigen geschriften. Het is er geheel op uit, om te doen uitkomen dat het niet op de letter, maar op den geest, niet op den uiterlijken, maar op den geestelijken zin der geboden aankomt. Wie dit werkje leest, zal wel de waarheid moeten erkennen van het woord uit den Psalm, dat hij op de eerste bladzijde liet afdrukken «uw gebod is zeer wijd». Welk een diepen blik toch geeft «deze Spiegel» in de beteekenis dier schijnbaar eenvoudige woorden.

De verklaring der geboden is hier natuurlijk hoofdzaak; echter gaat hieraan een klein hoofdstukje vooraf, dat tot opschrift draagt: «De zonden tegen de heele wet in 't algemeen»,[2]) en een ander, dat eene korte aanwijzing bevat van de voornaamste verzwaringen der zonden.[3]) Na dit laatste wordt er op gewezen, hoe eene zonde tegen de 1ste tafel der wet zwaarder is dan tegen de 2de; verder hoe eene zonde tegen het Evangelie zwaarder is dan tegen de Wet, en eindelijk hoe de eene zonde verschrikkelijker wordt dan de andere: 1o. door den persoon, die ze doet, 2o. door

---

[1]) «Spiegel der Wet, aan de gewetens voorgehouden ter ontdekking der zonden tegen de Tien Geboden.» Nu laatst veel verbeterd en vermeerderd, door JAC. KOELMAN, Leiden, DONNER.

[2]) Idem. blz. 6.

[3]) Idem, blz. 10.

de personen en zaken, tegen dewelke men zondigt, 3°. door de hoedanigheid en de wijze van de misdaad, en eindelijk door de plaats waar en den tijd wanneer.

Na dit alles zijn wij genaderd tot de verklaring van de geboden Gods. Dat het hier niet oppervlakkig toegaat, laat zich denken Verrassend, soms schijnbaar iets gezocht zijn de verklaring en de toepassing. Wij willen trachten den geest van dit werkje te doen kennen door enkele opmerkingen mede te deelen. Tegen het eerste gebod wordt men geacht te zondigen, wanneer men «zelden en dan uit gewoonte bidt», [1]) wèl gelooft in «de rechtvaardigheid Gods en niet in genade», evenals Asa in krankheid meer aan de medicynmeesters hangt dan aan God. Dat wie den beeldendienst eenigszins toestemt schuldig staat aan overtreding van het 2de gebod, [2]) ligt voor de hand, maar dat ook zij in zake de overtreding van dit gebod niet vrij uitgaan, die met hunne kinderen St. Nicolaas vieren, [3]) die de bijgeloovige gewoonte hebben om onder het wasschen hunner handen aan de afwassching der zonden in Christus' bloed te denken, of die het bidden aan zeer toevallige gelegenheden verbinden, als het slaan eener klok of het niezen van dezen of genen, [4]) zou men oppervlakkig gelezen, niet denken. Dat met de verklaring van het derde gebod ook ernst gemaakt wordt, blijkt als men leest, dat die Ouders aan overtreding van dit gebod schuldig staan, die gedoogen, dat hunne kinderen op een Christelijken feestdag een lied voor de deur zingen om geld, [5]) en ook hieruit, dat zij voor schuldigen worden aangezien die met kreupelen en bultigen den spot drijven, als ook allen, die almanakken drukken vol leugenachtige voor-

---

[1]) Idem, blz. 19.
[2]) Idem, blz. 35.
[3]) Idem, blz. 37.
[4]) Idem, blz. 42.
[5]) Idem, blz. 69.

spellingen en afgodische heiligen,[1]) en dezulken, die een Onze Vader lezen, terwijl ze eieren koken.[2])

Dat «de eerbiedenisse», die het 5de gebod van ons eischt, niet alleen tot Vader en Moeder, maar ook tot alle Overheid zich uitstrekt, mag bekend geacht worden, maar wie zou, de woorden van dit gebod lezende, er ooit toekomen om als overtreders hiervan aan te zien, ouders, die hunne kinderen te veel laten eten, onderdanen, die weigeren tol of belasting te betalen, en Overheden, die den waren godsdienst niet handhaven.[3]) Op deze manier gaat het ook bij de verklaring der andere geboden. Immers jeugdige rentenieren, die best kunnen arbeiden, maar aan hun veelheid van bezit een motief meenen te kunnen ontleenen om niets te doen, vallen in de categorie van de overtreders van het 8ste gebod.[4]) Terwijl zij, die meenen, dat iemand wèl ontslapen is, omdat hij kalm en stil stierf op zijn bed, geacht worden schuldig te staan aan het 9de gebod. Waarlijk geen rijke jongeling zal, en daar ging het in dezen om, in deze «Spiegel» gelezen hebbende, meenen de wet van zijne jeugd af onderhouden te hebben. KOELMAN wenschte dan ook, dat velen hun aangeboren gelaat hierin zouden leeren zien, om dan niet in tranen heen te gaan, als het ontdekkend licht op hen valt, maar tot Christus te vlieden en in den weg des geloofs, boven omschreven, Hem aan te nemen tot die einden, waartoe Hij gegeven is.

Is men langs dien weg tot Christus en het geloof in Hem gekomen, dan rijst als vanzelf de vraag hoe zal ik nu toenemen èn in godzaligheid èn in de praktijk derzelve? Tot dien einde nu heeft KOELMAN twee boekjes geschreven,

---

[1]) Idem, blz. 83.
[2]) Idem, blz. 73.
[3]) Idem, blz. 103.
[4]) Idem, blz. 138.

het eerste getiteld: « Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid», terwijl het tweede: «Zelf-Onderzoek-Regelen tot bevordering van de praktijk der Godzaligheid» heet.

Beide boekjes hebben een Christocentrischen inhoud. Jezus is voor den auteur alles. Kortelijk zouden wij den inhoud aldus kunnen wedergeven: stel Christus tot het middelpunt van uw geloofsleven en gij zult toenemen in godzaligheid en in de praktijk derzelve.

In het eerste werkje [1]) vinden wij eigenlijk eene doorloopende beschrijving van den rijkdom, die in Christus is, en eene voortdurende aansporing om van dezen Jezus «gebruik te maken». Ken uwe eigene verdorvenheid en machteloosheid, heet het b. v., [2]) maar tracht dan ook door te dringen tot de kennis der volheid, die in Christus is, tevens bedenkende, dat in Zijne hand alle beloften en beloofde zegeningen zijn. Hij is de groote Uitdeeler. [3]) Hierop volgt dan eene beschrijving van den aard des geloofs [4]), van de wijze, waarop Christus aangenomen wil zijn, [5]) van de verwarring, die dikwijls aangetroffen wordt in zake de rechtvaardigmaking en heiligmaking, [6]) in één woord, er volgen altemaal zaken, die uitvoerig behandeld zijn in «Natuur en Gronden des Geloofs» en dus veilig onbesproken kunnen blijven.

Het tweede «Zelf-Onderzoek-Regelen» wordt opgedragen aan hen, die zich geschikt hebben om den Heer te dienen [7]) en nu wenschen te vorderen in de praktijk der godzaligheid.

---

[1]) „Veertien bestieringen omtrent de Oefening der Godzaligheid” J. KOELMAN, 3de druk.

[2]) Idem, blz. 3.

[3]) Idem, blz. 5.

[4]) Idem, blz. 10.

[5]) Idem, blz. 12.

[6]) Idem, blz. 18—20.

[7]) „Zelf-Onderzoek-Regelen tot bevordering van de praktijk der Godzaligheid”. J. KOELMAN, 1686.

Hij begint met eene herinnering aan het doornige van het pad. «Het Godzalig leven en de oefening tot Godzaligheid is een geweldige strijd». [1]) «Het is een strijd om in te gaan, eèn geweld doen op den hemel, een jagen naar heiligmaking». Maar, dit alles vermag men, als Christus alles voor ons is, en wij ons geheel aan Hem geven. Daarom heet het: «Neemt Hem tot alles aan en verdeelt Hem niet, want gij hebt alles van noode, wat Hij is en heeft». [2]) Maar geeft U ook geheel aan Hem; «deze grootste hoofdplicht, die het onderscheid maakt tusschen vromen en onvromen, moet gedurig en uitdrukkelijk met opzet van Ulieden betracht worden als waarvan — al uwe vordering op den weg afvloeit». [3]) «Leeft door het geloof» lezen wij verder. Dat geloof toch zal eene borstwering opwerpen tegen allerlei zwarigheden, benauwdheden, verzoekingen en verdrukkingen, en de «toekomende dingen als tegenwoordig stellen», [4]) en een wezen geven aan de dingen, die gij hoopt. Ja, als uw geloof «de gordijn van de eeuwigheid eens opentrekt, om aldaar een gezicht te nemen van hoogte, diepte, lengte en breedte van die heerlijkheid en vreugde van Gods gunstgenooten», [5]) dan zal dat U reinigen en heiligen en «uwen wandel in den hemel doen zijn». Komt er verder lijden en moeite, o «zuigt dan meer uit de borsten der vertroosting en kauwt meer op de beloften», opdat gij kracht moogt hebben tot dulden en dragen. Draagt uw kruis zonder murmureering als David en Job, bedenkende, wie slaat, en als gij des Heeren hand op U gevoelt «zoo tracht ook eeuwige armen onder U te voelen». [6]) «Verder leeft in vrede met elkander». Denkt niet, dat gij

---

1) Idem, blz. 4.
2) Idem, blz. 7.
3) Idem, blz. 9.
4) Idem, blz. 10.
5) Idem, blz. 13.
6) Idem, blz. 18.

zult groeien in genade en heiligmaking, indien gij niet in vrede leeft Neen, KOELMAN zegt niet, dat zij de waarheid mogen verkoopen ter wille van den vrede, dat niet, maar toch, jaagt hem na met alle krachten. [1]) Om kort te gaan, wil een geloovige, dat de vonk worde tot eene vlam, het mosterdzaad tot een boom, de wateren tot een beke, dat hij dan wake *over* en *tegen* vele dingen. «Waakt», zegt hij, «*over* uwe gedachten, hartstochten, woorden, werken en bekwame gelegenheden ten goede». [2]) Of verontreinigen de zondige gedachten de ziel niet, zij, die de «eerstgeborene der erfzonde» zijn en het beginsel van de kracht derzelve? En is b. v. niet alle religie ijdel, indien de tong niet in toom gehouden wordt? Waakt dus over uwe woorden. [3]) Maar ten andere, waakt *tegen* alle zonden, en wel bijzonder tegen boezem-zonden en beroeps-zonden. En bovenal, ziet toe, dat gij niet zondigt in 't gebruik van geoorloofde dingen; of tracht Satan in dien strik niet juist de meesten te vangen? [4]) Houdt U aan deze regelen, zegt hij nog eens, maar vergeet dan eindelijk niet éene groote zaak, n. l. deze, dat gij U elken avond naarstig en ernstig onderzoekt, alle zonden uithaalt, heel den weg overdenkt, opdat gij niet overtroffen wordt door een heiden als Seneca, die iederen avond zich deze vragen stelde: «wat kwaad hebt gij genezen; welke fout hebt gij tegengestaan; waarin zijt gij nu beter»? [5]) Doet dit; «dit is de gereedste weg en het groote middel om eene goede overwinning over uwe verdorvenheden te krijgen, dat zal de dood en ter verbreking van uwe sterkste zonden zijn». [6])

---

[1]) Idem, blz. 22.
[2]) Idem, blz. 29.
[3]) Idem, blz. 31.
[4]) Idem, blz. 36.
[5]) Idem, blz. 39.
[6]) Idem, blz. 55.

Dienden de twee voorafgaande boekjes om aan allen, die tot Christus gekomen waren, den weg te wijzen om te komen tot toename in godzaligheid en in de praktijk derzelve, de werkjes, die nu volgen, dienen om verslagenen van harte moed te geven, of zijn van uitlegkundigen aard. Wij hebben het oog op «Het Verbond der Genaden», «De Weg Gods met den mensch, naar den hemel leidende», en «Sleutel der Openbaring». [1])

Dat tot dien einde, om verslagenen van harte op te beuren. het eerstgenoemde werkje geschreven is, zegt ons niet alleen de inhoud, maar eveneens de voorrede. [2]) Ach, hoe licht krijgen «ongeloof, aanvechtingen verdorvenheden en geestelijke verlating» de overhand op de geloovigen, en worden zij daardoor afgedreven van hun sterkte. [3]) En om dit nu te voorkomen, wil hij hun den moed verlevendigen door de beschrijving «van den inhoud en kracht in 't begrijp van het Genade-Verbond» [4]). Zijn doel is hun den staf der heerlijkste en dierbaarste beloften in de hand te drukken. In één woord KOELMAN plaatst zich, staande te midden van verslagen zielen, die toch bondgenooten des Heeren zijn, als op den Gerizim [5]) om aan hun geestelijk oog al de heerlijkheden van het Genade-Verbond te doen voorbijgaan.

De inhoud laat zich raden. In een tachtig bladzijden beschrijft hij alwat God is voor degenen, die Hem in Christus hun God mogen noemen. Hij wil de oogen der Bondgenooten daar opnieuw voor openen. Zij zien dikwijls te veel op zich zelf, en vergeten vaak, dat God uit getrouwheid verdrukt. [6]) Wat heeft die God niet aan hen gedaan; Hij gaf hun een

---

[1]) Zie de volledige titels in de Bijlagen.
[2]) «Het Verbond der Genaden». Voorw. blz. 13.
[3]) Idem, Voorw. blz. 14.
[4]) Idem, blz. 25.
[5]) Idem, blz. 26.
[6]) Idem, blz. 34—35.

nieuw hart; toen niemand naar hen uitzag, deed Hij dit en alleen en gedurig; het eeuwige fundament van hunnen staat werd door Hem gelegd.[1] En welke zijn dan de privilegiën en voorrechten, vraagt hij?[2] Negatief zijn zij verlost en bevrijd van alle schuld en ellende, positief zijn zij gunstgenooten Gods. En wat dat laatste zegt, wordt daarop breed uitgemeten. Alle deugden Gods worden opgesomd, opdat hun hart zich verheuge in den God des heils; alle tijdelijke zegeningen, hun beloofd, opgeteld, opdat zij niet zouden vreezen, en eindelijk wordt op de toekomende dingen gewezen, opdat zij getroost mogen worden door de oogen te slaan op de stad, wier kunstenaar en bouwmeester God is. Aan het einde gekomen, roept KOELMAN uit, wat gaat er nu wel in uw harte om, nadat ik U al deze heerlijke dingen toonde en deed zien? Mij dunkt: Looft den Heere mijne ziel! «Al de volmaaktheden Gods, o ziel, zijn de Uwe. Ik houd vast aan Uw Verbond, Heere God»! Ja laat daar jubel in uw hart zijn en zeg: «Op U hoop ik, mijne erfenis is voor eeuwig Wat zal ik de overige dagen doen, dan U liefhebben en Uwen grooten naam prijzen. Gij zijt de mijne, drieëenig God; ik heb daarvoor 't bloed van uwen Zoon en 't pand van uwen Geest».[3]

Diende het «Verbond der Genade» tot bemoediging van verslagenen van harte, eigenlijk is het doel van «De weg Gods met den mensch, naar den hemel leidende»[4] geen ander. Het is een klein boekske, geschreven in den vorm van een brief aan eene zuster, die bestreden wordt en met geestelijke duisternis heeft te kampen. Allerlei kenmerken en merkteekenen worden der verslagene van harte voorgehouden, waaraan zij zichzelve en haren staat kan toetsen,

---

[1] Idem, blz. 29—31.
[2] Idem, blz. 31 -39.
[3] Idem, blz. 84.
[4] Zie den volledigen titel in de Bijlagen.

maar hier is het ook weer als altijd bij KOELMAN, Christus wordt gesteld tot eene toevlucht en sterkte Ofschoon allerlei gestalten der ziel door den auteur worden beschreven, kan men toch niet zeggen, dat hij vervallen is in methodistische drijverij of in een ziekelijken gestaltendienst. Aan den brief is nog toegevoegd eene overdenking over Ps. 77 : 20—21, die een sterk geestelijk cachet draagt.

Eindelijk rest ons «De Sleutel der Openbaring».[1]) Aan dit werk van ruim 400 blz. gaat eene aanspraak vooraf aan de Opzieners van de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Leeraren en Ouderlingen, waarin KOELMAN zegt te moeten getuigen, ook al heeft de Hooge Overheid hem uitgeworpen en verhindert zij hem nog. Hij meent nu te moeten getuigen, omdat donkere tijden aanstaande zijn. En opdat er dan verandering moge komen, wil hij dezen broederen ettelijke vragen voorleggen, opdat men die in conscientie voor God moge beantwoorden, waarop dan eene reeks klachten volgt, die alle elders reeds medegedeeld zijn.

Wat het boek zelf betreft, dit. Het ligt voor de hand, dat het niet aangaat den inhoud dezer wel wat breedsprakige exegese te refereeren. Zooals uit den volledigen titel blijkt, is het geen doorloopende verklaring en opening van het boek der Openbaring, maar slechts van enkele en donkere kapittelen, terwijl het tevens moet dienen om de geschriften van JURIEN, VAN WEZEL en SWART te weerleggen en te bestrijden.

Meende KOELMAN, dat velen exegeten het licht ontbroken had bij de verklaring van de 7de Bazuin, en bij die van de 5de, 6de en 7de «Phiool», waardoor hun de sleutel ter verklaring ook van de andere ontnomen was,[2]) wat hem nog meer naar de pen deed grijpen was de omstandigheid, dat

---

[1]) Zie den volledigen titel in de Bijlagen.
[2]) "Sleutel der Openbaring", blz. 151.

men in die dagen zooveel sprak en discussieerde over het «duizend-jarige rijk» en daarbij op allerlei onbijbelsche paden afdwaalde en uitermate extravageerde. [1])

Om dit tegen te gaan, meende hij dit punt eens tot het onderwerp eener opzettelijke en nauwkeurige studie te moeten maken. En, dat hij nauwkeurig te werk is gegaan, blijkt zoowel uit de bestrijding van tallooze godgeleerden uit vroegere en latere eeuwen, als wel uit zijne eigene positieve resultaten.

Zijne meeningen dienaangaande waren de volgende. Op de vraag wanneer het «duizendjarige rijk» zou intreden, werd drieërlei antwoord gegeven. Sommigen dachten, dat het reeds voorbij was, als aanvangsjaar stellende het jaar van Jezus' geboorte of dood, of dat van de verwoesting van Jeruzalem of de bekeering van Constantijn den Groote; anderen hielden het er voor, dat het nog moest komen in ver verwijderde toekomst; terwijl KOELMAN met Mr. DURHAM meende dat het ± 1260 was ingetreden, en dus, reeds gekomen en nog te komen was. [2])

Vooral in de bestrijding der twee eerste opinies legt hij, als gewoonlijk, groote scherpzinnigheid aan den dag. Met de historie in de hand tracht hij duidelijk te maken, dat het nog niet gekomen kon zijn; terwijl hij op exegetische gronden meent te kunnen bewijzen, dat het niet in zoo ver verwijderde toekomst gesteld mag worden, om eindelijk voor zijne eigene meening de sterkste argumenten aan te voeren.

Waarin de zegeningen van het «duizendjarige rijk» zouden bestaan? De auteur meent, als de «drie groote zaken, in welke de welstand der Kerk zig meest vertoonen zal», deze zaken te moeten noemen: [3]) «de verbreking van de vinnigste vijanden van de Kerk, den antichrist en zijn boozen aanhang;

---

[1]) Idem, blz. 152.
[2]) Idem, blz. 169—172.
[3]) Idem, blz. 186.

de inkomste en. bekeering van het volk der Jooden de heele wereld over; en daarop de volheid en bekeering der Heydenen ».

Welnu, wie kan ontkennen, vraagt KOELMAN, dat wij reeds in den morgenstond van dien grooten dag leven. Allerlei teekenen wijzen er op. Hebben wij niet reeds, sedert meer dan honderd jaar « eene zuivere bedieningh van het Woord der Waarheid »? Wordt er niet « veel kragt en zegen » gezien op het gebruik der door God verordineerde middelen? Hebben niet « sints die tijd » geheele volkeren het Evangelie omhelsd? Kan er niet op « eene zigtbare, opentlijke en vrijmoedige belijdenis van de gelovigen » gewezen worden? Ja, zelfs had de Kerk aan zeer vele plaatsen de protectie genoten van « Hooge Overheden », beschermheeren der Kerk zijnde. [1])

Alle deze zaken waren voor dezen ziener duidelijke teekenen, dat het reeds daagde in het Oosten en dat men de zegeningen van het komende « duizendjarige rijk » kon tegemoet zien.

Dat deze meening bestrijding zou vinden, verwachtte hij wel. Men zou er immers op wijzen, dat de nationale bekeering der Joden zich nog liet wachten; dat de blijde toetreding der heidenen tot het Evangelie nog niet gezien werd; en dat het Pausdom nog zoo groote kracht had, terwijl de Satan nog vele volkeren in groote blindheid hield. [2]) — Maar al « die zwarigheden en tegenwerpingen » konden KOELMAN niet schokken in zijne overtuiging. Wat was toch het geval? Men stelde zich dat rijk te idealistisch voor, alsof er dan enkel vrede en groote wasdom zou zijn. Dit zou het geval niet zijn. De goede staat der Kerk kwam niet in eens. 't Zou ook hier geleidelijk zich ontwikkelen. Uit de duisternis zou het licht gaan rijzen, zeker, maar langzaam. Hoe men dan tot die geexalteerde verwachtingen kwam? KOELMAN meende

[1]) Idem, blz 196—197.
[2]) Idem, blz. 189.

«die botte misvatting» ten deele uit misverstand omtrent enkele teksten, en ten deele uit «eene begeerlijkheid» te moeten verklaren, die hierin zich openbaarde, dat men «geern zonder kruys, en zonder arbeid en moeyte zoude door de wereld geraken». [1])

Zijne overtuiging werd echter door dusdanige bezwaren niet geschokt

Ofschoon het ons wel spijt. dat wij enkele van zijne andere stichtelijke werkjes niet hebben kunnen vinden en bemachtigen, meenen wij toch niet, dat het veel schade zal doen aan den totaal-indruk, dien wij van zijn persoon en werk krijgen. Zooals boven gezegd is, geldt het «ex ungue leonem» hier ten volle.

Vertaalwerk.

Er is, zooals wij in ons inleidend woord reeds gezegd hebben, groote invloed uitgeoefend door de Engelsche piëtisten op onze Nederlandsche kringen. Was een man als W. TEELLINCK in de geestelijke atmosfeer dier Puriteinen gevormd, hij was waarlijk niet de éénige, die den invloed van dat Engelsche element onderging. Allerlei Nederlanders bezochten in die dagen Engeland, terwijl het gastvrije Holland menigen vluchtenden Engelschen predikant herbergde. En dit niet alleen. Niet enkel door de vele Engelsche vrienden, die mannen als LODENSTEIN en KOELMAN hadden, werden die Engelsche invloeden hier merkbaar, maar 't meest heeft hiertoe bijgedragen de vertaal-arbeid van een man als KOELMAN. Al stond het ook sommigen predikanten in ons land niet aan, dat zoovele Engelsche godgeleerden Nederduitsch gingen spreken, het volk dacht er anders over en verslond de mystiek-piëtistische litteratuur.

---

[1]) Idem, blz. 192.

En, vragen wij, was het een wonder, dat men in die dagen de blikken naar Engeland richtte? Ongetwijfeld neen. Niet, dat er in ons land in dien tijd, waarin men dikwijls éénzijdig de dogmatische vraagstukken accentueerde, geen predikanten of schrijvers waren, die de behoeften van het vrome volk hadden kunnen bevredigen, maar toch, in Engeland was de geestelijke atmosfeer frisscher gebleven en werd meer litteratuur van dien aard aangetroffen. Dat dit niet alleen onze persoonlijke meening is, maar ook die van velen in die dagen geweest is, kan blijken uit eene voorrede, door M. LEYDEKKER voor KOELMAN'S vertaling van «Des Zondaars Heiligdom» van Mr. H. BINNING, geplaatst. Hij zegt daarin, sprekende over de voortreffelijke boeken, die men uit het Engelsch vertaalde, letterlijk het volgende: «want men kan niet ontkennen, dat de Britsche Godgeleerden, door zooveel dispuiten niet bezig gehouden, in de praktische Theologie den prijs boven alle Leeraren in de geheele wereld behaald hebben». [1]) Terwijl hij op de wondeplek in veler geestelijk leven hier te lande even te voren den vinger aldus gelegd had: «Onderwijl (men moet het erkennen) is het gebeurd, dat door hevige en hooge dispuiten tegen de Remonstranten, met welke het gantsche Vaderland op alle plaatsen vervuld was, de ware godvruchtigheid scheen min geoefend of geleerd als het betaamde. Want veler verstanden verijdeld door speculatieve en spitsvondige onderzoekingen, schenen ledig te worden van de vereischte Godzaligheid, welke zoo eene heilige leer der genade waardig was. En derhalve, wanneer de Godgeleerden dachten, dat het lang genoeg gedisputeerd was, hebben zij voorzichtig geoordeeld, dat het nuttig, tijdig en noodig was, de gemoederen omtrent het disputeeren wat te laten bedaren en over te brengen tot een practicaal

---

[1]) «Des Zondaars Heiligdom» Voorrede, blz. 7.

gevoelen en beleven van de werkingen der genade, welke nu genoegzaam door mond en pen verdedigd waren». [1])

Onder de mannen nu, die het nuttig, tijdig en noodig achtten om de gemoederen te brengen tot een practicaal beleven van de werkingen der genade en die zich bijzonder tot de werken uit die Engelsch-piëtistische kringen voelden aangetrokken, behoorde KOELMAN. Zou er ijveriger importeur van hunne geestelijke producten gevonden kunnen worden? [2])

Op allerlei wijze was KOELMAN met hen in aanraking gekomen, naar hij zelf mededeelt. Vooreerst reisden vele Engelsche predikanten over Vlissingen naar Holland, en aangezien Sluis niet zoover van Vlissingen verwijderd is, gebeurde het dikwijls dat hij hen sprak. [3]) Verder ontmoette hij later in Rotterdam verscheidene malen Engelsche predikanten, zoodat hij o.a. in de voorrede, geplaatst voor BINNING'S «Ettelijke Gronden», kon mededeelen dat hij in 1677, gelijk meermalen te voren, de eer en het genoegen had Mr. RORERT MACWAIR, Schotsch predikant te ontmoeten en van hem allerlei bijzonderheden te hooren omtrent het leven en sterven van genoemden BINNING. [4]) En, om nog één voorbeeld te noemen, waaruit blijkt dat KOELMAN op zeer vertrouwelijken voet met sommigen hunner stond, vermelden wij, hetgeen wij in een ander door hem vertaald werk vonden. [5]) Hij bericht daar o.a., dat hij dat werk vertaald heeft een jaar voordat het in Engeland gedrukt werd. Welnu, men zendt de copie van zijn werken gewoonlijk niet aan gewone kennissen. — Kende hij dus

[1]) Idem, blz. 5.
[2]) Zie de volledige lijst van door KOELMAN vertaalde werken in de Bijlagen.
[3]) Voorrede: "Schriftmatige leer der Geesten", blz. 9.
[4]) "Ettelijke Gronden", Voorrede blz. 18.
[5]) "Christus de Weg, de Waarheid en het Leven", van Mr. JOH. BROWN, blz. 340.

vele Engelsche predikanten of door persoonlijken omgang met hen in Holland of door correspondentie, — dit was niet enkel de reden waarom hij vele hunner boeken vertaalde. Neen, KOELMAN voelde zich tot hen aangetrokken. Nooit mag dit evenwel in dien zin opgevat worden, dat hij het leerstellige den rug toekeerde, om zich eenzijdig voorstander te betoonen van een gevoelig en vroom leven. Hij had zich een wachter betoond op de kerkelijke muren, een krachtig defensor van de H. Schrift en haar inhoud. Maar dit was hem niet genoeg, zooals wij reeds meer opmerkten. Wilde hij evenals LODENSTEIN c.s. eene reformatie van het zedelijk leven en de handhaving van de tucht, daarom mocht de subjectieve zijde van het leven des geloofs niet verwaarloosd worden. Wat de Engelsche piëtisten leverden, beviel hem, en het was die litteratuur, welke hij zoo geschikt achtte voor de conventikelen of private samenkomsten, zoodat hij bijna al die vertaalde werken aan de bezoekers daarvan opdroeg. [1])

Wat hem in die werken zoozeer aantrok? Ofschoon het moeilijk is eene algemeene karakteristiek van zooveel werken, en dan nog wel werken van onderscheiden aard te geven, zoo meenen wij toch niet ver van de waarheid te zijn, indien wij zeggen, dat in al die geschriften, naar KOELMAN's meening, Christus tot zijn recht kwam. Hij werd beschreven als «de Weg, de Waarheid en het Leven» [2]), als de «Grond en hoeksteen van de H. Schrift», [3]) als de geheel «Eenige Leermeester» [4]) en als de «Hoop» der heerlijkheid. [5])

---

[1]) Zie o.a. de Voorrede van:
„Des Christens Groot Interest„, v. W. GUTHRY.
„Christus de Weg, de Waarheid en het Leven„, v. JOHN. BROWN.
„De Sleutel van het Hooglied„, v. J. DURHAM.
„Het Evangelie van Mattheus„, v. D. DIKSON.

[2]) Zie het boek van dien titel

[3]) „Ettelijke Gronden„ van H. BINNING, blz. 125

[4]) „Staat en Genezing van eene verlaten ziel„ van Mr. J. SIMONS.

[5]) „Christus de Heer der Heerlijkheid in de geloovigen„, van JOHN. BROWN.

Maar dat was niet het eenig kenmerk, dat zij vertoonden. Een ander is, dat zij alle een sterk geestelijk cachet dragen, wijl zij de geheimen van het geestelijk leven behandelen, en « de harten bedoelen tot geestelijke bewerkingen en het leven tot kracht van Godzaligheid te vorderen ». [1]) Kortelijk samengevat kan men zeggen: zij geven eene beschrijving van het leven der « Sionnieten »; teekenen de subjectieve zijde van den weg der verlossing; zijn van zuiver bevindelijken aard, of willen de geloovigen helpen « om onmiddellijk uit Gods Woord in te drinken de Goddelijke waarheden, bestieringen en vertroostingen, die de Heere daarom voorgesteld heeft ». [2]) Natuurlijk is er wel verschil tusschen eene verklaring van het « Evangelie van Mattheus » en de « brieven van RHETORFORT », toch zijn zij alle doortrokken van een en denzelfden geest en dragen denzelfden stempel eener gezonde doch mystieke vroomheid. « Het is al merg en vettigheid waarin de ziel zich kan verlustigen ».

Wij willen tot nadere kennismaking iets mededeelen omtrent sommige auteurs en den inhoud van enkele geschriften. Dat KOELMAN hun geestverwant was, blijkt wel uit de voorrede, die hij b. v. aan Mr. H. BINNING wijdde. In hooge woorden bezingt hij zijn lof. In eene breede en warme beschrijving van het leven van genoemden schrijver, komen o. a. deze woorden voor: « Hij was eene ster aan den hemel der Kerk, die met al te groote flonkering scheen, dan dat hij die magere, dunne en dorre tent, waarin zulk een hemelsche warme ziel herbergde, niet in vuur zou zetten ». [3]) Op eene andere plaats heet het: « Somtijds dook hij met den psalmist in de diepte der zee, en bracht van haar bodem voort die kostelijke parel van lof; somtijds groef

---

[1]) Voorrede: "Evangelie van Mattheus", blz. 3,
[2]) "Evangelie van Mattheus" van DIKSON. Voorrede, blz. 2.
[3]) "Ettelijke Gronden" Voorrede, blz. 22.

hij in de ingewanden der aarde, en kwam er uit, beladen met iets kostelijkers, dan het goud van Ophir; somtijds vloog hij hemelhoog, en bracht zon en maan en sterren neder, en maakte daaruit voedsel voor dit vuur van liefde en bewondering, gelijk de psalmist doet, Ps. 8». [1]) «Met één woord, de godsdienstigheid had zulk een ingang in zijne ziel, dat ik U de rechte beschrijving van hetgeen hij was en hoe hij in de wereld wandelde, niet zoowel kan geven, want BINNING's pen in af te malen, wat een Christen behoort te zijn, geeft de beste beschrijving van hetgeen hij door de genade was, en zij is het beste penseel, om zijn eigen beeltenis af te teekenen» [2])

Was de bewondering, die hij voor BINNING koesterde, groot en recht gemeend, nog krachtiger bijna laat hij zich uit, als hij spreekt over SAMUEL RHETORFORT. «Zijne manier van leven, in alle godzaligheid en heiligen wandel, maakte hem lief aan alle liefhebbers der heiligheid. Hij was een rechte Johannes de Dooper, totus vox, geheel eene roepende stem, eene stem in zijne kleeding, gebaren en omgang, in zijn leven en in zijn dood». [3]) Gold dit zijn leven, niet minder wekte zijne arbeidzaamheid groote verbazing. Wij lezen o. m. «Het was een man van onvergelijkelijke arbeidzaamheid en heiligen ijver, als hij omtrent zijns Meesters werk bezig was; zoodat hij gestadig scheen te bidden, gestadig te spreken en zooveel te schrijven, alsof hij gestadig in zijne studeerkamer was opgesloten geweest». [4]) En hoe heerlijk kwam daarbij nog zijne nederigheid. «Zijne nederigheid en zelfverloochening», lezen wij, «was ongemeen, vele dingen maakten hem aangenaam aan Gods kinderen; maar bijzonder maakte het hem lief aan dezelven, dat hij zijne groote

---

[1]) Idem, blz. 52.
[2]) Idem blz. 54.
[3]) Brieven van S. RH., dl. I. Aanspraak, bld. 9
[4]) Idem, blz. 8.

genade als een Christen en de uitnemendheid zijner bekwaamheden als een gestudeerde, overdekte met het voorhang van nederigheid, die het voornaamste sieraad van een begenadigden geest is» [1]) Meende men dezen man te kunnen binden, «in zijne banden ondervond hij veel van de heerlijke vrijheid Gods ..... Hier weidde hij op deze zuiver en onvermengde vermakelijkheden, die zulk eene vroolijkheid in het hart stellen, dat zij al de verborgene droefheid, die er in is, uitdrijft, en de ziel zingen doet, terwijl zij met uiterlijke zwarigheden omringd is ..... Daar was het dat hij de waarheid bevond van het gezegde van Augustinus: Tanta est dulcedo coelestis gaudii, ut si una guttula difflueret in infernum, totam amaritudinem inferni absorberet». [2]) En eindelijk: was zóó zijn leven, geheel in overeenstemming hiermede was zijn sterven. «Weinig voor zijn dood, na eene flauwte zeide hij, nu gevoel ik, ik geloof, ik geniet, ik verheug mij ..... Ik weid op manna, ik heb der Engelen spijs, mijne oogen zullen mijn Verlosser zien ... Ik ontslaap in Christus, en als ik opwaak, zal ik verzadigd worden met zijn beeld. O, had ik armen, om hem te omhelzen .... Zijn allerlaatste woorden waren: Heerlijkheid, heerlijkheid woont in Immanuels Land». [3])

Daar hij die mannen zoo liefhad en bewonderde, moest hij ook hunne pennevruchten in ons land inleiden. Eén van de eerste door hem vertaalde werken is W. GUTHRY's «Des Christens Groot Interest». Hij dankt God, in de voorrede, dat het Hem in zijne genadige Voorzienigheid behaagd heeft om hem met dat boekje in kennis te stellen. Hij oordeelt dat het niet kan opwegen tegen goud, aangezien het «zoo heerlijk en uit bevinding vertoont, hoe de Heere de zondige zielen

---

[1]) Idem, blz. 9.
[2]) Idem, blz. 13.
[3]) Idem, blz. 20.

gewoon is over te brengen uit de duisternis tot het licht en tot het Koninkrijk van den Zoon zijner liefde». [1]) En hoe juist is ook de titel «Des Christens Groot Interest»! Zeker, dat moest Holland's Groot Interest zijn, de vraag, hoe krijg ik deel aan Christus. Aangezien er nu echter velen zijn, die meenen deel te hebben aan Christus, zonder den minsten grond voor dat geloof, behandelde GUTHRY in dat werk twee vragen: «1°. hoe een mensch zal weten, of hij heeft een waar en bijzonder recht en deel aan Christus, en of hij zich met recht aanmatigt Gods gunst en Zaligheid? 2°. In geval dat iemand in de voorzegde toetsing te kort valt, welken weg hij zal inslaan, om zich te verzekeren van Gods vriendschap en van de Zaligheid». Hier mede correspondeeren dan ook de twee hoofddeelen, waarin het boek verdeeld is n.l. «De Toetssteen van ons deel aan Christus» en «Het middel om een zaligmakend deel aan Christus te krijgen», terwijl het geheele traktaat aan het einde in weinige vragen en antwoorden wordt samengevat. Aan dit werk zijn bovendien eerst twee, later drie «aanhangsels van exempelen van krachtig bekeerde zielen en de blijken van dien» toegevoegd. Het geheele werk heeft blijkbaar nogal ingang gevonden; althans het was na 12 jaar reeds noodig, dat een 6de veel vermeerderde druk het licht zag. Hoezeer dit soort litteratuur aanleiding geeft tot allerlei fijne onderscheidingen van de leer der bevinding, toch kan men niet zeggen, dat de inhoud niet deugt. Over 't algemeen ademen deze bladzijden een zuiver evangelischen geest.

Dat KOELMAN het ziekelijke niet wilde, noch éénzijdig was, blijkt uit het volgende. Acht jaren, nadat hij zijn lezers het bovengenoemde werk had aangeboden, bood hij hun weer een ander aan, en wel het bekende boek van JOHN

---

[1]) Voorrede, blz. 1.

BROWN «Christus de Weg, de Waarheid en het Leven». Wat hem tot dien vertaalarbeid had gedreven? Het feit, dat daarin zoo duidelijk behandeld werd hetwelk in GUTHRY's werk juist ontbrak, nl. de beschrijving van de wijze, waarop men «Christus tot heiligmaking in alle gevallen» moest gebruiken. [1]) «Zeer weinig» zegt hij, «is over deze stof, bijzonder in Nederland, geschreven, ja weinig wordt deze zaak op de predikstoelen verhandeld», en toch is zij zoo gewichtig. Was het dus in zekeren zin eene aanvulling, hij noemt het dan ook het tweede deel van het groot interest eens Christens. De indeeling ook van dit werk wijst op eene gezonde, bijbelsche opvatting van den weg der zaligheid, ook al vertoont de vorm, waarin het boek gegoten is, den stempel van dien tijd. Om iets te noemen; Christus wordt o. a. voorgesteld, als de Weg 1° tot rechtvaardigmaking, 2° tot heiligmaking in 't gemeen, 3° tot dooding van zonden, 4° tot wasdom in genade, 5° tot wering van dagelijksche schuld, 6° tot reiniging van dagelijksche vlekken.

Dat ook dit werk in eene bepaalde behoefte voorzag, kan men afleiden uit het feit, dat het tot zevenmaal toe herdrukt werd.

Hebben wij met een enkel woord melding gemaakt van KOELMAN's groote liefde voor den persoon en arbeid van SAMUEL RHETORFORT, wij hebben hier dan tevens iets mede te deelen omtrent zijne brieven. In de voorrede [2]) waarschuwt KOELMAN degenen onder de lezers, wien het bovenal te doen is om nieuwe gedachten en een hoogdravenden stijl. Zij zullen teleurstelling oogsten, daar al deze brieven uitmunten door eenvoud en van bevindelijken aard zijn. «De geheiligden des Heeren daarentegen zullen dit werk verwelkomen, als 't geen, hetwelk spijs en medicijn voor hunne ziel bevat; zij zullen hier veel

[1]) Voorrede, blz. 1.
[2]) Voorrede, Ide, blz. 22.

boeken te zamen gerold vinden in weinig woorden, eene groote ziel in een klein lichaam opgesloten, veel pit van den practikalen godsdienst in iederen brief, ja in iederen regel bevat». De man, die ze schreef, was doorgloeid van de liefde Gods en bijgevolg straalde er van die warmte af op allen, die ze lezen. Dat deze brieven tot RETHORFORT's beste werken moeten gerekend worden, kunnen wij afleiden uit deze woorden: «De schrijver is in zijne andere geschriften ver boven vele menschen, maar in deze brieven is hij boven zich-zelven, zijnde dikwijls als iemand die verhoogd is boven het rijk der sterfelijkheid». [1])

Twee dingen, zegt KOELMAN verder, zullen den lezers niet ontgaan. Soms toch zal het duidelijk worden, dat de ziel des schrijvers zich gedoopt heeft in een springvloed van blijdschap, zoodat zij zich uit in woorden van zegepralend geloof, en als 't ware geplaagd wordt door eene overlading van liefde (o zeldzame en zalige krankheid), dan weer wordt een geheel andere toon aangeslagen en stuit men op woorden, die een gevoel van ledigheid vertolken. Als de rivier Gods, die vol water is, en zijne ziel overstroomde en verkwikte, weer terugloopt in de zee, dan kan dat hart zoo gepijnigd worden door die afwezigheid en een hijgen gevonden worden naar Gods tegenwoordigheid. Dan wasemt de ziel zich uit in wenschingen als deze: « O wanneer zult gij tot mij komen »? [2])

Den inhoud dezer brieven in weinig woorden teruggevende, zouden wij kunnen zeggen: De schrijver bespreekt in deze 362 brieven drieërlei staat der vrome zielen. In de eerste plaats wordt de zieleweelde geteekend van hen, wier zielen door Gods vertroostingen zijn verkwikt. [3]) Zij zijn niet in staat om hunne blijdschap te vertolken en zijn vaak het

---

[1]) Idem, blz. 23.
[2]) Idem, blz. 24.
[3]) Idem, blz. 25.

meest welsprekend, wanneer zij in stille bewondering zwijgend terneerzitten. Waar toch zal men woorden vinden om dat heilgenot te beschrijven? Vervolgens wordt de droeve staat beschreven van hen, die voor eene wijle beroofd zijn van deze zoete genietingen. Zij, die zooeven waren opgenomen in het huis der maaltijden en de banier van liefde tot hun verhemelte hadden, vinden nu, dat die beker der verkwikking uit hunne hand gerukt is, en dat zij een donkeren nacht van droefheid tegengaan omdat de zon, die hen verlichtte, is ondergegaan.[1]) Eindelijk wordt gehandeld over een staat «die een middelslag is tusschen deze twee» [2]). Hier wordt eene beschrijving gegeven van het geestelijk leven van die velen, die noch op de zonnige hoogten van bijzondere blijdschap, noch in de droeve dalen van diepe neêrslachtigheid hun weg vervolgen. «Dit is de meer algemeene weg der heiligen, welker dagelijksche oefening het is, te komen om hunne bestieringen van hun Meester te ontvangen, en te trachten om volgens dezelve te wandelen».

Dat Rhetorfort in de teekening en beschrijving van die verschillende zielstoestanden niet ongelukkig geweest is, heeft de tijd geleerd; immers nog heden ten dage worden zijne brieven gelezen en herdrukt. Wel nadert zijne taal al te dicht aan die van het Hooglied om op den duur te behagen en niet al te zoetelijk te klinken; zoo spreekt hij b.v. telkens van de «geparfumeerde, welriekende kussingen en omhelzingen van den Koninklijken Meester»; «wenscht zich een bed voor zijne vermoeide ziel, in Jezus schoot», [3]) en teekent zich herhaaldelijk «de uwe in zijnen zoetsten Jezus», maar hier tegenover staat zooveel goeds, zooveel gezonde

---

[1]) Idem, blz. 26.
[2]) Idem, blz. 27.
[3]) Brieven I[de], blz. 49 en 152.

mystiek, dat het niemand behoeft te verwonderen, wanneer velen in donkere uren van lijden veel troost uit deze epistels geput hebben. Of werden zij niet, als de brief aan de Filippensen, grootendeels in banden geschreven?

Over de andere vertaalde werken, nog dit. In allen is Christus alles. Dat Hij aangeprezen wordt in HOOKER'S «De ware zielsvernedering en Heilzame Wanhoop» ligt voor de hand, maar dit is evenzeer het geval in exegetische werken als DIKSON'S «Mattheus-Evangelie», alsmede in een werk van dogmatischen aard, BINNING'S «Ettelijke Gronden». Het groote doel van KOELMAN was het volk zijner dagen te onderwijzen in den weg der verlossing. Had men hier te lande vooral oog en hart gehad voor de verdediging der zuivere leer tegenover vijanden van allerlei slag, in Engeland en Schotland was het leven des geloofs meer het voorwerp van studie en beschrijving. En nu rekende KOELMAN het zijn schuldige plicht om de vruchten, dààr gerijpt en gegroeid, over te brengen naar zijn vaderland «opdat men niet zou omkomen op den weg».

VIERDE HOOFDSTUK.

Slotbeschouwing.

Na al het geschrevene meenen wij niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren kennis gemaakt te hebben met een zeer belangrijk man. Als een machtige worstelaar dook KOELMAN op uit den stroom des levens. «Worstelaar»? Is de benaming niet juist? Was geheel zijn leven geen aanhoudende strijd tegen vijanden van allerlei naam en positie? Het begon reeds in zijne Gemeente te Sluis. Nauwelijks was hij daar bevestigd of de driedubbele strijd begon, 1° tegen de usurpatie van de rechten der Kerk door de Overheid; 2° tegen de verwaarloozing der tucht over het leven der gemeenteleden; en 3° tegen het gebruik der Formulieren en het vieren der Feestdagen. Trad DE LABADIE, DESCARTES of B. BEKKER op of deden de Sabbats-mannen zich gelden, in één woord vreesde hij dat iemand het geestelijk leven der Kerk zou verstoren, dan wees hij aanstonds op het beste «antidotum», de H. Schrift, als kenbron der waarheid en norm voor geloof en leven. Was het volksleven door den handel bedorven, hij was de man, die de Overheid op haar plicht durfde wijzen, die den Kerkeraad tot verscherpte tucht aanspoorde, en die het volk opriep tot berouw en bekeering. Ontdekte zijn scherp oog wondeplekken in het leven der Gemeente, als doode rechtzinnigheid, éénzijdige verstands-richting, sleur- of slenderdienst, KOELMAN, in geestelijk opzicht gezonder dan velen door zijne voortdurende bestudeering der H. Schrift, en den invloed, dien hij onder-

ging van den overkant van het Kanaal, was de man, om door middel van lectuur en conventikelen nieuw leven te wekken en de atmosfeer te verfrisschen.

Ons op een kleinen afstand van het door ons ontworpen beeld plaatsende, komen er, naar ons voorkomt, in 't bijzonder drie vragen bij ons op: 1° hoe oordeelde en oordeelt men over den persoon van KOELMAN, 2° welke waren en welke zijn de denkbeelden betreffende «het geval KOELMAN», zooals LODENSTEIN het noemt, en 3° heeft KOELMAN invloed geoefend?

Dat er zeer verschillend geoordeeld werd over een man als KOELMAN ligt voor de hand. Hij arbeidde aan den weg; zijne boeken werden alom gelezen.

Wat nu het oordeel over zijn persoon betreft, meenen wij te kunnen zeggen, dat hij verguisd en vergood is. Om met het eerste te beginnen. In een zijner boeken schrijft hij, handelende over zichzelf, «gewisselijk geen grooter en eenpariger vinnigheid, haat en ijver kan er tegen eenig ketter of scheurmaker, of ergerlijk afgezet leeraar ooit betoond worden».[1]) Zag dit op de bitterheid door de predikanten voornamelijk aan den dag gelegd bij zijne komst in hnnne gemeenten, wij kunnen ook wijzen op andere meer personeele openbaringen van nijd en haat In de eerste plaats dient onder hen, die fiolen van toorn over hem hebben uitgegoten, de pamflettist E. WALTEN genoemd te worden. Bij dezen schrijver slaat in zijn «Portrait van JACOBUS KOELMAN»[2]) de vlam van verbeten woede naar buiten. De rauwe toon, dien hij aanslaat in dit boekje, «doorloopt alle denkbare modulaties van smaad, verdachtmaking en boos humeur». Dat BRAKEL zijne stem heeft doen hooren in zake de bevoegdheid der Hooge Overheid in kerkelijke zaken, kan WALTEN nog dragen, maar zegt hij, «dat JACOBUS KOELMAN zich met deze zaak

---

[1]) »Form. Protestatie«, blz. 37,

[2]) Zie voll. titel in Bijlage I.

bemoeit, vloeit enkel voort uit Krakeel- en Twist-ziekte» [1]) «KOELMAN is een woudezel van een mensch als Ismaël, en zijne hand is tegen allen; komt er een Balak, die hem verzoekt, hij is dadelijk met Bileam gereed om Israël te vloeken en het loon der ongerechtigheid te verdienen. Staan Korach, Dathan en Abiram tegen Mozes op, terstond is KOELMAN met allen, die naar hem willen luisteren, in de wapenen tegen Mozes». [2]) Zijn dit zeker geen vleiende woorden, men kan ze nog heilig noemen, vergeleken bij hetgeen in het «Portrait van J. KOELMAN» gevonden wordt.

Daar lezen wij o. a.: «Was het te doen met bektrekken, bakhuis-plooien, het dragen van kort haar, boven de ooren gesneden, een klein befje, het omhangen van een zwart manteltje en dragen van een zwart calotje onder een hoogen kardinaals hoed met een breeden kwaker's rand; ik zou dadelijk zeggen, dat gij een leeraar waart». [3]) Trekt hij zijn leeraarsambt in twijfel en noemt hij hem spottenderwijs «Apostel KOELMAN», hij komt nog tot ergere dingen en werpt KOELMAN allerlei schandelijke dingen voor de voeten. Het heet o. a.: dat KOELMAN een «lands-dief» was, omdat hij te Sluis eene hand- of smokkelmolen op zolder had gehad, waarmede hij graan maalde. [4]) Verder slingert hij hem het verwijt naar het hoofd, dat hij de huizen der weduwen binnendringt om «zijn luien buik» met de beste spijzen en dranken te vullen. [5])

Had dit betrekking op zijn karakter en eerlijkheid, als geleerde komt hij er niet beter af. Zeker, zegt WALTEN, ik ben het volkomen met hetgeen Dr. SWARTTE, in zijn boek, genaamd «de Geest en Inborst van JACOBUS KOELMAN»,

---

[1]) „Onwederleggelijk Bewijs van het Recht, de Magt en de Pligt der Overheden in Kerkelijke Saken” d. ERICUS WALTEN. 1689. Opdr. p. 3.

[2]) Idem, blz. 3—4.

[3]) „Portrait van J. KOELMAN”, blz. 7.

[4]) Idem, blz. 29.

[5]) Idem, blz. 7.

van hem gezegd heeft eens, nl. dat hij in plaats van « regelen der logica een deel muizenesten en spinnewebben in het hoofd heeft ».[1]) Neen, ik weet het al te verklaren, roept hij elders triumfantelijk uit, dat gij niet met betere dingen voor den dag kunt komen, het is, « omdat gij een Utrechtsch man zijt en denkelijk in uwe jeugd een klap van dien molen hebt gekregen, die daar aan den weg tusschen Jutfaas en Utrecht stond ».[2]) In dien geest gaat hij voort, om dan te eindigen met de raadgeving aan KOELMAN om niet meer te schrijven, indien hij de zaken niet beter beheerscht, welke raad in deze van weinig beschaving getuigende woorden vervat is: « Kunt gij dan de pen niet uit uwe pooten laten, en laten wijze lieden met het schrijven van boeken begaan ».[3])

Schreef deze WALTEN in dien toonaard tegen KOELMAN, dezelfde man was ook de ontwerper van een spotpenning op hem. Wel wordt zijn naam door DE VRIES en DE JONGE[4]) niet genoemd, en heet het bij hen « een spotpenning op de tegenstanders van BALTHAZAR BEKKER » in 't algemeen, — maar dat hij wel degelijk op KOELMAN gemaakt is, werd later duidelijk aangetoond door Dr. KNUTTEL in zijne verhandeling over ERICUS WALTEN.[5]) Wij hebben dan ook gemeend niet beter te kunnen doen dan bij den afdruk dier medaille in de Bijlagen te vermelden, wat genoemde schrijver dienaangaande mededeelt.[6])

1) Idem, blz. 14.

2) Idem, blz. 22.

3) Idem, blz. 19.

4) "Nederl. Gedenkpenningen verklaard en met verdere Bijdragen tot de penningkunde uitgegeven door JERONIMO DE VRIES en JOH. C. DE JONGE, dl. 2, pl. X n°. 7. 1837.

5) ERICUS WALTEN, door Dr. W. P. C. KNUTTEL, in "Bijdragen voor de Vaderl. Geschied- en Oudheidkunde", 4e reeks, 1e deel, blz. 345—455.

6) Dat WALTEN tot al deze openbaringen van nijd en haat kwam, zal ten deele zeker zijne verklaring vinden in het feit, dat KOELMAN in een geschrift, getiteld: "ERICUS WALTEN, quanswijs Apologeet etc. (zie voll. titel in Bijlagen) hem ook harde waarheden gezegd had. Niet alleen wees KOELMAN daarin kortelijk twee dingen aan, nl. 1° dat WALTEN geen verstand had om te

Bovendien ontlastte zekere JAN KOST in eenige kreupele dichtregelen zijn hart in den vorm van eene: «Dankzegginge aan de Edele Mogende Heeren Staten van Zeelant, over haer Ed.-Mo.-heilsame Resolutien van den 21, 22 en 23 Sept. 1684 tegen J. KOELMAN». Dat zijn gedicht zich niet boven het kreupelrijm verhief, schijnt hij zelf gevoeld te hebben; wij hooren hem althans zijne verontschuldigingen aanbieden: « Vergeeft mij dat ik op dees' slegte Digtkar kom, om met de luister van uw hoog Besluit te pronken, En 't billijk Oordeel te vermelden bij 't Gemeen».[1]) Vraagt men nu waarin de voortreffelijkheid van dat « hoog Besluit» en billijk Oordeel bestaan heeft, m. a. w. wat voortreffelijks de Ed.-Mogende Heeren van Zeeland gedaan hebben, dan moet de klassieke wereld het beeld leenen om de glorierijke daden der Heeren en KOELMAN's schandelijken invloed naar waarde te kwalificeeren. Wij lezen immers:

„Dus dreef eens Hercules, uit dien befaamden stal"
„Van Augeas, den drek weg van drijduisend Ossen",
„Die dertig jaren vast gelegen hadde en pal"
„En wist hem door een stroom voorspoediglijk te lossen".
„Hadde oit Alpheus kragt om woeste vuiligheid"
„Te suiv'ren door sijn vogt? ik meld' van *Zeeuwsse* waet'ren",
„Die door hun wasvloet, op Uw' weergaeloos beleit",
„Broer *Jacobs* ouden drek wegstromen en verklaet'ren."[2])

---

bewijzen, hetgeen hij in zijne opgeblazenheid ondernomen had te bewijzen, en 2° dat een man als WALTEN, die ook door zijn burgerlijk leven zoo slecht bekend stond, geen gehoor verdiende (bl. 2), maar hij had daarin ook de veronderstelling geopperd, dat WALTEN zijn boek aan „de Hoogste Vergadering des Lands" had opgedragen, in de hoop daarvoor loon en dank te ontvangen. Ja, hij had hem daarom zelf verweten, dat eenige boekverkoopers te Amsterdam door hem zeer verongelijkt waren, en dat te Utrecht door den Magistraat „iets notabels" tegen hem gedaan was (blz. 7). Zie „ERICUS WALTEN", quanswijs Apologeet" door J. KOELMAN, in de Koninklijke Bibliotheek (Pamflet 13321) „Portrait v. KOELMAN" door E. WALTEN, blz 7, 11, 28, en „ERICUS WALTEN" door Dr. W. P. C. KNUTTEL.

[1]) Dankzegginge etc. blz. 1.

[2]) „Dankzegginge" blz. 2.

Dat in die verdere regelen geen vleiende dingen van «broer Jacob» gezegd worden, laat zich, na het gehoorde, wel denken.

Trad bij bovengenoemde mannen de haat tegen KOELMAN zeer duidelijk aan den dag, zij waren waarlijk niet de eenigen, die veel op hem tegen hadden. Wij behoeven daarom ook den dichter van een der lijkzangen op KOELMAN niet van overdrijving te beschuldigen, wanneer hij zich aldus uitlaat: «Maar wat! bestaa ik hier een man, van al de wereld bijna gehaat, vervolgt, beschimpt en uitgejaagt te prijsen: wiens gedrag slechts weinig' heeft behaagt», [1]) noch dien andere, die hetzelfde bedoelt als hij zegt: «Want KOELMAN was ten doelman van wat Satan, werelt en suppoosten, uit nijt en spijt uit vaaren kan». [2]) Wel hebben sommigen, als zij hunne pijlen op hem richtten, zich bediend van den dekmantel der anonymiteit, over 't algemeen hebben Overheid en particulieren hun afkeer van dien «woeligen balling» niet bemanteld en verborgen. — Vraagt men, vanwaar die felle antipathie in zoo wijden kring? Wij meenen te kunnen antwoorden: zeker niet, omdat men met WALTEN hem voor een karakterloos mensch, bedrieger en dief aanzag; zulke beschuldigingen toch dragen het merkteeken van leugen en laster aan het voorhoofd, [3]) maar om geheel andere redenen. Hij wordt in een der treurzangen: «Der Formalisten schrick» genoemd, en het komt ons voor, dat door die kwalificatie de bron wordt aangewezen, waaruit de bittere droppelen alsem vloeiden, die in den beker zijns levens gemengd zijn. Dat hij de Feestdagen wilde afgeschaft zien; het heeft ongetwijfeld de Hooge Overheid zeer verbitterd, daar zij op de onderhouding, ja op de uitbreiding derzelve bij verschillende

---

[1]) Lijkzangen, Bijlagen.
[2]) Idem.
[3]) Zie over dit punt ook Dr. KNUTTEL's artikel over E. WALTEN.

Synoden heeft aangedrongen [1]; maar zijn ageeren tegen de Formulieren heeft bij de predikanten en de gemeenteleden veel meer kwaad bloed gezet. Of hingen de meeste vleeschelijke dienaren dier dagen, zooals wij boven zagen, niet sterk aan die geschreven gebeden, en waren de meeste gemeenteleden daaraan niet als «aangebacken»? En wie wilde hen tot het bidden uit de borst en de leeraren tot de vrije aanspraken brengen? Het was JACOBUS KOELMAN, die het gebruik dier krukken zoo hoogst schadelijk achtte voor het geestelijk leven in 't algemeen. Verklaart dit zeker een deel van den haat, die alom in den lande tegen hem gevoed werd, bovendien is er nog een andere factor, die niet over het hoofd gezien mag worden. Allerlei persoonlijke gebreken, die KOELMAN natuurlijk ook had, daargelaten, kan men, naar ons voorkomt, den haat, dien hij door het leiden en bevorderen der conventikelen verwekte niet spoedig te hoog aanslaan. Dat hij die zoozeer en overal noodig achtte, was op zichzelf reeds een krachtig protest tegen het geestelijk leven dier tijden; of moest niet juist daardoor het kwijnende leven tot meerderen bloei gebracht worden? En dan: schreven de plaatselijke Overheden bijna alom aan die private vergaderingen een gevaarlijk karakter toe voor de rust en de orde, de predikanten brandmerkten ze zoo gaarne als de kweekplaatsen van separatisme en afscheiding Hoe vaak KOELMAN ook mocht betoogen, dat hij in geenen deele afscheiding wilde; dat die bijeenkomsten juist den bloei der gemeenten bedoelden; en verbood, ze op de uren van den publieken dienst te houden, toch kon hij de leeraren er niet van overtuigen, dat zij aan de opkomst in de Kerk geen schade deden. Voeg bij dit alles nog de krasse kritiek, die hij met onverdroten ijver en zonder aanzien des persoons uitoefende op Staat en Kerk, op overheidspersonen en dienaren der

[1]) Hierover beneden meer.

kerk, en wij meenen grootendeels den bijna algemeenen haat verklaard te hebben. Wat CALVIJN te Genève bij velen zoo gehaat maakte, heeft ook dezen «censor neerlandicus», vele vijanden berokkend.

Was het zoo met KOELMAN bij een groot deel des volks gesteld, de geschiedbladen spreken ons ook van liefde en sympathie, die hem in ruime mate ten deel vielen. Ja, wanneer wij sommige uitingen dier sterke genegenheid lezen, wil het ons voorkomen, dat de verguizing soms haast oversloeg in vergoding. Hoe dit ook zij, het doet het hart goed zoovele vriendelijke getuigenissen aangaande dezen «gebannene» te lezen. Het is zeker onnoodig, nog eens in den breede uit te weiden over de liefde, die de gemeente van Sluis haren leeraar toedroeg. Zooals de eerste bladzijden van dit werk ons berichten, stond, op enkele uitzonderingen na, geheel de Gemeente te Sluis gedurende het proces, aan den kant van KOELMAN, tegenover den Magistraat. Ja, het zou niet moeilijk vallen onzen held een lauwerkrans te vlechten van de vleiende getuigenissen uit de notulen van den Kerkeraad dier gemeente. Hoe tallooze brieven zijn niet voor KOELMAN geschreven, hoeveel deputaties niet gezonden, en hoe menigmaal zijn Kerkeraad, Gemeente en Classis niet met protest of smeekschrift voor den beminden man opgetreden! Werd in later dagen gesproken over de trouw van een herder, het lichtend beeld van KOELMAN uit de donkere pestdagen van 1666 stond ieder burger van Sluis voor den geest. Mocht hij zelf met lof getuigen van zijne ambtgenooten, ons kwam het wel eens voor, dat de liefde der gemeente zich wel wat eenzijdig tot KOELMAN keerde Nooit trad die hartelijke genegenheid zeker duidelijker aan den dag, dan op den dag van zijn bannissement. Grijsaards en kinderen, mannen en vrouwen hingen hem aan, drukten hem de hand, en riepen hem een laatst vaarwel toe

Had men hem te Sluis in Vlaanderen zoo lief, het zal op allerlei manier blijken, dat niet alleen daar de genegenheid zoo warm was. Nauwelijks toch was hij vertrokken, of uit alle oorden des lands bereikten condoleantie-brieven de gemeente van Sluis.[1] LODENSTEIN liet zich bij die gelegenheid zeker wel zeer sterk uit, toen hij aan zijne «godzalige vrienden te Sluis» schreef: «Ik zal mij in 't beschouwen van den deerlijken staat onzes lands in lang niet uitlaten, want daar was geen einde aan te zien: deze schuld moest nog op 't land leggen, dat zulke, die uitstekende in genadewerkingen des Heiligen Geestes zijn, uitgeworpen worden; en dat even daarom, omdat zij haren dienst niet na de *sleur*, maar *geestelijk* betrachten willen, en omdat zij conscientieus zijnde, daar niet over en mogen».[2] In dien toon zijn trouwens bijna al die epistels gesteld. Hoe een BRAKEL over KOELMAN dacht, zal ons nader blijken, als wij «het geval KOELMAN» bespreken. Welke gedachten het «vrome volkje» in heel den lande omtrent hem had, zullen wij ook nu weer het best kunnen afleiden uit de grafschriften en lijkzangen, na zijn verscheiden vervaardigd. Leerden zij ons boven, hoezeer hij gehaat was bij velen, zij zijn ons nog welsprekender tolken van de liefde en warme genegenheid, die hem werd toegedragen in den kring, waaraan die gedichten hun ontstaan te danken hadden. Mag het te sterk zijn, wanneer een poeët, na eerst geconstateerd te hebben, dat geen mensch «geheellijk van alle feil ontbonden is», van KOELMAN daarop verklaart, dat hij «schier gezuiverd waar van alle zielsgebreeken», ja zelfs «een Engel scheen», wij schenken hem gaarne geloof, als hij zegt:

KOELMAN heeft dan geleeft in Gods werk, en zijn leeven
Heeft deese wisse roem, dat 't onbesproken waar;

[1]) "Historisch Verhael van de Proceduuren" THEOPH. PARRESIUS, blz. 400. Brieven uit Middelburg, Utrecht, Leeuwarden.

[2]) "Brief van den Godzaligen J. VAN LODENSTEIN", 1 Aug. 1675, blz. 2.

Ten tuige strek daar van zoo groote Christenschaar,
Die hem ooit kenden en hem t'zaam getuig'nis geeven;
Dat hy staag met der daad dat geene heeft betracht,
't Geen hy op elks gemoed steeds drong met zoo veel kracht.[1])

Lezen wij elders, dat zijn heilig en godzalig leven eene voortdurende «voorbereiding des doods» geweest is,[2]) en dat tot lof van den overledene niet verzwegen mag worden, dat hij in al zijn doen en laten «zeer Christelijk en milddadig, eerlijk en genereus» geweest is,[3]) het woord des dichters geeft hetzelfde getuigenis als wij lezen:

Syn leven, en syn Leer geleken nae malkand'ren,
Godt-vruchtig, en oprecht, Eenvoudigh, Stichtelick,
Verstandigh, trouw, bedaert, sigh selver steets gelijck,
Geen storm, of buy, hoe groot' dee hem syn Cours verand'ren.[4])

Dacht men zoo over zijn leven, bij zijnen dood schijnt het aan tranen niet ontbroken te hebben. Mogen wij den zanger gelooven, dan hebben «beeken zilte tranen gevloten». Er staat althans:

Wat siet myn oog een droef geween!
Want Zions hart dat schijnt te breeken
O naer gehuyl, en luyt gesteen!
Haer traanen vloeyt als beeken.[5])

Nog sterker drukt een ander het uit, als hij aldus aanheft:

Ay my! wat droever MAAR ick hoor een NAAR geluyt.
Het aangesigt verbleekt, de Silte traanen hangen,
(Als waer een gansche beek gestortet) op de wangen
Van Sions dierb're volck.[6])

En dat het niet alleen het «vrome volkje» was, dat hem eerde en met hetwelk hij in vrede leefde, getuigen de Classicale Notulen van Utrecht. Wij lezen daar niet alleen, dat hij de laatste drie

---

1) Lijkzangen, Bijlagen.
2) „Schriften." Leere der „Geesten" Voorrede blz. 11.
3) Idem, blz. 6.
4) Lijkzangen, Bijlagen.
5) Idem.
6) Idem.

of vier jaar «allesinds vreedsaam met de Leeraren leefde, ook bywoonende den publyken dienst derselver», maar ook, dat de «Leden uit de Kerke van Utrecht met veel eenparigheid» voor hem in 't strijdperk traden, verklarende dat over zijn gedrag te eenenmale niet te klagen viel, toen van zekere zijde gevraagd werd, of men wel genoegzaam omtrent de dingen van KOELMAN waakte. [1]) Voegt men hier nog bij allerlei verklaringen omtrent zijne groote mildadigheid, bijna te ver gedreven onbaatzuchtigheid, stipte eerlijkheid, [2]) alsook de vermelding van het feit, dat bij zijne «statige» begrafenis op eene ondubbelzinnige wijze gebleken is, hoezeer de man geacht was bij geleerden en ongeleerden in zijne geboortestad, [3]) dan meenen wij niet alleen tot een geheel andere slotsom te moeten komen dan de Heeren WALTEN en KOST, maar ook te moeten verschillen van zijne latere beoordeelaars. Gewis, wij meenen niet blind te zijn voor de zwakke zijde in het leven van KOELMAN, en erkennen gaarne met den warmen verdediger van zijn persoon en leven, die de voorrede schreef voor het werk «Schriftmatige Leere der Geesten», «daar koste iets uit sijne menigvuldige schriften bijgebracht worden, dat hij wat te scherp geweest was of om zijne vermeende rechten te beschermen, en onschuld te toonen, of dat hij wat te ijverigen pen gehad had tegen degenen, die hij oordeelde, dat dwaalden, of het recht van Gods Kerke niet beschermden, of hem in sijne sake niet hanthaafden, of die de heiligen dienst hebbende waar te nemen sulx na sijn oordeel niet genoeg beijverden en beleefden; wie heeft daarom reden gehad, om hem of te haaten of sijn dienst te verachten»? [4]) Maar toch houden wij het voor zeker, dat velen, die later een dikwijls verre van gunstig

---

[1]) „Schriften„ Leere der „Geesten„ Voorrede blz. 11.
[2]) Idem, blz. 6, „Des Zondaars Heiligdom„ H. BINNING, Voorz. blz. 21.
[3]) Idem, blz. 11—12.
[4]) Idem, blz. 12.

oordeel velden over zijn karakter, niet voldoende op de hoogte geweest zijn van hun onderwerp of door vooringenomenheid beheerscht werden en zoo door een gekleurden bril zagen. Spreekt het vanzelf, dat een man als JACOBUS KOELMAN, die alom ijverde voor de zaak zijns Heeren, en in de beschrijving van de punten van noodige reformatie zijne pen misschien wel eens in te donkere verwen gedoopt heeft, spreekt het wel vanzelf, zeggen wij, dat zulk een man nog al sterk op den voorgrond trad, en niet altijd vrij te pleiten geweest zal zijn van overdrijving, toch geeft dit aan YPEY en DERMOUT geen recht, om, bij alle waardeering van zijn uitstekende kunde en niet geveinsde godsvrucht, te zeggen, dat bij KOELMAN zich «eene heerschende neiging vertoonde, om van anderen in denkbeelden te verschillen niet alleen, maar ook op andersdenkenden *met verachting uit de hoogte neer te zien*», [1]) en evenmin aan GLASIUS om KOELMAN er van te verdenken, dat hij niets «*meer wenschte dan eenen naam te maken*». [2]) En eindelijk, hoe de schrijver van het artikel over KOELMAN in de «Navorscher» bij eenige kennis van den persoon van KOELMAN, heeft kunnen schrijven, dat hij een man was van «ongemakkelijken aard en stijfzinnig (zeker toch heel iets anders dan standvastig) karakter» blijft ons een raadsel. [3])

Ons oordeel over den persoon van KOELMAN in weinige woorden samenvattende, zouden wij willen zeggen: in KOELMAN hebben wij voor ons een man, die zich geroepen achtte een medearbeider Gods te zijn aan de Reformatie van het vele verkeerde en zondige dier dagen in het persoonlijke, huiselijke, nationale en kerkelijke leven. Hij voelde «den last des Heeren»

---

1) Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk door YPEY en DERMOUT III[de]. Aant. p. 13. Wij cursiveeren.

2) Godgel. Nederland. Biogr. Woorderboek v. N. Godgel. door B. GLASIUS II[de] blz. 288—291. Idem.

3) „Navorscher” IV[de] i v.

in zijn binnenste branden, en meende daardoor en daarom niets te mogen nalaten wat aan de bereiking van dat heerlijke levensdoel dienstbaar kon zijn. Zeker zal hij bij de beoordeeling van personen en zaken zijne pen wel eens wat te veel gescherpt hebben, maar daarom mag hij niet gerangschikt worden onder de zoekers van eigen eer. Mogen zijne meeningen ten opzichte van enkele zaken een afwijking van de gangbare denkbeelden vertoond hebben, dit mag ons er niet toe brengen zijn geheele persoonlijkheid in het licht daarvan te beoordeelen. En bovenal mag nooit vergeten worden, dat KOELMAN was een man van waarachtige en ongeveinsde godsvrucht met eene «heilige passie» om anderen tot de kennis van Christus te brengen.

Meenen wij dit laatste met volle vrijmoedigheid te kunnen zeggen, omdat geheel de persoonlijkheid van KOELMAN dien indruk op ons maakte, de tweede vraag die rees was deze: welke waren en welke zijn de denkbeelden omtrent «het geval KOELMAN»?

Dat deze vraag gesteld wordt, zal zeker niemand, die ons tot dusverre volgde, verwonderen. Het feit toch van suspensie en deportatie is van zooveel gewicht in dit leven, heeft zooveel gemoederen in beweging gebracht, en stelde bovendien zoo duidelijk de vraag aan de orde: welke is de verhouding der Overheid tot de Kerk, dat het in dit geschrift aan zijne plaats is hieraan enkele bladzijden te wijden Wij zullen dan tevens in de gelegenheid zijn te zien, hoezeer KOELMAN op dit punt leerling van VOETIUS was. Wel leek het ons eerst goed aan die verhouding van Overheid en Kerk een afzonderlijk hoofdstuk te wijden, doch later meenden wij hiervan te moeten afzien, daar wij dan zeker gevaar zouden loopen telkens in herhaling te vallen.

Het is natuurlijk onnoodig nog eens uit al de brieven, bescheiden en correspondentiën na te gaan hoe de Kerkeraad,

Classis en Coetus over deze zaak hebben geoordeeld, wij willen alleen vernemen aan welke zijde LODENSTEIN en BRAKEL zich geschaard hebben, om dan tevens te beluisteren, hoe KOELMAN zich zelf uitliet, en aan te toonen, hoe hij niet anders kon schrijven krachtens zijne beginselen. Als vanzelf biedt de gelegenheid zich dan aan om te spreken over de houding der Kerk in haar geheel en tevens om onze eigene gedachten over deze kwestie uit te spreken.

Met een Petrus-ijver heeft JODOCUS VAN LODENSTEIN zich in dezen strijd gemengd. Wij lezen althans bij Dr. PROOST,[1]) dat toen in geheel Nederland een diep stilzwijgen werd bewaard «en de zaak van KOELMAN nog bij lange na niet tot een eind was gebracht», JODOCUS VAN LODENSTEIN reeds kloekmoedig zijne stem verhief. Hij kon het blijkbaar niet langer uithouden; althans wij lezen,[2]) dat KOELMAN zijne tevredenheid over zijn vriend LODENSTEIN uitsprak, toen hij de lafheid van zoovelen moest betreuren; zwegen allen, van zijnen Stichtschen vriend moest hij zeggen: «'t Is waar den getrouwen en ijverygen man Godts Ds. LODENSTEYN, heeft klaar genoeg en meermaal dat quaadt tot Utrecht bestraft, en uytgeroepen, bysonder op Vast- en Biddagen». Bevestigt Dr. PROOST dit schrijven van KOELMAN door te zeggen: «de bewijzen hiervan zijn dan ook in zijn leerredenen voorhanden», wij willen slechts enkele geschriften van dezen leeraar ter sprake brengen.

In het jaar van KOELMAN'S deportatie en bannissement verschenen reeds twee geschriften van LODENSTEIN'S hand, waarin hij op ondubbelzinnige wijze het optreden der Overheid afkeurt en zich een krachtig kampioen betoont voor de autonomie der Kerk.

Het eerste geschrift waarop wij het oog hebben, is een

[1]) PROOST, JODOCUS VAN LODENSTEIN, blz. 220—231.
[2]) Hist. Verh. v. d. Proced. THEOPHILUS PARRESIUS, blz. 466.

brief «aan zijne Godzalige vrienden te Sluis in Vlaanderen» gericht in die dagen van rouw en droefheid. [1]) Na zijn spijt betuigd te hebben, dat hij verhinderd was persoonlijk te komen, zegt hij, donkere dagen voor Neêrlands Kerk te gemoet te zien. Dit moest er nog bijkomen; men moest maar doorgaan met «vleeschelijke Buikdienaren» te dulden en «uitstekenden in genadewerkingen des H. Geestes uit te werpen», en het einde zou zijn, dat de Kerk «ontbloot van alle goede . . . . de woorden der Heilige Waarheid in Catechismus en Confessiën, ook in de herssenen van sommige behoudende», een romp zonder ziel, of een gouden lantaarn zonder licht zou zijn. [2]) Hij hoopt, dat de Heere hem in zijne gissing doet dwalen, maar hij vreest. Na hierop zijne geliefde vorige Gemeente nog getroost te hebben met de gedachte, dat nu deze leeraar wegging, de Heer zelf zijne schapen zal komen bezoeken, eindigt hij met te zeggen, dat er wel «leven uit den dooden» zal ontstaan, maar dat het daartoe «eerst op zijn hoogte moest steigeren in *hierarchie* of heerschappij over 's Heeren erfdeel, in superstitie of menschenvonden, in *geestelooze letterkennis*, in *sleurdienst* of uiterlijke *trant-Christenheid*». [3])

Het tweede geschrift uit dat jaar is het door Dr. PROOST verloren gewaande. [4]) Het is een boekje, in den vorm van een samenspraak geschreven, welks volledige titel is: «'t Samensprake nopende de sake der Formulieren van Gebeden en onderrichtingen, ende de Poginge van D JACOBUS COELMAN,

---

[1]) "Brief van den Godzaligen J. VAN LODENSTEIN" etc. Utr. 1 Aug. 1675.

[2]) Idem, blz. 3.

[3]) Idem, blz. 5.

[4]) Wij vonden het in de Leidsche Universiteits-Bibliotheek, ingebonden bij KOELMAN'S werk over de Reformatie omtrent de Feestdagen. Het is een gesprek tusschen drie en niet tusschen twee personen, zooals Dr. PROOST zegt, blz. 69; n.l. tusschen ALETHINUS, SIMPLICIUS en HECHALIA. In een noot op blz. 3 van "D. LODENSTEIJNS Samenspraak over 't geval van D. JAC. KOELMAN" vonden wij vermeld, dat het van Lodenstein's hand is.

predikant tot Sluijs in Vlaenderen, Daer omtrent, door CHRISTIANUS ALETHINUS.» Nadat ALETHINUS en SIMPLICIUS elkander ontmoet en HECHALIA in hun gezelschap opgenomen hebben, vraagt ALETHINUS aan SIMPLICIUS «wat is nu uw swarigheidt nopende D. KOELMAN»? SIMPLICIUS antwoordt daarop, dat de vraag, die hij beantwoord zou willen zien, is of KOELMAN er wel aan doet, dat hij die streng (n.l. in zake de Formulieren) zoo stijf trekt,[1] waarop ALETHINUS repliceert daarop niet terstond te willen antwoorden, maar eerst deze vraag te willen poneeren «of men wel doet, dat men KOELMAN daar over soo veele moeyten verzet». Wij kunnen begrijpen wat daarop geantwoord wordt: «Wat sal ik seggen Dat de overheden sulx doen, en *suspensie* en *deportement* beginnen te gebruycken *omtrent* Kerckelycke Diensten, dat en kan ik gantsch niet inschikken: Want sij erkennen selve dat de Beroepinge aan haer niet en staet; nu is immers klaer, dat *dat* ampt niet benomen kan worden als van die 't gegeven heeft, dat is de Kercke, of (als die haer pligt niet en doet), verder Kerckelijke Vergaderingen».[2] Als dan daarop o.a. de opmerking gemaakt wordt, dat de Overheid dit wel moest doen omdat de Kerkelijken hun plicht in dezen niet deden, dan heet het vergoelijkend: «Die waren noch besigh en hadden goed gevonden, D. KOELMAN daer in te dulden, en te sien waer 't heen loopen soude, vermerckende, dat hij *sijne conscientie* eenvoudig voorwendede».[3] Na nog eene verzuchting geslaakt te hebben over het vervallen gelaat der Kerk, daar alle «geestelyk gesight» weg is, keert men tot de vraag terug, «of KOELMAN wel doet, *soo al het gebruik der Formulieren nalatende, en afkeurende*, gelijk hij doet»[4]

---

[1]) Idem, blz. 8.
[2]) Idem, blz. 8.
[3]) Idem, blz. 10.
[4]) Idem, blz. 12

Hieruit ontspint zich dan een gesprek, dat hierop neêrkomt. Men betreurt het, dat KOELMAN geen juister titel voor zijn boek gekozen heeft. Had hij geschreven « Tegen het misbruik der Formulieren », dan had dat een geheel anderen indruk gemaakt dan zooals het nu heet: « Tegen de Formulieren ». 't Leek nu, alsof hij ze verachtte, «terwijl zijn bezwaar juist elders lei », n.l. in het verplicht gebruik derzelve. Verder discussieert men nog over de vraag of er toch niet veel voor 't gebruik te zeggen valt, daar ze in zulke krachtige woorden « bevattet » waren en bovendien ook niet van dezen of genen leeraar, maar van de gemeene gereformeerde Kerk gemaakt en dus met eene zekere autoriteit bekleed zijn.[1]) Ook komt het HECHALIA voor, dat hij niet vrij te pleiten is van « laetdunckenheidt », die zoo maar « op sijn eijgen bocht woorden wil bedencken en spreken, in soo wichtige saken »,[2]) terwijl SIMPLICIUS het vermoeden uitspreekt, dat daar achter al dat « gepeuter » aan de Formulieren « onrechtsinnigheidt » schuilt.[3]) Het einde dezer redetwist evenwel is, dat men tot de conclusie komt, dat KOELMAN voor iets gestraft wordt, waaraan allen mank gaan.[4]) Wel laat KOELMAN wat meer weg, dan de meesten, maar daarom mag hij toch niet alleen gestraft worden; immers « iets meer of minder verandert de soorte of natuure der saken niet ».[5]) Neen, roept SIMPLICIUS met zekere verontwaardiging uit, het is duidelijk, KOELMAN wordt niet gestraft, omdat hij zondigt tegen eenig gebod des Heeren, noch om zijne onrechtzinnigheid, ook niet om eenige Kerkelijke ongehoorzaamheid, maar enkel, omdat «hij niet en blijft *in de ghewoonte met andere* ». « Oh! laat ons toesien dat de

---

[1]) Idem, blz. 18.
[2]) Idem, blz. 19.
[3]) Idem, blz. 21.
[4]) Idem, blz. 34.
[5]) Idem, blz. 30—36.

Slendria metter tijdt niet op den throon en raeckt in plaetse van *Kerckelijcke Ordonnantien*». [1]) Terwijl ALETHINUS duidelijk te kennen geeft, dat hij het de roeping en plicht van alle weldenkenden acht, om KOELMAN bij te staan. Wat, zegt hij: «moest men D. KOELMAN niet bijgesprongen hebben van alom»? [2]) Om eindelijk op de lippen van HECHALIA het fijne puntje nog eens geaccentueerd te zien, als hij opmerkt: «der vromen meening en is niet D. KOELMAN te veroordeelen maer haer *leet genoeg*, dat de *Magistraten sich daer in mengen* en de sake soo hoog opvatten». [3])

LODENSTEIN laat alzoo deze mannen uitspreken, wat zijn harte leed was, nl.: het ingrijpen der Overheid in deze zuiver kerkelijke zaak.

Nog duidelijker treedt dit, naar ons voorkomt, aan den dag in een brief van advies, dien hij het volgende jaar aan de gemeente van Sluis zond. Te Sluis wist men niet hoe te handelen in de vacature KOELMAN. Eerst weigerde men, zooals wij boven [4]) zagen, te beroepen, aangezien KOELMAN niet wettig afgezet was, maar later ging men er toe over, nl. toen men in den Haag den Magistraat te Sluis ook in dezen te hulp kwam. Voordat men echter hiertoe overging, won men o. a. het advies van LODENSTEIN in.

Zooals wij zeiden, trad het in dit schrijven nog veel duidelijker aan den dag, dat hij het optreden der Overheid in deze materie niet kon en wilde dulden. Zijn advies luidde dan ook onomwonden, dat de Gemeente van Sluis om deze beginsel-kwestie alles moet willen lijden. «Dat point dunkt mij, is van zulken gewichte, dat de Kerk daar voor alleen alles moet lijden» schrijft hij. [5]) Immers, stemden zij toe en

---

1) Idem, blz. 32.
2) Idem, blz. 37.
3) Wij cursiveeren.
4) Hoofdstuk I.
5) THEAPHILUS PARRESIUS, blz. 421—493.

brachten zij op gewone wijze een beroep uit, dan was het beginsel prijsgegeven en de Overheid in het gelijk gesteld. Neen, wat hun te doen stond was dit: «mij dunkt, men moest gaan besluyten, of (als men nu spreekt) gaan versoeken de beroeping van eenen *Supernumerarius*, of een vierde Predikant; . . . soo is het voor de gantsche wereldt openbaar, dat geen in KOELMAN'S plaats beroepen en wordt». Werd dit evenwel niet toegestaan, dan moesten zij «eene wijdtloopige en klaare Deductie de Heeren Staten aanschrijven», waarin zij 1° de Heeren moesten wijzen op hunne «onbetaamlijke usurpatie van 't Recht der Kercke, betuygende voor den Heere haar swaare schuldt in desen», en 2° duidelijk uitspreken, dat zij, zoo ze ooit tot een beroep kwamen, dit niet zouden doen om een remplaçant voor Ds. KOELMAN te krijgen, maar enkel «tot besorgingh der zielen». Doch genoeg hiervan. Wij weten nu, welk beginsel hem tot het geven van dit advies de pen deed opvatten. Niets mocht der Gemeente nu te veel zijn; alles stond op het spel. — Eindelijk kunnen wij nog op «Twe Samenspraaken over 't geval van D. JACOBUS KOELMAN» [1]) van LODENSTEIN'S hand wijzen, die eerst twee jaar na zijnen dood uitkwamen. [2]) Het zou te lang ophouden, indien wij den inhoud van dit boekje in zijn geheel wilden teruggeven, 't zij genoeg slechts te constateeren, dat hier hetzelfde beginsel zich krachtig doet gelden. Daar wordt in de eerste samenspraak o. a. gesproken van «'t swaarste moet 't meeste wegen» en wat daarmede bedoeld wordt is duidelijk, als dadelijk hierop gesproken wordt van «sware verwonderinge, hoe 't mogelijk is, dat die H° M° Heeren daar toe komen om so notoyr hare handen in des kerks saken te slaan». [3]) Verder lezen wij van «so eene notoyre inbreuck

---

[1]) Voll. titel in Bijlagen.
[2]) PROOST, blz. 236.
[3]) Idem, blz. 4.

in 't regt der Kercke» [1]) en zelfs, dat het hier niet in de eerste plaats om den persoon van KOELMAN gaat «als wel om 't regt van de Kerk». [2]) Is dat de geest der eerste samenspraak, in de tweede wordt het er niet beter op, als wij lezen, dat hij niet enkel een lans breekt voor de onafhankelijkheid der Kerk van de Overheid, maar hierin onomwonden de autonomie van het wedergeboren hart tegenover kerkelijke besluiten handhaaft en verdedigt, en daardoor in zuiver independentische wateren terecht komt. Of lezen wij niet: «soude de Heere in zijn Souverijn wel-behagen aan een kindeken niet wel openbaren, 't geen Hij den wijsen en verstandigen verborgen houdt», waaruit dan de conclusie getrokken wordt, dat zulk een verlicht kind Gods zijn gevoelen met alle vrijmoedigheid mag stellen tegen «een gansche aansienelijcke vergaderinge». [3])

Uit al het voorgaande blijkt, dat LODENSTEIN het optreden der Overheid in deze zuiver kerkelijke zaak te eenenmale afkeurde, de Kerk tot krachtige handhaving harer rechten aanspoorde, alsmede, dat KOELMAN in zijn oog in allen gevalle vrijgesproken had moeten worden, hetzij de Overheid, hetzij de Kerk hem voor de vierschaar had gedaagd. Terwijl, gelijk Dr. PROOST zeer terecht opmerkt, het ook wel de aandacht trekt, dat LODENSTEIN in 't geheel niet spreekt over KOELMAN's weigering om de Feestdagen te vieren. Dit te verdedigen, was zelfs zijn Utrechtschen vriend te machtig.

Hebben wij boven gehoord, [4]) dat KOELMAN Friesland en en zijn' vriend BRAKEL dikwijls bezocht, wij zullen nu vernemen hoe BRAKEL tegenover «'t geval KOELMAN» stond.

---

[1]) Idem, blz. 10.
[2]) Idem, blz. 9.
[3]) Tweede Samenspraak, blz. 27.
[4]) Zie: Hoofdstuk I.

en hoe laatstgenoemde hem «een getrou getuige des Heeren» kon noemen en aanwijzen «als iemand, die onbeweeglijk stond voor Jesu en des Kerks macht». [1])

De zaak, waarbij wij slechts kort kunnen stilstaan, is deze. In de Friesche Synode van 13 Juni 1682 werd door den correspondent van Zuid-Holland voorgesteld, om KOELMAN, in uniformiteit met andere provincies, het prediken te beletten; de decisie was: «Op de sake van D. KOELMAN is geresolveert van de E. Synode dat syn predickdienst in dese provintie rebus sic stantibus niet magh exerceren, noch zal worden getolereert om sulks te doen». Hierop kon de praeses, D. BRAKEL, niet nalaten in krachtige bewoordingen voor het recht der Kerk op te komen, [2]) zeggende, dat Ds. KOELMAN nooit was «gecensureert, noch gedeporteert van syn predickdienst, en dat geen poli(tie)ke overheit macht hadde om een predicant te deporteeren». Dat dit den HH. Commissarissen politiek niet beviel, is licht te bevroeden, en het duurde dan ook niet lang, of zij interrumpeerden den praeses, hem bevelende te zwijgen. «Doch alzoo hij oordeelde», lezen wij, «dat hij vrijheid had, in een vrij synodus zijn advys te geven, en verzekert was, dat hij niet dan notoire waarheden zeyde, protesteerde hij tegen dat gebodt van zwijgen, en herhaalde zijne woorden, ettelijke reyzen, als willigh zijnde voor die waarheidt te lijden.» [3]) Dat dit zoo niet afliep, spreekt vanzelf. Na niet al te langen tijd werd BRAKEL door een Staatsbode tot tweemaal toe geciteerd om voor de H.H. Gedeputeerde Staten te komen. Ondervraagd zijnde, of hij in de Synodes de bewuste woorden gesproken had, antwoordde hij, tegelijkertijd eene Remonstrantie overreikende, bevattende een protest, «dewijl hij oordeelde, dat zonder dat Protest,

---

[1]) Formule Protestatie d J. KOELMAN, blz. 12*a*.

[2]) KOELMAN, a. w. blz. 12 Dr. F. J LOS. W. à BRAKEL, Leiden 1892, blz. 69. Acta Syn van 1682, art 44.

[3]) Form Prot., blz. 12.

het recht der Kerke, en het Oordeel over geestelijke zaken gesteldt wierd aan de Overigheidt», «dat eene Overheidt geen macht heeft, om een Predikant te deporteeren, is in de algemeene Leere der Gereformeerde Kerke, die tegen de Arminiaansche factie volkoomen is verdedight, van de Kerken van gansch Europa beleden, door Declaratien van Gereformeerde Koningen, Princen en andere overheden erkent, en door de wijdt-beroemste Theologanten van alle eeuwen bevestight».

Daarop vertrokken zijnde, is hij kort daarna, den 18 Juli, weer ontboden, bij welke gelegenheid hij zijne tweede Remonstrantie overhandigde, waarin hij betoogde, dat, in weerwil van het verbod der Commissarissen, «zijn spreken geen ongehoorzaamheid of oneerbiedigheidt geweest was, maar alleen een belijdenis en verklaaring van een gewichtig point onzer Christelijke Religie». [1]) Ten slotte werd hem aangezegd, dat hij voor den tijd van vier weken gesuspendeerd werd van zijn predikdienst. Brakel dit hoorende, verklaarde echter terstond, «dat hij hem zulken Censure niet en konde onderwerpen, en dat hij evenwel met prediken zoude moeten voortvaaren, al zoude hij aanstondts zijn leven moeten afleggen». Daarop ging hij heen, vast besloten zijnde, den volgenden Vrijdag te prediken, wat ook mocht gebeuren. Ondertusschen werd hij op allerlei wijze en door verschillende personen, van hooger hand komende, aangezocht om toch met een der collega's te ruilen, of om ten minste eene conditioneele schuldbekentenis te doen, maar zijn antwoord luidde op beide voorstellen ongunstig. Op het eerste verzoek antwoordde hij, «dat hij niet konde nu een ander verzoeken om te prediken, doordien het prediken of niet-prediken in zijn vrijheidt niet gelaaten wierdt en dat het was eene approbatie van de Kerkelijke Censure der Overheid en alzoo

[1]) Idem, blz. 13.

eene krenking van het recht der Kerke», . . . op het tweede luidde zijn antwoord, . . . «dat de conditioneele schuldt-bekentenis zoude zijn een verbreeking van het recht, 't welk Christus zijne gemeinte heeft gegeven, van de Kerk beleden, en van onze Overigheidt beleden, stellende de Censure in de handen der Overigheid». [1])

De afloop der zaak was, dat hij des Vrijdags, ofschoon hem den vorigen avond, kort vòòr middernacht, nog door een' deurwaarder schriftelijk bericht was, dat men hem het preeken beletten zou, ongehinderd zijn dienst vervulde, «met der daad getuigenis gevende, dat de bediening der Sleutelen des Hemelrijks niet en staat aan de Overigheidt». Na de predikatie kwamen twee Gecommitteerden van den Kerkeraad aan de Ed.-Mog. hem uit hun naam aanzeggen, «dat zij de Kerk lieten verblijven bij haar recht in Censure en Discipline», maar dat zij wel zouden willen zien, dat hij eenige schuld beleed in zake zijn manier van spreken, om daarmede dan tevreden te zijn. Nauwelijks had hij vernomen, hoe de zaken stonden, of hij ging met de heeren afgevaardigden naar de Ed.-Mogenden, en bood zijne verontschuldiging aan, ofschoon hij moest bekennen zich niet bewust te zijn «ergens in gebrekkig te zijn geweest» [2])

Ziedaar dus een tweeden getuige in deze zaak. Wij hoorden, hoe BRAKEL, naar aanleiding van «'t geval KOELMAN», zich uitliet over de verhouding van Overheid en Kerk, en hoe hij, als LODENSTEIN, het beginsel in 't oog vattende, handhaving van de autonomie der Kerk, zeker hetzelfde advies gegeven zou hebben, indien men zijn' raad ingewonnen had. «Nooit toegeven» was ook het wachtwoord uit Leeuwarden.

[1]) Idem, blz. 14.

[2]) Deze voorstelling van zaken vonden wij bij KOELMAN: Formeele Protestatie blz. 14; bij LOS wordt het eenigszins anders voorgesteld; zie Dr. LOS, W. à BRAKEL blz. 73—74.

Laat ons nu vernemen, hoe KOELMAN zelf het optreden der Overheid beschouwde en beoordeelde. Wij willen dit eerst nagaan, om daarna de beginselen bloot te leggen, die hem aldus deden spreken en handelen

Aan bronnen, waaruit wij zijn meening ten dezen kunnen leeren kennen, ontbreekt het ons zeker niet. KOELMAN toch heeft na zijn bannissement vele brieven van advies en waarschuwing geschreven èn aan de Gemeente te Sluis èn aan den Kerkeraad, èn aan zijne vroegere collega's, die alle bouwstof hiervoor leveren. In één der brieven aan den Kerkeraad, die een antwoord behelst op de vraag uit Sluis hoe te handelen in zake de beroeping, spreekt hij zeer duidelijk zijn meening uit.[1]) Wij lezen toch: «Het is U niet geoorloft tot een Beroep te komen: want de Heere Jezus heeft mij die plaats gegeven; gijlieden moogt noch kunt ze mij met recht niet wechnemen, noch ontvremden. De Heere heeft mij, gelijk gij weet, op geen wettelijke wijze daar van daan doen vertrecken; zoo wil dan de Heere, dat de plaats open sta, haar tot een getuygenis, die de Gemeynte alzoo berooft hebben, en byzonder die Elendige, tot Sluis, welke den weg van alle Vervolgers van getrouwe Leeraars zijn ingegaan». Ja, hij schrijft de pressie, die de Overheid oefent om tot een beroep in zijne plaats te komen, zelfs aan een min edel motief toe, als hij zegt, dat zij door een nieuw beroep «de conscientie trachten te verdooven, opdat gij en andere vergeten mochten, wat godtloosheydt sij tegen mij, en die bloejende Gemeynte gedaan hebben».[2]) Had BRAKEL, geciteerd zijnde, voor de Overheid getuigd zijn leven voor deze zaak veil te hebben, KOELMAN heeft zich ook krachtig hierover uitgelaten. Nadat hij ergens had uitgewijd over zijne liefde voor de Gemeente van Sluis, haar stellende

[1]) Brief van KOELMAN, gedateerd 1 Nov. 1675, Rotterdam. Hist.-Verhael van de Proc. TH. PARRESIUS, blz. 421, v. v.

[2]) Idem, blz. 422.

boven de grootste steden des lands, zegt hij, «duysentmaal liever soude ik Kerkelyck en Polityck berooft worden van soo een lieve Gemeynte, dan dien schadelijken Formulierdienst, en de onderhoudingh der Superstitieuse Feestdagen, en de Oppermacht van de Politycken in Kerkelijke zaken met der daadt helpen stijven ende goedt keuren». [1] Zelfs gaat hij zoo ver, dat hij zijne vrienden verzoekt niet langer voor zijne conformatie in zake Formulieren en Feestdagen te bidden, zooals sommigen pleegden te doen, opdat zij hun' geliefden leeraar weer zouden mogen genieten, «daar dit in sijne oogen een opentlijke Godterging, ende een omleyding der menschen in die hoogwichtige betrachting des gebedts was», [2] aangezien hij dan immers zou moeten bukken voor hen, die hem op zulk eene ongehoorde wijze vervolgden. Had LODENSTEIN geadviseerd, dat de Gemeente van Sluis alles behoorde te willen lijden om het beginsel in dezen, KOELMAN maakte haar het immoreele van een nieuw beroep in zijne plaats door een voorbeeld duidelijk: «Doch neemt bij exempel, indien een wettigh getrouwt man door de fortige wil en 't geweldt van een Overigheydt wierdt van sijn Vrouw afgedreven, mocht die Vrouw uyt het beschouwen van die Voorsienigheydt Godts, en niet kunnende apparentien sien van weder ooyt bij hem te zullen komen, een andere gaan trouwen, en dat selfts maar een half jaar daar na? alsoo weynigh mag de Gemeynte van Sluys tot het beroepen van een ander Leeraar gaan versekert zijnde, dat het enckel geweldt is, 't welck haren Leeraar uitgestooten heeft». [3] Wat God vereenigd had, mochten zij dus niet scheiden. Hij behoorde bij haar, bij de Gemeente van Sluis, en was slechts van «incompetente rechters, door enkele usurpatie en invasie van 't Kerken-Recht uyt sijn dienst gestooten». En

---

[1]) Idem, blz. 451.
[2]) Idem, blz. 424.
[3]) Idem, blz. 461.

dat dit niet slechts in de eerste dagen van agitatie en verklaarbare opwinding zijne overtuiging was, die langzamerhand weer uitsleet, blijkt overtuigend uit het feit, dat hij tot den avond zijns levens, twintig jaar na de suspensie en deportatie, nog altijd zich «dienaar van den Heere Jezus Christus in zijne Gemeente te Sluys in Vlaanderen» noemde, of zijne boeken aan haar opdroeg. [1]) Of hij veel hoop gehad heeft op zijne kerkelijke rehabilitatie, meenen wij aan billijken twijfel te mogen onderwerpen. Wel ontsloeg hij zijne Gemeente niet van haren plicht om aldoor daarop te blijven aansturen; integendeel, telkens wees hij op die roeping, maar als hij zich later in een brief over dat punt breeder uitlaat, dan ziet zijn scherpziend oog drie «redenen, (die) weinigh hoop (geven), van dat het recht en de macht der Kerke sal behoorlijk herstelt en bewaart worden». «Eerst, om dat geen van de Hooge Regeringe sich op doet, om met al sijn macht der Kerken recht voor te staan»? — «Secundo, dewijl de Synodale besluiten veel van de macht der Kerke en van haar Recht aan de Overheden hebben toegestaan en ingewillight, buiten en tegen Godts Woord» — «tertio, daar zij seer weynige trouwe Leeraars, die recht uyt ondernemen te bestraffen, en tegen te spreken, wat van de Overheden in desen misdaan wordt, en die trouwhertelijk die Overheden publyck en in 't privaat derven aanwijsen, wat Recht en Macht en Privilegien de Kerk heeft». [2]) Doch hoe het mocht loopen, en wat de broeders ook mochten doen, «hij had zijne conscientie gequeten in hen te waarschouwen». [3]) Ja, hij nam het met deze zijne roeping zoo nauw, dat hij ook nog aan Ds. DOELMAN, toen deze te Sluis in zijne plaats bevestigd was, een schrijven richtte, waarin hij hem op het verkeerde in zijne handelwijze wees, opdat hij «een blijvend

---

[1]) **Zie de Voorreden van bijna alle werken.**

[2]) **Idem, blz. 466—467.**

[3]) **Idem, blz. 469.**

ghetuygenis tegen sijn doen zoude hebben». [1]) Ds. DOELMAN mocht waarlijk wel bedenken, wat het was, dat hij «nu in den wijngaert gekomen was, waar uyt hij (KOELMAN) met geweldt door de Machten deses Landts was uytgeworpen». [2])

Zoo bleek ons dus, dat de drie vrienden gelijkelijk dachten over het optreden der Overheid in «'t geval KOELMAN». Konden wij nu bij LODENSTEIN en BRAKEL volstaan met eene bloote mededeeling hunner denkbeelden, bij KOELMAN willen wij wat dieper tot de zaak ingaan en vragen van welke beginselen dit zijn oordeel de vrucht was.

Ofschoon het te betreuren blijft dat wij niet in het bezit konden komen van een exemplaar van zijn boekje «Over de Kerkelijke macht» [3]), aangezien wij daarin zeker eene klare uiteenzetting gevonden zouden hebben van zijne denkbeelden over de verhouding van Overheid en Kerk, zijn wij toch in de gelegenheid KOELMAN's denkbeelden dienaangaande te leeren kennen uit een strijdschrift tegen den Heer J. C. VAN BLEIJSWIJK, getiteld: «Wederlegging van een Boekjen van J. C. VAN BLEIJSWIJK». [4]) KOELMAN stelt zich in dit werkje een tweeledig doel. Hij wil 1° aantoonen welke en hoeveel macht de Gereformeerden in Kerkelijke zaken aan de Overheid toeschrijven, en 2° op welke schriftuurlijke gronden het gefundeerd is, dat zij oordeelen, dat alle Kerkelijke macht, onder Christus, aan de leidslieden der Kerk is toevertrouwd. [5])

Over den omvang dier politieke macht omtrent Kerkelijke

---

[1]) Idem, blz. 530.

[2]) Idem, blz. 530

[3]) Wordt genoemd door WIELENGA in een Voorwoord door hem geschreven voor „De Pligten der Ouders„; D'HUY, Middelburg; verder door VAN DER AA, in zijn Biografisch Woordenboek, in het artikel over KOELMAN, blz. 285. Ook anderen vermelden het.

[4]) Aanwezig in de Universiteits-bibliotheek te Leiden. Amst. 1689.

[5]) Idem, blz. 16.

zaken spraken wij reeds in Hoofdstuk I. Wij hebben daar gezien, dat aan den Magistraat toegekend werd 1° «macht te beschermen», 2° «macht om orde te stellen en te disponeeren», waarbij wel vermeld mag worden, dat de Kerk geen blinde gehoorzaamheid eischt. Haar (der Overheid) oordeel is een «volgend politiek oordeel» en vraagt zich af, of zij en op welke wijze zij de kerkelijke zaken zal approbeeren, terwijl dat der Kerkelijken «een voorgaand oordeel» is. TERTIO, «macht om te dwingen». Hierbij dient men evenwel voor oogen te houden, zooals boven ook reeds opgemerkt werd, dat dit eene macht der Overheid is omtrent zaken van religie, en dus eene zuiver politieke of burgerlijke macht omtrent geestelijke dingen, en niet, zooals velen meenen een «objectief geestelijke macht».

Wordt aldus de omvang der politieke macht omtrent Kerkelijke zaken bepaald, belangrijk is te hooren, hoe KOELMAN uit de H. Schrift bewijst, dat de Middelaar Jezus de macht om de Kerk te regeeren gesteld heeft in de handen der Kerkelijken. In de eerste plaats wil hij gewezen hebben op de namen, die God aan de leiders der Kerk gegeven heeft, die reeds macht en autoriteit uitdrukken, als Ouderlingen, Oversten, Voorgangers (Hebr. 13 : 7), Voorstanders (Rom. 12 : 8), Uitdeelers (1 Cor. 4 : 11) en Herders.[1]) Verder wijst hij er op, hoe Christus door vele geboden zijn volk en Gemeente de verplichting van gehoorzaamheid en onderdanigheid aan zijne Kerkelijke dienaren heeft opgelegd[2]) (1 Thess. 5 : 12 en 13; 1 Timoth. 5 : 17; Hebr. 13 : 17). Maar, vraagt hij terecht, als dit gevraagd wordt van de Gemeente, moeten dan die Kerkedienaren ook geen autoriteit hebben, door goddelijk recht en commissie? En dan, de Kerkelijke opzieners hebben klaarblijkelijk macht om Kerkelijk te oordeelen over personen en zaken, leeraren

[1]) Idem, blz. 24—27.
[2]) Idem, blz. 28.

en lidmaten, ware en valsche leer [1]) (1 Cor. 14 : 29, 32 en 33; 1 Tim. 5 : 17; Titus 3 : 10; Matt. 18 : 17 en 18). Is de Synode, Hand. XV, vraagt de auteur, geen sterk voorbeeld, dat ze recht hebben om te regeeren en te censureeren; gebruikte zij geen drieërlei Kerkelijke macht, de leer, de Kerkorde en de tucht betreffende? [2])

Na dit nog breeder bewezen te hebben, komt hij er toe om de bewering omver te stooten, dat de politieken eene Kerkelijke macht zouden hebben om de Kerk te regeeren. Primo, zegt KOELMAN, [3]) is dit niet waar, omdat hij, wien Christus de sleutelen van zijn Koninkrijk niet gegeven heeft, ook geen macht van Kerkregeering heeft Welnu, aan de Overheid is die zeker nooit gegeven. Immers, neemt men de Kerkregeering op 't ruimst, dan omvat zij de macht omtrent de leer, den godsdienst en de discipline enz. en op 't nauwst, dan strekt zij zich alleen over de discipline uit. Hoe dus ook genomen, in geen geval werd zij der Overheid opgedragen. Was dit argument reeds duidelijk, van nog meer kracht is het volgende, dat op het groote verschil wijst, hetwelk bestaat tusschen de macht der Overheid en der Kerkelijken. Daalt de macht der Overheid neder van God-Almachtig, zonder te particulariseeren of zij monarchaal, aristocratisch of democratisch is, die der Kerkelijken komt van Christus, den Middelaar en Koning, terwijl de particularisatie ook van Hem is. [4]) Bestaat de macht van den Magistraat in het dragen van het zwaard, die der Kerkelijken in 't gebruik der sleutelen. Kan de wereldlijke macht in een volk, een mensch, een kind zijn, in de Kerkelijke wereld worden èn vrouwen èn kinderen èn volkeren buitengesloten. [5])

---

[1]) Idem, blz. 29.
[2]) Potestas Dogmatica, — Diatactica, — Critica. Idem, blz. 34.
[3]) Idem, blz. 36.
[4]) Idem, blz. 39.
[5]) Idem, blz. 40.

In één woord, hier treedt een groot verschil aan den dag in de machts-sfeer beider grootheden. Meenen sommigen, zoo vervolgt KOELMAN, dat de eene macht aan de andere onderworpen is, wij leeren iets anders en achten de Kerkelijke en de politieke macht niet gesubordineerd, maar gecoördineerd, d. w. z. dat de eene niet eigenlijk en formeel onder de andere staat, maar dat ze beiden in haar soort de hoogste zijn. [1]) De Kerkedienaren staan als burgers onder de Overheid, maar niet als Kerkelijken, terwijl de Kerkelijken de Overheids-personen als leden der Kerk kunnen censureeren. Ook oefenen beiden het ambt in anderen naam uit. De Magistraats-personen zijn gesubordineerd aan God, den Schepper, de Kerkdienaren aan Jezus Christus. Maar onderling zijn zij gecoördineerd en kunnen dus elkander niet bevatten Is dit werkje dus om het licht, dat het laat vallen op KOELMAN's beoordeeling van zijne deportatie en bannissement reeds belangrijk, het wordt dit te meer, als het ook een antwoord geeft op de actueele vragen òf de Magistraat als zoodanig de macht heeft om een leeraar te beroepen en te stellen, en òf hij het recht heeft om een leeraar af te zetten of te suspendeeren.

Had KOELMAN zich in zijne brieven en adviezen reeds duidelijk genoeg op dit punt uitgelaten, hier adstrueert hij zijne stelling: de Overheid heeft noch de macht tot het eene, noch de macht tot het andere.

Vooreerst heeft zij geen kerkelijke macht en is dus daartoe onmogelijk gewettigd, daar het beroepen eene zaak van zuiver kerkelijken aard is, als behoorende tot de macht der sleutelen.[2]) Maar vervolgens geeft ook heel de H. Schrift geen exempel, dat dit ooit door den Magistraat of de Overheid geschiedde. En kon de Overheid dit doen, dan kwam het natuurlijk evenzeer aan een heidenschen Magistraat toe, hetgeen toch

[1]) Idem, blz. 44.
[2]) Idem, blz. 51.

de ongerijmdheid zelve zou zijn Geldt dit het beroepen van een leeraar, evenzoo is het gesteld, waar het de suspensie en deportatie geldt.[1]) Dit staat evenmin aan de Overheid, aangezien de Kerkelijke macht haar noch ten deele noch geheel toekomt. Maar ook, kan zij geen predikant beroepen, dan toch ook niet om zuiver kerkelijke redenen deporteeren. De Overheid is alleen geroepen om de macht der Kerk en der kerkelijken te beschermen, en dus niet om haar om ver te stooten.

Had van Bleyswijk zijn boekje genoemd «Mozes als een Godt over Aäron» en daarin gewezen op het herhaaldelijk optreden van Mozes in zaken van zuiver Kerkelijken aard, Koelman verbiedt hem daaruit de conclusie te trekken, dat de Hooge Overheid daarom zeggenschap zou hebben op het terrein van de Kerk en wel op dat van beroepen en deporteeren.[2]) Dan toch moest van Bleyswijk eerst kunnen bewijzen, dat Mozes die religieuse kwesties niet als profeet of priester, doch in de kwaliteit van Hooge Overheid behandeld had. Koelman toch was vast van het tegendeel overtuigd. Wordt Mozes niet de grootste profeet genoemd (Num. 12 : 6—8), zoodat hij, door God zelf onderricht, alles in Gods naam, als extra-ordinair profeet deed, en heeft hij niet als extra-ordinair priester Aäron gewijd en hem de kleederen aangetrokken? En wees van Bleyswijk op Exodus 4 : 16, waar Mozes, als Hooge Overheid, een «God» over Aäron genoemd wordt, daar meent Koelman, dat het duidelijk is, dat dit in dat verband niet anders kan beduiden, dan in Gods naam bekend maken, wat hij zeggen moest.

En wat eindelijk zijne bewering betrof, dat de Kerkelijken in Nederland in hunne kerkorde het recht van apprcbatie en improbatie der leeraren aan den Magistraat hebben gegund, dit moet Koelman tegenspreken.[3]) Wel wijst zijn

---

[1]) Idem, blz. 53.
[2]) Idem, blz. 62.
[3]) Idem, blz. 75 e. a.

opponent op het artikel in de kerkorde, waar sprake is van «recht van approbatie», en redeneert daar, alsof uit dat artikel voortvloeide, dat de Overheid dus ook het recht heeft om een beroep om geestelijke redenen te improbeeren. Maar dat is te eenenmale onjuist. De Overheid heeft enkel het recht te onderzoeken of de beroepene een rustig of een gevaarlijk burger is. In zekeren zin heeft ieder burger dit recht, zoodat HUGO DE GROOT dan ook zeide, dat het niet schraler kon. Wat is dit dus anders dan eene politieke approbatie?

Verder, — doch genoeg voor ons doel. Is het niet reeds duidelijk geworden, hoe een man als KOELMAN, indien hij het optreden der Overheid aan die beginselen toetste, moest oordeelen en spreken over «zijn geval», zooals wij het hem hoorden doen?

Hebben wij alzoo verschillende getuigen in dit proces beluisterd en hunne groote éénstemmigheid in zake de beoordeeling van het optreden der Overheid kunnen opmerken, het is nu, naar ons voorkomt, wel geoorloofd, dat ook wij onderzoeken aan welken kant het recht is Wij meenen althans aan den eisch van strikte objectiviteit, zeer terecht aan den geschiedschrijver gesteld, niet te kort te doen, indien wij, na eene onpartijdige teekening van den stand der partijen, ook ons eigen oordeel uitspreken.

Ofschoon wij zeer wel beseffen wat het zegt in dezen van mannen als LODENSTEIN, BRAKEL en KOELMAN te verschillen, toch meenen wij niet anders te kunnen doen. Wat was het geval? Wat deed KOELMAN, toen hij weigerde langer Formulieren te gebruiken en Feestdagen te vieren, anders, dan zijne subjectieve meening poneeren tegenover de uitspraken en besluiten der geheele Kerk? Hij overtrad met volle bewustzijn artikel 49 en 52 der Zeeuwsche Kerkorde, onder welke Sluis ook stond. Men moge het in dezen

met hem al dan niet eens zijn', zijn optreden kan niet anders gekwalificeerd worden, dan zuiver independentisch te zijn. Dat hij ten volle overtuigd was niet anders te mogen handelen, en dat overtreding der Kerkorde in dezen plichtsbetrachting voor hem was, gelooven wij gaarne, maar dat dit aan het feit van zijn al of niet independent zijn niets afdoet, is even zeker. Ieder, die de autonomie van het wedergeboren hart stelt tegenover de kerkelijke besluiten en verordeningen, om dan naar de inspraken van zijne conscientie te leven, is zuiver independent, en dat deed KOELMAN. [1])

Dit hadden de Kerkelijke autoriteiten, die geroepen waren de verordeningen der Kerk te handhaven, moeten inzien en begrijpen. Zij zouden dan immers tot schorsing van KOELMAN, en, bij volharding, tot zijne afzetting over gegaan zijn. En wat deden zijne competente rechters daarentegen. Niets, dan trachten den aberreerenden broeder over

---

[1]) Niet alleen zijn daden, ook enkele uitspraken bevestigen KOELMAN'S independentisme. Als hij op blz. 354 257 van 't boekje "Reformatie noodig omtrent het gebruyk der Formulieren", verzekert in 't stuk der Synoden in derzelver autoriteit zuiver gereformeerd te zijn, dan volgen aan het einde deze woorden "en derhalven, indien men kan toonen, dat het is na den woorde Godts, dat Evangelische Leeraars aan Formulieren van Gebeden en onderrichtingen verbonden worden, hoe ick gereedt zou zijn, sulcks op te volgen". Of zeggen deze woorden niet genoeg; ze werpen al het voorafgaande omver. Niet omdat het een besluit der "Synode" is, zal hij de Formulieren gebruiken, maar dan alleen, als hij persoonlijk van 't nut derzelve, uit het Woord Gods overtuigd wordt.

Nog duidelijker treedt zijn Independentisme aan den dag op blz. 45, "Aanspraak" voor het "Dispuyt en de Historie, mitsgaders de Praktyke van den Sabbath" Beschuldigd zijnde van Independent te zijn, verdedigt hij zich met deze woorden "Het is er soo verre van daan, dat ik Independent soude sijn, dat ik selfs publijklijk tegen de Independentische Gronden geschreven heb; 't is waar, *onder die twee Kerkelijke Canones*, van Formulieren en Feestdagen, als zijnde onschriftmatig, kan ik mij *Conscienties-halven niet buygen.* Wij cursiveeren. Zijn leven lang heeft hij het herhaald, dat incompetente rechters hem afgezet hadden, zou hij, indien competente mannen het gedaan hadden, er in berust hebben?

te halen tot conformatie in zake de Formulieren en Feestdagen zonder te willen komen tot handhaving der Kerkorde, waaronder KOELMAN leefde en wier naleving hij toch op zich genomen had. Deze handelwijze van Kerkeraad en Classis is verkeerd en kan nooit goed gepraat worden. Zij mogen eerbied gehad hebben voor den moed der overtuiging van KOELMAN; zij hadden niet blind mogen zijn voor het feit, dat de wanorde, indien zulke excessen niet bestreden werden, spoedig ondragelijk zou worden.

Wat is nu verder geschied?

Toen de Kerkelijken hun plicht verzuimden, hebben de Overheden, lagere en hoogere, gemeend te moeten optreden, doch niet dan na tallooze malen de Kerkelijke personen tot de handhaving van het recht der Kerk te hebben aangespoord. En dat onzes inziens, terecht. Zij toch waren van meening, 1° dat de verhouding, waarin zij tot de Kerk stonden hen daartoe verplichtte, en 2° dat een man als KOELMAN, die dacht en handelde, als hij, niet langer in die huishouding thuis behoorde. In één woord de Magistraat oordeelde, dat hem tweeërlei overbleef, òf de Kerk verlaten òf zich conformeeren, maar dat hij in geen geval moest meenen zijne subjectieve meeningen te kunnen handhaven binnen de muren der Kerk

Zoo dacht de Magistraat van Sluis er over, toen hij in een schrijven van 22 Februari 1674 [1]) als zijne meening te kennen gaf, dat èn Kerkeraad èn Classis in strijd met art. 80 der Kerkorde hadden gehandeld, toen zij besloten KOELMAN daarin te verdragen. Niet anders oordeelden de Hoog-Mog. H.H. toen zij schreven, «dat zij vernemende, dat allerhande Menschen, door allerhande inventiën, ende waan van eigen wijsheidt ende verstant, de Leere ende Order van de Kerken hier te Lande, naar so veele moeiten ende

---

[1]) **Notulen der Stad Sluis; Notulen van den Kerkeraad te Sluis.**

sukkelingen aangenomen, ende bij de hooge Overigheidt vastgesteldt, trachten wederom anders te gaan uitleggen ende observeren», [1]) meenden verplicht te zijn als ware voedsterheeren der Kerk op al die zaken toe te zien, waarom zij dan ook de Classis van Walcheren ordonneerden en gelastten KOELMAN tot conformatie te brengen zonder verdere exceptien en subterfugien. Ja, zelfs de Prins van Oranje, bij wien de gecommitteerden van Sluis ook werden toegelaten en van wien zij zoo zeer hoopten, dat Hij de rechten der Kerk zou handhaven, was van geen andere meening, dan dat de H''. M''. ambtshalve verplicht waren de Kerk bij hare rechten te behouden, en ook voor de handhaving der Kerkorde zorg te dragen. [2])

Zeker, wij willen evenmin als de verdedigers van KOELMAN over het hoofd zien, dat de Magistraat te Sluis eene antipathie tegen KOELMAN had; ook niet, dat de Magistraten in strijd met het gevoelen van voorgaande Synoden, op het houden der Feestdagen hadden aangedrongen, zoodat KOELMAN de H.H. hier in hun zwak tastte; eindelijk niet, dat KOELMAN in eene bijzondere verhouding tot de Algemeene Staten stond, daar Sluis tot de Generaliteits-landen behoorde, en dus de H.H. te spoediger kwetste, maar toch meenen wij te moeten opkomen tegen hen, die daaraan een grond meenen te kunnen ontleenen ter verdediging van KOELMAN. Zij, die aldus redeneeren, verwarren verschillende zaken, en maken zich aan dezelfde fout schuldig als LODENSTEIN. Wat lezen wij toch telkens bij hem? Dit, dat het een schande is, dat men luie buikdienaren ongemoeid laat, terwijl mannen als KOELMAN gedeporteerd en verjaagd worden. Bij deze redeneering verliest LODENSTEIN uit het oog, dat KOELMAN niet om zijn ijver in den dienst zijns Heeren gedeporteerd

---

[1]) Resolutie van de Staten-Generaal ter Vereenighde Nederlanden 13 Marty 1674. Vt. Math Pompe.

[2]) Notulen van den Kerkeraad van Sluis, 31 Maart 1674.

werd, maar om zijne trouwbreuk. Had hij de Kerkorde niet met zijne eigen hand onderteekend, bij de aanvaarding zijner bediening?

Hoe zeer het ook te betreuren valt, dat een man van ongeveinsde godsvrucht als KOELMAN uit de Kerk werd gezet, binnen wier muren hij nog zooveel voor haar en haren bloei had kunnen doen, wij meenen met Dr. Vos [1]) tegen WIELENGA, [2]) dat dit terecht geschied is, en zeggen met eerstgenoemde, «dat het diepe zwijgen der Kerk wel een bewijs was, dat zij de opvolging der Kerkorde verlangde». Hebben wij de redeneering van WIELENGA wel begrepen, dan erkent hij wel KOELMAN's schuld, [3]) maar zou hij uit liefde voor KOELMAN en om de warme sympathie, die KOELMAN bij hem om velerlei oorzaak wekte, hem gespaard hebben willen zien. Om KOELMAN's deugd had men zijn ondeugd over het hoofd moeten zien. Implicite erkent hij dit zelf, als hij zegt: [4]) «Gaarne zouden wij gezien hebben dat KOELMAN den raad van Kerkeraad en Classis had kunnen opvolgen. In goede conscientie meende hij dat niet te mogen doen. Wij willen hem daarover met geen enkel woord hard vallen». WIELENGA zal het toch zeker wel met ons eens zijn, dat wie als KOELMAN de uitspraak zijner conscientie stelt tegenover de Kerkorde, niet langer Gereformeerd is, maar op de independentische lijn is gekomen, ook al valt hij KOELMAN daarover niet hard. Wij meenen verder, dat de hoogkerkelijke Vos, [5]) in wiens oog volgens WIELENGA «afwijking van Reglement erger en ergerlijker dan spotten met de Confessie of verloochening der H. Schrift is» in dezen vol-

---

[1]) "Geschiedenis der Vaderl.-Kerk" II blz 51—52.

[2]) "Eenige Mededeelingen over JACOBUS KOELMAN" Voorwoord "Pligten der Ouders".

[3]) Idem, blz. 14, a.w.

[4]) Idem, blz. 20, a.w.

[5]) Idem, blz 7. Voorwoord WIELENGA.

komen gelijk heeft, als hij er op wijst,[2]) dat KOELMAN nergens elders werd beroepen en tevens vraagt: «Doch waarom kan men niet geestelijk zijn in gehoorzaamheid aan de Kerkorde»? Naar het ons voorkomt, hadden LODENSTEIN, BRAKEL, KOELMAN en WIELENGA hunne afkeuring gericht moeten hebben aan het adres der Kerk en Kerkelijken, die om der wille van de politieke approbatie der Kerkorde, verzuimd hadden te waken voor de rechten der Kerk. Gewis, ook wij achten de verhouding tusschen Overheid en Kerk, zooals die toen ter tijd was, niet wenschelijk noch schriftuurlijk, maar meenen bij de beoordeeling van het «geval KOELMAN» rekening te moeten houden met de historisch geworden toestanden en betrekkingen. Met Dr. Vos oordeelen ook wij, dat KOELMAN zich waardig heeft gedragen in zijn ballingschap. Hoe gemakkelijk had hij zich kunnen aansluiten bij de Labadisten of het beroep naar Herfort kunnen aannemen, maar dit deed hij niet. Wij achten het groot in hem, dat hij zich niet in de separatistische wateren verloren heeft, en dat hij, terwijl allen hem verlieten, niet naliet te arbeiden aan den opbouw der veel geliefde Kerk, ofschoon wij zijne handelwijze afkeuren en zijn denkbeelden in dezen independentisch noemen.

Zoo blijft ons dan nog de laatste der vragen, die wij stelden, over, nl. of KOELMAN invloed heeft geoefend.

Men heeft soms van die stillen in den lande, wier stem bij hun leven niet op de straten gehoord wordt, maar wier naam na hun verscheiden bij duizenden in gezegende herinnering blijft en wier invloed duurzaam is. Gelukkig zijn zij niet de éénigen, die invloed oefenen. Het is toch niet ieder gegeven ver te blijven van de woelige markt van het leven en in de stilte der eenzaamheid te arbeiden aan de voorgestelde levenstaak. 't Zou er althans niet best uitzien met een

---

[2]) Vos, a. w. blz. 52.

man als KOELMAN, indien de eerstgenoemden alleen invloed ten goede konden oefenen. Wij hebben immers in hem een man ontmoet, die gearbeid heeft voor 't oog van heel het land, en die het oor trachtte te krijgen van geheel de natie en Kerk.

Keeren wij evenwel eerst terug tot zijn arbeid te Sluis in Vlaanderen. Dat hij er geliefd was, zagen wij reeds, maar dat hij er invloed geoefend heeft kan niemand onbekend zijn, die de historie dier Gemeente kent. Nauwelijks toch was KOELMAN, als laatst gekomen predikant, Scriba van den Kerkeraad geworden of de notulen dier vergadering dragen een persoonlijk cachet. De velerlei actie, die er in die dagen van die bloeiende Gemeente in Vlaanderen uitging, de invloed, die van uit de consistorie-kamer dier Gemeente geoefend werd op den Magistraat van Sluis en op de Classis van Walcheren, kunnen niet wèl verklaard worden, indien men niet rekening houdt met hem, die de ziel van dat alles was, JACOBUS KOELMAN.

Wij hebben gehoord hoeveel er te hervormen viel, en weten welk aandeel KOELMAN in dien arbeid gehad heeft. De middelen waardoor en de wegen waarlangs hij zijn doel trachtte te bereiken zijn bekend; wij constateeren hier alleen 1° hoe hij kon getuigen «dat eene groote menigte zichtbaar bekeerd werd, zelfs zulken, die diep in den dienst des duivels en des vleesches verward waren, zoodat de leeraars verbaasd moesten uitroepen: van waar komen deze tot mij en wie heeft ze voor mij gekweekt», 2° hoe hij, na tien jaar daaraan gearbeid te hebben, mocht opmerken, dat de Ouders de kinderen veelal uit de borst leerden bidden, en 3° hoe de vriend, die hem zoo goed kende, kon schrijven van zijn afscheid: «de wooning van dien getrouwen Dienaar Godts, dewelke menigmaal was gheweest de plaatse der vreugde, alwaar Godts kinderen met Hemelsch Manna ende Banquet wierden onthaalt, was als een Bochim, ende traanen-dal

zij zagen hem aan met bedruktheydt ende schreyende oogen, zelfs militaire niet uytgezondert, mannen ende vrouwen, ook de kinderkens die de Heere onder zijn dienst had believen te wederbaaren — omarmden hem, uyttende met een weenende en hertbreekende stem verscheyde droeve vraagen, ende kleefden hem aan als haar Vader, ende zeyden, och Dominé, moet ik U dan missen, daar ik nogh zoo jongh ben? — aldus is hij dan uytgebracht; en wij moeten hem missen, die ons alle tot zoo een byzondere opwekkingh was». [1]) Waar zulk een afscheid genomen wordt kan men niet enkel spreken van liefde tot den persoon des leeraars, neen, daar kan men gerust spreken van hartelijke genegenheid om des werks wille. Zoo is het. KOELMAN'S beeldtenis was diep ingedrukt in honderde harten; hij had voetstappen op den weg nagelaten, de man in wiens huis viermaal per week «een vergadering der Heyligen» werd gehouden.

Had zijn arbeid zich tot dusverre bepaald tot de vervulling van zijn leeraarsambt binnen de muren van Sluis, met den dag van zijn bannissement vangt die op breeder terrein aan. Wij zouden KOELMAN, den man der conventikelen, den rondtrekkenden prediker, den telkens voortvluchtigen Godsgezant, maar die zich altoos den tijd te nutte maakte, in zekeren zin den «pastor neerlandicus» kunnen noemen. Aan hoevele plaatsen zal deze man, die naar het getuigenis van POTS, «als eene koe op stal gezet, gemolken en weer losgelaten werd», wel niet gepredikt hebben? Hoevelen is zijn woord niet tot eene verkwikking geweest, maar ook, hoevelen zullen er niet hebben leeren breken met een zondig verleden, nadat de woorden van dezen prediker als nagelen in het geweten waren gedreven. Jaren na zijne verbanning uit Zeeland kwam hij op eene afgelegene plaats dier provincie terug, maar nauwelijks hoorde men het, of scharen stroomden

[1]) THEOPL. PARRESIUS, blz. 362—364.

toe.[1]) Zelf gedronken hebbende van het water des levens, viel het hem niet moeilijk, dat, wat hij om niet had ontvangen ook om niet anderen te geven, althans dat leiden wij af uit het woord van dienzelfden predikant, als hij zegt: « KOELMAN is als een vol vat, men zet de kraan er maar in en het loopt van zelf ».

Kunnen wij niet anders veronderstellen, of het woord van den leeraar, dien men in Sluis zoo zeer terug begeerde, zal ook elders niet geheel zonder vrucht geweest zijn, het was niet enkel langs dien weg, dat hij toegang trachtte te krijgen tot de harten der menschen. De ijverige prediker had, zooals ons bleek, ook eene welversneden pen. Hoevele kloeke boekdeelen van zijne hand verlieten niet de pers! En geen boeken, die voor een oogenblik de aandacht vroegen om daarna spoorloos te verdwijnen, maar werken, die van noesten vlijt, groote belezenheid en van een helder en krachtig verstand getuigden en nu nog met vrucht geraadpleegd kunnen worden. Naast deze categorie van wetenschappelijke werken hebben wij gewezen op eene nog breedere rij van geschriften, die zich bewegen op het terrein van de praktijk der godzaligheid, en die door de warmte, waarmede zij geschreven en door de gezonde mystiek, waarvan zij doortrokken zijn, bijna zonder uitzondering weldadig aandoen. Durven wij voorts met gerustheid zijn boek aan de Ouders en Leermeesters over de opvoeding der kinderen in handen geven van onze tegenwoordige paedagogen, wij meenen ook op een paar door hem gehouden en uitgegeven boetpredikaties te moeten wijzen als krachtige middelen tot ontdekking van vele en veler zonden. En eindelijk, niet enkel als auteur, ook als ijverig importeur van Engelsch-piëtistische werken heeft hij grooten invloed geoefend op het geestelijk leven des volks. Mede toch door zijnen arbeid heeft ons volk gedeeld in de geestelijke opwekking

[1]) Voorrede, RHETORFORT's brieven.

en in de zegeningen, die, toen ter tijde en reeds vroeger zich in Engeland hebben doen gelden en vele harten hebben weten te bezielen voor iets anders dan rechtzinnigheid Die boeken toch, die, in weerwil van de sentimenteele ader, die er soms doorloopt, altijd Christocentrisch zijn, werden door zijne bemiddeling het voedsel en het voorwerp van naarstig onderzoek in de conventikelen. En dat de dichter, die daar zong:

Zyn Naem, zyn Roem, zyn Werken, Oeff'nen Schrijven',
Die zullen by ons in geheug'nis blyven;

niet verkeerd heeft gezien, wordt bevestigd door het feit, dat «Vader KOELMAN» nog in vele kringen geen onbekende is, en dat zijne werken nog altijd herdrukt en gelezen worden.

Meenden wij op zijne talrijke pennevruchten te kunnen wijzen, als zoovele middelen, waardoor hij invloed kon oefenen, een wolk van getuigen biedt zich aan in het reeds genoemde 20-tal lijkzangen. Ontleenden wij aan die grafgedichten reeds enkele regels, die in sterke bewoordingen de liefde tot hem vertolkten, zij spreken niet minder sterk van den invloed, dien hij in wijder kring geoefend heeft. Zijn er te allen tijde velen geweest, die een goed werk begonnen maar niet voltooiden, afgeschrikt door tegenwerking, bij KOELMAN was dat anders. Hier toch lezen wij van een man die nooit trouweloos Jezus' zaak verlaten heeft,

Maer voor syn recht, en dienst onwrikbaer als een rots
Manmoedig staen bleef (schoon gedrukt) de hel ten trots.

Had zijne Gemeente hem geprezen om zijnen ijver, toen hij gestorven was eerde men in hem een Elia, die den dorschvloer had willen zuiveren; althans het heet:

Dit graff besluyt een Man,
Der Formalisten schrick: . . . .
Elias yvergeest
Bezield' syn gansch bedryf; Hy is Gods mondt geweest
Om 't waar van 't valsch, en Geest van sleurdienst af te schiften,
En 't koorn van 't kaf te siften.

Ja, het leek wel, alsof men bang was, dat zijn naam tot eene verkeerde voorstelling van den persoon aanleiding zou geven, althans ons troffen de regels:

Dien KOELMAN (doch noit Koelman in zyn leeven;
Maar vol van vuur in zyn stantvastig streeven)
Heeft zyne taek, van Godt hem opgeleit,
Gants afgedaen.

en ook,

Niet KOEL, maer vol des Geestes heeft gestreden.
Dien JACOB, die met God steets worstelde in gebeden
Voor Neerland.

En eindelijk, dat zijn naam met hem niet ten grave zou dalen, dachten toen reeds velen; er wordt althans telkens op gezinspeeld èn in voorreden, èn in deze versregelen, die meer getuigenis afleggen van de oprechte vrienden-trouw, dan van den poëtischen aanleg der schrijvers.

Kunnen wij dus op een arbeid van jaren, op eene breede reeks werken en op eene menigte dichtregelen wijzen als op zoovele welsprekende getuigen van den invloed, door KOELMAN als prediker, geleerde en vriend geoefend, er zijn ook nog andere getuigen van dienzelfden invloed, niet minder welsprekend, naar ons voorkomt, maar droever van toon. Wat men bijna met zekerheid kan verwachten, wanneer een man van karakter, wilskracht en geleerdheid, en dan nog wel met een zoo duidelijk omschreven levensprogram, als dat van KOELMAN, optreedt, bleef ook in dit leven niet uit. Weldra rees er tegenstand. 't Duurde niet lang, of uit de schuilhoeken der duisternis werden giftige pijlen op hem afgeschoten; pamfletten en blauwboekjes trachtten zijn naam als mensch en prediker te bezoedelen; resolutiën van hoogere en lagere Overheid, Synodale en Classicale besluiten poogden hem onschadelijk te maken. Wij willen hier nu niet onderzoeken in hoever KOELMAN daartoe aanleiding gaf, of in hoeverre onedele drijfveeren Kerkelijken en Poli-

tieken tot het nemen dezer maatregelen gedreven hebben, wij meenen alleen niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren dat al deze dingen pleiten voor zijn invloed. Een dooden leeuw muilbandt men niet. Eén ding betreuren wij echter; het is, dat KOELMAN niet meer geluisterd heeft naar de raadgevingen zijner wijze vrienden te Utrecht, die, ten volle overtuigd van zijne goede trouw, er hem opgewezen hebben, dat de Formulieren en Feestdagen geen zaken van zooveel gewicht waren, als hij meende, en dat ook voor hem het heil der Kerk in dezen «suprema lex» moest zijn en blijven. Helaas, hij heeft gemeend hierin van hen te moeten verschillen, en, doortastend als hij was, de gevolgen ervan te aanvaarden. Jammer echter, dat zij zich niet alleen bepaalden tot zijn leven, maar zich uitstrekten ook over velerlei personen en zaken. Of heeft hij juist daardoor den invloed niet gebroken, dien hij, man van die capaciteiten en heerlijke gaven, ook had kunnen oefenen op velerlei terrein en in menigen kring? Nu kon hij nergens optreden, of de Overheid zag in hem den man, die niet alleen haar voortdurend striemde om haar usurpeeren van de rechten der Kerk, maar die hem ook gevaarlijk achtte vanwege zijn invloed op het volk. Alsof KOELMAN niet telkens de Overheid met al hare belangen in zijne gebeden Gode opdroeg en de Gemeente daartoe aanspoorde. Nu kon hij aan geen plaats conventikelen leiden of ergens eene beurt vervullen, of de eerwaarde collega's zagen in hem een rustverstoorder, een gevaarlijken concurrent, een bevorderaar van Separatie of Sectarisme. Dit was het geval, ook al hield hij nooit iemand van de publieke godsdienstoefeningen terug, daartoe juist aansporende, en al heeft hij ook geheel zijn leven lang alle Separatisme verfoeid. Nu schreef hij zeer vele boeken, verdedigde de gereformeerde leer tegen elken aanval, bestreed alle ketterij, die aan den kerkelijken hemel dier dagen zich vertoonde, en toch werd hij in vele kringen een Separatist, Labadist,

Brownist gescholden en met wantrouwenden blik aangezien.

Dat het zoo geloopen is, kunnen wij ons zeer goed voorstellen. Gegeven de historisch geworden toestanden dier dagen, en de persoon van KOELMAN, hoekig en krachtig, moest dat bijna onvermijdelijk het einde zijn. Had hij zich iets voorgenomen, was hij ergens van overtuigd, dan liet hij het niet gemakkelijk los; integendeel: dan bepleitte hij zijne opinie met fellen hartstocht, en met eene herhaling, eene onvermoeide herhaling van argumenten, die soms deed denken aan «Rechthaberei». In één woord, KOELMAN was een man, die warm kon worden, vooral voor de dingen van het Koninkrijk Gods; en als hij «Koning Jezus' rechten» bepleitte, kwam er gloed in zijne heldere oogen.

Maar daarom juist te meer betreuren wij het, dat deze man, die zoo grooten invloed geoefend heeft op het geestelijk leven van het volk zijner dagen, zelf dien invloed ten deele heeft gebroken. Wij zijn de eersten, die bekennen, dat men dikwijls op onbetamelijke wijze tegen hem is opgetreden, maar wij mogen ook niet blind zijn voor zijne dwaling.

Gelukkig dat de dood de scherpe punten van partijschap en nijd afslijt, en dat zijne boeken ongestoord hunnen invloed hebben kunnen oefenen, ook na zijn verscheiden. En dat zij dat gedaan hebben, meenen wij niet te mogen betwijfelen, ook omdat wij ons zelf, aan hunnen invloed niet hebben kunnen onttrekken. Wij zullen altijd dankbaar blijven dezen man van ongeveinsde godsvrucht en groote geleerdheid te hebben leeren kennen.

BIJLAGEN.

Bijlage A.

Bibliographisch overzicht van Koelman's werken.

1. Examen Libelli Ludovici Wolzogen, De Scripturarum Interprete. Authore Jacobo Koelman, Philosophiae Doctore, & Verbi Divini in Ecclesiâ Sluso-Flandricâ Ministro.

Mediobnrgi. 1669.[1])

2. Reformatie, noodig omtrent het gebruyk Der Formulieren, betoogt in Twee Predicatien, En daar na uytgebreydt, Door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums, tot Sluys in Vlaanderen. Tot Vlissingen, Gedruckt by Abraham van Laren, Ordinaris Stadtsdrucker 1673.

3. Reformatie Nodigh ontrent de Feest-dagen, Naaktelijk vertoont, ende bewezen, door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums, tot Sluys in Vlaanderen. Tot Rotterdam, Gedrukt bij Henricus Goddaeus, Boekdrukker in den Oppert, Anno 1675.

4. Zelf-Onderzoek ofte Regelen waar na elk zig dagelijks heeft te onderzoeken, tot bevorderinge van de Praktijk der Godzaligheid. Briefwijze aan sommige Godvrugtige voorgedragen. Rotterdam 10 Dec. 1676.

Hetzelfde werkje werd onder onderstaanden titel en vermeerderd in 1768 te Utrecht uitgegeven:

Zelf-Onderzoek-Regelen, Tot bevordering van de Praktijk der Godzaligheid; door Jacobus Koelman, Predikant te Sluys in Vlaanderen. Waar agter gevoegt zijn De Altoosdurende pligt van een Christen,

---

[1]) Niet door mij gezien. Zie: „Vergift der Cart. Philosophie", blz. 472 en verder: A. J. v. d. Aa, Biographisch Woordenboek der Nederlanden, in voce.

in zijne omwandeling op aarde: en het onderscheit tusschen het Wettisch en Evangelisch handelen. Te Utrecht, By G. v. d. Brink Jansz. 1768.

5. De Pointen van Nodige Reformatie, omtrent De Kerk en Kerkelijke, en Belijders der gereformeerde Kerke van Nederlandt. Beschreven in een Brief aan een Vrient, door Christophilus Eubulus. Jesaja 30 : 8—11 tot Vlissingen. Abraham van Laaren en tot Rotterdam by de Wilde. 1678.[1])

6. Beschouwingen van den toestand der Nederlandsche Kerk, door Jac. Koelman. Amsterdam 1678.

Hetzelfde werk. Tweede druk. 1774.

Hetzelfde werk. Nieuwe Uitgave. d. H. P. Scholte. Amsterdam. Höveker. 1838.

7. De Pligten der Ouders, in kinderen voor Godt op te voeden. Nevens Drijderleij Catechismus. Als mede Twintig Exempelen, Van Godtzalige en vroeg stervende jonge Kinderen. Opgestelt en t'samen-gebracht, door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums. Epheze 6 : 1—4. t' Amsterdam. J. Wasteliers. 1679.

Volledige titel van den Catechismus is: Driederley Catechismus, Bevattende De Gronden van 't Christelyck Geloof, de Historien der H. Schriftuur, en de Practyke der Godzaligheit. Samen ingestelt, door Jacobus Koelman, Dienaer des Euangeliums. Spreuk. 22 : 6. t' Amsterdam, Joh. van den Bergh 1679. De titel der „Twintig Exempelen" is als volgt: Twintig Zonderlinge Exempelen, van vroeg-bekeerde, en jong-stervende *Kinderen*, die heerlijke blijken van genade en godzaligheidt vertoonden in haar *leven*, en *doodt*. Te zaamen vergadert, door Jacobus Koelman, dienaar des Euangeliums. Matt. 21 : 15—16. t' Amsterdam, Joh. van den Bergh, 1679.

Hetzelfde werk. Vierde druk. T' Utrecht, Nicolaas van Vucht, 1749. met portret.

---

[1]) Dat dit werk van Koelman is, blijkt uit hetgeen wij op blz. 108 medebeelden.

Hetzelfde werk. Onveranderde Uitgave. Met een voorwoord van D. K. Wielenga, Docent aan de Theologische School te Kampen. F. P. D'Huy.

8. Weeghschaal des Heylighdoms omtrent de Feestdagen der Gereformeerde Kerk in Nederland.[1] April. 1860. Amsterdam.

9. Methode en Bestieringen, om klaar te Overtuigen de geene, die des Sabbaths, en 's Heeren Dags Godlijke Verbintenis nu bestrijden. Met Aanwijsing van de voornaamste Argumenten, voor den Sabbath, en 's Heeren dagh, en oplossing van de Principaalste Tegenwerpingen. Kort-bondig opgesteld door Jac. Koelman, dienaar des H. Euangeliums. Amsterdam. Pieter Timmers, 1682.

10. De Praktijk des Sabbaths. Of dadelijke Heyliging van den Christelijken Rustdag of 's Heeren Dag. Voorgestelt door Jacobus Koelman. 1682. Pieter Timmers. Amsterdam.

Hetzelfde werk. Onveranderd. Amsterdam. 1685. Klaas Wassenaar.

Hetzelfde werk. Opnieuw uitgegeven, 1738. Rotterdam. Hendrik van Pelt.

11. Historisch Verhael Nopende der Labadisten Scheuringh, en veelerley Dwalingen, met de Wederleggingh derselver. Opgestelt in een Brief, tot vast stellingh van Vromen, die daer ontrent wanckelen, alsmede Tot waerschouwingh tegen de Afscheydingh van de Nederlandsche, en afwyckingh tot de Labadistische Kerk. Door Jacobus Koelman. Dienaer des H. Euangeliums. Joh. Boeckholt, Amsterdam 1683.[2]

Hetzelfde werk „vermeerdert met eene Voorrede en eenige Aanteekeningen" door Hillebrandus Janssonius, predikant te Veendam. Tweede druk. Leeuwarden. 1770. Bij Tresling en bij Brandsma.[3]

---

[1]) Niet door mij gezien. Breedere uiteenzetting van het in 't Tractaat van de Feestdagen behandelde. Zie Voorrede „Dispuyt", blz. 11.

[2]) Mij welwillend afgestaan door Dr. G. J. Vos. Amsterdam.

[3]) Bibliotheek, Ned.-Herv. Kerk. Groningen.

12. Formeele Protestatie, en uytdrucklijke Betuyging, voor de Kercke van Nederlandt, Gedaan door Jacobus Koelman, predikant der Gemeente van *Sluys* in *Vlaanderen*. Weegens 't geene zoo Politijken, als Kerkelijken, jegens hem, en zijn Dienst gedaan hebben, en noch doen. Nevens zijn nader *Getuigenis*, tegen der *Kerkelijken* Nalaating, en niet-voortzetting van 't Werk der Nodige Reformatie, in haare *synodale* en *Classicale* Bij-een-komsten. Utrecht Willem Clerck. 1683.[1])

13. Over de Kerkelijke macht. Amsterdam. 1684.[2])

14. Der Labadisten dwaling grondig ontdekt en wederlegt. Met aanmerkingen over haar voornaamste boeken, aan de wederzijde van dit bladt genoemt zijnde: Een tweede deel van het Historisch-verhael van haar scheuring en dwaalingen door Jacobus Koelman, dienaar des Euangeliums, 't Amsterdam Joh. Boekholt. 1684.

15. Het Dispuyt, en de Historie, mitsgaders de Praktijke van den Sabbath, en 's Heeren-Dag; opgestelt door Jacobus Koelman, dienaar des Heyligen Euangeliums. 't Amsterdam, Gedrukt voor den Auteur. En zijn te bekomen bij Johannes Boekholt, Tot Rotterdam bij Reynier van Doesburg. Tot Leeuwarden bij Gerard Hoogslag. En tot Utrecht bij de weduwe van Willem Clerk 1685.[3]) en[4])

16. Sleutel ter opening van de donkerste Kapittelen in de Openbaaringe gedaan aan Johannis, op het Eiland Patmos. Waar in kort doch duidelijk worden voorgesteld, alle de voornaamste *Kerk-* en *Waereldlijke*

---

1) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek. Pamflet nº. 11878.

2) Niet door mij gezien. Vermeld o. a. bij v. d. Aa.

3) Welwillend in bruikleen afgestaan door Prof. Dr. J. J. van Toorenenbergen.

4) Volledige titel van „de Historie” is:

De Historie van den Christelijken Sabbath, vertoonende, eerst, Hoe de Algemeene Christenheidt den 's Heeren-Dag altijdt voor een Rustdag heeft gehouden. Ten anderen, Hoedanige Twisten en Dispuyten onder de Gereformeerde Leeraars, in Engelandt en Nederlandt, over den Sabbath en 's Heeren-Dag zijn gevallen. En met wat uytslach. Beschreven door Jacobus Koelman, bedienaar des H. Euangeliums. Amsterdam, 1685.

Veranderingen. van de Dagen des *Nieuwen Testaments*, in de Regeering Gods over zijn Kerk en derzelver Vijanden, van de Geboorte *Christus* tot het einde der Waereld, en inzonderheid wegens den Val van den Anti-Christ, waar van men ten huidigen Dagen, zo opmerkelijk, de Vervulling ziet gebeuren. Alles Opgemaakt, Uit naarstige overdenking en onderzoek van de Zeven Segelen, Phiolen, Bazuinen en Donderslagen, die in zinrijke *Openbaringe* van Johannis, beschreven zijn. Waer bij te gelijk, De Schriften van Jurieu, van Wezel en Swart, des aangaande, ter toets gebragt en wederleid worden. Door Jacobus Koelman; Bedienaar des H. Euangeliums. Tweede Druk. Te Amsterdam. P. J. Entrop. 1688.

17. Neêrlands Plicht en Voorbeeld, van de Reformatie der Kerk. Voorgesteld in twee predikatiën, over Ezra 7: 23. Door Jacobus Koelman, Dienaar van den Heere Jezus in zijne gemeente te Sluis in Vlaanderen. Amsterdam 1689.

Nieuwe Uitgave in onze dagen. Leiden D. Donner. In één band uitgegeven met „Spiegel der Wet".

18. Wederlegging van een Boekjen van J. C. van Bleijswyk, genaamt Moses als een Godt over Aäron: In een Brief aan Zijn Ed. Geschreven door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Evangeliums. Hier is aangehecht Een Predikatie over Phil. cap. I. vs. 27. Van een Wandel, overeen-komende met het Euangelium. Door den zelven autheur. Tot Amsterdam. Abraham Boeckholt. 1689.

19. Ericus Walten, quanswijs Apologist, voor haar Hoog-Moog HH. Staaten-Generaal, en voor haar Ed. Groot-Moog. de HH. Staaten van Hollandt en West-Vrieslandt, en voor alle Hooge en Subalterne Overheden. In zijn Libel en Lasterschrift, voor 't recht en macht der Overheden in kerkelijke zaaken. Wederlegt, en in zijn lasteringen, en quaade stukken ontdekt, door Jacobus Koelman. Dienaar des Euangelinms. Hand. 24: 1—6. Amsterdam Johannes Boekholt. 1689.[1])

---

[1]) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek. Pamflet, nº. 13321.

20. Spiegel der Wet, aan de gewetens voorgehouden, tot ontdekking der zonden tegen de tien geboden. Nu laatst veel vermeerderd en verbeterd, door Jacobus Koelman, dienaar van den Heere Jezus in zijne gemeente te Sluis in Vlaanderen. Leiden Donner.

Koelman gaf het in 1689. uit.

21. Het Vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt. En meest Historischer wijze, uit de Schriften van des Cartes zelfs, en van andere schrijvers, zo voor als tegen hem, getrouwelijk aangeweezen. Op-gestelt, Tot een grondt van de Wederlegging van Bekkers Betooverde Wereldt. Door Jacobus Koelman. Dienaar des Euangeliums. Lib. Art. Mag. Philosophiae Doctor. Gal. 5: 12. t' Amsterdam. Johannes Boekholt. 1692.

22 't Ampt en Pligten van Ouderlingen en Diakenen, beschreven door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums. Hier zijn bijgevoegt de kerken Ordening en de Post-acten, en de Canones, enz. van 't Nationaal Synode van Dordrecht, van 't Jaar 1618 en 1619. Rotterdam, Reijnier van Doesburg, 1694.

Hetzelfde werk, opnieuw uitgegeven op last der Provinciale Kerkvergadering van Vriesland, en met de vereischte kerkelijke goedkeuring. Rotterdam, A. Oskam.

23. Wederlegging van Bekkers Betoverde Wereld.[1])

24. Schriftmatige Leere des Geestes, soo der Goede als insonderheid der Quade, mede van Bezetenheid, Spokerije en Toverije, zijnde een volle wederlegginge van 't geene Balthazar Bekker, gewezen Predikant tot Amsterdam sijne vier Boeken en vordere Geschriftjens dies aangaande heeft uitgegeven, begrepen in zes boeken; het laatste behelst een rechtveerdiginge van de kerkelijke Handelingen tegen Bekker tot desselfs afsettinge van den Dienst, en uitsettinge uit de Gemeinschap der Gereformeerde Kerke, door Jacobus Koelman. Doctor der Philosophie, en Leeraar van de Gemeente J. C. tot Sluis in Vlaanderen. Utrecht. A. Schouten. 1695.

---

[1]) Niet door mij gezien. Koelman maakt van dit werk melding op blz. 1 van zijn: „Schriftmatige Leere der Geesten".

25. Het Verbond der Genaden, en 't Lot van des Heeren Bondgenoten, met de grootste en dierbare beloften, door den Godzaligen en Geleerden D°. Jacobus Koelman, in zijn leven Bedienaar des Heiligen Euangeliums tot Sluis in Vlaanderen. Utrecht. 1706. Justus van Stuijvezand.[1]

Hetzelfde werkje. Tweede Druk. 1738. Rotterdam. Hendrik van Pelt.

De volgende werken zijn wel *van* Koelman, maar niet gedateerd.

26. De macht van Koning Jezus in en over zijne gemeente.[2]

27. Veertien Bestieringen omtrent de Oeffening der Godtzaligheit, gevolgt van Dertig Vragen ter beproevinge van een waar Kristen, opgestelt door Jacobus Koelman, in zijn E. leven getrouw Bedienaar des H. Euangeliums te Sluis in Vlaanderen. Derde druk. Rotterdam. H. Kentlink. 1736.

28. De Natuur en Gronden des Geloofs, bij wege van een Brief, ingerigt ter vaststelling van den staat dergenen, die Christus in geloof omhelsen. Door Jacobus Koelman. Derde druk. J. Hasebroek. 1757.

29. Alleenspraak der ziel tot God.

30. Over de liefde tot den Heere Jezus. Amsterdam.

31. Heerlijkheid van een waar Christen.

32. Over de noodzakelijkheid en nuttigheden van den verborgen godsdienst. Rotterdam 1761.[3]

---

[1]) Koelman voltooide dit boekje kort voor zijn dood, 2 Febr. 1695. De uitgave van 1706, was van D. V. Krombrugge.

[2]) Koelman maakt van dit werkje melding in zijn tractaat over de Feestdagen.

[3]) N°. 29—32 werden niet door mij gezien. Ik vond ze in catalogi en op omslagen van boeken van Koelman vermeld.

33. De weg Gods met den mensch hier op aarde, naar den hemel leidende, Voorgesteld in eenige zaligmakende kenteekenen, bij wijze van een brief, geschreven door een geloovig broeder, tot bestiering van zijne duistere en bestredene zuster, — benevens eene oefening over Ps. 77 : 20—21 door Jac. Koelman, in leven bedienaar des H. Euangeliums Utrecht 1890. 2de druk.

34. Aanmerkingen tot ontledinge en wederlegginge van het Boek van dr. Johannes Swartte, over de Sabbath.[1])

35. Over de Openbaring van Johannes. 1689. (?) [2])

36. Geestelijke Gezangen[3]).

37. Ook wordt melding gemaakt op blz. 5 van de Voorrede van zijn: „Schriftmatige Leere" van een werkje van Koelman tegen een „Burger van Amsterdam" die gevaarlijke meeningen had omtrent de „Heilige Drie-eenheid, voldoeninge door Christus en de werkingen der zielen en der geesten".

De auteur dier Voorrede deelt eveneens mede, dat Koelman ook uit het Fransch heeft vertaald.

Werken door Koelman vertaald.

1. Des Christens Groot Interest, ofte Het zalige Deel aan Christus, Getoetst, en aangewesen wie het heeft, en hoe te verkrijgen. Met een Vertoog van de wijze hoe met God uytdruklijk een Verbond te maken. Beschreven in 't Engelsch, Door Willem Guthry, Dienaar des Euangeliums

[1]) Vermeld op blz. 4 van Walten's „Portrait van Jacobus Koelman". Niet door mij gezien.

[2]) O. a. door v. d. Aa vermeld. Niet door mij gezien.

[3]) Idem.

weleer, in Schotland. Hier zijn bij gevoegt dry Aanhangsels van Exempelen van Krachtig-bekeerde Zielen, en de Blijcken van dien. Alles vertaalt, en samen-gebracht. Door Jacobus Koelman, Wettig Dienaar der Gemeente Christi, tot Sluys in Vlaanderen. De Sesde Druck. Vermeerdert met het Darde Aanhangsel der Exempelen, en eenige Gezangen over 't Groot Interest, door D. Montanus. 2 Cor. 13 : 5. Rotterdam en Amsterdam, van Doesburg en van Hardenberg, 1704.[1])

De volledige titels der Aanhangsels zijn deze:

Eerste Aanhanghsel, bevattende XXXII. Exempelen, van eenige Vroome. Hoe sij eerst getrocken ende bekeert zijn door Gods Geest, ende van God eyndelijck gebracht zijn, na veel strijts ende worstelings, tot vrede des Gemoedts ende verseekertheyd van haar Zielen welstandt; soo als sij dat zelfs na haar Kennis ende bevindingh schriftelijck hebben overgelevert.

De Blijcken van Godsaligheijd vertoont en opengeleydt, in het Exemplaare Leven en Sterven van Ettelijcke Vroome. Zijnde een Tweede Aanhangsel van 't Groote Interest eens Christens. Samen gebracht, en uyt het Engels vertaalt. Door Jacobus Koelman, Bedienaar des H. Euangeliums tot Sluys in Vlaanderen. 2 Petr. 1 : 10. Rotterdam—Amsterdam. 1704.[2])

Een Darde Aanhangsel van 't Groot Interest. Bevattende de Exemplaare Wandel en Dood, Van eenige voornaame Vroomen. By een gebracht, en vertaalt, Door Jacobus Koelman, Dienaar des Euangeliums. Phillipp. 3 : 17. Rotterdam—Amsterdam 1704.

2. De Brieven van Mr. Samuel Rhetorfort, in leven Professor en Predikant aan de Academie en Kerk van St. Andrews in Schotland. In het Nederlandsch vertaald door Jacobus Koelman, Bedienaar van het Heilig Evangelie te Sluis in Vlaanderen. 362. Brieven in drie deelen. Onveranderde Uitgave. Leiden. D. Donner.

---

[1]) Koelman vertaalde het in 1668. De 6e druk verscheen in 1680.
Dr. G. J. Vos stond mij dit welwillend in bruikleen af.

[2]) Dit Aanhangsel is ook afzonderlijk met een breede voorrede uitgegeven in het jaar 1672.

Koelman vertaalde het 1ste deel in 1673; het 2de deel in 1679; het 3de deel in 1687.

3. De Wekker der Leeraren in tijden van Verval, met aanwijzing van den plicht der Vromen, ten goede van hun leeraars. Voorgesteld in een brief, eerst in 't Engelsch beschreven, door een ijveraar Gods, en vertaald door Jacobus Koelman. Bedienaar des Evangelies te Sluis in Vlaanderen.

Schatkamer des Geestelijken Levens. Onder toezicht van J. H. Donner te Leiden. Eerste Serie n°. 7. Leiden. D. Donner.

Koelman vertaalde dit werkje in 1674 te Sluis.

4. Christus de Weg; de Waarheid, en het Leven. Inhoudende, Hoe men Christus tot alles, en bijzonder tot Heiligmaking zoude gebruiken. In het Engelsch beschreven door Mr. Johannes Brown, Dienaar des H. Evangeliums. En vertaald door Jacobus Koelman, Leeraar der Gemeente van Sluis in Vlaanderen.

Nog is hier bijgevoegt een Tractaat van den zelven Autheur, over Coloss. I : 27. Den zevenden Druk verbetert en vermeerdert. Amsterdam. Douci. 1741.

Koelman vertaalde het in 1676.

Volledige titel van het tractaat is:

Christus de Hoop der Heerlijkheid in de Geloovigen. Aangewezen in ettelijke Predicatiën, in 't Engels gedaân, door Mr. Joh. Brown en Vertaald door Jac. Koelman. Amsterdam. 1741.

5 Ettelijke gronden van de Christelijke Religie, klaarlijk blootgelegd en bizonder op de praktijk toegepast door Mr. Hugo Binning, in zijn leven dienaar des Evangelies te Goven in Schotland. Vertaald en opgedragen aan de Studenten der H. Godgeleerdheid op Nêerlands Hoogescholen, door Jacobus Koelman, in zijn leven leeraar der Gemeente te Sluis in Vlaanderen. Met een Levensbeschrijving van den Auteur. Donner Leiden. 1882.

Het werkje werd in 1678 door Koelman te Amsterdam vertaald.

6. De Waare Ziels-Vernedering, en Heilzame Wanhoop. In 't Engelsch beschreven door Mr. Thomas Hooker, en in 't Nederduits vertaalt door

Jacobus Koelman. Bedienaar des H. Euangeliums. Onveranderde Druk. Met een voorwoord van E. E. Gewin, pred. te Utrecht. Utrecht H. ten Hoove. 1888.

Dit boekje vertaalde Koelman in 1678.[1])

7. Het binnenste van Gods Koninkrijk vertoont in twee tractaten genaamd: Het verborgen Huwelijk en De hemelsche Academie. In 't Engelsch beschreven door Franciscus Rous. Vertaald door Jacobus Koelman. Amsterdam. 1678.

8. De Sleutel of Verklaring van 't Hooglied Salomons. Beschreven door Mr. Jac. Durham, Dienaar des Euangeliums tot Glasgow in Schotlandt. Vertaalt door Jacobus Koelman, in Leven Leeraar der Gemeinte tot Sluys in Vlaanderen. Tweede druk. Groningen. Spoormaker. 1739. Koelman vertaalde het in 1681.

9. Het Euangelium van Mattheus, kortelijk verklaart, door David Dikson, Professor en Predikant weleer in Schotlandt. Vertaalt door Jac. Koelman, Dienaar des Euangeliums. Utrecht. W. Clerck. 1686.

10. De ware gemeenschap met God en de geloovigen. Mr. H. Binning. 1689.[2])

11. Annotatien over 't N. Testament onzes Heeren en Zaligmakers Jezu Christi, met een verklaaring van alle de zwaare spreekwijzen en woorden, met de gelijkluydende schriftuurtexten, beyde in stoffe en in woorden, waar bij gevoegt is De Harmonie der Euangelien. Beschreven in 't Engelsch door Samuel Clark. S. F. En in 't Neerlantsch vertaalt door Jac. Koelman, Dienaar des H. Euangeliums, Matt 24: 15. Amsterdam. Boekhalt. 1692.

12. Des zondaars Heyligdom of Ontdekking van de heerlijke Privilegien, aangeboden aan de boetvaardige en gelovige, onder 't

[1]) Zie tot dien einde "Hist.-Verhael der Labadisten", blz. 258.
[2]) Niet door mij gezien.

Euangelium, in veertig predikatien over Rom. VIII: 1—15, door Mr Hugo Binning; En uit het Engelsch in 't Nederlands vertaalt, door door Jacobus Koelman, Dienaar des H. Euangeliums. Jesaja 38 : 16.
Onveranderde uitgave volgens 1741. Utrecht A Fischer. 1873.
Koelman vertaalde het in 1695.

De nu volgende werken zijn niet gedateerd:
13. De Staat en Geneesing van een Verlaten Ziel. In 't Engelsch beschreven door Joseph Simons, Predikant weleer tot London, en vertaalt door Jacobus Koelman, leeraar der Gemeente van Sluys in Vlaanderen. Den vierden Druk, van menigvuldige Drukfouten gesuyvert en verbetert. Sneek. Holtkamp en Zonen.

14. Strijd tusschen Vleesch en Geest van Mr. Love.[1]

15. De arme twijfelende Christen, genadert tot Christus. Waarin de algemeene Beletselen en Hinderpalen, welke de menschen weerhouden om tot Christus te komen, zijn ontdekt. Met bijzondere hulpmiddelen om wederom Gods gunst te bekomen. In 't Engelsch beschreven door Mr. Th. Hooker, vertaald door Jacobus Koelman.[2]

16. Enkele tractaten van Nic. Bifield, pred. Isleworth.

17. Enkele werkjes betreffende de praktijk der Godzaligheid van Mr. Thomas Godwin.[3]

18. Een zeer stigtelijke en zielroerende Overdenkinge, van de Hemelsche Heerlijkheid, beneffens: De Eenzame Onderhandeling der Ziele met God, door Richard Baxter. Utrecht, van Stuijvezand. 1706.

---

[1]) Dit vertaalde Koelman reeds als student. Omstreeks het jaar 1656. Zie boven blz. 13. Niet door mij gezien.
[2]) Niet door mij gezien.
[3]) Zie: Voorrede van „Het Verbond der Genaden”.

19. Een gemeenzame onderhandelinge met Godt, betragt van een opregte ziel, bevattende een Voorbeeldt van een Verbond met God gemaakt. Getrokken uit een Boek van den zeer Godzaligen en Hoog-geleerden Leeraar Richard Baxter. 1)

Werken tegen of over Koelman.

1. 't Samen-sprake, nopende de sake der Formulieren van Gebeden en Onderrichtingen, ende Poginge van D. Jacobus Coelman, Predikant tot Sluys in Vlaanderen, Daer omtrent, Door Christianus Alethinus. Tot Rotterdam. Goddaens. 1675. 2)

2. Brief van den Godzaligen J. van Lodenstein, in leven getrouw dienstknecht van Jezus Christus, te Utrecht, aan zijne Godzalige Vrienden te Sluis in Vlaanderen, bij gelegenheid der afzetting van Ds. Koelman aldaar. Amsterdam Ruysendaal.

Lodenstein schreef den brief 1 Aug. 1675.

3. Historisch Verhael van de Proceduuren tegen D. Jacobus Koelman, Predicant tot Sluys in Vlaenderen. Wegens zijn debvoiren tot Reformatie, omtrent het stuck der Formulieren en Feestdagen, beschreven door Theophilus Parresius. Matt. 15 vers 9. Rotterdam Hendricksz. 1677.

4. Twe samenspraaken, over 't geval van D. Jacobus Koelman, en de Handelingen der *Leeraren*, en *Overheden* omtrent Hem. Opgestelt door Jodocus van Lodensteyn, in zijn leven getrouw Dienaar Jesu Christi tot Utrecht. Hier is bijgevoegt een Overtuigende Aanspraak aan de Ernstige Leeraars van Nederlandt. Ezech. 22 : 26—28. Amsterdam, Clerk. 1679. 3)

---

1) N°. 18 en n°. 19 vond ik achter "Het Verbond der Genaden". Ongetwijfeld zijn ook deze twee werkjes door Koelman vertaald, alhoewel het er niet bij vermeld staat.

2) Dit is het door Dr. Proost verloren gewaande werkje van J. v. Lodenstein. Aanwezig in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden.

3) Aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek, Pamflet 11693.

5. Dankseggingе aen de Edele Mogende Heeren Staten van Zeelandt, over haer Ed. Mo. heilsame Resolutien van den 21; 22 en 23 Sept. 1684 tegen Jacobus Koelman, ende syne medepligtige genomen. Tot meerder weeringe van alle diergelijcke uitsporigheden, opgestelt, ende uitgegeven, door Jan Kost. Reipublicae interest ne quis re sua male utatur. Gedrukt in 't Jaer MDCLXXXIV.

6. Nareden aan D. J. Koelman P. door Johannes Vlak, Predikant tot Zutven. 1686. Amsterdam., Borstius. 1)

7. Portrait van Jacobus Koelman; Hem vertonende in sijn tegenwoordige *Rasernie* en *Doodstuipen*, veroorsaakt door syn verlegentheid en onmagt, om syn beuselingen en ongesonde stellingen tegen het *Regt der Overheden* in *kerkelyke Saken* staende te houden. Door Ericus Walten. 's Gravenhage. Uitwerf. 1689.

8. De geest en inborst van Jacobus Koelman levendig ontdekt in de aanm. tot ontleding en wederlegging van het boek over den Sabbath, door Joh. Swartte. 2) 1689.

9. Will. Deurhoff. Verdeediginge tegens Jacobus Koelman's vervolg van het vergift van de Carteziaansche Philosophie. Amsterdam- 1694 (?) 3)

10. Yvon. De Leere van den H. Doop. Met aanmerkingen over het boek van D. Koelman.

11. Koelmans Geest te vergeefs werksaam. 4)

---

1) Dit stuk is te vinden achter Vlak's „De Heilige Sabbath, en Dag des Heeren".

2) Dit werk wordt geneemd door E. Walten op blz. 31 van zijn „Portrait v. Koelman". Walten citeert blz. 297—325.

3) Dit werk komt voor in den Catalogus van H. G. Bom. 23 Jan. 1888. nº. 1498.

4) Geschreven door een anonymus. Vermeld in de Voorrede van Koelman's „Schriftmatige Leere der Geesten".

Bijlage B.

LYK-GEDICHT,

Op het droevig Overlijden

VAN DEN

Seer Vermaarden, Hooggeleerden en Eerwaardigen Heer

JACOBUS KOELMAN,

Bedienaar des Goddelyken Woords en Doctor der Philosophie,

In den Heere ontslapen tot Utrecht den 6 Febr. 1695.

En woudge geerne u selfs, Oprechte KOELMAN, setten,
Om door de schicht des Doods en haare felle wetten
Soo schielyk heen te gaan? Den dinsdag met haar licht
Sag u gesond, en in het midden van uw' plicht,
Om de gescheften van Gods Sion te volbrengen,
Maar in de morgenstond des daags daar aan de dingen
Des Menschdoms zwenken ras na 't droevige geblyk
Soo waart gy haastig door verandering een Lyk.
Last, arbeid, moeyte, nyd gesmeede tegen heeden
Die hadden uw gemoed van over lang bestreeden,
Om 't af te rukken, waar het doenlyk, van het spoor
Gij daarentegen, vol van yver door en door,
Gingt voort in saken, die gy oordeeld' goed te wesen,
Oprecht en sonder list en vry van 's menschen vreesen
Nu komt van boven rust voor d' afgesloofde le'en,
Rust, die eens slaags verdryft de moede moeilykhe'en,
En u volzalig doet in Abrahams schoot belanden.
De reine Godsdienst had uw' binnenste ingewanden
Ter liefde ontsteeken: Nu soo plukt gy by uw God
Des zaal'gen levens voor u wechgeleide lot.

De Hoogste Godvrucht met haar geestlyke innigheeden
Drong aan uw yver nooit verkoelbaar: 't Hemelsch-Eden
Geeft tegenwoordig niet als Heylig aan uw geest
Scheursieke geesten te weerleggen is geweest
Veel uw betrachting. Maar, nu gy staat daar te pryken,
Komt d'eeuw'ge vreede, ver van onrust, u verryken.
Iets was' er in Gods Kerk, 't geen uw bezwaard gemoed
Met mond en vlugge pen gewenscht had op een voet
Te sien geregelt, die u beter had geleken.
Dees' uwe meening was de bron-aer van veel steeken,
Diese op u doelden in dees' jaaren viermaal vyf.
De Liefd' begraav'se doch, als 't graf doet aen uw Lijf!
De schat der gaven, die de Hemel in u brachte,
Baard ons verwond'ring en plicht-schuldige gedachte;
Om nu uw Uitvaart met ons rouvaarts te versien.
Uw Schriften, die elk een wel leeren, en de li'en
Van vroomheidt, die gy zoo tot stichting kost behagen,
Die sullen uwen Lof door de eeuwen heenen draagen.

H. BRINK.

TREUR-ZANG,

Over het Droevig dog Zalig Afsterven

VAN

D°. JAKOB KOELMAN,

L. A. M. Philos. Doctor en gewezen Leeraar tot Sluys en Vlaanderen.

2 Sam. III : 38. Weet gij niet, dat te dien dage een Vorst,
ja een Grooten in Israël vervallen is?

ZANG.

Hoe is Gods Volk in Sluys zo zeer verslagen?
Hoe zoo onsteld? 'k Moet na de reden vragen
Van dit gejammer, en naare zugten,
Dat mijn eenig ongeval doet dugten.

Wel Zions Volk hoe dus zoo nat bekreten,
En in het stov zoo rouwig neêr gezeten?
  Wat wil dat hand gewring en brak getraan?
  Dat bleek besterven en verbaast te staan?
Dat klagen van verlies, dat myn 't hert zoo roerd,
Dog zeggen? Wat is 't dat u zoo verre' vervoerd
  In droefheid en beklag? Ey Christen-schaar
  Zegd, wat u deerd, en prangt tot dit misbaar!

TEGEN-ZANG.

Vraagt ge nog, hoe ik nu zoo zeer mag weenen!
Daar my dunkt dat 'k zelvs als 't waar al de steenen
  Van Sluys bewegen zie, en nat beschreid!
  En zoo veel red'nen heb van treurigheid!
Nu niet alleen 't wreede Nood lot van de dood,
Ons van d' hoop der BRITTEN Koningin ontbloot;
  Maar boven dat verlies, O Smart! O Rouw!
  Beroovd zoo'n stigter van Gods Kerk-gebouw.
d' Onverhoopte mate, 't drouvige gerugt,
(Zoo je weten wilt d' oorsaak van ons gezugt)
  Dat van Uitregt herwaards komt te waayen,
  En ons drouvheid baard naauw om te paayen,
Is 't schielijk sterven van wel eer ons Leeraar,
JAKOB KOELMAN, ons Vaderen Bekeeraar.
  Want niet te denken aan dat dierbaar pand,
  Eer zig vergeten kon ons regter-hand.
En of ons met regt niet zeer ter herte gaa,
't Verlies van zoo'n Man, by wien zoo grooten schaa
  Gods Kerke lyd, en zoo veel dienst ontfing,
  Gods Volk in Sluys, als 't van zijn Mond afhing
Dat Geev ik zeer geern over aan u oordeel:
Gewis gy strykt ook vonnis tot ons voordeel;
  Zoo maar uit ons van u werd na gedagt,
  't Geen ons zyn wakk'ren dienst heeft toegebragt.
Hij was een dapp'ren held op Zions vesten,
En onder alle Leeraars een der besten.
  Een getrouwen Herder van zyn Schaapen.

Een waarschouwend Wagter zonder slapen.
Een brandende Fakkel als in het duister.
De Predik-Order tot een helle luister.
Ziender van 't verval, en kragtig smeker,
Voor Land, Kerk; en Reformatie-preker.
Een schelle boet-bazuin, Geessel van zond.
Gedurig plouger en zaayer met de mond.
Geen waterloos, maar water-volle Wolk,
Besproeyend' Akker van 't bezaaide Volk.
Ook Zoen-gezant, die 't Genaa- en vree-verbond
Met den olyv-tak van 't zoen-woord in zyn mond,
Den Mensch zoo kragtig wist aan te smeken,
Door ziel roerend' Euangeli-preken.
Dog die vyand was van alle sleur en trant
In Bonds-bediening, en vinniglyk gekant
Tegen Geest'loos Formulier gebeden:
Van wien ook geen Feest-dag wierd geleden.
Hy was niet min een Blixem in den wandel,
Opregt, teer van gemoedt in al zyn handel:
Als met zyn Leere heeft zoo gedonderd
Dat Sluys, ja gants Neer-land, 't heeft verwonderd.
Hoe kragtig wist hij zielen als te rukken
Uit zond' en Satans magt? en die te bukken
Doen, onder Jesu jok zoo zoet en zagt?
In wiens gezegend Rijk 't haar over-bragt.
Hoe wist hy Sondaars op het hert te leggen,
Door zoo een onnavolgb're kragt van zeggen;
't Gewicht van d' eindelooze eeuwigheid,
Tot haar verbryz'ling en verlegentheid!
Hoe groot was zyn Talent! hoe wijs zyn beleid!
Om naakt t' ontdekken des herts verdorventheid:
En des selvs verkeere' en booze nukken
Als voor het heldere ligt te rukken.
En zoo des Zondaars diep' en zwaar' ellenden
Haar voor 't oog te stellen, dat zy bekenden
Haar Schuld- Dood- Vloek en Doemnis-weerdigheid,
Met bitt're tranen van boetveerdigheid.

En wen 't verbrooken hart hert wegsmolt in tranen,
Hoe troost'lyk wist Hy die den weg te banen
Tot de Heil-brón vau Jesu zuiv'rend bloed?
Tot zeek're rust en heul voor 't bang gemoed?
En d' opregt door Hem nieuw-geboorte Kroosten,
Hoe liev'lijk wist Hy die te voen, te troosten
Aan 's Woords volle borsten, door Kindermelk,
Zoo zuiver van Hem toegdiend aan elk?
En om ons verd're wasdom te bekomen.
Hoe voerd' Hy ons aan stille Waterstroomen?
Hoe wist Hy ons in Klaver-weiden,
En des Woords Warand' en Beemd te leiden?
't Was immers of ons Ziele ging te gaste,
Zoo vaak Hy ons Gods Woord zoo net toepaste;
En als van Christi Lievde tot ons sprak,
Het was of schier ons hert van vreugde brak.
En 't Christen Volk tot Godvrugt aan te zetten,
En op en heil'ge wandel te doen letten;
En als regt voorbeeld op de Deugden-baan,
Wie Zijns gelyk, in haar zoo voor te gaan?
Hoe leerd' Hy ons door het Geloov te leven
Met geduurig ons Jesus aan te kleven
En in zyn kragt te doon het zonden-kwaad
Weerdig wand'len ons hoog-verheven staat?
En 't Rein van 't Onrein zeer klaar af te schiften
Het Waar' van 't Valsche, de Deugd van schijn te ziften
Hem eigen was: om met hem af te trekken
't Schyns-masker, den Mensch zigselvs t'ondekken.
Getrouwer heen, in Zielen te behand'len,
Zonder aanzien of schreum voor Mensch te wand'len
Die ieder een, wie of wat mogt weezen
Zyn pligt aanzeid', zonder fleem of vreezen.
Die ook zeer wel de kwade kon verdragen;
Die na haat, nyd, of spot niets kwam te vragen:
Maar onverzettelijk en pal bleev staan
By 't goed, dwaas tegen schimp en dreigen aan.
En nu 'k zal spreken van Syn grooten Yver,

't Wensch om de Penne van een veerdig Schryver:
Want veel te slap ik ken myn Swanen veer,
Om die te Schetzen, na ik 't wel begeer,
't Was geen Koele Man, maar Man vol Geest en Vier
van Yver, waar door Hy wierd verslonden schier
Geen traag, maar neerstige Knegt des Heeren,
Staag werkzaam om Zondaars te bekeeren.
Sijn arrebeiden, plougen, zwougen, zweten
Voor 's Menschen heil, zal nimmer Sluys vergeten:
Soo lang als Lievd' voor waarheid en voor deugd
Daar ov'rig is, ook dat haar nog geheugd.
Want geen stond oftyd, was Hem als t'ontydig:
Geen last soo zwaar, zo moei'lijk of zoo lydig:
Geen Somer Hem, als 't ware ooid zoo heet:
Geen Nagt zoo duister, geen Winter zoo wreet:
Geen Hut zoo arm; geen Krank-bed in gants de Stad
Als wist goed te doen, daar strakx niet bezig zat,
Yder een vermaand' Hy, als dag en nagt,
Ryk en Arm, zelvs Soldatenn op de Wagt,
En wen de Schrik straf der Pest Sluys besmet,
Hy dies niet te min geduurig zat aan 't Bed:
Om die na ziel en lighaam by te staan.
En heevt doe Sluys zoo trouwen dienst ontfaan!
Syn arbeid was niet ydel in den Heere:
Want 't was of 't gansche Sluys zig zou bekeere,
Soo dat men dagelykx kwam te hooren;
Deez' en 'geen is Zion weer gebooren.
Ja van eeuwen af, en was'er niet gehoord
Van zulk een zegen en vrugt op 's Heeren Woord.
Veel Zions-kind'ren, door Hem doe geteeld,
In wien Gods Beeld nog levendig nu speeld.
De by-kants algemeene overtuiging;
Versteende herten haar verbryz'ling, buiging
Van groot en klein, niet was uit te spreke:
Soo kragtig men zag Gods Rijk deurbreken!
d'Achabs zelvs moesten op haar aanschijn vallen,
En haar verned'ren, ja naauw een van allen,

Hoe Godloos hy was, die niet stond bekend,
Immers eenigzins zijn zond' en ellend.
Want in het openbaar Godloos te wezen,
Naauw iemand dorst want 't wierd gelaakt, mispresen
Van ieder een; Godloosheid wierd verstomt,
En eers-halven in schyn van Deugd vermomt:
Vermits 't doe was een eer, den Heer te vreesen
Op Gods dienst luister lag; dat wierd geprezen,
't Geen zweemde na'n God-gevierde teerheid
En al waar in maar iets Deugd'lijks meer leid.
't Regt Christen-Volk was doe als een hert en ziel,
In lievd' aan een gestrengeld, wien niets beviel
Als 't geen tot stigting strekte van elkaar:
Inning, yv'rig en vreedzaam al te gaar.
Yder was zyn naasten als tot een Leeraar,
Voor Godes vreez', een Pleiter en Verweeraar.
Kort om: 't Was als een Leven uit den Dood,
Die verand'ring in Sluys zoo raar zoo groot.
Van waar een naam uitging, die zig verspreide
Door ganzs het Land; die veele Vroomen preide:
Om hier t' aanschouwen het werk des Heeren,
Die men zag verbaast van vreeugd wêêr-keeren,
Met welke vrugt den Hemel kwam betoogen,
Hoe aangenaam 't Mans dienst was in zyn oogen.
Over-Weerdig dat hy wierd gelede,
Schoon Formulier-dienst niets doen kon mede?
Dog daarom als van ons was uitgedreven
Tot smert van 't Zions-Volk, in Leer of Leven
Hy dies niet verkoelde, maar wel zeer veel
In Sluys ten deel, en and're voor geheel.
Dog hy bleev die was, een Man vol van Yver;
Over al Leeraar en zeer stigtlijk Schrijver:
Wie laauw of geest'loos wierd, hy bleev vol vuur
Een yvrig Christen, Leeraar op den duur:
Die al zyn tijd en kragten als verspilde,
Om Zondaars te bekeeren, die ook wilde
Een Opwekker zyn van 't flauw Christendom,

Om haar lauwheid in ernst te keeren om.
Die in zyn Ouderdom nog lustig groende,
Zoo dat de Dood als kwam, hem vond zoo doende:
Dog alle die hoog-verheven gaven,
Syn nu 't zaam in 't wreede Gravt begraven.
En of daar nu deze Mannelijken Held,
Ook meê op de Lyst der dooden werd geteld!
Ons Vader s'onverwagt is heen gegaan
Van wien wy hadden zoo veel vrugt ontstaan!
Gods Kerk nu mist zoo 'n yv'rig en dapper Man;
In zoo 'n tyd, die zulk verlies niet lijden kan!
Soo een zware flag, Gods Volk komt treffen
Waar van w' al 't verlies nog niet bezeffen!
Dat kost'lijk ligt, doods schaduw heeft verdonkerd,
Dat aan d'Hemel van Gods Kerk had geflonkerd,
Waar in w'ons hadden voor een wyl vermaakt,
Daar nu in 't ak'lig duister Grav geraakt.
Of (zeg ik) ons dat niet met regt doet weenen?
Zoo bang doet zugten, zoo jammeren. stenen,
Veld nu 't vonnis; of voor Zion zoo'n bres,
Niet regt zyn Lyck bestrooidt werd met Cypres?
Waar 't niet ondankbaar zyn, en snood vergeten
Van 't ontvangen goed. Geen billyk verweten
Wierd aan Sluys; zoo dat niet nam ter herte
Syns groot verlies, met gevoel'ge smerte.
Neen, 's Manstrouwen Dienst en Naams gedachtenis.
Soo lang wy leven, by ons in zegen is:
En 't doet wel dapper ons aan 't herte zeer,
Dat die Flonker-bag ligt in d'aard ter neer.

WEDER-ZANG..

'k Hou dan op van mijn verwonderend vragen,
Is KOELMAN Dood, en ons geheel ontdragen:
'Is meer als billijk, mijn dierb're Gemeent,
Dat gij zoo zugt, kermt, zoo bitter weent:
Je hebt reden, mijn blijdschap en mijn kroone,
Ik slaa met u, op drouv' en naare toonen.

Want als des Heerenhand zoo komt te slaan,
't Mag ons wel degelijk ter herte gaan.
Als zulke Stutten Christi Kerk ontvallen,
Als zulke Helden sneuv'len van haar Wallen.
Als ALARDIN, de VRIES, SAPPIUS,
KOELMAN!
Wat vrome ziel heeft daar gevoel van:
Alleen denk' dat zulks des Heeren wille:
Klaag niet te veel, maar weest daar onder stille.
't Is 't wijs en onbetwistelyk beleid.
Van Godt, wiens al zyn doen is Majesteit.
Hy is nu verre boven al 't gewemel
Van Nyd, haat of spot, in der zaal'gen hemel:
Daar nu voor zyn getrouw Werks-belooning,
Syn ziel g'niet des hemels-heil-bekrooning.
Bid nu om een dobbel van zyn Gaav' en Geest
Wel over alle, dog u drie Leeraars meest,
Op dat den yver van d'Oude Tyden
Mag keeren, tot haar en u verblyden.
Onthoud zyn Leer, en zyn voorbeeldig wand'len,
En volgt hem naar, in al u doen en hand'len:
Leerd dog uit zyn Leven, Leven, Sterven,
Zoo zult gy ook 't eeuwig heil be-erven.

ZARK-SCHRIFT.

Gy vraagt wie hier begraven leid:
Wel aan, 't zy u met een gezeid:
't is KOELMANS Rif en kil gebeent
Van al de Vromen Zeer beweent,
Hier ligt hy zoetlijk in Zijn rust;
Die Lijv en Ziele dog met lust,
In 's Heeren Werk heeft afgesloovt
Van Leven, dog geen heil beroovt
ô Groot verlies voor Christi Kerk!
Betraan Zijn Lijk op dezen Zerk.

Ita ex Petitione Piorum, non ut voluit, sed ut præ
Mærore potuit, mæstus & raptim fudit.

CORNELIUS de WIT.
Predikant tot Sluys in Vlaanderen.

LYCK-KLACHT,

Over het schielick afsterven van den seer Eerwaerden Hoog-geleerde

D. JACOBUS KOELMAN,

In syn leven seer getrou en iverig Bedienaer des Evangeliums in de Gemeynte tot Sluys in Vlaenderen, en Doct. der Phil.

In den Heere ontslapen tot Utrecht den 6, Febr. 1695.

Treur! Neerlants Zion treur! u treur tijt is gekomen
Den stut van soo veel vroome, is schielick u ontruckt.
Syn oog en was niet duyster: maar in sijn glans en luister
Is Hy in 't stof gebruckt.
Daar leijdt eylaas dien helt! in deze donk're daege
(O sware droeve slaege!) is Hy ter neer gevelt!
Hy was een oog der blinde: een troost voor Zions vrinde:
En nog leedt Hy gewelt:
Wat heeft de bitsenijdt van boose laster tongen
Als van de hel ontsprongen op hem niet los gegaan.
Maar ô hij heeft 't gelede! met traenen en gebeden
Heeft hy se wederstaan.
En heeft men hem berooft van weyde ende schapen:
Hy is niet stil gaan slaepen, maar heeft rontsom gewaeckt.
En met sijn doen en leering gearbeydt ter bekeering;
Zijn vlyt is noyt gestaeckt.
Hoe God'lick was sijn woort! hoe Hemels was sijne leven!
Hy heeft 't alleen beschreven het kan niet sijn geseyt.
Wat sogt hy reformatie, in 't leven: maer elacie!

't En quam niet in sijn tijt.
Wat was den lettertant van Zions bastaert leden
In 't woordt, sang, en gebeeden; tot droefheyt in sijn ziel!
Wat was hy staedig wacker; de gansche Kerk sijn akker;
Welcks sorge op hem viel.
Zijn leering orthodox; sijn hand'ling seer bescheyden.
Om ziele regt te leyden, een ider na sijn stant.
Zoo suyver Evangelis, kreeg ider een sijn deel wis,
Door hem uyt Godes hand.
Maar ach! helaes! nu is die mont geslooten!
Die ons heeft overgoten met soo veel heylsaam nat.
Joannes Openbaering, daervan gaf hy verklaarinh
Geheel; in dese Stad.
Van Pauli Brieve twee geheel: hy hier oock leerde:
Johannis hy aanveerde; 't verbond hy mee begon:
Tot David hy hem wende : maar eer men hem regt kende
Zoo daalde laas! die Zon.
Wat wert de Kerk eylaas. God packt sijn beste vaeten;
En dreygt 't Lant te verlaten: sijn heerlijkheyt vertrekt.
En is als op den drempel van Zionsvolk en Tempel:
Ons Scheepje sinckt en leckt.
Die trouwe Wagterweg! 't verlies is onwaarderlick!
Zijn doen en leer soo heerlickt! God roept ons tot geween:
Tot klaegen en tot kermen: O woudt hy sig erbermen
Over ons hier beneen:
Die nog in treur-dal zijn. Sijn knegt is weggenomen
En nu by Zions vroomen: maar in de hooge saal:
Al waar die levensboom is: die altijt versse stroom is:
Daar houd hy avontmaal.
Daar kent hy Godt volmaackt: O dat oneyndig weesen!
Wert nu van hem gepresen met verss' Haaleluyaas.
Daar volgt hy nu het Lam na: al siet 't dan Zatatan gram na,
Hy 's boven sijn geraas
Maar swijg, eylaas! hy daar, en wy nog hier beneden!
Maar wagt: de waare leeden die gaan ook derwaarts op:
En sullen God aanschouwen (na al dit treurig rouwen.)
Tot in den hooge top.

TE SETTEN OP DE SERCK.

Vraegt gy Leeser wie hier leyd,
't Kan van niemand syn geseyd.
Syn exemplaer, leer en leeven
Heeft alleen hem maer beschreven.
d' Aerd' heeft 't aerdtse vat nu weer:
Maar de Ziel rust by den Heer.

L. D.

GRAF-SCHRIFT.

Over het schielick afsterven van den seer Eerwaerden Hoog geleerden

D. JACOBUS KOELMAN,

In sijn leven seer getrou en yverig Bedienaer des Euangeliums in de Gemeynte tot Sluys in Vlaenderen, en Doct. der Phil.

In den Heere ontslapen tot Utrecht den 6 Febr. 1695.

Hier rust het minste deel van Gods getrouwe Knecht,
Die tegen 's menschen wond, en wil voor Jesu Recht
En Kroon, niet KOEL, maer vol des Geestes heeft gestreden.
Dien JACOB, die met God steets worstelde in gebeden
Voor Neerland, daar de Nydt, en sleur-dienst Hem verstieten;
't Verdroot den Hemel, 't mocht ook neerland wel verdrieten;

EEN ANDER.

Dien trouwen Tolk van Gods Verbond,
Die 't Christen intrest in syn grond
Verklaerde aen Jesu Bondgenootten:
Dien grooten worstelaer met Godt,
Der Vroomen vreugt, des Werelds spodt,
Legt onder dese Sark beslootten:
Terwijl des Mans gedachtenis,
By Jesu Volk in Zegen is.

N. N.

1 Thessalonicensen, Cap. IV. vers. 16, 17, 18.

Die in Christo gestorven zijn, sullen eerst op-staen: daar na wy die levendigd over-gebleven zijn, sullen te samen met haer opgenoomen worden in de wolcken, den Heere te gemoete, in de lucht: ende

alsoo sullen wy altijt met den Heere wesen. Zoo dan, vertroost malkanderen met dese woorden.

Openbaringe Johannes, Cap. VII. verss. 14, 15.

Dese zijn 't die uyt de groote verdruckinge komen: ende sy hebben hare lange kleederen gewasschen, ende hebben hare lange kleederen wit gemaeckt, in 't bloet des Lams. Daarom zijn sy voor den throon Gods, ende dienen hem dagd ende nacht in synen Tempel.

GRAF-SCHRIFT.

Hier legt de man ge-eert, gesmaet, onthaelt, verdreven,
Om hy Jesu saek nooit trouwloos had begeven:
Maer voor syn recht, en dienst onwrikbaer als een rots
Manmoedig staen bleef (schoon gedrukt) de hel ten trots:
Sy spuwt nog laster giff uyt haar vervloekte kaken,
Maar al t'ontsinning om sijn goede Naem te raken:
Die blijft in Zegening; daer KOELMANS deugt, en werk
Alom een goeden reuk verbreiden door Gods Kerk:
Terwijl der bosen Naem en laster tong sal rotten:
Wee hun: die met godsdienst, en dienaers durven spotten.

ANDER.

Dit graff besluyt een Man,
Der Formalisten schrick: haer bittre blixem ban
Hem troff, om dat hy soch 't misbruyk te Reformeren,
En 't Kerk-verval te weren:
Elias yvergeest
Bezield' syn gansch bedryf; Hy is Gods mondt geweest
Om 't waar van 't valsch, en Geest van sleurdienst af te schiften,
En 't koorn van 't kaf te siften:
Nu roept sijn Heer hem 't huis
Als sijn getrouwe knecht, uyt ballingschap, en kruis;
Om hier de rust aen 't matte lijf, en 't salig leven
Aen sijne Ziel te geven.

'S CHRISTENS ZEEGEROEM.

Waar is uw prikkel, doodt? Waar is uw zege, hel?
Gods Zoon heeft door zyn doodt u beide die onttoogen:
Nu roemd een Christen Ziel, als uw geweld ontvlogen,
Dat God haar heeft ontstaakt van hels- en doodsgequel.

TREUR-KLAGT,

over de skhielijke en onverwachte Dood van den Eerwaarden, Godzaligen en Welgeleerden Heer,

JACOBUS KOELMAN,

Overleden tot Utrecht den 6. van Sprokkelmaand 1695.

Moet dan den wijzen als den dwaazen daar heen sterven?
 Heeft elk op 's werelds rond gelijke deel en lot?
 Zo dien die God versmaadt, als dien die vreest 't gebodt?
Moet elk op de eige wijs hier 't lieve leeven derven?
 Jaa: dit is 't wisse woord van Koning Salomon;
 Dien hoogverlichten Vorst, die alles wat de zon
Beschijnt, als door en door met 't wys oog had gekeeken:
 Hy zeid, hoe alle vleesch hier dalen moet in 't graf
 Gelik de beesten: dat de dood, zoo fel, zoo straf,
Zich nimmer van die prooi ontzett zag of versteeken.

Dat Gods al wijsbeschik hen die hem stadig off'ren,
 Als die zyn dienst verzuimd en d' offerplicht veragt
 Het zelve deel beschoor: dat niets dit lot verzacht,
Maar raden even eens in 's doods onsaadb're koff'ren.
 Wat schijnt dat niet voor elk de grootste wonderspreuk?
 Den snooden Ongoddist waant dat dit sij een krek,
En krak des Godsdiensts, en durft stout Gods wegen wraaken:
 Hij spuwt snood teegens hem dees lastrreeden uit:
 Dat 't enkel onrecht is, zoo 't Hoogstens vast besluit
Elk, zonder onderscheid, zoo 't goed als 't quaad doet naken.
O helsche lastertong! durf gy zoo boos uitsmyten
 Uw draakenzwaddergif, om 's Heeren hoog bedryf.
 Zijn heilig raadslot, door uw boosheit, stout en styf
Te schenden, en God zelf van onrecht te verwyten,
 Leer, leer eerst recht verstaan dat alles wat Godt doet,
 Het daarom maar met recht verdient den naam van goedt;
Om dat de Goedheitsbron 't dus na zyn wil verrichtte:

O Leem! begryp doch wel dat God uw Maker is,
Dat hy, uw Vormer, vry is van verbintenis
Tot u: dat gy flukx voor zyne hoogheit zwigte.

Wij bidden nu dan aan, O Bron en Leevensader!
Als gy uw oordeel streng op 't aardryks vlak uitvoert,
Als gy uw Kerk, uw volk gelyk in banden snoerd,
Op dat 't u heiligheidt daar door gebragt wiert nader,
Als gy schynt wonderlyk te hand' len op der aard,

Dat uw gelifde volk van u niet wordt gespaard,
Maar dat ge uw erfdeelslot zyn Leeraar komt te ontrukken,
De Wachters, die geplant op Zions trans en muur,
Uwe Euangelyleer verkonden uur op uur:
Wy willen ons op 't laagst demoedig voor u bukken.

Wy willen met ontzig en 't gansche zielvermogen,
Ons werpen voor uw Throon, en roepen dat u wil
Altoos geschieden mag, terwyl wy ons gansch stil
In u berusten, en ons zelf als zyn Onttogen.
Nu self ons van uw hand als slag op slag toekomt,
Dat nu uw wraakzweerd 't volk en 't Land als maakt verstomt;
Dat in dees zwaarbenauwde donkerswarte dagen,
Nu 't alles als van rouw en bitt're droefheidt smelt,
Om 's Konings verlies, laas door de dood geveldt;
Ook noch een Cederboom door u werd neergelagen.

Een Boom des Libanons geplant in 's Heeren Hoven.
Die zoo veel vruchten droeg van Godtvrucht en van deugt,
In wiens ryk schaduwloof Gods volk zich heeft verheugt,
Daar zien wy nu de Kerk zoo ylinkt van beroven.
O Hoogverlichte Man! o Godgeweyde Tolk.
O Koelman wijd vermaard! o Bidder voor volk?
Die 't hemels waarheits leer met zoo veel kracht quam leeren,
Die Gods geheim ontsloot, en 't heilig Vreeverbond
Van God met 's schepzel, nu verdorven door de zond'
Zoo net ontvouwde en hoe 't tot God moest wederkeren;

Moest uw Levensdraad zoo worden afgesneden;
Nu gy wat rust voor u in Utrechts wallen vond;
Nu gy had vryheit om met ongeslote mond,
Te leeren, en u gansch in Gods dienst te besteeden;
Moest nu dat troostlijk woord; Komt gy getrouwe knecht,
In 's Heeren werk en dienst soo noestig en oprecht,
Ontfang uw arbeidsloon, tot u dit pas geschieden;
Of wordt gy voor 't verderf de wereld nu onthaalt;
Eer dat 't Gods wreekend recht de wereld 't zett' betaalt,
En komt in 't hemels hof al de aarsche sorg te ontvlieden.

Wie zal met zulk een kracht de zonde nu afleeren;
Wie als een ys're wal of vaste kop're muur
Zich teegen 't snood bedrijf aankanten; door het vuur
Van 's Heeren Hemelgeest, om 't zondensnood te weeren.
O waarde Kruisgezant! wat waart gy onvermoeit.
In 's Heeren Wijngaard! hoe hebt gy die niet gesnoeit
Van wilde loten, en van leevenloose ranken;
Wat hebt gy niet gedaan, tot dienst van uwen Heer,
Met tong en pen! om zyn hervormde waarheitsleer
In 't diepst van 't gemoed en van de ziel te planten!

Maar wat bestaa ik hier een Man, van al de wereld
Byna, gehaat, vervolgt, beschimpt en uitgejaagt
Te pryzen: wiens gedrag slechts weinig' heeft behaagt,
Verdiend die, na zyn dood, met lof te zyn bepeereld,
Nu Godt hem onvoorsiens het leeven heeft geknott,
Nu hy hem als een schim, door 's doods onsoenbaar lot
Onse oogen heeft ontrukt; blyft die noch in gedachten;
Is zulk een, die by 't volk voor d' hoogste dwarspaal ging,
Die elk hield of hij slechts zyn eigen waan aanhing.
Noch echter voor wat groots, een dienstknecht Godts nut te achten.

Jaa: want schoon niemant leeft ontslaakt van alle zonden,
Dat elk zyn boesemquaad gewortelt heeft in 't hert;
Noch geen van 't menschdom ooit op d' aard' zoo heilig wert
Dat hy van alle feil geheelijk zy ontbonden:
Scheen echter KOELMAN hier of hy een Engel was:

Dat hy, terwyl hy kloek het zondenquaad genas,
Schier heel gezuiverd waar van alle zielsgebreken:
Staak dan uw oordeel flux en vatt' 't stuk niet verkeert!
Dees waarden Man, van 't kwaad en de ondeugt onverheert!
Kon als een dienaar Gods in 's Hoogstens naam best spreken.

En wat bestaat men dus 's Mans doden uyt te krijten,
'k Wil dat hy was gezett op 't geen Gods Woord bevatt,
Maar immer wryve men hem dit aan, als een klad,
Dat hy der Waarheits-grond kreukte of om ver ging smijten:
Dat hy ook ietwes deed' dat zijn geweeten wraakt;
Bestont hy dan iets 't geen hem onlust heeft gemaakt
't Was om een rein gemoed' in 't binnenst te bewaren:
Zijn oogwit was oprecht om God recht in den geest
Te dienen, met een hert kloekmoedig onbevreest,
Wat menschen ongust dit voor hem ook mogte baren.

KOELMAN heeft dan geleeft in Gods werk, en zijn leeven
Heeft deele wisse roem, dat 't onbesproken waar;
Ten tuige strek daar van zoo groote Christenschaar,
Die hem nooit kenden en hem t'zaam getuig'nis geeven;
Dat hy staag met der daad dat geene heeft betracht,
't Geen hy op elks gemoed steeds drong met zoo veel kracht,
En altijd iev'rig waar om and're voor te lichten.
Dat 's leeren, als niet slechts de tong maar 't voorbeeld leerd!
Nooit wierd men meer van deugd en 't deugden spoor gekeerd,
Dan als de Leiders zelfs versuimden 's deugdensplichten.

Het doen van Gods gebod, en niet het leedig leeren
Op 's Heilands straaten, word van 's Heeren hand bekroont,
De ware deugden kracht van hem uit liefd' beloontt;
De Daders zyn 't alleen die op Gods Berg verkeeren.
Dit, dit heeft deesen Man met aller magt-gezocht,
Die heeft hem veiliglijk ter haven ingebrocht
Van 's Heeren Ryk, zyn goed en eenig ziels verlangen:
Dit schielyk sterven voerd hem als Elias heen,
Hij komt als met een stap den Hemel in te treên,
Daar hy van zynen Heer, en de Eng'len word ontfangen.

Nu spreekt dien Abel noch, na dat hy is gestorven,
In zoo veel schriften, die zyn vlugge hand naliet,
Hij spreekt noch tot elks hert dat op zyn voorbeeld ziet,
En tracht na de eige Kroon, die hy nu heeft verworven
Heer toon uw volk genaa! Zie op het kleen getal
Der vroomen! hoedt uw Kerk voor swaarder ongeval.
En laat u toornevier uw Eerfdeel niet verslinden!
Zendt onder ons uw Geest, dat die ons troost en sterk,
Dat die ons heiligt en ons opbouwt tot uw Kerk,
Zoo zal noch KOELMANS Leer in ons zyn vruchten vinden.

GRAF-SCHRIFT.

Hier leidt de as en 't gebeent, bedekt met weinig aard',
Des Mans, wien 't rein gemoed meer dan al de aard' was waard:
Die in zijn doen gerust al 't aardsche kon verzaken,
Die zich alleen in Godt en 't hemelsch kon vermaken:
Hier rust der zielen hutt, en wacht op 's Heylands stem,
Terwyl de ziel omhoog, in 't Nieuwe Jeruzalem,
Haar stem paard by de rei van duizend eng'lenkooren;
Gelukkig wien dat Godt heeft zulk geluk beschooren!

F. HALMA.

TREUR-DICHT.

Over het droevig, en schadelijk Overlijden van den
Eerwaardigen, Geleerden Godsaligen HEER

JAKOBUS KOELMAN.

IN SIJN LEVEN

Magister, Philisophie Docter, en wettig Leeraar der
Gemeynte van Sluys in Vlaanderen,

In den Heere ontslapen tot Utrecht den 6. Febr. 1695.

Salig sijn de Doode die in den Heere sterven, Ja segt de
Gaest, omdat sy rusten van haeren arbeit, en haere
werken volgen haer nae. Openb. 14. 13.

O Wee! Hoe treft die slach! Met recht ontelbre treuren,
By wien dien Dienaer Godts was van na by gekent,
Of die d' uytnemendheit syns Dienstes was gewent,
Een voordeel datter veel niet kon of mocht gebeuren.

Den vromen was hy lief, en Dierbaer allerwegen.
By yder seer begeert, sijn Dienst haer aengenaam,
Verstaenlick, klaer, en net' tot Stichting seer bequaem.
Vol leven, Geest, en kracht: en wanneer sonder zegen?

Syn leven, en syn Leer geleken nae malkand'ren,
Godt-vruchtig, en oprecht, Eenvoudigh, Stichtelijck,
Verstandigh, trouw, bedaert, sigh felver steets gelijck,
Geen storm, of buy, hoe groot' dee hem syn Cours verand'ren.

Geeu vleyer wast, hy socht geen Menschen te behagen,
Ontsach haar toorn ook niet; en nochtans vriendelijck,
Verlogent wonder veer in eygen ongelyk,
Dat kon hy nedrig, stil, in lijdsaamheyt verdragen.

Maar voor des Heeren saak, en 't intrest van de Kerken,
Daar stont hy als een Rots; liet al het sijne daer
Syn eere, goet, en rust, gemack en watter waar,
Ook d'inge herten lust om openbaar te werken.

En wack're Wachter wast, die veler Zielen sochte,
In onvermoeyde vlyt, door leeren, en Gebeen,
Een yder vond zyn deel, soo wiert' et woort gesneen,
En 't tstichten door geschrift was meerder als men dochte.

Een wagen Israels, een Vader, Leeraer, Herder,
Een Bidder voor het Lant, een Pilaar voor de Kerk,
Die voor de waerheyt, stont en uytquam voor dat werck,
En in sijns Heeren Dienst al verder ginck en verder:

En soo noch Jaren lanck de Kerck had mogen stichten,
Voor 't wagelende landt voorts in de bresse staen,
Verhind'ren dat de Heer niet verder wech mocht gaen,
En met sijn leven ook noch lang had mogen lichten.

Die haelt de Heere weg; Soo schielyk weinigh uren
Gesont en doot: Als of Elias wagen daar
Te post uyt 's Heeren dienst hem t' huys quam halen maer,
Geen lange sieckt of pijn behoeft hy te besuren.

Sijn kracht was niet vergaen, 't verstant was niet versleten,
Geen lighaems ongeval, geen swackheyt, of gevaer
Of hoogen ouderdom, hem noch tot hinder waer,
Oock geen vergetenheyt van 't nuttige te weten.

Dus is hy heengegaan: hy heeft in sijne dagen,
Des Heeren raad gedient. Syn werk is afgedaen,
Sal nu 't genaden Loon nae werken weer ontfaen,
Een onverwelckte Kroon der Heerlickheyt nu dragen.

Syn lighaem rust nu stil in sijn Slaepsteed in vreden,
Die in oprechtigheyt alhier gewandelt heeft.
Syn Ziel is by den Heer, en daar voor eeuwig leeft,
Tot roem van Godes Lof, soo daar de Saalg'en deeden.

Hoe heerlijk blinkt hy nu. Gelyk een held're Sonne,
die veele heeft geleert de rechte wegen gaan,
En by uytnementheyt heeft nae syn Leer gedaen,
Soo Wet'lijk heeft gestreen, soo schielijck overwonne,

Dus is dat licht geblust, dat jaren heeft gescheenen:
Die Perel aan de kroon van Jesu Rijck, en Eer.
Dien Engel, Godtt gesant. die siet men nu niet meer,
't Wort duister! ach helaas? men gae hem seer bewenen.

Nu sal hem niemant meer in 's Heeren werck verhind'ren,
Om heeten heenengaen, daer t' Evangeliums stem
In soo'n beminlijkheidt, en klaerheyt quam door hem,
Nu sal geen tegenstant sijn stichters werck verminderen.

t' Ondankbre Nederlandt was die man Gods niet waerdig,
Die haer uytvaeghsel was, om dat hy nae sijn licht,
Dat doch uytnemend' was, dan naeliet het verricht
Van Sleurdienst; daer hy doch voor beter werck bleef vaerdigh.

Sijn kostelijck talent voor Predik-dienst gegeven,
  Most als begraven sijn, nu meer als twintig jaer,
  Als offet voor dien dienst der Kerck onwaerdigh waer:
In dit sijn groote kruys is heen gegaen syn leven.

Sijn Heere haelt hem t'huys, 't is lang genoegh verdragen
  Gesien, gewacht, hoe langh, hoe hoogh, hoever t' sou gaen,
  Nu isser voor 't herstel geen tijt meer: dat s' gedaen,
Maer dese sware schult is bitter te beklagen.

Die leit op Lant, en Kerck, elck voor sich selve weete,
  Wie deed of niet en hielp in 't leet hem aengedaen,
  Waer door sijn predickdienst alsoo most stille staen,
Doch onse Goede Heer 't vergeve, en 't vergete.

Had hy in 't openbaer noch vrylick mogen Preken,
  Wanneer voor sijn verschil geen schrupel quam te pas
  Of als die in die plaets geen vaste Leeraer was,
Wiens hulp men dan begeert 't waer noch wat voor te spreken.

Hoewel hy evenwel by alle watren zayde,
  En ginck van Stad tot Stad, deed Oeffening voor en nae,
  Wie hem dan maar versocht, daer was hy teer, en drae,
Het was syn spyse doch, meest als hy vruchten mayde.

Wat heeft sijn tegen-gaen wel kind'ren Godts doen suchten?
  t' Sy dan om sijn verdriet, of t' missen van t' gewin
  Voor haer als dan beoogt, daar was een zegen in.
Seer smaeklyk, en gesont vol troost, vol dierbre vruchten.

Nu is sijn loop geeynd', syn strijt is uytgestreden,
  Sijn post (soo wonder swaer,) ten eynde toe bewaert
  Sal nu in eeuwigheydt Verwinnaer syn verklaert,
En sitten op syn Throon met wien hy heeft geleden.

t' Geluste niemant ooyt Godts dienaers te beswaeren,
  Met Kruys, of met verdriet, om t' werck voor Godt gedaen
  De Heere sou 't doch sien als waer t' hem tegen gaen
En hier, of in dien dagh haer onschult openbaren.

Maer sou dat dierb're Licht, die trouwe knecht des Heeren,
Die een uyt duysent was en soo veel heeft geleen,
En soo gearbeyt heeft, wie sach'er nog so een?
Soo sterven: of men voorts niet meer van hem kon leren?

Neen doch: sijn goede naem, en stichtelycke schrijven
Sy waerdig nae zyn doot: zoo spreekt dan nog zyn geest.
By syn God-vruchtigheyt, voor die dan hoort en leest,
Soo kan hy eeuwen lanck nog altyt Leeraer blyven.

Soo gaen de Steunsels heen: En hy, en and're Ligten
Korts in den Heer gerust de Kerke isse quyt
Hoe sijn de Helden soo gevallen in de Stryt!
Daer haer getrouwe dienst noch lang had mogen stichten.

Nu onsen Heere leeft, by wien des Geestes meer-waar,
Behaegtet hem hy kan twee delen geven weer
Aen die noch ov'righ sijn voor sijnen dienst en eer,
En d'Opper herder blyft, waar is als hy een Leeraar.

Dese sijn 't die uyt groote verdruckinge komen, ende sy hebben haare lange klederen gewassen, en hebben haare lange klederen wit gemaeckt in het bloet des Lams, daarom syn sy voor den Throon Gods, en dienen hem nacht, en dagh, in synen Tempel, en die op den Throon sit sal haer overschaduwen, en Godt sal alle traenen van haers oogen afwissen. Openb: 7. v. 14.

Let op de vromen, en siet op de oprechten, want het eynde van die Man sal vrede syn. Psal. 37. v. 37.

GRAF-SCHRIFT.

Vraagt ymant, wie hier onder leijt;
Met een woort is het u geseijd,
't Is KOELMAN; die niet koel of traag,
Maar wakker. ernstig, vierig graeg,
Sijn werck op Aerden heeft gedaen.
En soo ten Hemel is gegaen.

S. N.

KLAEGH-GEDICHTE.

Over de Haestige en onverwachte doot van den Eerwaerden Godsaligen en Hooggeleerden Heer

JACOBUS KOELMAN,

In sijn leven getrouw Leeraer, J. C. in sijn Gemeynte te Sluys in Vlaenderen.

Gerust in den Heere den 6 Febr. 1695 tot Utrecht.

I.

Wat siet myn oog een droef geween!
Want Zions hart dat schijnt te breeken
O naer gehuyl, en luyt gesteen!
Haer traanen vloeyt als beeken.

II.

Sy heeft haar oogh en handt om hoog!
Sy siet als ofse waar versteeken.
En als of haer heer en vorst vertoogh,
In liefd' haer toe te spreeken.

III.

Haer herte is benauwt door prangh,
Want rust, en lust, en glans geweeken,
O Jesu wegh! dat is te bangh!
Donck're wolck komt aanbreeken!

IV.

O Zioniten hoort gy 't niet!
Soo blijckt gy syt noch niet geneesen
En lecht noch onder swaer verdriet,
En plagen die te vreesen!

V.

Want waarder oyt een treurens tyt,
Waer in de ziel en lijf moest quynen,
Waer in me rust en vreugde myt
Der sonden bron verdwynen!

VI.

Soo leven nu in dockre eeuw,
Der sondengroey ten top als bergen,

Ten hemelwaarts met naar geschreeuw,
De groote Godt te tergen!

VII.

Wy leven in een naer besteck,
Daar Zion heygt en schynt te sijgen;
Door levenskracht, en geests gebreck
En haar beminnaars swijgen!

VIII.

Wij leven daer wy wachten gaen,
Of Jesus quam syn luyster toonen,
En Zion kleed' syn schoonheyt aen;
En met sijn glans haer kroonen:

IX.

Maer helaes! Zion haest beswijck:
Want 't schijnt hy wil noch verder wyken,
Die u af wies u vuyl slijck,
Wie sult gy dan gelijken?

X.

Tot noch toe hadt gy schaars sijn geest,
Soo dat het scheen als sout gy sterven,
Ja uwe leden scheen meest,
Sijn levens sat te dervn.

XI.

Gy wiert seer swack en uyt geteert,
Men zagh u schoonheyt seer vervallen!
U herte was het dat u deert,
Door wellust overvallen.

XII

Uw' brandend' lichten uytgedooft,
Uw' trouwe Herders afgesneeden,
Van uw' glans, en eer berooft,
Van vreugt, en troost vertreeden.

XIII.

En moestet dan ons hert niet breeken,
En beeken uyt ons ooge vlieten,
Om dat ons glory is geweeken?
O mocht het God verdrieten!

XIV.

Maar Zion is een botte duyf,
Sy siet Gods hand niet noch sijn slagen
Haar vruchten sijn maar wrange druyf:
Daar komt noch harder plaagen!

XV.

Geen slagen die de tacken snoeyt,
Maar dat de stam en wortel beeven!
Om dat de reegen die besproeyt
Aen haer geen vrucht doet geven.

XVI.

Des oogstes Heer heeft langh gewacht
Of doch sijn wijngaart vrucht soud dragen
En sondt sijn knechten soo hy placht,
Om 't levens woordt na vraagen.

XVII.

De stemme Gods sijn seegen waar,
Godes taale waar, genaade leer;
Door sijn knechten gesprooken klaar.
O dat sondaars haar bekeer!

XVIII.

Dus heeft Jehova al gedaan,
Wat Zion soud' ten goede strecken,
Maar O boos geslacht! onberaan!
Siet nu komt 't duyster trecken:

XIX.

O hoor nu eens dit naar geroep,
Als Jezus sprack, ô dwaas geslachte,
Nu haal ick t'huys mijn beste troep,
Die was getrouw, en myn wachte.

XX.

Dat dierbaar vat, en helder licht
Een man die was een Gods geleerde
Wien hert en mondt van Godt gericht,
Een man wiens naam in weerde.

XXI.

Een Man een uytverkooren vat.
Een man een segen in de lande,
Van God gesonden tot een schat.
Een seegen in sijn hand.

XXII.

Het Sluysche volck was 't acker werck,
Daar d'opper scharen Hem planten,
Met segen in sijn Ziel en Kerck,
Tot schrick van booze quanten.

XXIII.

Syn lust tot groey van Jesu ryck.
Syn wackerheyt in uyt te roeyen,
Al wat was sleur en trant gelyck,
Opdat Zions berg bloeyen;

XXIV.

Verwekte hem veel twist en strydt,
Het helsch gedrog van alle zyden,
Riepen uyt haast u maekt hem quyt,
Om dat zyn tonh niet snyden!

XXV.

Dus wiert dees man door macht berooft,
Hoogh gewelt hem Sluys deed laaten!
Om dat syn ziel aan God verlooft,
Des menschen vond moest haaten.

XXVI.

Maar God die in den hemel woont;
Die wist syn knecht zeer wel gebruyken
In spijdt van boosen die het hoort,
Deed in syn hert syn vree ontluyken.

XXVII.

En gaf hem vreugt, en dobbel geest,
Soo dat syn mondt geduerigh preekte,
De hemelsch leer seer onbevreest,
Waar door hy kind'ren queekte.

XXVIII.

Syn mondt was vol genaade leer,
Sijn handt en penne om te stichten,
Dit was sijn lust en grootst begeer,
Zielen ten hemel lichten.

XXIX.

God gaf hem licht, dat hy veel sagh,
Dat weynigh Leeraars wel beschouwen!
En daarom hij te bidden plagh,
Dat Godes Geest haar bouwen.

XXX.

Hy was niet luy in syn talent,
Te allen tyt wel aan te leggen,
Gelijck noch sprack hij naa op 't ent,
't Is geseyt dat koude seggen.

XXXI.

Ick kom te kort, en myn bevat,
Veel min dat myn penne soude melden.
Hoe God hem gaf verborge schat,
Die steeds ten hemel snelden.

XXXII.

Zions verlies is al te groot,
O Weent nu uyt, Want nu te missen!
En gij O Utrecht weer een stoot!
Met traanen niet uyt wissen.

XXXIII.

O KOELMAN is die man, helaas!
Een bidder voor Godes huys en Kerk
Pleyter voor haar vree, is een aes,
Der worm onder dese serk!

XXXIV.

KOELMAN wiert hij genaamt, maar weet
Dat hij van liefd' en yver brande,
Van Jesu lof, en waarheyt heet,
Dat al syn kracht in spande.

XXXV.

Hij wier door yver opgeweckt,
Al syn gebedt, gespreck, en leven,
Vertoond een lust naa God gereckt
Om tot syn lof te leven.

XXXVI.

Gy saagt een beelt van Christi leer,
Getrouw te syn versmaatheyt baaren
Verban'te syn bewaart noch teer,
Op Gods waagen heen te vaaren.

XXXVII.

Komt al nu gy die Jesum mint,
O laat uw herten opgaan mercken
Gij siet Gods liefde tot syn vrint
De trouwe aan syn Kercke.

XXXVIII.

Want KOELMAN was ten doelman van.
Wat Satan werelt en suppoosten,
Uyt nyt en spijt uyt vaaren kan,
Maar oock niet d'alderboosten,

XXXIX.

Syn lust en liefd' aan God verbrak,
Maar deed syn hert te meer ontwaaken
En oock syn mont te meerder sprack.
Jesu lof te meer doen blaaken.

XL.

Tot dat syn Heer en Vader quam,
En sprack, myn Soon, kom op nae booven,
Klim op nu door mijn liefde vlam,
Ick sal u kroonen, looven.

LXI.

Besiet nu 't eynde van die man
Beschouwt zyn ziel, besiet zyn leeden,
Wat isser dat me vinden kan
d'Ziel die jeugt, 't lichaam vreeden!

XLII.

Nu heeft hy 't eynde des geloofs,
Geniet nu Jesum in syn klaarheit,
Smaakt de vruchten, zynes hoofs,
Het eynde van de waarheyt!

XLIII.

Oock wacht op 't eynde van de tyd,
En dat 't besluyt van God sal baaren,
En Christi leeden sijn bevryt,
Als eene bruyt sal gaaren.

XLIV.

Nu dan Vrienden laat ons leven.
Naa sijne leer gesonde reeden,
Soo zal Jesus ook ons geven,
't Groote eynd' van ons beeden.

ARNOLDUS VAN AKEN.

In magnis voluisse sat est.

LYK-DIGT.

Op 't Zaalig afsterven van den zeer Eerwaardige, Vroome en Wel in Godgeleerde.

D°. JAKOBUS KOELMAN.

Schielyk in den Heere ontslaapen den 6. van Sprokkelmaand, O. st. 1695.

Hoe KOELMAN dood! dien ieverigen Leeraar,
Die zoo gezond in Godes heil'ge Leer waar,
Uit zijnen Dienst, en bezighe'en gerukt:
Daar niemand, nog hy zelf misschien, op giste;
Een Dienaar Godts, die voor de zaaken twiste,
Zyns Meesters door de Weereld onderdrukt.

Daar leit den Man, uyt zyne beezigheeden
Geslingert, die hy met veel moei'lijkheeden.
Heeft deurgestaan, en zoo veel tegenspoed;
Die de eenen op den ander hem bekroopen;
Of quaamen met geweld hem tegenloopen:
Doch daarom hy verloor geen lust, nog mocd.

Maar als een braave, en dapp're Godtsgeleerde,
Hy 't Heylig Woord het Volk zielraakend leerde:
Waar hy zich vand, zyn iever bleek all'zins;
Hy sloeg zig neer, en midden in zyn naarheidt,
Greep hy het Boek van Godts ontfeilbre Waarheid,
Die uit zijn mond, en pen vloeid hier en gins.

Zyn toeleg was de Li'en alom te stichten,
En van Gods zaak rechtzinnig te onderrichten.
Hen wijzend' hoe men recht ten Hemel gaat;
En hoe men moet zich in 't Geloove sterkken,
Zijn zaaligheit welleevende uit te werken,
Naar 't voorbeeld van Godts wijse Leer, en Raad.

Kloekmoedig greep hy aan al de Atheisten,
Ontdekkende hun snoo verborge listen,
En al den Droom der Waarheids schenders; hoe
Sloot hy de mond met vaste bond'ge reeden,
Der Ketters, die de heil'ge blâân vertreeden,
Hem treffende schier tot bezwykens toe.

't Bewijs daar van verneemt men in zijn boeken
Zoo veelderhand, die heeft men na te zoeken,
Om te onderstaan wat Geest dien KOELMAN dreef
Hoe stichtelijk, geleerd'lijk, wijs en deftig,
Bescheidentlijk; niet vinnig, spijtig, heftig,
Gedroeg hy zich, 't zy dat hy sprak, of schreef.

De Godtvrucht bleek byzonder, en den yver,
Van dien zoo flukze, en onvermeide schryver;

Dan als hij met wat Vroome stille zat;
Die nu en dan op afgezonderde uuren,
Zich lieten door zyn schrand're tong bestuuren,
Terwijl in 't oor hem klonk zyn wysheits Schat.

Maar, ach, die mond is schielijk toegeslooten,
De tong verstijft, waar langs zyn reed'nen vlooten,
Als honigzeem zoetgeurig, en vol Geest,
Ja Hemelkracht, die hert en oore raakten.
En die de ziel als zoete Manna smaakten.
Dien Man is wech, helaas! hy is geweest.

Doch zyne ziel, van 't Lichaam afgescheiden,
Door ziekte, en dood, wierd onder het geleiden
Der Eng'en-Schaar, ten Heemel opgehaalt;
Alwaar hy vry van arbeid, moeyte en quelling,
Zich vind geheel in ander een herstelling;
Waar hy by Godt voor eeuwig zeegepraalt.

Zyn laatste woord *zeer Wel* was op het vraagen,
Van vrienden, die hem in de smerten zaagen
Van een Colyk, zyn bloed bestollen deê,
Hoe is 't met u mijn Vriend? op deeze woorden,
Hij met een bly gelaat, *zeerwel*, antwoorden,
Maar nu is 't WEL; hij leeft in de eeuw'ge VRE'E.

Dien KOELMAN (doch noit Koelman in zyn leeven;
Maar vol van vuur in zyn standvastig streeven)
Heeft zyne taek, van Godt hem opgeleit.
Gants afgedaen. Nu gaet hy adem haalen,
Na veel gewoels in 's Heemels Glorie-zaelen.
Daer hem verzwolg de onend'ge zaaligheid.

Zyn Naem, zyn Roem, zyn Werken, Oeff'nen, Schrijven,
Die zullen by ons in geheug'nis blyven;
Hoe zeer de Nijt daer tegen zy verhit,
Met al den hoop haers broedzels, en gedrochten,
Die KOELMAN in de keel te bijten zochten;
Maar knersten op hem vruchtloos het gebit.

GRAF-SCHRIFT.

Sta, wandelaar, en leest, zoo 't u gelust te weeten,
Wie onder de Aklige aarde alhier gezonken leit:
Een die door noeste vlijt zich selven heeft versleeten,
In Lett'ren onderzoek met kloek en wijs beleid.
Een groote WYSGEER, en ervaren GODSGELEERDE,
Die wel met Menschen hier; maar meest met Godt verkeerde,

A. GODAERT.

SIONS TREUR GESANGH.

Opgeheven ter occasie van den Schielijken uitgaen (of doodt van den Eerwaardigen, Godtsaligen en Hooggeleerden HEER

JACOBUS KOELMAN,

in sijn leven getrouw Dienaer Christi in syn Gemeynte tot Sluys in Vlaenderen.

Overleden in Utrecht den 6 Febr. 1695. In het Drie-en-sestigste jaar sijnes Ouderdoms.

Ay my! wat droever MAAR ick hoor een NAAR geluyt,
Het aangesigt verbleekt, de silte traanen hangen,
  (Als waer een gansche beek gestortet) op de wangen
  Van Sions dierb're volck, des Konincks waerde Bruyde
  Met re'en gaat sy gebukt: want 't vonnis is geveld
Gaat henen slaadt dien knoop, soo dat de posten beeve,
De bode strax gereed, en sonder wederstreve,
  Komt vellen eenen MAN uyt duysend, ja een held.
  Een Vorst van 't Heyligdom, een worstelaar met God,
Wiens boesem was vervult met sugt tot Christi leeden,
Door tranen, en gebe'en, heeft hy voor haer gestreeden
  Dien Man nu weg! ist waer, ach naar, en bitter lodt.
  Most het juyst KOELMAN zyn, waer op de dood syn schigt
En pylen schoot, moest hy op hem, op hem juist micken,
Dat maekt al dit geween, dit doet zo menig snicken,

Uytberstend in dees klacht Gaet onder sulcken ligt,
Een flonckerster, een Son aen Sions hemel-trans,
By al de rest van hare schoone hemel-sterren.
't Betraende ooge siet hem naa, doch als van verren.
Hy duykt helaas! 't is waer, maer rijst in meerder glans.
Een Man en Pineas, vervult met God'lijk vier.
Die door 't gebruyk der tugt Godts wraaksweert sogt te keeren,
Den ongoodist, en 't swijn, van s' Heeren dis te weeren.
Wiens bidden was geen trandt, maar van veel hooger swier,
Dien and'ren Samuel, dien Siender in Gods Kerck,
Die s' geestes stem in woort, en hart, socht meer te kennen,
En al sijn doen was steeds aen sijnen Godt te wennen,
't Was of anders niet en waer, als enckel werck.
Hoe wacker, onvermoeyt, in sijnen loop en koers
Kloek-moedig, onverset, Wie dorst hem 't deynse vergen,
Schoon dat de helsche magt met dreygen hem ginck tergen,
En dat het boose oog, keek nijdig, en jaloers.
Men riep, weg met die Man, hy stelt het al in roer.
Den Herder men verjaegt, de Sluysche Kerk mogt sugten:
En doet hem (als Elias) van daar, dan elders vlugten.
Maer nu, als in een storm, met hem ten hemel voer.
Daer was het eynd nog niet van 't god'lijk wys besluyt.
d'Omswervende duyf, geslingerd door de stormwinden,
Mogt maar voor weynig tijts in Utrecht ruste vinden
Voor 't hol van haren voet, vliegt ter arke uyt.
d'Olijf-tak, van het wonder zalig vree-verbondt,
Quam dese hemel-duyf soo vriend'lijk presenteeren
Om d'Euangeli coers op 't netst aen ons te leeren.
Gaat sulcken vrient nu heen, Sluyt soo de gulde mondt.
't Is of Godt spreeckt, myn knecht is langenoeg verdruckt.
Ick neem hem weg, voor snoder list, en strenger banden
Dat hy niet val ten prooy, in sijne vyants handen,
Al. berst den Draak van spijt, het is hem dog misluckt.
't Is wel, ô hemel Heer, 'k misgun hem niet de kroon
Maar kan u arme volck, wel anders doen dan klaagen?
Is haer verlies niet groot, door sulcke scherpen slaegen
Het vreest een naer gevolg, ten waer haer borch, u Soon;

Dien Hoogepriester, met syn wieroock-vat, hem steld
Als in de scheur, en bres, ja tusschen sooveel dooden
(als reets en groot getal) van kinderen, en booden
Op dat u slaende hand, niet meer ter nederveld.
Dat doch Eliaas geest, op al u knechten rust,
Die in oprechtigheyt hem soeken na te Streeven
Dat meerder luyster blyk in haren dienst en leeven,
En 't kleynder vuur in haar, nooyt wert van ons geblust.
Kom lieve Jesu? sie op uwe droeve Bruydt
Ey kom, en wilt haer diepe wonde haast geneesen,
So krijgt het treur gelaad van Sion blijder weesen,
Men hoort een vrolyck lied, in plaets van 't naar geluydt.

Genes. 49 : 23 24. De schutters hebben hem wel bitterheyt aangedaen, ende beschooten, ende gehaat. Maer sijn booge is in stijvigheyt gebleven, ende armen sijner handen sijn gesterckt geworden door de handen des magtigen Jacobs, daer van is hy een harder, een steen Israels.

GRAFSCHRIFT.

JA KOELMAN selfs, en kon 't gewelt des grafs niet mijden
ALs wan'n dat vaale Peert, gewapent, in quam Rijden
COrt was de laatste Storm, Daars 't eynt nu van sijn strijden
OM Christi Chroon, en Rijk, soo plagt hy veel te lijden,
BAnnissement, en Laster, droeg hy kloek en blijde,
VOor yder ziel, wist hy het hemels-brood te snijde,
SYn selfs gelijk, (waar gy hem saagt) aen alle zijde,

KLoeckzinnig nam hy waar, de rechte plaats, en tijde
OP dat hy 't schaapen-trok verstandelijk sou weyde,
EEn Man, die 't suyver graan, wist van het kaf te scheyde
LIet noeyt' een saak (te recht van Hem bevat) ontglijden
MAar stont gelijk een Rots, de hel moogt hem benijden,
AL 't vuyle schuym, sogt hy van Christi Kerck te vryden
NU neemt hy soete Rust, na al sijn arrebeyden.

Anagramma of Letterkeer.

JACOBUS KOELMAN,

Wort spreekende ingevoert,

SO CLIM 'K NAA BOVE.

Sions bedroefde volck
Wel eer waer ick u tolck,
Tot nu toe, u gesonden,
Myn Heer heeft my bevonden
Wel swack, nochtans oprecht,
Als sijn getrouwe knecht,
Ick heb den loop geloope,
De Strijt voleynt, op hoope
Van eens de glory kroon,
't Ontfangen tot een loon.
SO CLIM IK dan NAA BOVE
Om 't eynd van myn gelove
De volle Zaligheyt
Van Jesus my bereyt.
Daer wert dat heerlyk weezen
Eerst recht van my gepreesen.
't Onmiddelijk gesigt,
Van 't driemael heylig ligt,
Geniet men door sijn straalen,
Die op de siele daelen.
Daer doet men anders niet,
Als heffen 't Eng'len liedt,
Mijn ziel kon hier niet rusten,
Sy moet voldoen haar lusten,
Om met die Reyen daar
Te spannen eenen snaar,
In Godt volmaeckt te love
Daerom CLIM IK NAA BOVE.
Ey blijft dan niet staan kyken,
By 't graf, der dooden lijken,

Daar siet gij maar de schim
Met my NAA BOVE CLIM.
Waerom dit lange treuren,
Dat droevig herte scheuren,
Al mist gy 't aertse vadt
Gy houdt de beste schadt,
U Jesus uw beminde,
Bleeft altyd by syn vrinde.
Kom geeft u siel eens lugt,
En laetse sugt op sugt
Gaen menge met geloove,
Gy sijt niet verr' van BOVE.
Weckt maar de liefde op,
't Verlangen set in top,
En laat in 't Mediteeren
U Ziel met God verkeeren.
En wast u vuyl gemoedt
In Christi offer bloedt,
De tyt wort haast verschove
SO CLIMT gy ook NAA BOVE.

W. v. B.

LYCK-DICHT.

Op 't zalig afsterven van den Hooggeleerden HEER,

D°. JACOBUS KOELMAN,

In sijn leven Bedienaer des Goddelijken Woords, tot Sluis, in Vlaanderen.

Daar leid JACOBUS nu, de Vader van veel Kind'ren,
Die errenstige held, die suchter voor Gods Kerk,
Die Eiveraar voor 't Ryk van Jesus, om te hind'ren
De breuk aan Zion: het opbouwen was zijn werk.
Met hert en ziel en al zijn kracht gaf hy geluid,

Riep, en hiel nimmer in, wanneer hy diep beschouwde,
De val van Zions Volk; maar sprak zyn hert recht uit:
Keert weer, Afvalligen! keer! laat u doch behouden,
Door Jesus grooten Held, en zulken trouwverbond.
Dus hield hy daaglijks voor de rijkdom der genade,
En toonde met een aan, de schadelijke grond,
Die zommige niet zien, en sloeg die ook al gaade,
En zocht de valsche rust te bannen uit het hert
Van 't Nederlandsche Volk; ja, ook van alle Volken,
Door schryven, spreeken, door 't gebed. Ja, 't was hem smert
Als hy niet zach een ernst die heen drong door de wolken.
JACOBUS was syn naam, men zetten hem voet,
En stiet hem uit zyn dienst, ja uit de heele Landen.
Maar nu, dit is gedaan, God heeft die grootze moed
Nu ook al weer belet; en heeft hem by de handen
Getrokken uyt zyn smert; ja, door de dood nu heen.
Doch 't was hem evenveel als hy maar Jesus leerde;
Was het dan niet voor groot, ten minsten 't was voor kleen.
Dit was Alleen zyn wit, dat Jesus Rijk vermeerde;
O kostelyk oogmerk! dit was de grond der zaaken.
Het einde van God zelfs, toen hy de Waereld schiep,
Was maar alleen een Kerk daar in te willen maaken,
Daar hy verheerlykt wierd, toen hy het alles riep.
Die worstelde met God, en geest'lijkerwys
Hem overmocht, de Kroon (de Satan, en sijn leden.
JACOBUS was zyn naam, en Jakob scheen hy heeden
Ten trots) nu weg draagt in het hemelsch Paradijs.
Hoe streed hy meenigmaal, aan 't Hof des hemels Zaal,
Voor Zion met gebeen, dit kon zijn Ziel meest kwellen;
Ja, kleefde zo vast aan, dat God doch altemaal,
Het geen gebrooken was, genadig wou herstellen.
Ja, als men 't eens herdenke; zijn ernst in alle zaaken,
Als 't opvoen van de jeugd in Gods verborgen kracht,
En de Ouden, om haar steeds aandachtig, te vermaaken
In zuiv're waarheid, op dat uit haar wierd gebragt
't Fenijn van eigen wil, en rust op iets 't welk God
Bragt uit haar oogen, ja zomtijds geheel het herte,

Herdenkt dit eens, met my, het leid alleen maar tot
Een meerdering van vreugd, en mindering van smerte.
Weest dan ten hoogst'verblijd, gy, die zyn welstand sochte,
En danke God nu, dat hy hem uit deez' groote nood
Gebragt heeft, en van al zyn zwaarigheid verloste,
Ver boven 't aards gewoel, voor eeuwig in zyn schoot.

N. N.

Overleden tot Utrecht, den 6 February, 1695.

ROU-DICHT.

Over de schielijke en onverwachte Dood van den Eerwaarden, Godzaligen en Welgeleerden Heer,

JACOBUS KOELMAN.

In sijn leven getrouw Leeraer, J. C. in sijn gemeynte te Sluys in Vlaenderen.

Gerust in den Heere den 6 Febr. 1695. tot Utrecht.

O Dag! o droeven dagh!
Veel vroome doet gy klagen,
Door soo eengrooten slagh,
Die sy hier moeten dragen.
Haer Leeraer door de dood
Is t'leven ingegaen
Dees dierbaeren kleynood,
Heeft God nu wech gedaen.
Wat is dit scheyden teer
Van sulcken waerden Broeder,
Ja, Wat seg ick noch meer
Soo trouwen zielen hoeder,
Een Man van grooten naam!
Niet minder in der daet,
Van Godt gemaeckt bequaem,

Tot sijn verheven staet.
Gelijk Hy leerden hier,
Al soo was oock sijn leven,
Vol van dat hemels vyer,
Door s' Heeren Geest gedreeven,
Begaeft met groot verstant.
Maer nedrig en gemeen,
Om reysde Stadt en Lant
Tot vreucht van yder Een.
Dit licht heeft wonder klaer,
In Jesus Kerck gescheenen,
Maer nu is het voorwaer,
Uyt ons gesicht verdweenen,
Ging als een herder voor,
Sijn Schapen leyd' hy soet
Al op het rechte spoor.
Door spoet en tegen-spoet.
Dien kloecken Kampioen,
Droeg 't zwaert hier aen de syden,
En wist met groot fatsoen
't Woort van sijn Godt te snijden,
Den vroomen; oock den schalck
In desen tijd geleeft,
Noyt met geen loosen kalck
Haer ziel geplaestert heeft.
O! dierbaer Instrument!
Die door des Heeren segen,
Maeckte den mensch' bekent,
Hoedanig zijn, sijn wegen.
Den boosen huychgelaer
En loosen Huypocryt.
Ontdeckte hy seer klaer
Oock met een scherperwyt.
Maar soght op goeden gront.
Oock zielen te gaen bouwen
Door het genaa' verbont,
't Geloof en vast vertrouwen.

Met waer' oprechte boet,
En na dien selfden aert,
Soo als ons Godt voor goet
In Christo openbaert.
Gods Woort was sijn bewijs,
Om Zions volck te leeren,
Voorzichtig ende wijs.
Al in den wech des Heeren.
Daer, wiert een ziel gesondt,
En van haer quaed genas.
De ander seer doorwont,
Schier op het selfde pas.
Dees Lampe Isarel,
Leefde seer op getogen.
Door een onwer snel,
Is van hier wech gevlogen.
Na dat hy had den raedt
Voor God getrou gedient.
Verlaet ons, ende gaet
By Jesus sijnen vrient.
Dit schoon en dierbaer pant,
Wie kan hem recht waerdeeren?
't Verlies voor Kerck en Landt,
Om dat te deefendeeren?
Als Mosis, door 't gebedt,
Kon in de bresse staen.
Ja, heeft Godt als belet.
Sijn volck hier te verslaen!
Terwijl die middag Son,
Gereet was om te daelen,
Kon onze Gideon,
Sijn verlies niet wederhaelen.
Komt weent o Zionyt,
Betreurt hier desen helt,
Want hy tot deser tijd,
Legt in het stof gevelt,
En gy zyn kinders soet,

Bedenckt dit noch wat nader,
  Hoe gy sat aen sijn voet,
En leerd u als een Vader,
  En siet hier niet meer om,
Maer volgdt het selfde padt,
  Al na Gods Heyligdom,
Dat is die vaste Stadt.
  Maer laet ik verder gaen,
En syn geluck beschouwen,
  Dat hy nu heeft ontfaen,
Voor al dees druck en rouwen,
  Hier was hy maer een worm,
Veracht, verfolgt bespodt,
  Door winden ende storm,
Quam nader tot zijn Godt.
  Wat droeg hy smaet en hoon,
Meest van zyn eygen broeders.
  Ja stelden hem ten toon,
Niet met de schapen hoeders.
  Maer als een vreemden man,
Verjaacht door Berg en Dal
  Die weerdig was den ban,
Most flugten over al
  Myn ziel blyft toch niet staen.
Wat kont gy hier van seggén,
  Die sulcks hier heeft gedaen,
Magt 't op sijn herte leggen.
  Godt wil dit haer doen sien,
Eer dat het is te laet,
  Den toorn Gods doen vlien,
En komen tot genaet,
  Hoe bleef dien lieveling,
Niet in sijn kruys verslagen!
  O! neen met liefd ontfing,
En kon het vrolick dragen.
  Hij wist wel dat de tught,
Den wech des levns was,

Terwijl de ziele sught,
Sy van haer quael genas.
Nu is die staet verkeert,
Geen quaet kan hem nu deeren,
Hij wert van God ge-eert,
En sal oock truiompheeren,
Op Jesus witten Troon,
Tot in der Eeuwigheyt,
Genieten daar de Kroon,
Van sijnen saligheyt.
Wie is daer toe bequaem,
Om die vreught te beseffen,
Geen pen noch handen 't saem,
Die immer konnen treffen:
Want Gods volmaeckte beelt,
Beschouwt hy metter daet,
Dat gants sijn ziele steelt,
En daer in blijft versaet.
Gy s' Heeren volck wel meest,
Beklaeght nu Zions wegen,
Om dat Jehovas Geest,
Gaet wech met sijnen Zegen,
Terwijl men hier noch meer
Van sulckes lichten mist,
't Is seecker God de Heer,
Met ons in gramschap twist.
O sondig Nederlant,
Gods goetheit soo te tergen
Sijn toorn steeckt gy in brant,
Waer sult gy u verbergen.
Bekeert u van het quaedt,
Scheurt 't hert maar niet het kleet,
Verlaat dien ouden staat,
En draegt daer over leet.
En voeght u dan geheel,
Hier by de hemelingen.
Kiest Jesus tot uw deel.

Soo sult gy met haer singen.
Het Haleluja schoon,
Dat is het nieuwe liedt,
Gednerig voor den troon,
Alwaer gij Godt geniet.

J. V. H.

LYKZANG

Over de dood der vroome en Geleerde HEER

D^o^ JAKOBUS KOELMAN,

In sijn leven getrouw Bedienaer des Godlijken Woords in de Gemeinte J. Christi tot Sluis, in Vlaanderen

Overleden den 6. van Sprokkelm. 1695. binnen Utregt.

De Gedagtenisse der Regtveerdige zal tot segeninge Sijn: maer den naam der Godlozen zal verrotten. Prov. tot 7.

Een Treurzang klinkt alom op droeve toon
Door 't Neerland, om der Koninginnen kroon,
En 't groot verlies der groote BRITZE Throon,
Elk neemd er deel aan.
Niet sonder reen spand yder sijne snaar,
En galmd haar Lof: myn herte paard met haar
En zugt, verdoofd; die stof is my te zwaar,
Daar is te veel aan.

Die 't een verlies voor 't Volk, voor Kerk en Staat,
Daar al 't geluit maar swakke toonen slaat:
Die smerte klinkt verr' boven toon en maat;
Ze is niet te treffen.
Een nieuw verlies, van minder aanbelang
In zijn gevolg, pord my, dit treurigge zang

Te zingen; Wie! wie helpt; het valt my bang
Om aan te heffen.
Die KOELMAN, die het koele hert ontsloot.
Wel eer, en in 't verhitte balzem goot
Tot koeling; legt door de alverslinb're dood
Ter neêr geslagen:
Die, door zyn dienst, aan velen 't leven gaf:
Legt, in die plicht, op huiden 't leven af:
En werd met rouwe, uit tederheid, na 't graf
Der doon gedraegen
Men delve vry het aardzen onder de aard,
En 't stoffelijk' daer mee all' het stof vergaerd;
Maer zijne ziel, den hemel Heer te waard,
Blijft onbedolven.
Sy vliegd door 't zwerkendriff der wolken heen,
Sy durfd, onlust, voor haaren Heersser trêen:
Hier afgemat, verdoofd, bedroefd, bestreen,
Door 's weerelds golven.
't Groot Moordjaar, (a) blust de vlam zijn 's levens uit,
En rukt hem weg: Hy voerd zyn ziel ten buit
Voor zig; en dus zijn zwanenzang hy sluyt
Met woord en daaden.
Doorgrond mij Heer: beproev' O God! mijn hert: (b)
Ziet, of een weg ter schaa, bevonden werd
In my, en leid mijn ziel, bevryt van smert,
Op de eeuw'ge paden.
Dat vry de Nijd, met haar verbeeten klauw
Haar boezem schenn' van spyt, en als de Pauw
Met naar geluid hem laster Hij is 't nauw
Haar's nets ontvlogen:
Geen Kerken-haat verschrokten zyne moed
Zy stond te paall op van gevesten voet,
En hy die 't meest heefd tegens hem gewoed
Vond zig bedrogen.

(a) 'T 63 jaar sijner ouderdoms.
(b) 't Laatste dat door hem in Amsterdam verhandeld is.

Zo graafd men wel voor and'rer voet een kuil:
Maar dompeld zig eerst zelve in 't eigen vuil.
't Is God! die voor de oprechten Man ten zuil
En hulp wil strekken.
Deez' JACOB drong d'aards vader Jacob naar;
Hy worstelde, als dien grooten Worstelaar,
Met zynen GOD: die hem voor all' 't gevaar
Als schild woud dekken.

Zyn Naam vergaa zoo min, als zyne vlyt
Voor 't Christendom, by ons, door kracht van tijd
Of waerels zorg; geen reeks van eeuwen slyt
Syns 's Naams gedagt'nis
Men zie die eer, door sterren, op den baan
Der zoon' gemaald; daar moet zy eeuwig staen,
Sy zal uit hert der vromen noit vergaan,
Daar zy geagt is.

Ende door 't zelve geloove spreeckt hy nog, nadat hy gestorven is.
Hebr. 11 : vers 4.

GRAFSCHRIFT.

Dit graf omvat het rif van Koelmans waard gebeente,
Gesloopt door de yver voor zyn God en zyn gemeente,
Die door zyn Leere en daad
Gestigt heefd, vroeg en laat:
Uit veler hert bemind, met veler gal bespoogen;
Om eene zaek geliefd, gelasterd en beloogen.

F. de KAARSGIETER.

EYNDE.

Bijlage C.

Penning Koelman betreffende.

Deze medaille is naar het ontwerp op blz. 302 reeds genoemden Ericus Walten gemaakt door zekeren medailleur Smeltzing, woonachtig te Leiden.

Zij was in die dagen onder verschillende namen bekend. In de brieven van genoemden wapensnijder wordt zij „de Ruiter" genoemd naar de hoofdfiguur, terwijl uit de verhooren van het Hof (Walten is nl. in een proces gewikkeld geworden) blijkt, dat men haar ook naar de aanvangswoorden van het opschrift van het label „Ita Domine" noemde. Zij komt niet voor bij „van Loon", maar wel in de Vries en de Jonge, Nederlandsche Gedenkpenningen" II, 125 v. v. en plaat X n°. 7. Deze heeren hebben blijkbaar niet geweten, dat de medaille betrekking heeft op Koelman, zooals voor het Hof door Walten is erkend en niet onduidelijk blijkt uit deze er bij behoorende uitlegging onder Walten's papieren gevonden: [1])

[1]) Alles wat volgt ontleende ik aan Dr. Knuttel's keurige verhandeling over E. Walten. (Zie blz. 302).

„Uitlegging op de Medailje, of Penning, gemaakt ter eeren van den Nederlandschen Apostel, en Hoogverligten Propheet, Jacobus Koelman, gewezene Predikant te Sluys in Vlaanderen, en nu Leraar en Opperste Leydsman van een deel fijne Broeders en Zusters van zijn Ordre.

De eerste zijde vertoond den Predikant, Jacobus Koelman, in sijn ordinaire gewaat, zittende op een Esel, die te samen geset, of bestaande is, uyt een meenigte van menschentronies, of aangesigten, met welke aangezigten te kennen werd gegeven, dat dien Eesel een gemeente, of meenigte van menschen beteekend. Dese dan, worden dan van haren Heer-Oom, of Tugtmeester, bereeden en beheerscht, die haer de spooren geeft, en met den Toom, dien hij in sijn slinker hand heeft, sodanig wend, keerd, bestierd, en breijdeld, als hij zelfs wil. Agter op den Eesel siet men een schabberak, waarop staat „Imperium Ecclesiasticum", „Kerkelijke Heerschappije", en in sijn regterhand heeft hij een standaard, waar in de Duyvel, tot een banier of veld-teeken, vertoond en verbeeld staat. Waar mede te kennen word gegeven, dat het voorsz berijden, overheerschen en breydelen der menschen na sijn sin, eigentlijk en voornamelijk geschied, met de selve door den Duyvel te verschrikken, en door de kerkelijke Heerschappije te drukken, en de selve sodoende, met en neffens de vreede en gerustheyd des gemoeds, te gelijk van hare Christelijke Vrijheid te berooven. Van desen Bullebak, en van dese Duyvel-vrese, is de voorsz Koelman (gelijk blijkt bij sijn schrijven en woelen tegen Dr. Bekker) een seer driftig voorstander, gelijk mede van het gepretenteerde kerkelijke Regt, of van de kerkelijke Magt en Heerschappije, die de kerkelijke sig aanmatigen; om welke te verdeedigen hij veele en verscheydene Boeken, of schandschriften het uytgegeven, opgevuld met een meenigte van scheldwoorden en lasteringen tegen de Hooge en lage Overheeden deser Landen. Aan de Toom, Schabberak en Standaard, siet men een deel bellen, beteekenende dat den Ruyter, en de geene die haar op sulk een wijs laten berijden, gekker te hoop zijn. Uyt de mond des Ruyters komt een straal van lugt, of adem, waarin men leest (als uyt syn mond komende) het woord „Diabolus", „de Duyvel". Verbeeldende sulks, dat hij een Predikatie, of aanspraak, tot den volke doet, en dat de Duyvel (die bij hem en sulk Volk, de Alpha en Omega is) als met het eerste woord, of begin van sijn reden, te pas moet komen. Uyt de mond des Eesels (namelijk de Gemeente,

tot welke op de voorsz. wyse gesproken word) komen de woorden „Ita Domine, quicquid doces, Ja, Dominé! dat is so, wat gij ook leerd." Beteekenende, dat sij blindeling gelooven en aannemen, al wat Heer-Oom van den Duyvel, of sijn Moer, leerd; en dat sy, wat hy ook leerd en segt, niets daar op, of tegen hem, te seggen hebben, als „Ja, Dominé! dat is so, gij hebt gelijk Dominé;" gelijk het gemeene volk meest altijd al gapende segt, of denkt, als sy den Predikant hooren spreeken, of iets van hem leesen. Het onderschrift is, „Sic itur ad astra; dus gaat men na den Hemel;" te weeten, dus van Heer-Oom te worden bereeden, gebreydeld, en met sporen gesteeken, met een Kerkelijke Heerschappij gedrukt, met den Duyvel te worden verschrikt, en blindeling te geloven, toe te stemmen, en te doen wat Heer-Oom segt, sulks is de weg na den Heemel; gelijk de meeste menschen meenen. Maar het argste, en haar grootste ongeluk, is, dat sij den Hemel (die, agter de rug des Ruyters, met een straal van tusschen de wolken komende, verbeeld word), voorbij, of daar van af ryden: niet tegenstaande God uyt die ligtende straal, en van tusschen die wolken, dat is uyt den Heemel, haar, by forme van verwyt, toeroept met de woorden, Jer. 5 : 30, 31 luydende aldus: „Een schrikkelijke en afschuwelijke sake geschied' er in den Lande. De Propheeten" (te weeten, die voor Propheeten, of Leeraaren speelen) „Propheteeren valschelijk" (met te Prediken en leeren van den Duyvel, van Tovery, van spooken, en andere verdigtselen), „de Priesters" (die in het Oude Testament van de Propheeten onderscheyden waren, en in welkers plaatse nu ook pretendeeren te zijn de Predikanten, en andere, die omtrent het gemoed der menschen beesig sijn) „heerschen door hare handen, en mijn volk heeft het geerne also", weetende niet beeter, of dat hoord so, en moet so weesen.

De andere sijde vertoond een spinnewebbe, in welke spinnewebbe men eenige vliegen (maar geen arenden) verstrikt siet hangen. Agter dit spinnewebbe siet men een kerk (zijnde de Kerk van den predikant Jacobus Koelman, en andere van dat slag). In de Consistorie-Kamer van die Kerk maakt men een spinnewebbe of net, van kerkelijke Wetten, Ordonnantiën, Insettingen, en menschengeboden, om blinde votarrissen daar in te vangen en te verstrikken. Het omschrift „Non Aquilis leve Texit opus; de arenden worden niet daar in gevangen", geeft te kennen, dat alleenlijk de „vliegen", te weeten, domme,

botte, onweetende, en onverstandige menschen, in dat net gevangen worden, maar dat de „Arenden" te weeten, hoog-verhevene, of welgeoeffende verstanden, uyt haar eigene oogen sien, en door dat net heen vliegen".

Wij lezen dan verder bij Dr. Knuttel, dat de uitlegging niet van Walten, maar van den „vercoper", dus Smeltzing is. Toch bestaat er ook eene verklaring van Walten, en wel in een pamflet van zijne hand getiteld: „Den triumpheerenden Duyvel". Wat echter opvalt is, dat daarin de naam van Koelman in 't geheel niet genoemd wordt. De man op den ezel stelt eenvoudig een predikant voor, en vertegenwoordigt de leeraars, die de menigte beheerschen. Eerst later in een gesprek tusschen predikanten en Mercurius wordt Koelman genoemd. Als nl. Mercurius veel schik in den penning heeft en de predikanten „daarover puur dol" worden, dan heet het vergoelijkend uit zijn mond, dat zij zich immers niets van de voorstelling hebben aan te trekken, wijl blijkens de bijgevoegde gedrukte verklaring, de penning op Koelman en zijne gemeente betrekking heeft. En dan volgt blz. 16: „Maar, seyden de Duyvelisten, (die aan haar hert scheenen te voelen, hoe net sy getroffen wierden). Wij kunnen wel sien, dat die penning niet op Koelman, maar op ons allen is gemunt. Koelman heeft geen Kerk met een Toren, gelijk hier verbeeld staat; maar houd slegs Conventiculen in huysen. Hij heeft ook geen Kerkelijke Heerschappij; nog maakt geen Kerkelijke Wetten, Instellingen en Ordonnanties; gelijk wij doen. De schriftuurlijke stem uit de wolke, spreekt ook niet tot een, maar veele. Soo dat er die gedrukte uytlegginge, en duydinge op Koelman, maar om de leus is gedaan. Gy weet het selfs best, sey Mercurius, hoedanig, en hoe na, die Penning op U lieden past. Ik laat U dan de toepassinge op U selve maken, sodanig en dier voegen, als gy selfs denkt, dat de Penning applicabel op Ulieden is. Dog, vervolgde hij verder, dewyl gy eertyds so hebt gesmaald, en Dr. Bekker benyd en misgunt, dat er medailjes te syner Eere wierden gemaakt, so behoorde gy nu des te geruster te syn, als dese medailje, so net op U past en ook op U gemunt is. Gy hebt dan nu ook een medailje, en behoefd derhalven niet meer te huylen. Maar vermits Mercurius de Synodale Duyvelisten met dese discoursen niet kon vermaken, so nam hy sijn afscheid, en ging heen". [1])

[1]) Idem, blz. 427.

„Hieruit blijkt", vervolgt Dr. Knuttel, „dat Walten wel degelijk niet zoozeer Koelman, maar heel de menigte van Bekker bestrijdende predikanten op het oog had, en Koelman is daar gekosen, — pars pro toto — omdat deze een zeer bekende persoonlijkheid was, die zich ook in den strijd tegen Bekker gemengd had".

Eindelijk dient nog vermeld te worden, dat de eer van het ontwerpen dezer medaille Walten ook niet alleen toekomt. Hij schijnt een penning, naar aanleiding van het herroepen van het edikt van Nantes geslagen, eenigzins gewijzigd te hebben. Dit verklaart ook den vorm der Kerk, die eigenlijk de Sorbonne voorstelt. De achterzijde bleef geheel gelijk, de voorzijde werd gewijzigd.[1])

---

[1]) In het stedelijk archief van Alkmaar bevindt zich ook eene afbeelding dezer medaille, met eene daarbij behoorende verklaring Het boekje, waarin dit alles voorkomt, is van de hand van den Heer C. van Herck, conrector 1708 - 1718, die een zekeren C. Geursen tot zegsman had. Denkelijk heeft laatstgenoemde zijne kennis uit Walten's pamflet „Den triumpheerenden Duyvel" geput, aangezien in deze uitlegging ook geen namen voorkomen.

Bovengenoemd boekje werd mij in bruikleen afgestaan door den welwillenden gemeente-archivaris, den heer C. W. Bruinvis.

Bijlage D.

Naam en Portrait van Koelman betreffende.

Wij hebben gemeend „Jacobus Koelman" te moeten schrijven, aangezien wij slechts eenmaal „Jacobus Coelmans" vonden, en wel in het „Album Academiae Ultrajectinae". In tegenstelling met vele tijdgenooten bleef hij in de schrijfwijze van zijnen naam constant.

Voor zoover mij bekend is, bestaan er 2 portretten van Koelman. Een daarvan stelt hem voor, te halver lijve, links en van voren, de rechterhand op de borst, de linker op een opengeslagen bijbel. Naar en door J. Luyken. Met 4 reg. Holl. vers. Gr. 4°.[1] Het andere liet ik afdrukken vóór dit proefschrift. Op beide portretten staat 1679 aet 47. Zie verder voor deze zaak „Beschrijvende Catalogus van gegraveerde Portretten van Nederlanders", bewerkt door J. T. van Someren, bibl. der R. Universiteit te Utrecht.

---

[1]) Naar ik meen bevindt zich hiervan één exemplaar in het Prenten-Kabinet te Amsterdam, terwijl Dr. De Bie, predikant te Kethel er eveneens een exemplaar van bezit.

Addenda et Corrigenda.

Toen reeds het eerste gedeelte dezer monographie was afgedrukt, ontving ik van mijnen promotor, Prof. Dr. C. H. VAN RHIJN, de „Resolutie van de Staten van Zeelant, rakende de suspensie van THOMAS POTS, en BERNARDUS VAN DEINSE, predikanten tot Vlissingen, over het laten Prediken van JACOBUS COELMAN, beneffens 't Placcaet, waarbij den selven COELMAN voor altoos uyt de Provincie van Zeelant gebannen word 21 Sept. 1684 Gedrukt in 't jaar 1684." Na inzage dezer Resolutie kwam het mij gewenscht voor kortelijk in een „Aanhangsel" te wijzen op een klein verschil, dat gevonden wordt in dit stuk en in den tekst van mijn geschrift, blz. 95—96.

In de door mij geraadpleegde bronnen toch wordt het voorgesteld,[1]) alsof het den HH. POTS en VAN DEYNSEN[2]) er om te doen was KOELMAN in zijn dienst hersteld te zien. Tot dien einde, om den weg tot rehabilitatie gemakkelijker te maken en andere predikanten er ook toe over te halen, lieten zij hem te Vlissingen optreden. Volgens deze Resolutie heeft POTS echter voor den rechter gedaagd, eene andere verklaring van zijne handelwijze afgelegd. Hij verklaarde voor de heeren nl., dat hij, gehoord hebbende dat KOELMAN in Middelburg oefeningen gehouden had, met zijne collega's was overeengekomen, KOELMAN den kansel aan te bieden, aangezien men het beter achtte hem „publyq

---

[1]) Voorrede „Het dispuyt".
„Vliss.-Kerkhemel" d. G. VROLIKHEIT, blz. 136—137.
[2]) Ook verschilt de schrijfwijze van dezen naam.

(te) laten prediken, als private exercitien te laten doen". Terwijl hij er aan toevoegde, dat hem de volgende overwegingen tot deze daad geleid hadden: 1°. de omstandigheid, dat KOELMAN „also suyver en Orthodox in de Leere was, als een Predikant in de Classis van Walcheren, behalve sijne sustenuen voor de Formulieren en Feestdagen", en 2° het feit, dat hij een predikant was, ook al was hij dan afgezet door de Overheid en was het prediken hem door andere synoden verboden. Terwijl hij aan het slot zijner verklaring er nog aan toevoegde, dat hij, toch „noch eenige scrupule hebbende" het „Classisboek' er op na had geslagen, of er misschien ook eene Resolutie van Ed.-Mog. ten zijnen (KOELMAN'S) laste lag, maar dat hij niet anders had gevonden, dan eene aanteekening van 11 Oct. 1674, inhoudende het bericht, dat er eene gedrukte Resolutie van Ed-Mog. was ingekomen van den 21 Sept. 1674, rakende de zaak KOELMAN. Hiervan had hij echter verder geen nota genomen, daar noch de tekst dier Resolutie, noch de korte inhoud ervan in de acta geïnsereerd was. Op dit laatste punt kloppen dus beide berichten.

En wat VAN DEIJNSEN betreft, het volgende. Hij speelt in beide berichten dezelfde passieve rol. Hij verklaart telkenmale door zijn collega POTS er toe gebracht te zijn KOELMAN eene beurt af te staan en verzekert in beide berichten onbekend geweest te zijn met de genoemde Resolutie van Ed.-Mog., gedateerd 21 Sept. 1674. Z.Ew. verzwijgt evenwel voor den rechter het ware motief van zijne handelwijze, door ons in den tekst gememoreerd, nl. de hoop, dat KOELMAN, voor hem en voor anderen eene beurt vervullende, weer in zijn ambt hersteld zou worden.

Eéne zaak uit deze Resolutie is ten slotte nog merkwaardig genoeg om kortelijk gememoreerd te worden. En wel deze: Onder de vragen door HH. Ed.-Mog. tot VAN DEIJNSEN gericht, komt ook deze voor: „of het niet waer en is, dat JACOBUS KOELMAN, nu sullende te Vlissingen gaan prediken, en dat na gewoonte aldaar de Wet des Heeren gelesen wierde, geduyrende die lecture, syne hoet op syn hooft heeft laten staen, daer de geheele Gemeynte

daar present, volgens schuldige referentie met ongedeckten hoofde was"? VAN DEIJNSEN antwoordde daarop, dat KOELMAN wel met gedekten hoofde gedurende de praelectie der Wet had gezeten, maar dat hij niet wist, of KOELMAN „Sulx met opset" gedaan had, aangezien hij „seer besig (geweest) was met Texten op te soecken".

Corrigenda.

Blz.	25	« vel »	moet	zijn	« vele ».
«	30	« raadsaal »	«	«	« raadzaal ».
«	35	« Huss »	«	«	« Hus ».
«	42	« 23 Febr. »	«	«	« 25 Febr. »
«	47	« Sluischen »	«	«	« Sluisschen ».
«	49	« geadviseert »	«	«	« geadviseerd ».
«	58	« voorleggingen »	«	«	« overleggingen »,
		terwijl « dingen »	geschrapt	moet	worden.
«	206	« leer »	moet	zijn	« leeraar ».

